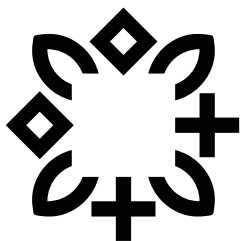

JURA

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja

Tartalomból

STUDIUM

BARZÓ LILLA:

A gyermekek részére előírt kötelező védőoltások állami szerepe az eljárási szabályok tükrében 5

CSERVÁK CSABA:

Brazília sajátosságai a latin-amerikai alkotmányfejlődésben 19

MÓDOS, MÁTYÁS:

The Importance of the Normative Power of Legislative Drafting Rules – The Hungarian Example 36

SZÉKELY GYÖRGY LÁSZLÓ:

A nyomozás jogi szabályozásának története a középkori Magyarországon (az államalapítástól 1526-ig) 60

COLLOQUIUM

DUJIC, DEJAN:

Familienmediation – Ein Vergleich zwischen Deutschland und Ungarn 80

HERCZEG EMMA ANNA:

A kitagadás intézménye 105

MITROVICS, ZOLTÁN:

Changing Paradigms: The Transformation of Juvenile Probation in Modern Corrections 113

SCHOBLOCHERNÉ PERÉNYI ZITA:

A bírósághoz fordulás joga – A természetes személyekre vonatkozó személyes költségmentességre vonatkozó szabályozás kritikája 126

SZILVÁSSY ZOLTÁN:

Kitekintés az igazságügyi orvosszakértés működésére, finanszírozására a gyakorlatban 143

IN MEMORIAM

CSEFKÓ FERENC:

Kóbor Gyulától búcsúzunk 161

JURA

a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos lapja

2025. 3. szám

HU-ISSN 1218-0793

Felelős kiadó: Dr. Mohay Ágoston dékán

A Szerkesztőbizottság

Elnöke: Dr. Korinek László

Tagjai: Dr. Fábián Adrián, Dr. Herke Csongor, Dr. Kecskés András,
Dr. Maczonkai Mihály, Dr. Szécsényi László, Dr. Szilovics Csaba,
Dr. Tóth Mihály, Dr. Trócsányi László, Dr. Visegrády Antal,
Dr. Knut Werner Lange, Dr. Lucian Bercea, Dr. Peter Hay,
Dr. Veronica Rebreanu, Dr. Andityas Soares de Moura Costa Matos,
Dr. Mirela Župan

Főszerkesztő: Dr. Tilk Péter

Szerkesztő: Dr. Bankó Zoltán, Dr. Mohay Ágoston

Postacím: 7602 Pécs, Pf. 450
e-mail: tilk.peter@ajk.pte.hu

A lap, valamint a benne szereplő valamennyi cikk szerzői jogilag védett, ezeknek a szerzői jogi törvény keretein kívül történő bármilyen felhasználása jogellenes és büntetendő. Fénymásolatok személyes használatra készíthetők az egyes tanulmányokról, vagy azok részleteiről. Üzletszerűen készített, illetve felhasznált másolatok díjkötelesek. A megjelenítésre szánt kéziratokat kérjük a fenti e-mail címre eljuttatni. A tanulmányok kötelező és támogató lektorálás után publikálhatók. A beküldendő tanulmányok leírási és idézési követelményei a <http://jura.ajk.pte.hu/> linken találhatók. Folyóiratunk korábbi számai a <http://jura.ajk.pte.hu/index.php?link=letoltes> linken is elérhetők.

A Jura c. folyóirat leírási és szerkesztési követelményei megtalálhatók a <http://jura.ajk.pte.hu/honlapon>.

TARTALOM

STUDIUM

BARZÓ LILLA:

A gyermekek részére előírt kötelező védőoltások állami szerepe az eljárási szabályok tükrében.....5

CSERVÁK CSABA:

Brazília sajátosságai a latin-amerikai alkotmányfejlődésben.....19

MÓDOS, MÁTYÁS:

The Importance of the Normative Power of Legislative Drafting Rules – The Hungarian Example 36

SZÉKELY GYÖRGY LÁSZLÓ:

A nyomozás jogi szabályozásának története a középkori Magyarországon (az államalapítástól 1526-ig) 60

COLLOQUIUM

DUJIC, DEJAN:

Familienmediation – Ein Vergleich zwischen Deutschland und Ungarn 80

HERCZEG EMMA ANNA:

A kitagadás intézménye.....105

MITROVICS, ZOLTÁN:

Changing Paradigms: The Transformation of Juvenile Probation in Modern Corrections.....113

SCHOBLOCHERNÉ PERÉNYI ZITA:

A bírósághoz fordulás joga – A természetes személyekre vonatkozó személyes költségmentességre vonatkozó szabályozás kritikája.....126

SZILVÁSSY ZOLTÁN:

Kitekintés az igazságügyi orvosszakértés működésére, finanszírozására a gyakorlatban 143

IN MEMORIAM

CSEFKÓ FERENC:

Kóbor Gyulától búcsúzunk.....161

CONTENTS

STUDIUM

LILLA BARZÓ:

*The Role of the State in the Mandatory Vaccination of Children in the
Light of Procedural Rules* 5

CSABA CSERVÁK:

The Peculiarities of Brazil in the Constitutional Development of Latin America ..19

MÁTYÁS MÓDOS:

*The Importance of the Normative Power of Legislative Drafting Rules –
The Hungarian Example* 36

GYÖRGY LÁSZLÓ SZÉKELY:

*The Legal History of Criminal Investigation in Medieval Hungary
(from the State Foundation to 1526)* 60

COLLOQUIUM

DEJAN DUJIC:

Family Mediation – A Comparison Between Germany and Hungary 80

EMMA ANNA HERCZEG:

The Institution of Disinheritance 105

ZOLTÁN MITROVICS:

*Changing Paradigms: The Transformation of Juvenile Probation in
Modern Corrections*.....113

ZITA SCHOBLOCHERNÉ PERÉNYI:

Right to Go to Court – Legal Aid 126

ZOLTÁN SZILVÁSSY:

*Overview of the Operational and Financial Aspects of Forensic Medicine
in Practice*.....143

IN MEMORIAM

FERENC CSEFKÓ:

Farewell to Gyula Kóbor.....161

STUDIUM

dr. Barzó Lilla Andrea

gyakornok, Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar Civilisztikai
Tudományok Intézet

A gyermekek részére előírt kötelező védőoltások állami szerepe az eljárási szabályok tükrében

I. Bevezető gondolatok

Napjainkban a védőoltások hatékonyságával, szükségességével és biztonságával kapcsolatos viták reneszánszukat élik. A korábban sziklaszilárdnak hitt tudományos megalapozottságban kételyek lettek úrrá, amelynek eredményeképpen az oltásszkeptikus szülők különböző eszközökhöz folyamodnak, hogy gyermekeik valahogyan mentesüljenek vagy elkerüljék a kötelező védőoltások beadását.¹ Mindezzel szemben szinte köztudomású ténynek tekinthető, hogy a védőoltásoknak az egyént és a közösséget védő tudományosan alátámasztott jelentősége van. Jelen tanulmány a kiskorúak, valamint az őket körülvevő társadalmi közösség vonatkozásában azt vizsgálja, hogy az állam milyen

jogi mechanizmusokkal biztosítja, a vakcinák időben történő beadatását. „Az államnak is biztosítania kell a gyermekek számára azt a védelmet és gondoskodást, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükhöz szükséges. Ezért az államnak akár a szülőkkel szemben is védelmeznie kell a gyermekek önálló érdekeit. Mivel a védőoltások az érintett egyén és a társadalom többi tagjának egészségét védik, a gyermekeknek érdekük fűződik ahhoz, hogy megkapják az életkorhoz kötött védőoltásokat. Továbbá a gyermekközösségek tagjainak érdekük fűződik ahhoz, hogy a közösség tagjai minél nagyobb számban legyenek immunizáltak”² A gyermekek részére előírt kötelező védőoltások azonban egészségügyi kockázattal is járnak, amelyet a jogalkotó figyelembe vesz és – kivételes módon – lehetőséget biztosít kártalanítás jogcímén az igényérvényesítésre. A tanulmány a jogszabályban biztosított kötelező védőoltásokhoz kötött kártalanítás elméleti és gyakorlati alapú értelmezésére is fókuszál.

II. Nemzetközi és nemzeti oltási stratégia

Az emberiség történelmében hatalmas tudományos áttörésnek számított a mesterséges immunizáció, vagyis a védőoltások felfedezése. Ennek ellenére a mai napig sokan megkérdőjelezik hatékonyságukat és fontosságukat. A védőoltások alapvető célja, hogy mesterséges úton, egy meghatározott fertőzés ellen védelem alakuljon ki olyan módon, hogy a fertőzéssel felmerülő kockázatok, komplikációk elkerül-

hetők legyenek, illetve minimálisra csökkenthetővé váljanak.³ A járványos megbetegedések elleni oltásoknak köszönhetően mára már számos betegség megelőzhetővé és elkerülhetővé vált Magyarország, illetve Európa területén egyaránt. Sőt, a védőoltások következetes alkalmazása miatt egyes betegségek világszintű eradikációja is megtörtént.⁴ Nem véletlenül tartják a globális egészségbiztonság elengedhetetlen részének.⁵ A védőoltások jelenleg évente 3,5 – 5 millió ember halálát előzik meg olyan betegségekkel szemben, mint a torokgyík (diftéria), tetanusz, szamárköhögés (pertussis), influenza és a kanyaró.⁶

Bár az immunizáció az egyik leghatékonyabb közegészségügyi megoldás, a COVID-19-et megelőző években a védőoltottak száma már csökkenést mutatott. A COVID-19 világjárvány miatt kialakult zűrzavar és rendkívüli erőfeszítések több, mint két éven át megterheltek az egészségügyi rendszereket, ami az immunizáltak körében még nagyobb visszaesés jelentett. A rendelkezésre álló 2023-as adatok is azt mutatják, hogy a korábbi 2019-es évi teljesítményhez sem tért még vissza a beoltottsági ráta.⁷ Ennek javítása érdekében az Egészségügyi Világggyűlésen (*The World Health Assembly*) az országok és az Egészségügyi Világszervezet (továbbiakban: WHO) partnerei új globális stratégiát fogadtak el Immunization Agenda 2030 (röviden: IA2030) néven, amelynek „célja, hogy fenntartsa az immunizálás nehezen elért eredményeit, felépüljön a COVID-19 okozta zavarokból, és még többet érjen el – úgy, hogy senkit sem hagy maga mögött,

semmilyen helyzetben vagy életszakaszban.”⁸ A stratégia 2030-ig elérendő céljai között szerepel, hogy a gyermek- és serdülőkorban beadott alapvető védőoltások 90%-os lefedettséget érjenek el, valamint, hogy felére csökkenjen azoknak a fiataloknak a száma, akik teljes mértékben kimaradnak az oltásból.⁹

Az Európai Unión belül a tagállamok saját maguk felelősek a nemzeti közegészségügyi politikájának a kialakításáért, amibe beletartozik az immunizációs program és oltási rend meghatározása is. Az immunizációs program egyik alappillére jelenti a gyermekek részére előírt védőoltás, amely számos tagállamban kötelező. Fontos kiemelni, hogy az oltási rendekben eltérések mutatkoznak a beoltandó személyek életkorára, a népességszoptokra, a dózisok számára és időzítésére vonatkozóan; továbbá abban is, hogy a vakcinákat önállóan, vagy kombinálva más vakcinákkal adják-e be. Mindezen túlmenően az eltéréseket befolyásoló tényezők között szerepet játszik az adott állam egészségügyi rendszer struktúrája, erőforrása, valamint az oltási program flexibilitása. Az, hogy az egyes oltási rendek között eltérések mutatkoznak még nem jelentik azt, hogy egyes oltási rendek hatásosabbak lennének a többinél. Csupán az adott állam társadalmi-szervezeti körülményeihez, egészségügyi rendszereihez igazították őket. Jelenleg a tagállamok gyermekkorhoz kötött oltási rendje kilenc kötelező védőoltást tartalmaz.¹⁰

Magyarországon összesen tizenkét fertőző betegség elleni kötelező védőoltásban részesülnek a gyermekek.¹¹

Érdekességgént kiemelendő, hogy a WHO, továbbá az Európai Unió szerint hazánk az ezredfordulón követendő példaként szolgált a gyermekek részére beadandó védőoltások terén.¹² A WHO legutóbbi 2023-as adatai szerint Magyarországon a fertőző betegségek elleni átoltottság a csecsemők és kisgyermekek körében 99% feletti volt.¹³

Hazánkban a kötelező védőoltás az Egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (továbbiakban: Eütv.) Védőoltások cím alatt a 57.§-ban szereplő egészségügyi szolgáltatás, amelynek célja a fertőző betegségekkel szembeni aktív, illetve passzív védettség kialakítása. A törvény különböző módon differenciál a kötelezően beadandó védőoltások között. Egyrészről beszélhetünk életkorhoz kötött, megbetegedési veszély esetére, valamint külföldre történő kiutazás esetére előírt kötelező védőoltásokról.¹⁴ Ezek konkrét részletszabályait a 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet a fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről tartalmazza. Jelen tanulmány az életkorhoz kötött kötelező védőoltásokra vonatkozó szabályozásra fókuszál.

III. A kiskorú egészségügyi önrendelkezési joga az Alkotmánybíróság gyakorlatával összefüggésben

Az emberi jogok deklarálása csupán a második világháború után vette kez-

detét, amikor az emberi méltóság és szabadság eszméjén alapuló Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata megalkotásra került. A Nyilatkozat mellett A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, az Emberi Jogok Európai Egyezménye, valamint az Európai Alapjogi Charta is védelemben részesíti az élethez, valamint az emberi méltósághoz való jogot. Az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog kéz a kézben járnak, egymástól elválaszthatatlan alapjognak tekinthetők. Ez az európai szellemiség hazánk Alaptörvényében is tükröződik, ami az élethez való jogot az emberi méltósággal együtt deklarálja akként, hogy *„az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”*¹⁵

Az élethez való joggal általában a magzati élet védelmét, valamint a halálbüntetés tilalmát szokták összefüggésbe hozni. Az élethez való jognak ugyanakkor van az egészséghöz való joggal lévő kapcsolata is, hiszen az emberi élethez való jog sérelmét eredményezheti az emberi egészség veszélyeztetése, illetve az ahhoz szükséges feltételek elvonása. A hosszú távon akár halált okozó egészségkárosodás esetében a két jog közötti összefüggés szintén megmutatkozik.¹⁶ Az élethez való jog „párjaként” aposztrofált emberi méltóság nem csupán az emberi jogok alapja, lényeges tartalma, de azok kiinduló pontjául is szolgál. Másképpen kifejezve, az emberi méltósághoz való jog anyajog, amely megalapozza az alapjogi rendszert. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint,

„az emberi méltóság azt jelenti, hogy az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az alany ember marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük.”¹⁷

Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot, mint az ember veleszületett jogát, általános személyiségi jogként határozta meg. A testület gyakorlata szerint általános személyiségi jog egyes elemei a személyiség szabad kibontakozásának joga, az önrendelkezési jog, az általános cselekvési szabadság, valamint a magánszférához való jog. Az önrendelkezési jog, az emberi méltóság, így az általános személyiségi jog egyik összetevőjeként széles körű védelmet élvez, mivel ez a jog biztosítja, hogy a döntésre képes ember saját teste és sorsa felett önállóan rendelkezzen.¹⁸

Az önrendelkezési jogból került levezetésre a betegjogok központi magját képező egészségügyi önrendelkezési jog is. Az önrendelkezési jog az egészségügyi ellátással összefüggésben azzal a jelentéstartalommal bír, hogy a beteg aktívan vehessen részt az ellátásával kapcsolatos döntési folyamatban. Ennek keretében a cselekvőképes beteg maga határozza meg, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, és ha igen, akkor annak során melyek elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasítja vissza.¹⁹ Az alkotmánybírósági és a nemzetközi emberi jogi bírósági gyakorlatban is konzek-

vensen megmutatkozik, hogy az önrendelkezés a szabad és felvilágosult beleegyezés és az ellátás visszautasításának jogát jelenti.²⁰ Fontos kiemelni, hogy az egészségügyi önrendelkezéshez való jog nem korlátlan, mivel az, a beteg egészségi állapota által indokolt, a törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható.²¹

A beleegyezésre, illetve a visszautasításra vonatkozó szabályoknak – egészségügyi önrendelkezési jog gyakorlásának – összhangban kell lenniük a Polgári Törvénykönyv (továbbiakban: Ptk.) rendelkezéseivel, amely előírja, hogy érvényes jognyilatkozatot csak olyan cselekvőképes személy tehet, aki rendelkezik belátási képességgel, vagyis képes előre felmérni magatartásának lehetséges következményeit. Az a kiskorú pedig, aki tizenegyedik életévét nem töltötte be, cselekvőképtelennek minősül, aminek következménye, hogy jognyilatkozata semmis, nevében törvényes képviselő kell, hogy eljárjon.²² Ezt az életkori sajátosságból eredő belátási képesség éretlensége alapozza meg, amely megdönthetetlen vélelemnek minősül. A korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatának érvényességéhez is főszabály szerint szintén törvényes képviselőjének hozzájárulása szükséges, – a Ptk.-ban meghatározott kivételekkel.²³

A védőoltás beadásával kapcsolatos jognyilatkozat személyt érintő jognyilatkozatnak minősül, amellyel összefüggésben a Ptk. és az Eütv. is hasonló rendelkezéseket tartalmaznak. Míg a Ptk. alapján mind a korlátozottan cselekvőképes kiskorú, mind az ítéleké-

passége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorú véleményét a törvényes képviselőnek figyelembe kell venni,²⁴ addig az Eütv. szerint az egészségügyi ellátással összefüggő jogok gyakorlása során a cselekvőképtelen, illetve a korlátozottan cselekvőképes kiskorú véleményét szakmailag *lehetséges mértékig* kell figyelembe venni.²⁵ Ez a szabály arra az esetre is vonatkozik, amikor a beleegyezés, illetve a visszautasítás jogát a törvényes képviselő – szülő – gyakorolja. Mindkét jogszabályi rendelkezés összhangban áll a Gyermekek jogairól szóló 1989-es New York-i egyezmény 12. cikkével,²⁶ amely alapján a gyermek véleményét érettségi fokára és korára figyelemmel tekintetbe kell venni. Hasonló álláspontot képvisel az Alkotmánybíróság is. A 39/2007. (VI.20.) AB határozatában kifejtette, hogy *„(...) figyelembe kell venni, hogy a gyermekek értelmi képességei a növekvő életkorral párhuzamosan fejlődnek, egyre szélesebben bontakozik ki döntési képességük. Ezért egyre több kérdésben lesznek jogosultak a szülői tájékoztatásra, majd egyre gyakrabban igényelhetnek érdemi beleszólást saját életük kialakításába. Értelemszerű, hogy a csecsemők még nem gyakorolhatnak jogokat, de az óvodáskorúak már több mindent képesek megérteni az egyes orvosi vizsgálatok és beavatkozások céljáról, lezajlásáról és várható következményeiről, a 14. életév felettiek pedig már maguk dönthetnek a mindennapos egészségügyi kérdésekben (orvoshoz fordulnak-e, szednek-e gyógyszert, alternatív gyógy módot választanak-e stb.).”* Összefoglalóan elmondható, hogy a gyermek önrendelkezési joga tehát nem abszolút módon korlátozható.

IV. A védőoltással kapcsolatos eljárási szabályok

A Nemzeti Népegészségügyi és Gyógyszerészeti Központ által évente frissített és közzétett módszertani levele tartalmazza az adott évre érvényes oltási naptárt. Ennek alapján a kötelező védőoltásokat két nagy csoportba oszthatjuk. Egyrészről beszélhetünk azokról az oltásokról a gyermek életkorához kötötten, amelyeket meghatározott időközönként és folyamatosan kell beadni az illetékes házi orvosnak. *„Az ifjúsági-egészségügyi gondozás célja a kiskorúak harmonikus testi és lelki fejlődésének elősegítése. Ennek során biztosítani kell az életkorhoz kötött kötelező védőoltásokat, illetve azok megtörténtének és eredményességének vizsgálatát, továbbá a kampányoltásokat.”*²⁷ A magyar gyermekek jelenleg tizenkét fertőző betegség elleni kötelező védőoltásban részesülnek, amelyek taxatív felsorolását a 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet 5. § (1) bekezdése tartalmazza.²⁸ Ezeket a védőoltásokat különböző dózisban és ütemezéssel kell beadni attól függően, hogy milyen betegségek ellen védenek, mi az oltóanyag típusa, valamint, hogy milyen életkorban van az adott személy (gyermek).²⁹ Az életkorhoz kötött kötelezően beadandó védőoltásokat 0-6 éves korúak körében kell végrehajtani a következők szerint:

- A gyermek az első védőoltása a születését követő első négy hétben esedékes, amely a gümőkór és a tuberkolózis ellen nyújt védelmet.

- A második oltás 2 hónapos korban esedékes, ami a torokgyík, szamárköhögés, merevgörcs, gyermekbénulás, a Haemophilus okozta agyhártyagyulladás, valamint a pneumococcus baktérium által okozott különböző súlyos betegségek ellen nyújt védelmet.
- A harmadik oltás 3 hónapos korban esedékes, amit ismételten a torokgyík, a szamárköhögés, merevgörcs, gyermekbénulás, valamint a Haemophilus okozta agyhártyagyulladás ellen kell beadni.
- A negyedik oltás 4 hónapos korban esedékes – a második pontban felsorolt – torokgyík, szamárköhögés, merevgörcs, gyermekbénulás, valamint a pneumococcus baktérium által okozott különböző súlyos betegségek ellen.
- Az ötödik védőoltás a gyermek 12 hónapos korában esedékes. Ez az oltás a pneumococcus baktérium, valamint a bányahimlő ellen nyújt védelmet.
- A hatodik oltás 15 hónapos korban kell esedékes, amely a kanyaró-mumpsz-rubeola ellen továbbá a bányahimlő ellen nyújt védelmet
- A hetedik oltás 18 hónapos korban esedékes, amit ismételten a torokgyík, a szamárköhögés, merevgörcs, gyermekbénulás, valamint a Haemophilus okozta agyhártyagyulladás ellen kell beadni.
- A nyolcadik oltás 6 éves korban esedékes, amely a torokgyík, szamárköhögés, merevgörcs, va-

lamint a gyermekbénulás ellen nyújt védelmet.³⁰

A kötelező védőoltások másik nagy csoportját az iskolai kampányoltások képezik, amelyeket 11 éves kortól kell elvégezni.³¹ Ennek megfelelően

- A kilencedik oltás 11 éves korban esedékes, a kanyaró, a mumpsz és a rubeola ellen,
- A tizedik oltás szintén 11 éves korban esedékes, amelyet a torokgyík, szamárköhögés, illetve a tetanusz ellen kell beadni.
- Végül a tizenegyedik oltás 12 éves korban esedékes, amelyet a Hepatitis B ellen kell beadni.³²

Látható, hogy a kötelező védőoltást legtöbbször olyan korban szükséges beadni, amikor a gyermek még szinte egyáltalán nem, vagy igen csekély belátási képességgel rendelkezik. Ebből kifolyólag az egészségügyi önrendelkezési jog gyakorlásához szükséges döntéshozatali képességgel sem rendelkezik, amelyre az Alkotmánybíróság is rámutatott. „A csecsemők esetében értelemszerűen minden egészségügyi beavatkozás esetén kizárt az önrendelkezési jog gyakorlása. A 14. életév alatti gyermekek esetén – bizonyos életkor felett – elvileg nem zárható ki az önrendelkezési jog érvényesülésének vizsgálata. (...) Azonban a védőoltások rövid és hosszú távú előnyeinek és hátrányainak megítéléséhez szükséges különleges megfontolások miatt a 14. életév alattiak nem képesek tájékozott és felelősségteljes döntésre az oltásokról. Ezért a jelen esetben vizsgált szabályozás – a jogalanyok döntésképeségének hiánya miatt – nem korlátozza az önrendelkezési jogot.”³³

Általánosságban az invazív³⁴ beavatkozásokba történő beleegyezéshez

szükséges a törvényes képviselő hozzájárulása. A törvény által kötelezően előírt egészségügyi beavatkozások – köztük a védőoltások – esetében viszont nem szükséges a szülő beleegyezése.³⁵ Bár a kötelező védőoltás nem korlátozza a gyermek önrendelkezési jogát, ő azt csak a törvényes képviselő útján tudja gyakorolni, aki az ellátást nem tagadhatja meg jogszerűen. Tehát a gyermek önrendelkezési joga azáltal van kvázi biztosítva, hogy a törvény kötelezővé teszi a szülő számára, hogy adja hozzájárulását egy olyan egészségügyi szolgáltatáshoz, amely a gyermek egészségi védelmét hivatott szolgálni.³⁶ Az Eütv. 21.§-a értelmében az olyan ellátás sem utasítható vissza, amelynek elmaradása esetén a kiskorú³⁷ egészségi állapotában várhatóan súlyos vagy maradandó károsodás következne be. A korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen kiskorú esetében továbbá a törvény kizárja a háziiorvosi, a házi gyermekorvosi és a védőnői egészségügyi szolgáltatás visszautasítását.³⁸

A törvényes képviselő alapvető kötelezettsége közé tartozik, hogy gondoskodni köteles a védőoltásra kötelezett kiskorú személy megjelenéséről.³⁹ Ha a szülő a gyermekkel valamilyen oknál fogva mégsem tud a megjelölt időben a védőoltás helyén megjelenni, úgy ezt a körülményt köteles haladéktalanul bejelenteni a megjelölt helyen. Ennek következménye, hogy a védőoltás új időpontjáról a törvényes képviselő értesítést kap.⁴⁰ Ha a törvényes képviselő írásbeli felszólításra sem tesz eleget kötelezettségének, az egészségügyi államigazgatási szerv a védőoltást elrendeli.⁴¹ Abban az esetben, ha a szülő továbbra

sem tesz eleget a határozatban foglaltaknak, – és így a védőoltásra, a fertőző betegségekre vonatkozó egészségügyi jogszabályt, egészségügyi rendelkezést megszegi – akkor szabálysértést követ el.⁴² Ennek keretében egészségügyi bírság kiszabására kerül sor, amelynek mértéke 30.000 Ft-tól 5.000.000 Ft-ig terjedhet.⁴³ Ez az anyagi szankció viszont nem tartja vissza kellően az oltást megtagadó szülőket az újabb jogsértésektől.⁴⁴

Természetesen a törvény kivételeket is megállapít, így lehetőség van, hogy a kötelező védőoltás elhalasztásra kerüljön, vagy akár a gyermek mentesüljön a védőoltás felvétele alól. Átmeneti elhalasztásnak van helye, ha a kezelőorvos szerint, a védőoltásban részesítés a beteg egészségi állapota miatt nem lehetséges, vagy egészségét, vagy meglévő betegségét várhatóan hátrányosan befolyásolná. Akkor is elhalasztásnak van helye, ha a védőoltás beadásához fűződő közegészségügyi érdeket nem veszélyeztető időn belül a gyermek egészségi állapotában olyan változás várható, amely a gyermek védőoltásban részesítését lehetővé teszi.⁴⁵ Másképpen megfogalmazva az elhalasztásra akkor van lehetőség, ha nem veszélyezteti a közegészséget az átmeneti kontraindikáció fennállásának időtartama.⁴⁶ A kötelező védőoltás elhalasztásáról az egészségügyi államigazgatási szervet értesíteni kell, amennyiben viszont az ellenjavallat megszűnik, az elhalasztott védőoltást haladéktalanul pótolni kell.⁴⁷

A kötelező védőoltás alóli mentesítést az illetékes egészségügyi államigazgatási szervnél kell kezdeményezni, amelyet mind a kezelőorvos, mind

az oldandó kiskorú törvényes képviselője megtehet. Mentésítés kizárólag akkor adható, ha a gyermek egészségi állapota miatt a védőoltásban részesítés nem lehetséges, vagy ha a védőoltás várhatóan károsan befolyásolná a gyermek egészségét vagy meglévő betegségét, és a gyermek egészségügyi állapotában változás belátható időn belül nem várható.⁴⁸ A Kúria következetes ítélkezési gyakorlata szerint a mentésítés feltételeinek fennállásának igazolása a kérelmező feladata.⁴⁹ Akár a kezelőorvos, akár a kiskorú törvényes képviselője a kezdeményező, a kérelemhez csatolni kell olyan orvosi szakvéleményt, amely a mentésítés indokoltságát támasztja alá.⁵⁰ Az egyik legfrissebb Kfv. 35.084/2024/6. precedens értékű ügyben a Kúria az orvosi szakvélemény pontos alátámasztását hangsúlyozza, amelyben kifejtette, hogy *„az elsőfokú bíróság (...) jogszerűen állapította meg, hogy a felperes részéről becsatolt orvosi vélemények nem voltak alkalmasak a méltányolható körülmény igazolására. Az alperessel egyezően helytállóan jutott arra a megállapításra, hogy a kezelőorvos1 működési engedély hiányában nem volt jogosult orvosi vélemény kiállítására, a kezelőorvos2 véleménye pedig nem tartalmazott olyan egészségügyi okot, illetve konkrét betegséget, mely indokolná az életkorhoz kötött kötelező védőoltás beadásának elmaradását.”*

V. Állami felelősség/ kötelezettségvállalás

Ahogy az korábban említésre került, az oltásszkeptikusok érveléseik között szokták felhozni a védőoltások haté-

konyságával, biztonságával kapcsolatos aggodalmaikat. Sajnos, valóban előfordulhat, hogy a kötelező védőoltás eredményeképpen lesz valamilyen egészségkárosodás vagy akár halált okozó szövödmény, azonban az emiatt fennálló felelősséget a jogalkotó a Magyar Államra (az Államot képviselő Pénzügyminisztériumra) telepíti.⁵¹ Az Államot terhelő kártalanítási kötelezettségek teljesítése az egészségügy szervezésével és irányításával összefüggésben a Kormány alapvető feladati közé tartozik.⁵² Az állami kártalanítási kötelezettségről a védőoltások körében kizárólag a *védőoltásra kötelezett személy* – főként gyermek – esetében beszélhetünk.⁵³

Fontos elhatárolási szempont, hogy nem kártérítést, hanem kártalanítást határoz meg az Eütv. Míg maga a kártérítés célja a helyreállítás, *reparáció* a károsult olyan helyzetbe hozatala, mint ami a jogsértés bekövetkezte előtt volt, addig a kártalanítás a jogszerűen okozott károk *jóvátételére* használt eszköz, amely eshetőlegesen bekövetkező hátránytól kíván megóvni.⁵⁴ A polgári jogi szabályok szerint kártérítés esetén, a kárfelelősség megállapításának feltételei a kár bekövetkezte, a magatartás jogellenessége, az előző kettő közötti okozati összefüggés, valamint a károkozó magatartás felróhatósága. A kár megtérítése alól mentesülést jelent, ha a károkozó bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható. Ez a polgári jogi alapelvek között elhelyezkedő elvárható magatartási mérce az adott helyzet mentén és az alanyok szerint differenciálódik.⁵⁵ Ez a fokozott elvárhatóság nem újkeletű intézmény, mivel ennek

alappillérei már Gaius Digestájában is megmutatkoznak, miszerint „a mester-ségbeli járatlanság gondatlanságnak számít.”⁵⁶

Az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben bekövetkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a kártérítésre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell alkalmazni a Ptk.-nak.⁵⁷ Az egészségügyi szolgáltatónak (orvosnak) a mentesüléshez azt kell bizonyítania, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ez az elvárhatóság, gondossági mérce az egészségügyi kártérítési perekben magasabb a tiszta polgári jogi kártérítési perekhez képest, tekintettel a védett jogtárgy természetére.⁵⁸ *„Minden beteget az ellátásban résztvevőktől elvárható gondossággal, szakmai és etikai szabályok, továbbá irányelvek betartásával kell ellátni.”*⁵⁹ A felelősség alóli mentesüléshez azonban nem elegendő annak önmagában való bizonyítása, hogy az orvos a szakmai szabályok szerint járt el.⁶⁰ *„A gondossági mérce tartalma tágabb a szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek betartásánál”.*⁶¹

A kártérítés megállapításával szemben a kártalanítás esetén hiányzik a jogellenesség, mivel egy jogszerű cselekmény – egészségügyi szolgáltató jogilag megengedett magatartása – ellenére éri kár a károsultat. A károsult kizárólagos önhibájának kivételével gyakorlatilag nincs lehetőség a mentesülésre, a károsultnak az okozati összefüggést kell bizonyítania. Petrik Ferenc szerint, *„a kártalanítási felelősség azt a károkozót terheli, aki magatartásának*

*jogellenességét a jog engedély kizárja, ennek ellenére a törvény vagyoni helytállásra kötelezi, ez a felelősség rendszerint feltétlen (abszolút) helytállási kötelezettséget jelent. (...) A kártalanítási kötelezettségnek valóban nem feltétele a felróhatóság, sőt az fokozottabb helytállást feltételez. A kártalanítás feltétele (abszolút) helytállási kötelezettség, ami azt jelenti, hogy a kárt okozó a kártérítési felelősségre irányadó szabályok szerint nem mentheti ki magát.”*⁶² Hasonlóan fogalmaz Gyöngyösi Zoltán is: *„(...) Ez a fajta kártalanítási kötelezettség független attól, hogy a védőoltás beadása megfelelt-e a szakmai szabályoknak, mivel az állam csak akkor mentesül a kártalanítás alól, ha bizonyítja, hogy a kárt a beteg felróható magatartása okozta. a kártalanítás ugyanis objektív alapú kárigényt jelent.”*⁶³

Abban az esetben viszont, ha a védőoltás beadásának eredményeképpen előállt súlyos egészségkárosodás ok-okozati összefüggésben áll az egészségügyi szolgáltató szakmai szabályszegésével (pl.: helytelen technikával, szakmai protokollt sértve, stb.), akkor a jelenleg hatályos szabályok szerint felelősséggel tartozik, amely felelősség nem objektív alapú.⁶⁴ Az orvos szakmai szabályszegéséről van szó például, ha nem győződik meg alaposan arról, hogy a gyermek olyan állapotban van, illetve olyan betegségben szenved, ami miatt az oltás kontraindikált és ennek ellenére beadja számára az oltást.⁶⁵

Kiemelendő, hogy a kártalanítás nem automatikusan járó kompenzáció, azt kizárólag a jogszabály kifejezett rendelkezése alapján kell megfizetni. A jogszabály általában olyan magatartásokat minősít jogszerűnek, amelyek vagy szükségképpen vagy esetlegesen

okozhatnak kárt más személyeknek. A védőoltások esetében pedig esetleges kár bekövetkeztével számol a jogalkotó, amelynek jóvátételét hivatott biztosítani a kártalanítás jogintézménye. Felmerül a kérdés, hogy ez a jogintézmény valóban betölti-e jóvátételi funkcióját. A jogértelmezési technikákat segítségül hívva, köztük a nyelvtani, szövegpozitív értelmezést, valamint a teleologikus értelmezést egyfajta diszkrepanciát lehet felfedezni. „*Ha a védőoltásra kötelezett személy a védőoltás adásával összefüggésben súlyos egészségkárosodást szenved, megrokkann vagy meghal, őt, illetve általa eltartott hozzátartozóját az állam kártalanítja.*”⁶⁶ A szövegpozitív értelmezés alapján látható, hogy igényérvényesítésre kizárólag a károsult/beteg, valamint az eltartott hozzátartozója jogosult, ami Iustitia mérlegén egyenlőtlenséget eredményezhet.⁶⁷

Abban az esetben, ha a kiskorú a védőoltás legdrasztikusabb következményeként meghal és eltartott hozzátartozója⁶⁸ sincs, nem indítható kártalanítási eljárás. S bár egy életet semmilyen anyagi ellentételezés nem helyettesít, mégis valamilyen lehetőséget kell biztosítani a kompenzációra, ami a szövegpozitív szabályozás szerint jelenleg rendkívül szűk körben lehetséges. A fentebb említett módszertani levélben látható, hogy az életkorhoz kötött kötelező védőoltások jelentős részét 6 éves kor előtt kell beadni. Ebből következően az eltartott hozzátartozóról fogalmilag nem is lehet beszélni, vagyis ha a védőoltás eredményeképpen a kiskorú meghal, szinte kizárt, hogy bárki is kártalanításra jogosult lehessen. Végső esetben a hozzátartozó a kiskorú nevében viheti

tovább az igényérvényesítést, ha még a kiskorú életében indított per közbeni halála után a perbe jogutódként belép.⁶⁹ Abban az esetben, ha a kiskorú súlyos egészségkárosodást szenved kizárólag a kiskorú kaphat kártalanítást, a szülőket – akiket mind személyi, mind vagyoni hátrányok érnek – nem illeti meg a kártalanítás a szövegpozitív szabályozás szerint.⁷⁰

Érdekességgként megemlíthető, hogy a törvény a védőoltás beadásával összefüggésben a súlyos egészségkárosodást, a rokkantságot, valamint a halál tényét említi, mint negatív következményeket. Ez egyrészt azért is különös, mert súlyosnak nem minősülő egészségkárosodáshoz már nem nyújt kompenzációs lehetőséget a jogalkotó, így nem jön szóba a kártalanítás lehetősége. Az egészségkárosodás súlyosságának megállapítása pedig szubjektív kritériumrendszer alapján történik. Feltehetően itt nem tudatos jogalkotói differenciálásról van szó, mivel a törvényben szereplő más kártalanítási tényállások esetén már nem emeli ki az egészségkárosodás súlyosságát.⁷¹ Szintén elgondolkodtató, hogy a törvény külön nevesíti a rokkantságot, mint bekövetkező lehetőséget, valamint a súlyos egészségkárosodást. Ha valaki megrokkann, az egyben súlyos egészségkárosodást szenved, tehát utóbbi halmaz tágabb kategória, szükségtelen a két esetkört külön nevesíteni. A teleologikus értelmezés szerint a jogalkotók is tágabban kívánták értelmezni a súlyos egészségkárosodás fogalmát a rokkantsághoz képest. Ha viszont ezzel ellentétesen értelmezzük, akkor indokolttá válna a rokkantság külön

kiemelése. Ugyanakkor ez azt jelentené, hogy azok, akik nem tekinthetők rokkantnak nem lennének jogosultak a kártalanításra. Ez utóbbi értelmezés azonban rendkívül szűkítené azon esetek körét, amikor sor kerülhet kártalanításra, ami növelné az alapvető jogok sérelmének lehetőségét.⁷²

VI. Záró gondolatok

A COVID19 világjárványt megelőző évekhez képest a kötelezően beoltottak száma mára már sajnos kevesebb. S bár Magyarország a gyermekek átoltottsági rátája kapcsán globálisan példaértékűnek számít, mégis az elmúlt években megfigyelhető egy olyan tendencia, hogy a szülők egyre gyakrabban folyamodnak olyan eszközökhöz, amelyek gátat szabnak a gyermek immunizálásának kialakításában. A gyermekek önrendelkezési jogának közvetett módon történő gyakorlása kizárólag a szülők akaratán múlik. A hazai a jogszabályi háttér feloldja ezt a kiszolgáltatott helyzetet és kötelezővé teszi az a kiskorú testi- lelki fejlődésének, valamint a társadalom érdekében a védőoltások megfelelő helyen és időben történő felvételét. Ennek elmaradásához, elhalasztásához, indokolt esetben történő mentesüléséhez rendkívül részletes eljárási szabályok fűződnek. A jogszabályi kötelezettség elmulasztásához fűzött pénzügyi jogkövetkezmény ugyanakkor még nem jelent kellemő visszatartó erőt a szülők számára.

Az életkorhoz kötött kötelező védőoltások esetén felmerülő összefüggésben előírt kártalanítás kapcsán

röviden elmondható, hogy a törvény rendkívül szűkre szabja azon jogosultak körét, akik jogosultak lehetnek anyagi kompenzációra.

1 Az oltásszkeptikusok általában három érvet szoktak felsorakoztatni a védőoltások ellen. Az egyénnek az állam szembeni szabadságát, a védőoltások beadását követő káros következményeket, valamint a védőoltások csekély hatékonyságát. Barzó Tímea: A gyermek egészségügyi önrendelkezési jogának érvényesítése – az életkorhoz kötött kötelező védőoltások visszautasításával felmerülő elméleti és gyakorlati kérdések Magyarországon. *Opuscula Civilia*, 2023.2.

2 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 464, 493.

3 Mészner Zsófia: *Felnőttkori Védőoltások kézikönyve – Gyakorlati útmutató orvosoknak*. Medicina Könyvkiadó Budapest 2019. 49. o.

4 Koszovóban tört ki az utolsó feketehimlő járvány, azonban természetes úton 1979 óta nem fertőzött senki, ezért a WHO himlőmentesnek minősítette a Földet. Forrás: https://www.antsz.hu/felso_menu/temaink/jarvany/jarvany_archivum/oltasbiztonsag/himlo.html (Letöltés ideje: 2025. 01. 15.)

5 Forrás: <https://www.who.int/teams/immunization-vaccines-and-biologicals/strategies/ia2030/explaining-the-immunization-agenda-2030#What%20Is%20Ia2030> (Letöltés ideje: 2025. 01. 15.)

6 Forrás: https://www.who.int/health-topics/meningitis/vaccines-and-immunization#tab=tab_1 (Letöltés ideje: 2025. 01.15.)

7 Forrás: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage> (Letöltés ideje: 2025. 01. 15.)

8 Forrás: <https://www.who.int/teams/immunization-vaccines-and-biologicals/strategies/ia2030> (Letöltés ideje: 2025.01.15.)

9 Forrás: <https://www.who.int/teams/immunization-vaccines-and-biologicals/strategies/ia2030/explaining-the-immunization-agenda-2030#What%20Is%20Ia2030> (Letöltés ideje: 2025. 01. 15.)

10 Forrás: <https://vaccination-info.europa.eu/hu/az-oltoanyagokrol/mikor-szukseges-vedooltas/oltasi-rendek-az-euegt-oroszagaiban> (Letöltés ideje: 2025.01.17.)

11 A fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről

szóló 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet 5. § (1) bekezdés

12 Salgó László Péter – Molnár Csaba: A koronavírus elleni védőoltás kodifikációs háttere és alkotmánybírói értékelése az osztrák szabályozásra való kitekintéssel. *Fontes Iuris* 2022.1. 8. o. Hazánkban az első védőoltást 1876-ban vezették be a himlő ellen. Ezt követően 1928-ban a torokgyík, majd 1942-ben a tetanusz elleni oltás következett. Az első kombinált oltás bevezetésére 1954-ben került sor, amely a torokgyík, szamárköhögés, valamint a tetanusz (Di-Per-Te) ellen nyújtott védelmet. Szintén 1954-ben került bevezetésre a tuberkolózis elleni BCG oltás, amely az újszülötteknek adandó. Ezt követően közel egy évtizedet várni kellett, mert a kanyaró (morbilli) elleni védőoltás 1969-ben, míg a rubeola elleni vakcina 1989-ben vált elérhetővé Magyarországon. A kombinált MMR oltást, amely véd a kanyaró, a mumpsz és a rubeola ellen a kilencvenes évek elején, 1991-ben vezették be. A kisgyermekek körében agyhártyagyulladást okozó *Haemophilus influenzae* b elleni védőoltás (Hib) alkalmazására 1999-ben került sor. Ugyanebben az évben kezdték alkalmazni a Hepatitis B elleni védőoltásokat is. Végezetül az utolsó nagy áttörést jelentő védőoltás a PCV oltás volt, amely a *Pneumococcus* nevű baktérium által okozott egyik legsúlyosabb betegség – tüdőgyulladás – ellen nyújt hatékony védelmet. Forrás: https://semmelweis.hu/nepegeszsegtan/files/2019/03/1819_II_AOKgy02_V%C3%A9d%C5%91olt%C3%A1sok.pdf (Letöltve: 2025.01.20.)

13 Forrás: <https://immunizationdata.who.int/dashboard/regions/european-region/HUN> (Letöltés ideje: 2025.01.20.)

14 Eütv. 57. (2) a) b) c) pontjai

15 Magyarország Alaptörvénye, Szabadság és Felelősség: II. cikk

16 Steven R. Keener – Javier Vasquez: A Life Worth Living: Enforcement of the Right to Health through the Right to Life in the Inter-American Court of Human Rights. *Columbia Human Rights Law Review*. 2009. 595.

17 4/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 308.

18 Forrás: <https://u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/onrendelkezési-jog> (Letöltés ideje: 2025.01.22.)

19 Dósa Ágnes – Hanti Péter – Kovácsy Zsombor: Nagykomentár az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényhez

20 Zakariás Kinga: Az egészséghez való jog. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi En-*

ciklopédia. ORAC Kiadó. Budapest 2023. 7.o.

21 Eütv. 2. § (1) bek.; 75/1995. (XII. 21.) AB határozat, ABH 1995, 383.: „Az emberi méltósághoz való jog csak az emberi státusz meghatározójaként, az élethez való joggal fennálló egységében abszolút és korlátozhatatlan [64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 308. 312.]. Anyajog mivoltából levezetett egyes részjogai (mint pl. az önrendelkezéshez és a személy testi integritásához való jog) azonban az Alkotmány 8. § (2) bekezdése szerint bármely más alapjoghoz hasonlóan korlátozhatók.”

22 Olyan szerződésekben önállóan eljárhat, amelyek csekély jelentőségűek, a hétköznapi életben tömegesen fordulnak elő és különösebb megfontolást nem igényelnek. 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (továbbiakban: Ptk.) 2:13-14.§

23 Ptk. 2:11-12. §

24 Ptk. 2:12. § (4) bekezdés, 2:14. § (3) bekezdés

25 Eütv. 16.§ (5) bekezdés

26 „Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe.”

kell venni.

27 Eütv. 42.§ (1) bekezdés c) pont

28 a) gümőkór (tuberculosis), b) torokgyík (diphtheria), c) szamárköhögés (pertussis), d) merevgörcs (tetanus), e) gyermekbénulás (poliomyelitis anterior acuta), f) kanyaró (morbilli), g) rózsahimlő (rubeola), h) mumpsz (parotitis epidemica), i) b típusú *Haemophilus influenzae* (Hib), j) hepatitis B, k) *Streptococcus pneumoniae* (pneumococcus), l) bárányhimlő

29 BH 2023. 113. „A védőoltás beadásának célja a fertőző betegségekkel szembeni aktív, illetve passzív védettség kialakítása és ennek tükrében kell vizsgálni a védőoltás ismételt beadásának kötelezettségét, annak egészségügyi kockázatát, az oltás beadásának orvosszakmai szempontból való indokoltságát.”

30 A Nemzeti Népegészségügyi és Gyógyszerészeti Központ módszertani levele a 2025. évi védőoltásokról; 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet a fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről 5.§

31 A Kúria Kfv.38.414/2019/10. számú precedensképes határozat: „Az életkorhoz kötötten kötelező védőoltásokat 11 éves kortól kezdődően iskolai kampányoltás keretében kell elvégezni, amelyek esetében – pótlás esetén is – az iskolaorvos minősült oltóorvosnak.”

32 A Nemzeti Népegészségügyi és Gyógyszerészeti Központ módszertani levele a 2025. évi védőoltásokról; 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet a fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges

járványügyi intézkedésekről 5.§

33 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 478.

34 Eütv. 3.§ m) pontja szerint „az invazív beavatkozás, a beteg testébe bőrön, nyálkahártyán vagy testnyíláson keresztül behatoló fizikai beavatkozás, ide nem értve a beteg számára szakmai szempontból elhanyagolható kockázatot jelentő beavatkozásokat. A fogalom alapján a védőoltás beadása is invazív beavatkozásnak minősül.”

35 Barzó: i.m. 4. o.

36 Érdekességként kiemelném, hogy az első a gyermekek számára kötelezően előírt feketehimlő elleni 1876. évi XIV. tc. is kógens rendelkezést tartalmazott a szülői felelősség kapcsán. A törvénycikk 93. §-a értelmében (...) „Szülők és gyámok, általában mindazok, kik gyermekekről gondoskodni tartoznak, kötelesek ezeket élüknek első évében, a mennyiben valóságos himlőt ki nem állottak volna, beoltani.” Mészner: i.m. 34. o.

37 Ptk. 2.§ (10) bekezdés szerint kiskorú az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be.

38 Eütv. 21.§ (1a) pont

39 NM rendelet a fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről 14. § (1) bekezdés; Eütv. 58. § (6) bekezdés

40 NM rendelet a fertőző betegségek és a járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről 14. § (2) bekezdés

41 Eütv. 58. § (7) bekezdés

42 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről 239. §

43 1991. évi XI. törvény az egészségügyi hatósági és igazgatási tevékenységről 13/A.§ (5) bekezdés

44 Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-361/2016. számú ügyben

45 Eütv. 58. § (1) bekezdés a) – b) pontjai

46 Dósa – Hanty – Kovácsy: i.m.

47 Eütv. 58. § (2) bekezdés

48 Eütv. 58. § (3) bekezdés a) – b) pontjai

49 Kfv. III.37.545/2017. „A kötelező védőoltás alóli mentesítés iránti eljárás kérelemre indul, melyben a bizonyítási teher a kérelmezőre esik. A kérelemhez csatolni kell a kezelőorvos által adott azon szakvéleményt, amely a mentesítés indokoltságát alátámasztja. A szakvéleménynek teljeskörűen meg kell felelni a szakvéleménnyel szemben elvárt jogszabályi követelményeknek, alátámasztottnak, megalapozottnak, objektívnek kell lennie. Nem tekinthető tárgyilagosságnak a vélemény, ha abban maga a szakértő vagy közeli hozzátartozója érintett.” Kfv.II.37.374/2017/7. „a Kúria rámutat arra, hogy a [hivatkozott] jogszabályhelyek egyértelműen kötelezővé tették az MMR védőoltás ismételt beadását, amely alól az Eütv. 58. § (3) bekezdésében rögzít-

tett okból lehet felmentést kérni, feltéve, ha a kérelmező a mentesítésre okot adó körülményeket igazolja [Eütv. 58. § (3a) bekezdése]. A felperes ilyen mentesítésre okot adó körülményre nem hivatkozott, ezzel szemben tévedett, amikor úgy vélte, hogy miután a gyakorlattól eltérően igazolta a gyermekének védettséget, a 11 éves korhoz kötött MMR emlékeztető oltás egyfelől szükségtelen, másfelől ezen az alapon a kógens jogszabályi rendelkezés figyelmen kívül hagyható.” Kfv.VI.37.049/2022/6. „A kötelező védőoltás alóli mentesítési eljárásban, mint kérelemre induló eljárásban a bizonyítási teher a felperesre esik, a felperes kötelezettsége a megfelelő orvosi szakvélemény benyújtása, vagyis annak bizonyítása, hogy a mentesítés Eütv. 58. § (3) bekezdés a) és b) pontjaiban meghatározott feltételei fennállnak. Ha a közigazgatási határozat alapjául igazságügyi orvosszakértői vélemény szolgál, annak megdöntésére igazságügyi orvosszakértői vélemény alkalmas.”

50 Eütv. 58. § (3) bekezdés.

51 Barzó Tímea – Papp Tekla: Civilisztika II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2019. 395. o.

52 Eütv. 147. § (1) bekezdés e) pontja

53 Barzó – Papp: i.m. 396. o.

54 Fézer Tamás: A polgári jogi felelősség természete. In: Fézer Tamás (szerk.): A kártérítési jog magyarázata. Complex Kiadó, Budapest 2010. 29. o.

55 Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2015. 286. o.

56 Imperitia culpa adnumeratur (Gai. D. 50, 17, 132.).

57 Eütv. 244. §

58 Kaszás Eszter: Az orvos polgári jogi felelősségének alapkérdései, THEMIS, Budapest 2015. 180. o.

59 Eütv. 77. § (3) bekezdés

60 BH 2006.400

61 Kúria a Pfv.III.21.946/2015/4. számú ügy

62 Dr. Petrik Ferenc: A kártérítési jog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2002. 284-286. o.

63 Gyöngyösi Zoltán: Az élet és test feletti rendelkezések joga. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2002. 246. o.

64 Barzó – Papp: i.m. 397. o.

65 Barzó – Papp: i.m. 397. o.

66 Eütv. 58.§ (10) bekezdés

67 Simon Tamás: A kötelező védőoltáshoz kapcsolódó kártalanítás kálváriájáról. Forrás: http://www.384ugyvediiroda.hu/images/pdf/kotelezo_vedooltas.pdf (Letöltés ideje: 2025. 02.10.)

68 Ptk. 8:1 (1) bekezdés 2. hozzátartozó: a házastárs, az egyeneságbeli rokon, az örökbefogadott, a mostoha- és a nevelt gyermek, az örökbefogadó-, a mostoha- és a nevelőszülő és a testvér – közeli hozzá-

tartozó - az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, és a testvér házastársa

69 Dósa – Hanty – Kovácsy: i.m.

70 Simon: i. m. Forrás: http://www.384ugyvediiroda.hu/images/pdf/kotelezo_vedooltas.pdf (Letöltés ideje: 2025. 02.10.)

vedooltas.pdf (Letöltés ideje: 2025. 02.10.)

71 Dósa – Hanty – Kovácsy: i.m.

72 Simon: i.m. Forrás: http://www.384ugyvediiroda.hu/images/pdf/kotelezo_vedooltas.pdf (Letöltés ideje: 2025. 02.10.)

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba PhD
*tanszékvezető egyetemi tanár, Károli
Gáspár Református Egyetem Állam- és
Jogtudományi Kar Alkotmányjogi és
Egyházjogi Tanszék*

Brazília sajátosságai a latin-amerikai alkotmányfejlődésben

I. Bevezetés

Tipikus latin-amerikai állam-e Brazília alkotmányjogi aspektusból? Jóllehet a kérdéses országok rendelkeznek közös ismérvekkel, de ezen tanulmányból kikristályosodik, hogy – az esetlegesen érvényesülő hasonló elemek ellenére – minden ország egyedi, és ez fokozottan igaz Brazíliára is.

Miből adódnak a közös elemek? Az eredetileg indián őslakosokkal rendelkező Újvilágba érkező gyarmatosítók természetesen a saját jogrendszerüket kezdték el terjeszteni – nem csupán a toll, hanem a fegyver erejével is. Tömegesen hurcolták be a rabszolgákat Afrikából is. (Szomszédaihoz, főképp Brazíliához képest Argentínára ez nem volt annyira jellemző.) Latin-Amerika tekintetében az elsődleges a spanyol gyarmatosítás volt.¹ Az általunk kiemelten elemzett állam már ebben is sajátlagos a portugál gyarmati múlt okából. Suriname holland terület volt, Guyana angol birtok, Francia Guyana

pedig az anyaország tengeren túli megyéje a mai napig is. A leginkább az afrikai rabszolgáktól származó lakosságú Haiti – spanyol gyarmati időszakot követően – francia terület lett, és ez nyelvi értelemben a XXI. századig érvényesül.²

Azt is meg kell említenünk, hogy – főképp a Spanyolországra és Portugáliára gyakorolt hatás miatt – a római jog recepciójának fontos táptalaja volt Latin-Amerika. Az elemzett államok, így azok közjogi intézményei és jogszabai nagyon könnyen kommunikálnak egymással a spanyol nyelv miatt, ez pedig napjainkig erősíti a kölcsönhatást az alkotmányfejlődés vonatkozásában is.³

Mi hatott még egyaránt az általunk elemzett országok jogrendszerére? Az Amerikai Egyesült Államok hatása. A Monroe-elv meghirdetését (1823.) követően az USA immár deklaráltan is rá kívánta nyomni a bélyegét a kontinens államaira.⁴ (A monarchikus és arisztokratikus gyarmati elnyomásból szabaduló országok számára szimpatikus zsinórmértéket akartak teremteni az amerikai demokráciából.) A fentiek miatt számos, általunk vizsgált területen lévő állam prezidenciális rendszert vezetett be.⁵ A választási rendszereket illetően viszont az amerikai példával ellentétben – mint látni fogjuk – viszont az arányos, listás modell dominál. Mivel a római jog hatott az USA-ra is, ennek révén fokozottan erősödött a recepció a kontinens déli részén is.⁶

Latin-Amerika igen sajátos régiót jelent az alkotmánybíráskodás aspektusából. Az 1980-as évektől kezdve

először az Amerikai Egyesült Államok decentralizált alkotmánybíráskodási rendszerét, illetőleg a USA Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatát tekintették etalonnak.⁷ Később a szintén ilyen alapokból kiinduló dél-afrikai és indiai rendszer is már gyakorolt már hatást a latin-amerikai államokra. Aztán végül a német modellből, illetve az európai rendszerből is merítettek bizonyos elemeket.⁸ A kontinensen belül Kolumbiában és Brazíliában különösen jelentős az alkotmánybíráskodás szerepe.⁹

A történelmi közös múlt mellett a vizsgált államok az elmúlt évtizedekben is hatottak egymásra. A magyar rendszerváltással nagyjából megegyező időben alkotmányoztak. Brazília 1988-ban, Kolumbia 1991-ben, Mexikó és Paraguay 1992-ben, Argentína 1994-ben, Ecuadorban 1998-ban és 2008-ban, Peru 1993-ban, Venezuela 1999-ben, Bolívia 2009-ben valósított meg teljes vagy jelentős mértékű részleges alkotmányreformot.¹⁰ (Ezzel összevetve különösen szemet szúrhat az olvasónak, hogy hazánkban 2011-ig kellett várni a rendszerváltáskor elmaradt új alkotmányra. Természetesen az 1989-ben bevezetett számos reform jelentős alkotmányrevíziót jelentett.)

Az általános jellemzők után nézzük meg Brazília speciális alkotmányfejlődését!

II. Közjogtörténeti előzmények (ezen belül hangsúlyosan a jelenlegi alkotmány megszületése)

Brazília önálló államként való megjelenését megelőző első fontos momentum Portugália napóleoni megszállása volt. Ekkor az udvar, brit támogatással, a brazil gyarmatra menekült.¹¹ Dom João vezetése alatt Portugália új fővárosa Rio de Janeiro lett, a gyarmat területén pedig portugál mintára szervezték meg az államot. Brazília szellemi-kulturális élete ennek során felvirágzott, hiszen hirtelen Brazília lett a portugál birodalom központja.¹²

Dom João – látva a brazil területek jelentőségét, mintegy gesztust is gyakorolva – 1815-ben királyság rangjára emelte Brazíliát, önmagát pedig VI. João néven Portugália, Brazília és Algarve királyává koronáztatta,¹³ ezzel látszólag egyenrangú tényezőként kezelve a három területet. Ez a helyzet azonban az 1820-as portugál forradalom következtében megváltozott. VI. João – a portugál liberális kormányzat követelésére reagálva – hazatérni kényszerült, fiát Pedro-t nevezte ki régenshercegnek és hagyta hátra Brazíliában.¹⁴

A portugáliai intézkedések közvetlen következményeként – kihasználva a helyi csoportokkal való jó kapcsolatot – Pedro régensherceg 1822 szeptember 7-én, a São Paulo közelében található Ipiranga síkságán kinyilvánította Brazília függetlenségét, majd szeptember 21-én a brazil szenátus

közreműködésével, I. Pedro néven, császárrá koronáztatta magát.¹⁵

I. Pedro – az összehívott nemzetgyűlés eredménytelenségére hivatkozva – saját tanácsadói körével szövegezte meg az új császári alkotmányt, amelyet 1824. március 25-én hirdettek ki. Ezzel megszületett Brazília első önálló alkotmánya, amely erősen centralizált alkotmányos monarchiát hozott létre.¹⁶ Az alkotmány értelmében I. Pedro ún. „Poder Moderador” lett, aki – ténylegesen – diktatórikus eszközökkel rendezhette az állam belső vitáit. Ennek keretében ő nevezte ki a szenátorokat, felülbírálhatta, felfüggeszthette a parlament határozatait, feloszlathatta a képviselőházat stb.¹⁷

Ezen felül maga az alkotmány lényegében kimondta, hogy Brazília unitárius állam, amelynek közigazgatási egységei a tartományok,¹⁸ és amelyek államérekre hivatkozva „feloszlathatók”.¹⁹

A császárság bukásához vezető talán legjelentősebb momentum a II. Pedro uralma idején elfogadott 1888. évi ún. „Arany Törvény” („Lei Áurea”) volt, amely eltörölte a rabszolgaságot. A nagybirtokosi réteg ugyanis mindvégig ellenezte ezt a lépést, majd szerte Brazíliában ellenállást és felkeléseket szerveztek a több százezer fős munkaerő elvesztése miatt.²⁰

A végeredmény a császárság bukása és a köztársaság 1889-es kikiáltása lett,²¹ amelynek keretében 1891 február 24-én megszületett a „Brazil Egyesült Államok” első köztársasági alkotmánya (Constituição da República dos Estados Unidos do Brasil). A végrehajtó hatalom feje az elnök lett, akit négy

évre közvetlenül választottak (és nem volt újraválasztható), és aki egyben a hadsereg főparancsnoka is volt.²² Brazília az új alkotmánnyal szövetségi állammá vált.

A gazdasági világválság Brazíliát sem kímélte. 1930-ban egy katonai puccs eredményeként Getúlio Vargas lett az új vezető, aki diktátorként vezette az államot.²³ Vargas hatalmát tovább erősítette az 1934-ben elfogadott új alkotmány is. Ezen alkotmánynak ugyanakkor voltak liberális újításai is: az alkotmány kiterjesztette a választójogot, sőt kötelezettséget minden 18 éves és ennél idősebb állampolgárra („brasileiros de um e de outro sexo”, azaz „mindkét nem” tekintetében),²⁴ bevezette a titkos szavazás intézményét,²⁵ kinyilvánította az alapvető emberi szabadságjogokat (a leginkább fundamentális első generációs alapvető jogokon kívül a másodgenerációs alapvető jogokat is deklarálta, úgy mint pl. oktatás, kultúra, munkához való jog, stb.)²⁶.

Vargas 1945-ös bukását több évtizedes bizonytalanság követte, amely során többször is változott a hatalomgyakorlás szerkezete, ám a diktatórikus jelleg mindvégig megmaradt (széles elnöki jogalkotói hatáskör, katonai rendőrség, alapvető jogok súlyos csorbítása, cenzúra stb.).

A '80-s években indult meg az enyhülés, amely során a hadsereg számos ponton lazított, valamint az ellenzéki csoportok is egyre hatékonyabban léptek fel. Végül 1985-ben az elnökválasztó testület a demokrata ellenzék jelöltjét választotta elnöknek, ezzel megdöntve a katonai uralmat.²⁷ Brazília – módo-

sításokkal ugyan, de ma is hatályos – szövetségi alkotmányát pedig 1988 október 5-én hirdették ki.

III. Az alkotmány államfilozófiája, a kormányzás jellemzői, az alkotmányos alapelvek, sajátosságok

A Brazil Szövetségi Köztársaság (República Federativa do Brasil) alkotmánya a népszuverenitás elvére épülő szövetségi államberendezkedést hozott létre, amely érvényesíteni hivatott többek között a törvény előtti egyenlőséget, a kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát, a gondolat kifejezésének szabadságát, rendelkezik a cenzúra tilalmáról, bevezette az ún. habeas data intézményét, stb., továbbá külön deklarálja a második generációs alapvető jogokat is.²⁸

Az alkotmány létrehozta a népszavazás („plebiscito”, „referendo”) és népi kezdeményezés („iniciativa popular”) intézményét, továbbá megadta a szavazati jogot, mint lehetőséget az analfabéták, valamint a 16 és 18 év közöttiek és a 70 év felettiek számára (18 és 70 éves kor között továbbra is kötelező szavazást ír elő az alkotmány), valamint szabályozza a passzív választójog feltételeit.²⁹

Az alkotmány a továbbiakban szabályozza a három klasszikus hatalmi ág egymáshoz való viszonyát, a politikai pártok jogállását (a korábbinál jóval liberálisabb módon³⁰),³¹ az ország

közigazgatási tagozódását (legfontosabb elemei: szövetségi kormányzat, államok, önkormányzatok, illetve szövetségi kerületek). Az alkotmány garantálja az államok autonómiáját, és részletesen szabályozza a szövetség és a tagállamok mozgásterét.³²

Braziliának soha nem volt szigorú doktrínája a hatalommegosztás tekintetében.³³ Az amerikai modellt követve az 1988-as brazil alkotmány egy összetett, bonyolult rendszert alkotott meg arra, hogy az ágak hatalmi ágak egyensúlyát biztosítsa. Ez az alkotmány deklarálta, hogy a törvényhozó hatalom a Kongresszus, de lehetőséget adott az elnöknek a rendeletekkel való kormányzásra. Egészen 2001-ig a brazil elnökök gátlástalanul kihasználták a rendeletekkel való kormányzás lehetőségét, melyek alkotmánynak való megfelelése sok esetben kétséges volt, és ezzel komolyan veszélyeztették a hatalommegosztás elvét és gyakorlatát.³⁴ 2001 utáni alkotmánymódosítás lehetővé tette, hogy a Legfelsőbb Bíróság megvizsgálja, hogy az elnök által kiadott rendelet az valóban „sürgős” vagy „helytálló-e”, vagy csak politikai érdeket szolgál, ezzel a közvetlen alkotmányossági vizsgálatnak vethették alá a rendeleteket.

IV. A parlament

A Törvényhozó Hatalmat a Nemzeti Kongresszus gyakorolja, amely két kamarából áll: a Képviselő Házból és a Szenátusból.³⁵ A parlament ciklusának időtartama négy év. A Képviselő Ház a nép képviselői alkotják, akiket az ará-

nyos választási rendszerrel választanak; minden egyes államban az államterületen és a szövetségi kerületben.

A képviselők teljes számát, valamint az államok és a szövetségi terület képviselőjét kiegészítő jogszabályok állapítják meg a népesség arányában. Ezek szükségszerű korrekcióját a választásokat megelőző évben kell elvégezni, akképpen, hogy a szövetség egyik egysége se rendelkezzen 8-nál kevesebb vagy 70-nél több képviselővel.

Minden állam és a szövetségi kerület három szenátort választ meg, akiknek nyolc évre szól a mandátumuk. Egyharmad/kétharmad arányban rotációs alapon váltják egymást 4 évente. A szenátorokkal együttesen két helyettest is választanak melléjük.³⁶

A Nemzeti Kongresszus hatásköréhez tartoznak a Köztársasági Elnök jóváhagyásával rendelkezni:

- az adóztatásról, a nemzeti bevételről és elosztásról
- a több éves tervekről, a bevételi törekvésekről, az éves költségvetésről, a hitelkeretek felvételéről, a nemzeti adósságról, és a pénz erőltetett kibocsátásáról,
- a Nemzeti Hadsereg alkalmazásáról és létszáma meghatározásáról,
- fejlesztési tervekről, nemzeti programokról, regionálisakról és kerületiekről, amelyek az általános életszínvonalat emelhetik,
- a nemzeti területről, a nemzeti légtérrel, az államkincstár javairól,
- közkegyelem gyakorlásáról,
- az állami szervek létesítéséről, megváltoztatásáról, megszüntetéséről,

- minisztériumok létesítéséről vagy megszüntetéséről,
- a nemzeti fizetőeszközzel, annak kibocsátási hatáiról, és az állami folyó költségekről és adósságokról,
- a Legfelsőbb Bíróság bírái,
- miniszterek fizetéséről és juttatásairól.

A Nemzeti Kongresszus kizárólagos hatásköre:

- nemzetközi egyezmények végleges rendezése, olyan nemzetközi megállapodások elősegítése, amelyek komoly kiadásokat jelentenek az államkincstárnak, vagy veszélyeztetik a nemzeti tulajdont,
- felhatalmazni a Köztársasági Elnököt hadüzenet küldésére, békekötésre, engedélyt adni, hogy idegen katonai alakulatok átvonuljanak az országon, vagy ott állomásozzanak ideiglenesen,
- engedélyt adni a köztársasági elnöknek, vagy alelnöknek, hogy távol maradhassanak az országból több, mint tizenöt napig,
- jóváhagyni a különleges jogrendet,
- felfüggeszteni a központi kormányzat egyes normáit, amelyek túllépnek hatáskörükön, illetőleg a Parlament által engedélyezett törvényes kereteken,
- meghatározni a Köztársasági Elnök és az Alelnök, valamint a képviselők és szenátorok tiszteltdjáját,
- tudomásul venni a végrehajtó hatalom szerveinek éves beszámolóját,

- felülvizsgálni és ellenőrizni közvetlenül, vagy a Kongresszus bármely két háza által a végrehajtó hatalom cselekedeteit, beleértve az indirekt közigazgatást,
- az Alkotmányt kiegészítő rendelkezések megalkotása,
- a rádió és televízióállomások működésének engedélyezése és ennek felülvizsgálata,
- kiválasztani az Állami Számvevő-tési Bíróság tagjainak kétharmadát,
- jóváhagyni a Végrehajtó Hatalom nukleáris kezdeményezéseit,
- engedélyezni a népi konzultációt és népszavazást elrendelni,
- engedélyezni a védett területen a vízienergia felhasználását és nemes ásványok bányászatát,
- jóváhagyni elődlegesen a legalább 2 hektárnyi állami tulajdonú területek eladását, zálogosítását, vagy a bérbe adását.

A Szenátus Kizárólagos joga:

- kivizsgálni és szankcionálni a Köztársasági Elnök és Alelnök cselekedeteit, amelyek a felelősségi bűncselekmények (hazaárulás) kategóriához tartoznak, valamint a miniszterek, a légierők és a hadsereg parancsnokait hasonló bűncselekmények tekintetében,
- Kivizsgálni és szankciót kiszabni a Legfelső Bíróság Minisztereit, a Nemzeti Jogtanácsost, a Nemzeti Közigazgatási Tanács tagjait, a Legfőbb Ügyészt, és a Köztársaság Ügyvédjét érintő felelősségi bűncselekményekért.

Az alábbi tisztségviselők titkos szavazás útján történő megválasztása

- a bírácoknak, azon esetekben, amelyek a jelen Alkotmányban meghatározottak,
- az Állami Számvevőszék Minisztereinek, akiket a Köztársasági Elnök jelöl,
- a Központi Bank Elnökének és az Igazgatóinak,
- a Köztársaság Legfőbb Ügyészenek,
- a más állami szervezetek vezetőinek, amelyeket az Alkotmány megjelöl,
- jóváhagyni titkos szavazás által, az előzetesen zárt ülésen megvitatott és jelölt személyeket az állandó jellegű diplomáciai tisztségekre,
- rögzíteni (a Köztársasági Elnök általi felterjesztést követően) a teljes államadóság határait,
- meghatározni a hitelfelvételek határait és körülményeit, amik az államszervezet összes olyan intézménye által lettek igényelve, amelyeknek a hatásköre a közpénzekre terjed ki (ideértve az állami vállalatokat),
- felfüggeszteni teljes egészében vagy részeiben az olyan törvények végrehajtását, amiket végleges hatállyal a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek minősített,
- jóváhagyni titkos szavazással, abszolút többséggel, a Köztársaság Legfelsőbb Ügyészenek (mandátuma befejeződése előtti) állásából való felmentését,
- a saját működésük szabályainak meghatározása,

- határozni a belső adminisztratív apparátusukról, saját szervezeteükről, működésükről,
- a Köztársasági Tanács tagjainak megválasztása,
- időnként felülvizsgálni a Nemzeti Adóztatási Rendszert.³⁷

V. Az államfő

A prezidenciális kormányformának megfelelően az elnök egyben államfő és a végrehajtó hatalom egyszemélyi feje is. A Köztársasági Elnök és az általa jelölt Köztársasági Alelnök választásának első fordulóját október hónap első vasárnapján, és második fordulóját pedig, ha ez szükséges, ugyanazon október hónap utolsó vasárnapján kell megtartani. (Abban az évben, amely év utolsó napján fejeződik be az előző elnök mandátuma.) A Köztársasági Elnök megválasztása egyben jelenti az Alelnök megválasztását, aki vele közös listán indul.

Az a jelölt lesz az Elnök, aki – nem számítva az üres és érvénytelen szavazatokat – abszolút többséget szerez. Amennyiben a jelölteknek egyike sem éri el az első fordulóban az abszolút többséget, második forduló következik, amelyen az első fordulóban a legtöbb szavazatot elért két jelölt vesz részt. A lesz a nyertes a második körben, aki a szavazatok egyszerű többségét nyeri el.³⁸

(Ha a második fordulót megelőzően halálozás vagy lemondás történik, a második fordulóban induló két jelölt közül, az első turnusban harmadik helyen végzett jelölt indulhat a második körben. Ha az előbbi esetben két jelölt

azonos számú szavazattal rendelkezik a sorban, akkor az idősebbik lesz a második fordulóban való részvételre jogosítva.)

A Köztársasági Elnök és a Köztársasági Alelnök a Nemzeti Parlamentben ünnepélyes keretek közt tesznek esküt, hogy megtartják, megvédik, és követni fogják az Alkotmányt, a Törvényeket,

Azon esetben, ha a Köztársasági Elnök és az Alelnök lemondanak, vagyis mindkét beosztás megüresedik, az Elnöki beosztást egy triumvirátus, a Képviselő Ház, a Szenátus és a Legfelsőbb Bíróság Elnökei látják el ideiglenesen. Amikor az elnöki beosztás bármely okból megüresedik, 90 napra rá új választást kell összehívni. (Ha a megüresedés a mandátum második félidejében történik az ezt követő harmincadik napjáig a helyetteseket a Nemzeti Kongresszus titkos szavazással fogja jelölni. Mindkét esetben a megválasztott helyettesek, az elődeik mandátum-idejének a végéig maradnak hivatalban.)

A Köztársasági Elnök mandátuma négy évre szól, amely a választást követő év első napján, vagyis január elsején kezdődik. A Köztársasági Elnök és az Alelnök nem maradhatnak távol az országtól tizenöt napnál hosszabb ideig a Kongresszus jóváhagyása nélkül. Ellenkezőleg elveszítik a mandátumukat (lásd Írország).

Az államfő feladat- és hatásköreit igen részletesen szabályozza a brazil Alkotmány. Eszerint a köztársasági elnök:

- kinevezni és felmenteni a minisztereket,
- gyakorolni az állam miniszterei segítségével a szövetségi államigazgatás felsőbb vezetését,

- kezdeményezni a törvényhozási eljárás folyamatát olyan formában és azon esetekben, amelyeket az Alkotmány meghatároz,
- jóváhagy, beiktat és közzéteszi a törvényeket, valamint kiadat rendeleteket és szabályozásokat a törvények hiteles végrehajtására?
- megvétőz törvénytervezeteket, teljesen vagy akár egyes részleteik tekintetében,

Rendelkezik rendeletek és szabályzatok kiadásával a következőkről:

- az állami közigazgatás szervezéséről és működéséről, ha ez nem jelent növekedést az állami kiadásokat illetően, vagy új szervezetek létrehozásával vagy megszüntetésével nem jár együtt,
- az állami közigazgatás beosztásainak és állásainak megszüntetéséről, ha azok üresen állnak,
- külföldi államokkal való kapcsolat tartása és az országban állomásozó diplomaták akkreditálása,
- egyezmények és nemzetközi szerződések aláírása, amelyek a Nemzeti Kongresszus jóváhagyását is igényelhetik,
- rendkívüli- és Védelmi állapotok elrendelése,
- az Évnyitó Üzenet és az Állam állapota, valamint tervei ismertetése a Nemzeti Kongresszus számára,
- kegyelmet és büntetéscsökkentéseket adni, ha szükséges, meghallgatva a végrehajtásban érintett szervezetek véleményét,³⁹
- a Nemzeti Haderő legfelső parancsnoka a Köztársasági Elnök.

Ő nevezi ki a Hadsereg és a Légierő, továbbá a Haditengerészet parancsnokait és tábornokait.

- Ő jelöli a Szenátus jóváhagyásával a Legfelsőbb Szövetségi Bíróság tagjait. A Legfelsőbb Bíróság bíráit és ügyészeit, a területek kormányzóit, a köztársaság főügyészét. Megnevezi⁴⁰ és kinevezi a Központi Bank, a Nemzeti Bank, és az Állami Takarékpénztár Elnökét és Igazgatóit. És egyéb magas beosztású, civil státusú állami alkalmazottakat, ahol erre törvényben meghatározottak szerint szükség van.
- Kinevezi a Legfelsőbb Számvetési Bíróság minisztereit,
- kinevezi a bírókat azokban az esetekben, amelyek ebben az Alkotmányban meghatározottak és kinevezi az Állam Fő-ügyvédét,
- kinevezi a Köztársasági Tanácsnak a tagjait, összehívja és elnököli a Köztársasági Tanács és a Nemzeti Védelmi Tanács üléseit,
- hadat üzen külföldi támadás esetén, a Kongresszus által felhatalmazva vagy utólagos jóváhagyásával, amikor a Kongresszus szabadságon van, és ugyancsak parancsot ad a nemzeti mozgósításra, ami lehet teljes vagy részleges,
- békekötés a Kongresszus által felhatalmazva vagy utólagos jóváhagyásával,
- Állami kitüntetések és „nemzeti megtiszteléseket” adományoz,
- engedélyezi a kiegészítő törvényekben meghatározott esetekben, hogy idegen haderő halad-

- jon át a nemzet területén, vagy tartózkodjon ideiglenesen,
- megküldi a Kongresszusnak a kormány több éves törvénytervezeteit, a költségvetési előirányzatokról szóló törvényjavaslatokat, a zárszámadási tervezetet, melyeket az Alkotmány részletesen meghatároz,
 - beszámol évente a Nemzeti Kongresszusnak, hatvan napon belül az ülésszak megnyitása után az előző év zárszámadásáról,
 - ideiglenes törvényerejű rendeleket ad ki,
 - ellátja az Alkotmányban meghatározott egyéb feladatokat.⁴¹

VI. Alkotmányvédelem és igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatási hatalmi ágat, a Szövetségi Alkotmány 92-től 126-ig terjedő bekezdései szabályozzák. A brazíliai igazságszolgáltatási modellt az eljáró bírák létszáma szerint csoportosíthatjuk: egyesbíró vagy kollegiális bíróság dönt, az ügyek típusára tekintettel általános igazságszolgáltatási és speciális ügycsoportok bíróságaira, valamint szintjük alapján tagállami és szövetségi szervezetekre.⁴²

Brazíliában a bírói hatalom függetlenségének komoly hagyományai vannak. A portugál mintát követő ország először 1977-ben hívott létre bírói tanácsot (Conselho Nacional de Justiça). Ennek hét tagja volt, akik a szövetségi felsőbíróságból kerültek ki (Supremo Tribunal Federal). Az 1988-as reform-

mal összefüggésben ez 5 főre csökkent, a tagok a szövetségi felsőbíróság elnöke, elnökhelyettese, valamint 3 további fő a felsőbíróságról. Kinevezésüket a fenti szerv gyakorolja, és tisztségük megújítása is a kinevező felsőbíróságnál betöltött pozíciójukhoz igazodva alakul⁴³. A korábbi tanács vizsgálati és fegyelmi jogkört gyakorolt, illetőleg döntött a nyugdíjazás kérdésében. A hatályos törvények szerint a brazil szövetségi bírósági rendszer igazgatását és költségvetési ellenőrzését látja el.⁴⁴

2001 utáni alkotmánymódosítás lehetővé tette, hogy a Legfelsőbb Bíróság megvizsgálja, hogy az elnök által kiadott rendelet az valóban „sürgős” vagy „helytálló-e”, vagy csak politikai érdeket szolgál, ezzel a közvetlen alkotmányossági vizsgálatnak vethették alá a rendeleteket (lásd fentebb). A másik módszer a Legfelsőbb Bíróságnál kezdeményezhető előzetes és utólagos normakontroll kérésének a lehetősége volt, melyet a törvényhozásból kiesett pártok használtak gyakran arra, hogy jelenlétüket fenntartsák a politikai életben. 1988 és 2001 között 4207 esetben kezdeményeztek normakontrollt.⁴⁵

A Legfelsőbb Bíróság előtt a jogi normák közvetlen alkotmányossági vizsgálatának három másik formája is létezik. Az 1993-as 3. Alkotmánymódosítás lehetővé tette, hogy a Legfelsőbb Bíróság „a szövetségi törvények alkotmányosságát vagy a normatív aktusok és intézkedések alkotmánynak való megfelelését” közvetlenül is vizsgálhassa. A tagállami vagy az önkormányzati jogszabályok alkotmányossága ezen szabályok szerint nem vizsgálhatóak. Továbbmenve, ennek a kiegészí-

tésnek az alkalmazását csak az elnök, a törvényhozás valamelyik házának az elnöke, a főügyész vagy a Kongresszus valamelyik házának az erre feljogosított bizottsága rendelheti el. A Legfelsőbb Bíróságnak az alkotmányossági kérdésben hozott döntése viszont szövetségi szinten mindenkire nézve kötelező.

1999-ben a Kongresszus egy törvényt fogadott el, amely egy új tényállást hozott létre, az úgynevezett „alkotmányossági előírások megsértése” elnevezéssel. Bárki, aki jogosult az alkotmányellenesség vizsgálatára irányuló kereset benyújtására, az jogosult arra is, hogy közvetlenül indítson keresetet ezen tényállás alapján a Legfelsőbb Bíróság előtt. (Feltéve, hogy ezen alkotmányossági vizsgálaton kívül más, egyéb hatékony megoldás nem áll rendelkezésre.) A Legfelsőbb Bíróság abszolút többségi szavazattal ideiglenes megoldásként felfüggesztheti a kérdéses jogszabály alkalmazását a tagállami vagy az alsóbb szinten lévő szövetségi bíróságok előtt folyó eljárásokban, ha csak nem *res iudicata*-val áll szemben. A Legfelsőbb Bíróság bármely törvényt alkotmányellenesnek nyilváníthat *erga omnes* módon, de erre eddig szinte alig van példa.

A 2004. decemberi 45. Alkotmány-módosítás jelentős reformokat vezetett be a brazil igazságszolgáltatásban. Az egyik legfontosabb újítás a (korábbi hasonló jellegű szerveknél jóval erősebb hatáskörű) Nemzeti Igazságügyi Tanács létrehozása volt, amely az igazságszolgáltatás Legfelsőbb Bíróság alá tartozó szintjeit felügyelte és szabályozta, valamint segített a bíróságok költségvetésének elkészítésében. Ennek

az intézmény létrehozásának az alkotmányosságát a brazil bírói kar az említett alkotmányellenességet közvetlenül vizsgáló teszttel vitatta, mert álláspontjuk szerint a Nemzeti Igazságügyi Tanács beavatkozott az igazságszolgáltatás függetlenségébe, sértve ezzel a hatalommegosztás addig érinthetetlen és kikezdzhetetlen elvét.⁴⁶

Brazíliának kifejtett doktrínája van a hatalommegosztás, valamint a fékek és egyensúlyok koncepciója tekintetében, ám ezek jellemzően egyfajta brazil sajátossággal bírnak. Időről időre a hagyományos három pilléren nyugvó hatalommegosztás mellé egy negyedik pillér, a mindezeket moderáló, ellenőrző hatalom is csatlakozott, és ezzel visszatértek az eredeti, 1824-es alkotmányhoz. A legtöbb latin-amerikai országhoz hasonlóan a brazil alkotmányok jelentős jogalkotói hatalommal ruházták fel az elnököt. Tették ezt nagy részben azon mély meggyőződés miatt, amely szerint az ország stabil kormányozhatósága megköveteli, hogy a végrehajtó hatalom bizonyos körülmények között törvényhozási jogkörrel is rendelkezzen. Sajnos a brazil elnökök több alkalommal is súlyosan visszaéltek ezzel a végrehajtói oldalon lévő, ideiglenes intézkedésekkel operáló, jogalkotási jogkörrel. Az 1988. évi alkotmány által végrehajtott változtatások az igazságszolgáltatást, és különösen a Legfelsőbb Bíróságot a politika fontos szereplőjévé és alakítójává tették. A Legfelsőbb Bíróság számos alkalommal fontos jogszabályokat nyilvánított alkotmányellenesnek a bennük rejlő alkotmányellenes felhasználhatóság gyanúja és lehetősége okán. Mi több,

a Legfelsőbb Bíróság ilyen kiszélesített hatásköre megteremtette annak a lehetőségét, hogy a Legfelsőbb Bíróság politikai pártatlanságát megkérdőjelezzék, amikor a hatalommegosztás valamelyik oldalán szereplők alkotmányossági vizsgálatra irányuló kérését visszautasították.⁴⁷

A széles körű jogosultság az alkotmányosság vizsgálat kezdeményezésére, a különféle politikai és civil szereplők saját ügyeinek tömeges bíróság elé citálása azt eredményezte, hogy politikai jellegű viták is gyakrabban kerültek a Legfelsőbb Bíróság elé, mintha azt a szokásos fórumok előtt folytatták volna le. Ennek eredményeként a Legfelsőbb Bíróság folyamatosan egyfajta „politikai túskebokorban” volt, (vagyis, bármerre mozgott, mindig szűrés, kritika érte valaki részéről). Például, a Legfelsőbb Bíróságnak kellett döntenie az alábbi, politikailag érzékeny ügyekben: (1) a Szenátus és a Képviselőház által korrupció miatt elmarasztalt elnök büntetőjogilag bűnös-e vagy sem (2), a szenátort meg kell-e fosztani politikai mandátumától, (3) fel kell-e függeszteni a kollektív szerződések egyes záradékait (4) fel kell-e függeszteni a társadalombiztosítási reformot, vagy (5) meg kell-e emelni a közalkalmazottak fizetését.⁴⁸

A Legfelsőbb Bíróság számos szövetségi, tagállami és önkormányzati törvényt alkotmányellenesnek nyilvánított. Ennek az igazságügyi aktivizmusnak az egyik következménye az igazságszolgáltatás nagyobb elszámoltathatóságára és eljárásainak felgyorsítására szolgáló igények felerősödése volt. Sok éves vita után a Kongresszus végül 2004. december 8-án elfogadta

a 45. alkotmánymódosítást, amely az igazságszolgáltatás jelentős reformját hozta. Ez a módosítás létrehozta a Nemzeti Igazságügyi Tanácsot az igazságszolgáltatás pénzügyi és adminisztratív funkcióinak külső ellenőrzése, valamint az alsóbb szinteken működő bírók és a hivatali kar felügyelete és szükség szerint megfegyelmezése céljából. Az alkotmány továbbra is mindenki számára biztosítja az alapvető jogokat, és azt, hogy az állampolgárnak joga van ügyeinek ésszerű időn belüli lezárásához, elbírálásához az összes bírósági, közigazgatási eljárási szinten. E jog érvényesülését biztosítandó, a 45. Alkotmánymódosítás ezt úgy kívánja elérni, hogy a bírói előremenetelt a produktivitástól, a lezárt ügyek számától teszi függővé, valamint megkönnyíti a rosszul, nem hatékonyan ítélező bíróktól való megszabadulás lehetőségét. Ez azzal jár, hogy a bíróságok folyamatosan, ítélezési szünet nélkül működnek, és a fellebbviteli bíróságoknak tilos egyszerre, egyidőben szabadságolás miatt bezárniuk. Azt is megköveteli, hogy a Legfelsőbb Bírósághoz rendkívüli fellebbezést benyújtó személyek bizonyítsák, hogy ügyükben szereplő alkotmányos kérdésnek közérdekel kapcsolatos vetülete is van - ez lett egy olyan intézkedés, amely jelentősen csökkentette a Legfelsőbb Bíróság hatalmas ügyterhét.⁴⁹

Gilmar Mendes 2008 áprilisában kezdődő elnökségének első évében, a Legfelsőbb Bírósághoz benyújtott új keresetek száma a 97 435-ről 56 537-re esett vissza, ami 40,9% -os csökkenés. Az esetek nagy részében a csökkenése a közérdek követelményének tulajdonít-

ható, amely lehetővé tette a Legfelsőbb Bíróság számára, hogy több mint 31 000 keresetet elutasítson.⁵⁰

A hatalmi ágak szétválasztásának a koncepciója folyamatosan fejlődik Brazíliában. Ez egy olyan képlékeny koncepció, amely megköveteli a hatalmi ágak alapvető funkcióinak egymástól való függetlenségét, de ugyanakkor lehetővé teszi, hogy minden egyes ág ellenőrizze a többi ágat. A 2001. évi 32. Alkotmánymódosítás óta, amely sikeresen tud gátat szabni a végrehajtó hatalomra ruházott jogalkotói funkciójából származható visszaéléseknek, a hatalommegosztás hagyományos koncepciójához kapcsolódó egészséges alkotmányos helyzet visszaállt Brazíliában.⁵¹

VII. Egyéb fontos szervek (ombudsman, ellenőrzési szervek, állami számvevőszék, jegybankok az alkotmányokban)

A miniszteri tisztség mellett kvázi az állam minisztereiként sorolják be a következő intézmények vezetőit is: Advocacia-Geral da União (az Unió Főügyészsége); Banco Central (Központi Bank); Casa Civil da Presidência da República (A Köztársaság elnökségének Civil/Polgári Háza); Controladoria-Geral da União (Állami számvevőszéknek megfelelő intézmény); Núcleo de Assuntos Estratégicos (Stratégiai kérdések központja); Gabinete de Segurança Institucional (Biztonsági Hivatal).

VIII. A kormány szervezete és működése (a köztársasági elnökön kívül)

A prezidenciális kormányformához híven a kormány egyszemélyi feje a köztársasági elnök, de álláspontom szerint struktúrájában a végrehajtó hatalom minisztériumokra tagolódása jobban hasonlít a parlamentáris kormányokéhoz, mint például az USA prezidenciális rendszere. Ennek tanújele a köztársasági elnöki aktusokhoz fűződő miniszteri ellenjegyzés intézménye.

Az Állam Minisztereit huszonnyolc évesnél idősebb, teljes politikai jogokkal rendelkező brazil állampolgárok közül nevezi ki az államfő. A miniszter az Alkotmányban és kapcsolódó törvényekben szereplő kötelességeken kívül felhatalmazást nyer:

- az irányítást, koordinációt és ellenőrzést végezni a szövetségi állami közigazgatás szervei és intézményei tekintetében, hatáskörébe tartozó szakmai területeken,
- a Köztársasági Elnök által aláírt határozatokat és rendeleteket ellenjegyezni.

A miniszter továbbá rendeleteket ad ki a törvények, határozatok és szabályozások végrehajtására, félévente beszámol a Köztársasági Elnöknek a vezetésük alatt álló Minisztérium tevékenységeiről, illetőleg gyakorolja a hatáskörébe tartozó egyéb tevékenységeket, amelyeket hozzájuk rendelt a Köztársasági Elnök.

Minisztériumok létrehozásáról és megszüntetéséről törvényben kell ren-

delkezni. Nincs külön Igazságügyi Miniszter; a Legfelsőbb Állami Bíróság három tagja miniszteri besorolásban teljes önállósággal testesíti meg a bírói hatalmat.⁵²

IX. Az önkormányzati rendszer

Brazília önkormányzati szinteződését nagyban befolyásolja, hogy szövetségi államról van szó. (Természetesen egy tagállam önállósága jócskán túlmutat egy, a „szuverén kegyéből” adományozott hagyományos önkormányzatiság hatáskörein.) Tagállami kormányzónak olyan (egy párt által jelölt) személy választható meg, aki született brazil állampolgár, harmincadik életévét betöltötte, közügyek gyakorlásától nincs eltiltva. Ugyanezen követelmények irányadók az alkormányzóra nézvést is.⁵³ A kormányzó hatáskörét a tagállami alkotmányok részletezik. Ezen szabályozásnak a szövetségi Alkotmány alapelveinek keretei között kell maradnia. A kormányzót a közigazgatás felügyeletében az államtitkárok segítik; felettük autonóm kinevezési és leváltási hatáskörrel rendelkezik. A titkárságok száma tagállamonként eltérő.⁵⁴

A tagállamok önálló rendőri szolgálatot tartanak fenn a rend és a közbiztonság megőrzésének garantálására. Egészen pontosan a következő szervezetek működtetésével teljesítik ezirányú kötelezettségüket: Szövetségi rendőrség (polícia federal); Szövetségi autópálya rendőrség (polícia rodoviária federal); Szövetségi vasúti rendőr-

ség (polícia ferroviária federal); Polgári rendőrségek (polícias civis); Katonai rendőrség és a katonai tűzoltók alakulatai (polícias militares e corpos de bombeiros militares).

A település irányítója a polgármester. A település vezetésében a települési titkárokra építhet a közigazgatás egyes szektoraiban. A polgármester autonóm hatáskörben dönt, kit nevez ki valamely önkormányzati pozícióra.⁵⁵

A polgármester ellen a kötelezettségének elvégzése során tanúsított mulasztásért az államában lévő bíróság előtt emelhetnek vádat. Az alkotmány, a szövetségi és a tagállami törvények a polgármestert arra kötelezik, hogy munkáját a település igazgatásában a Szövetségi alkotmányban meghatározottak szellemében végezze, együttműködve a helyi civil szervezetek képviselőivel.⁵⁶

X. A közigazgatás intézményrendszere. Az államigazgatás területi és helyi szintjei

Az állam végrehajtó hatalmának struktúrája az alábbiak szerint épül fel⁵⁷:

Szövetségi hivatalok:

- Köztársasági elnöki hivatal (Presidência da República): integrálja a Köztársasági elnököt a kabinetével, az Alkotmányos Védelmi Kabinetet (Gabinete de Segurança Institucional), Szövetségi Egységes Ügyészséget (Advocacia-Geral da União), a Civil Há-

zat (Casa Civil), a Nemzeti Sajtót (Imprensa Nacional), a Szóvivői Titkárságot (Secretaria de Comunicação) és más szervezeteket;

- Köztársasági alelnöki hivatal (Vice-Presidência da República);
- Állam minisztériumok (Ministérios de Estado);
- Unió Közvédelme (Defensoria Pública da União);
- Állami hivatalok;
- Tagállamok kormányai a Kormányzók által képviseltetve;
- Tagállamok államtitkárai;
- Települési Hivatalok;
- Települési polgármesteri hivatalok a polgármesterekkel;
- Települési titkárságok.

XI. A közigazgatás főbb jellemzői

A brazil központi államszervezetnek 21 minisztériuma van, valamint 1 külön elnöki hivatali titkársága és két további hivatala. Egy minisztérium létrehozása, szerkezeti átalakítása vagy megszüntetése csak különleges törvény által lehetséges, amelynek indítványozása természetesen az elnök hatásköre.⁵⁸

Az ún. Civil/Polgár Ház (Casa Civil) a végrehajtó hatalom igen sajátos rendeltetésű intézménye; egységes föderációs szervezet.⁵⁹ Jogállása szerint minisztériumként, vagy titkárságként lehetne besorolni. Ezen szerv feladatköre jogi-szakmai támogatás a Köztársasági elnöknek, illetve a kormány tagjainak. Felelős különösen a törvénytervezetek elkészítéséért, amelyeket a

végrehajtás (feje) a parlament felé előterjeszt.⁶⁰ Gondoskodik továbbá a kormány aktusainak a kihirdetéséről/közvetételéről. Bár a kormányforma eltérő mivolta miatt nem pontos analógia, de némileg a hazánkban (is) működő miniszterelnökség/kancellária szerepéhez hasonlítható a Civil Ház funkciója.

A római jog hatása – leginkább per sze portugál közvetítéssel – a brazil jogrendszerben is érvényesül. A magánjog kodifikálására irányuló kezdeményezés még a braziliai császárság korára, nyúlik vissza. Az 1824-es (első) brazil alkotmány 179. szakasza rendelkezett az „igazságon és a méltányosság szilárd alapjain” nyugvó polgári jogi törvény és büntetőjogi törvény mielőbbi megalkotásáról.⁶¹

A brazil polgári törvénykönyv eklektikus természetű, ugyanis szerkezete szerint a BGB, tartalmilag pedig főképp a francia Code civil hatását tükrözi.

XII. Összegzésképpen

Brazília a latin-amerikai állammodellt testesíti meg, miszerint az arányos, listás választást prezidenciális rendszerrel (és szövetségi állammal) társultatja. Ezen alkotmányos berendezkedés erénye, hogy a demokratikus, ámbár nagy eséllyel fragmentált parlamenttől elválasztja a végrehajtást. Az elnök nem váltható a törvényhozás által, ez pedig a kormányzat stabilitását erősíti. A választópolgárok képviselte a lehetséges legigazságosabb módon érvényesül, emellett az elnököt – és a vele közös listán induló alelnököt – is maga a nép

emeli hivatalába. A minisztereket az elnök nevezi ki.

A törvényhozás kétkamarás; a Szenátus tipikus szövetségi típusú második kamara, melybe a szenátorokat egyszerű többséggel választják. (A kamarának leginkább az államszövetséget érintő, pénzügyi és személyi kérdésekben, valamint nemzetközi szerződések tekintetében van legerősebb hatásköre.) A képviselők 4, a szenátorok 8 évre nyerik el mandátumukat. Utóbbiak „félidőben”, négy évente rotációs jelleggel cserélődnek.

Ezen kormányformánál a hatékonyságot a többségi alapon választott egyfejű végrehajtás testesíti meg, míg a túlhatalom ellenszereként (gyengítő tényezőként) az arányos képviselet és a hosszú távra, de cserélődve választott szenátorokból álló második kamara funkcionál.

Ehelyütt utal a szerző a prezidenciális államok (túl) szigorú illetén szabályozására; Bolívia, Brazília, Kolumbia, Panama, Uruguay és Venezuela bizonyos idő (egy másik elnökség) után enged újabb ciklust, Panama és Venezuela 10 éves moratóriumot (is) szab. Sartori, Giovanni: i.m., pp.203-204.

Az arányos választás és a prezidenciális kormányforma találkozása akár rendkívül üdvös is lehet.⁶² Azonos beállítottságú törvényhozás és elnök megléte esetén sincs túlzott hatalomkoncentráció (különösen nem minősített többséghez kötött törvények, és többpárti koalíciós többség lévén), viszont ha ciklus közben megváltozik egyik szerv összetétele, akkor sem bűnül meg feltétlenül a kormányzás, ha az elnök kezében eredeti, elhatárolt

jogalkotási hatáskör van, illetőleg ha az ellenséges parlamenti többség nem tud mindig egységesen fellépni az államfővel szemben.⁶³ Több irányból túlbiztosított rendszer esetén (második kamara, népszavazás, jelentős hatáskörű alkotmánybíróság) viszont a kormányzat hatékonysága akadozhat az egyébként igencsak demokratikus modellben.

1 Wittman Tibor: Latin-Amerika története. Gondolat, Budapest, 1978. 202-208. o.

2 Uo.

3 Aparicio Zoltán Gergely: A portugál és spanyol jogi kultúra hatása a latin (ibero)-amerikai jogrendszerre. Doktori értekezés, PTE-ÁJK, Pécs, 2020. 250. o.

4 Holndonner Róbert László: Az Egyesült Államok külpolitikai doktrínái Monroe-tól Bushig. Doktori értekezés, Elte-Btk, Budapest, 2012. 41-60. o.

5 Többek között – Brazília mellett – Argentínára, Mexikóra, Kolumbiára, Chilére és Perura is jellemző az elnöki rendszer.

6 Az USA-ra gyakorolt római jogi hatásról ld. Hamza Gábor: A római jog hatása az Amerikai Egyesült Államok jogfejlődésére. Jogtudományi Közlöny, 2003/5, 234-237. o.

7 Pokol Béla: Jurisztokrácia – a kezdetek, Jogelméleti szemle, Law working papers, 2021. No. 5., 9. o.

8 Uo.

9 Roberto Gargarella: Too „Old” in the „New” Latin American Constitutionalism, Yale University Research Papers, 2015, 44. p., illetve Jorge L. Esquirol: The Geopolitics of Constitutionalism in Latin America. In: (Colin Crawford/Daniela Bonilla Maldonado (eds)) Constitutionalism in the Americas. Edward Elgar Publishing. New York. 2018. 79-108. p.

10 Uprimny, Rodrigo: The Recent Transformation of Constitutional Law in Latin America: Trends and Challenges, 1587. o. <http://www.texasrev.com/wp-content/uploads/Uprimny-89-TLR-1587.pdf>, letöltés dátuma: 2025. 01. 24.

11 Horváth Gyula: Császárság Brazíliában és Mexikóban a függetlenség kivívása után. Mta-Bkti, Világtörténet, 2005/2. 60. o.

12 Uo. 61. o.

13 Uo. 62. o.

14 Uo. 62-63. o.

15 http://www.archontology.org/nations/braz/braz_emp/pedro_regent.php (Letöltés: 2020. június 2.)

- 16 Horváth (2005) i.m. 64. o.
 17 Uo.
 18 Constitución Política de 1824, Título 1., Art. 1.
 19 Constitución Política de 1824, Título 1., Art. 2.
 20 Dávid Dániel: A latin-amerikai államok alkotmányfejlődése. Kézirat, 2014. 38. o.
 21 Uo.
 22 Constitución Política de 1891, Seção II, Capítulo I, Art. 41., 43., 47., 48.
 23 Dávid (2014) i.m. 40. o.
 24 Constitución Política de 1934, Título III, Capítulo I, Art. 108.
 25 Constitución Política de 1934, Título I, Capítulo II, Seção I, Art. 38.
 26 Constitución Política de 1934, Título III „Da Declaração de Direitos” („A jogok nyilatkozata”)
 27 Dávid (2014) i.m. 42. o.
 28 Constitución Política de 1988, Título I, Art. 1.; Título II „Dos Direitos e Garantias Fundamentais” („Az alapvető jogok és azok garanciáinak nyilatkozata”)
 29 Constitución Política de 1988, Título II „Dos Direitos e Garantias Fundamentais” („Az alapvető jogok és azok garanciáinak nyilatkozata”), Capítulo IV
 30 Dávid (2014) i.m. 43. o.
 31 Constitución Política de 1988, Título II, Capítulo V
 32 Constitución Política de 1988, Título III, Capítulo I-II
 33 Keith S. Rosenn: Separation of Powers in Brazil., University of Miami Law School/University of Miami School of Law Institutional Repository, 2009., 31.
 34 Rosenn 2009., 31-32. o.
 35 A kétkamarás rendszer szövetségi jellegűnek tűnik, de a klasszikus besorolás alapján népképviselői jellegű. Nem szimmetrikusan bikamerális, eltérőek némileg a két ház hatáskörei. Vö. Cservák Csaba: A végrehajtó hatalom és a parlament választása, Lícium-Art, 2016. Debrecen, 200-220.
 36 Ld. Brazil Alkotmány 45-46. bekezdés.
 37 Ld. Brazil Alkotmány 52. bekezdés.
 38 Ld. Brazil Alkotmány 76-77. bekezdés.
 39 Figyelemre méltó, hogy a normaszövege kifejezetten nevesíti a „büntetéscsökkentés” intézményét. A magyar jogban ezt csupán a gyakorlat alakította ki, részben az, „akinek joga van a többhöz, joga van a kevesebbhez” regulára is alapozva. Az államfőt nem kötik a büntetéskiszabás általános vezérelvei.
 40 Lényegében autonóm döntésre utal, mely szerint tehát az államfő egyben a jelölési és végleges ki nevezési hatáskör is.
 41 Ld. Brazil Alkotmány 84. bekezdés.
 42 Tenke Ábel: A Brazil Föderális Köztársaság igazgatásáról, Confessio, 2016/3. sz., 6. o.
 Az alábbi bíróságok gyakorolják Braziliában az igazságszolgáltató hatalmat:
 - Legfelsőbb Szövetségi Bíróság (Supremo Tribunal Federal);
 - Nemzeti Igazságszolgáltatási Tanács (Conselho Nacional de Justiça) igazságszolgáltatási hatáskör nélkül, csak adminisztrációs funkcióval bír;
 - Igazságügyi Legfelsőbb Bíróság (Superior Tribunal de Justiça);
 - Regionális Szövetségi Bíróságok és szövetségi bírók (Tribunais Regionais Federais e juízes federais);
 - Munkaügyi Bíróság (Tribunais e juízes do Trabalho);
 - Választási Bíróság (Tribunais e juízes eleitorais);
 - Hadügyek Bírósága (Tribunais e juízes militares);
 - Bíróságok és bírák az államokban, a Szövetségi Kerület és a joghatósági kerületeken (Tribunais e juízes dos estados, do Distrito Federal e dos territórios).
 43 Badó Attila – Harkai István – Hettinger Sándor: A romanista jogkör stíluselmei a 21. században, In (Csink Lóránt-Schanda Balázs) Összehasonlító módszer az alkotmányjogban, Pázmány Press, 2017. Budapest, 198. o.
 44 Ld. uo. A brazil törvényhozó hatalom legfőbb szerve, a kongresszus előtti törvényjavaslat szerint a bírói tanács összetétele jobban hasonlulna a szomszédos államok megoldásaihoz, azaz a bírói hatalmi ágon kívül álló szervezetek is képviselnék magukat a tanácsban, illetve a jelölést, a kiválasztási eljárást és az előmenetelt is a tanács határozná meg.
 45 Rosenn 2009., 31-333.
 46 Rosenn 2009., 31-34.
 47 Uo.
 48 Uo.
 49 Uo.
 50 Uo.
 51 Federal Supreme Court, http://www2.stf.jus.br/portalStfInternacional/cms/verConteudo.php?sigla=portalStfSobreCorte_en_us&idConteudo=123027, letöltés dátuma: 2020. május 31., ill. Keith S. Rosenn: Brazil's New Constitution: An Exercise in Transient Constitutionalism for a Transitional Society, 1990. https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1165&context=fac_articles

52 Ld. Brazil Alkotmány 87. bekezdés.

53 Mindkettőjüket négy évre szóló mandátummal ruházzák fel. A Köztársasági elnök megválasztásának szabályait kell alkalmazni rájuk is, különös tekintettel akkor, ha a jelöltek egyike sem nyerte el a szavazatok többségét az első fordulóban. Ld. Tenke i.m. 10. o.

54 Uo.

55 A polgármestert és az alpolgármestert a képviselőkkel egyszerre választják meg, négy évre szól a mandátumuk. A választásokat október első vasárnapján tartják, a kormányzást gyakorló mandátumának lejártát megelőző évben, és a választást követő január elsején foglalják el tisztségüket. Ld. uo.

56 Uo.

57 Tenke i.m., 7. o.

58 Tenke i.m. 10. o.

59 A korábbi alkotmányok időszakára vezethető vissza; 1938. december 1-jén a 920-as számú rendelettel hozták létre.

60 Tenke i.m. 10. o

61 Egyes szerzők II. Pedro (Péter) császárt – a magánjog kodifikálására való törekvéseire tekintettel – egyenesen a „brazil Iustinianusnak” nevezik. Vö. Hamza, Gábor: Törekvések a magánjog újrakodifikálására Brazíliában, *Magyar Jog* 44 pp. 1997., 756-760., ill. Hamza, Gábor: A magánjog kodifikálása és újrakodifikálása Brazíliában (Codification and Recodification of Private Law in Brazil), *Acta Facultatis Politicouridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae* 51 pp. 2014., 153-162. A magyar civilisták is hatottak közvetetten Brazília

jogfejlődésére, az oda emigrált kiváló római jogász, Márky Tamás révén. Ld. Földi András: A jogszabályok visszaható hatályának kérdései a római jogban – Márky Tamás kutatásainak tükrében, kézirat, Budapest, 2024.

62 Kiemelendő, hogy a szakirodalom nem támogatja eme ötvézetet, de az érvek rendszerint nem tudományos általánosításúak, hanem a tényleges negatív dél-amerikai tapasztalatokat emlegetik. Hozzátehetjük, a tényleges politikai rendszerek működése nem írható teljesen a hatalomgyakorlás jogi keretei rovására; az említett államok esetében semmi nem igazolja, hogy más kormányzati és választási rendszer alkalmazásával demokratikusabb jogállammal rendelkeznének.

63 Erre jó megoldás lehet például az ún. részleges vétő, mely lehetővé teheti az elnöknek, hogy bizonyos törlésekkel, egyes jogszabályhelyek megsemmisítésével olyan mértékben beleszóljon a tervezetbe, ami szinte egyenértékű a jogszabály teljes megváltoztatásával. A hatékony kormányzást biztosító eszköz lehet, ha az elnök maga döntheti el egy kétkamarás rendszerben, melyik házhoz nyújtja be javaslatát. Megfelelő modell az is, melyben az elnök törvényjavaslatáról egy parlamenti bizottsággal „alkudozhat” módosításokról, a parlament végső elutasító szavazása esetén pedig törvényerejű rendeletet léptethet hatályba bizonyos feltételek fennállta esetén. A rendszer az elnök törvénykezdeményezési privilégiumára épül. Ld. Sartori, Giovanni: Összehasonlító alkotmánymérnökség (fordította: Soltész Erzsébet). Akadémiai Kiadó, Budapest 2003., 191., 198.

dr. Mátyás Módos

*doctoral student, Doctoral School of
Public Administration Sciences, Ludovika
University of Public Service*

The Importance of the Normative Power of Legislative Drafting Rules – The Hungarian Example

I. Introduction

The primary objective of this study is to present Hungary's law-making rules, particularly those governing legislative drafting. The study aims to highlight Hungary's distinctive approach: establishing these rules through binding legal instruments, in contrast to the recommendation-type (non-binding) guidelines typical in other parts of the world. The research compares practices across countries, contrasting the soft law solutions typical in Western and common law systems with the mandatory approaches found in several Central and Eastern European countries, including Hungary. We explore not only the theoretical but as importantly the practical advantages of this methodological support for legislative preparation compared to soft law solutions.

The significance of our examination lies in the fact that the rules of law-

making, legislative drafting and editing, as well as their quality, applicability, and possible enforceability, are of decisive importance for the quality of law-making and legislation itself.¹ Legislative quality depends not only on substance but also on clarity, structure, and drafting technique.² Clear, well-crafted law-making is essential for the correct application (and enforceability) of legislation. Well-formulated, unambiguous laws have a greater chance of successful implementation, while vague, complicated wording significantly reduces compliance and implementation effectiveness.³ High-quality law-making promotes cost-justified, consistent, and efficient policy implementation. It contributes to effective regulatory systems that serve the public interest and support well-functioning societies and markets.⁴ Quality law-making is therefore a precondition for legal certainty, the predictability of the legal system and the effectiveness of law enforcement –ultimately for the rule of law and the effective functioning of democratic institutions.⁵

This study does not analyze Hungarian law-making practice or empirically examine how these rules are applied; these aspects may be the subject of a separate research. However, the study presents the primary advantage of the “hard law” solution: it creates a solid foundation for the algorithmization of legislative preparation. Examples of this already exist in Hungary, and the study also briefly refers to these. The paper therefore focuses on presenting Hungarian law-making norms at the system level, highlighting their theo-

retical and potential technological relevance.

II. General Rules and Principles of Law-making in Hungary

Following the regime change, Hungary's Constitutional Court developed constitutional principles and requirements for law-making from the rule of law clause of the Constitution (modified according to democratic principles in 1989-90). The Constitutional Court established the rule of law as an independent constitutional legal norm, whose violation alone constitutes grounds for declaring legislation unconstitutional.⁶

From the beginning, the Constitutional Court identified legal certainty as the defining content and later as the most essential element of the rule of law – itself a fundamental constitutional principle.⁷ Through a series of decisions, the Court defined the individual components of legal certainty, which therefore constitute the basic constitutional principles of law-making.

The Constitutional Court established that valid legislation can only be created by observing formalized procedural rules. If the National Assembly violates legislative procedure rules, this results in formal unconstitutionality (public law invalidity), which – given the Constitutional Court's annulment power – carries constitutional legal sanctions.⁸

The Court also established that “the principle of legal certainty requires that law-making, and as part of this, the amendment and entry into force of legislation, should take place in a reasonable order, and that amendments should be clearly traceable and transparent for both legal subjects and law enforcement bodies.” It further held that “law-making practice which, when creating legislation, does not provide for the express repeal or amendment of provisions contrary to the new rule, does not satisfy the requirement of legal certainty” (requirement of specific amendment and repeal).⁹

The Hungarian Constitutional Court also addressed the question of accessibility of legislation: “one important component of the rule of law is legal certainty, which, among other things, requires that the rights and obligations of citizens be regulated by legislation promulgated in the manner prescribed by law and accessible to anyone.”¹⁰

From the principle of legal certainty, the Constitutional Court further derived the prohibition of (disadvantageous) retroactive law-making¹¹, the protection of acquired rights¹², and the requirement of adequate preparation time (“there must be a real possibility for legal subjects to adapt their behavior to the prescriptions of the law”).¹³

Individual Constitutional Court decisions also addressed the necessity of maintaining the hierarchy of legal sources and related questions about legislative authorizations¹⁴. The Court also ruled that no legal source other than those listed in the Constitution can exist, that legislative power derives from the Constitution, and that any

transfer of this power must also be constitutionally regulated.¹⁵

Finally, the Constitutional Court derived the most important and multifaceted principle from legal certainty requirements: the requirement of normative clarity. The rule of law and legal certainty require effective functioning of public authorities, *“which is inconceivable without rational order of legislative drafting and preparation,” “it is a constitutional requirement for law-making.”* The Court established that *“drafting and amending legislation (repeal, additions, etc.) must be reasonable and transparent”* as a constitutional requirement.¹⁶ The Court also established that *“law-making may only take place in accordance with the constitutional principle of legal certainty. The principle of legal certainty requires that law-making, and as part of this, the amendment and entry into force of legislation, should take place in a reasonable order, and that amendments should be clearly traceable and transparent for both legal subjects and law enforcement bodies.”*¹⁷ The requirement of normative clarity – which forms the basis for rules governing legislative drafting and formulation – includes the following sub-elements: comprehensibility, unambiguity, consistency, predictability, normativity, appropriate abstraction levels, correct Hungarian language use, and simplicity or streamlined drafting (economical use of structural units and wording during norm creation).¹⁸

The new Fundamental Law, effective since 2012, established the rule of law as both a basic constitutional principle and an organizing principle governing the entire Fundamental Law,

consistent with the former Constitution and related interpretation of the Constitutional Court¹⁹. Besides, it also determined (at the fundamental law level, following constitutional court practice) law-makers, legislative scope and hierarchy, the obligation to promulgate legislation, and that generally binding rules of conduct may only be created through legislation by a body with legislative power, following formalized legislative procedure.²⁰

In 2010 – alongside constitutional revision – the National Assembly re-enacted the Act on Law-making (Act CXXX of 2010, hereinafter: the Act on Law-making), after the Constitutional Court annulled the previous, outdated law in 2009 that had remained in force since before the regime change. The Act on Law-making, incorporating the constitutional court practice presented above, made constitutional law-making principles explicit normative requirements, as follows.

Chapter II of the Act on Law-making, titled *“Fundamental Requirements for Law-making,”* first regulates normative clarity and prohibits retroactive effect: *“Laws shall have a regulatory content that ensures unequivocal interpretation by their addressees.” “Laws may not establish obligations, make obligations more onerous, withdraw or restrict rights, or declare any conduct to be illegal with respect to the period prior to their entry into force.”*²¹

For legal system transparency and coherence, the Act on Law-making requires that *“identical or similar living conditions shall be regulated in an identical or similar way and, if possible, within the same law at each regulatory level,”* and

the regulation “*may not have unjustified parallelisms or multiple levels.*” It also establishes that higher-level legislation provisions may not be repeated in lower-level legislation.²²

The Act on Law-making expressly addresses the requirement of specific amendment and repeal falling within the scope of legal certainty: “*to amend a provision of law in force, the organ or person with legislative power shall adopt a law with a provision that specifically identifies the provision it intends to amend and provides for its amendment.*” It also exclusively determines when laws or provisions become ineffective: beyond ex lege automatic deregulation of already implemented legislation or provisions, typically “*once repealed by a provision of law that specifically identifies the law or provision to be repealed and provides for its repeal*” or “*once amended by a provision of law that specifically identifies the provision to be amended and provides for its replacement.*”²³

The Act on Law-making also prescribes ensuring adequate preparation time and the promulgation method determined as a fundamental law requirement (at least for central legislation): “*the date of entry into force of laws shall be determined in a way that allows sufficient time to prepare for their application*” and “*laws other than local government decrees shall be promulgated in the Magyar Közlöny*” (Hungarian Official Gazette).²⁴

The Act on Law-making also establishes the requirement of normativity: “*when making laws, it shall be ensured that laws do not unjustifiably contain provisions that lack normative content.*”²⁵

From the triad of validity – force (scope) – applicability, the Act on Law-making primarily addresses force of legislation (and cases of loss of force. It provides main rules for territorial and personal scope (requiring only deviations to be specified in individual legislation) and for temporal scope, offering possible modalities for determining entry into force.²⁶ Validity requirements come from the Fundamental Law as described above, while the Constitutional Court may establish “invalidity under public law”. The Act on Law-making addresses application questions in connection with regulatory transition, and the Constitutional Court may likewise be authorized to rule on application of legislation – in individual cases or generally.²⁷

Among general drafting rules, the Act on Law-making also regulates abstraction levels: “*If a matter is to be regulated by Act, the fundamental legal institutions and the essential guarantees related to achieving the regulatory objective shall be set out in an Act.*” “*The professional content and the scope of a law, and the extent of abstraction of a provision of law shall be established reasonably, in line with the nature of the sphere of life subject to the regulation, and in accordance with the provisions of this Act.*”²⁸

The Act on Law-making comprehensively summarizes law-making requirements: “*When making laws, it shall be ensured that laws comply with the requirements of form and content arising from the Fundamental Law, fit into the unity of the legal system, comply with obligations arising from international law and the law of the European Union, and comply*

with the professional requirements of law-making.”²⁹ The latter – the professional requirements of law-making – include legislative drafting and editing rules.

III. The Professional Requirements of Law-making – Rules of Legislative Drafting in Hungary

Hungary’s first step in renewing law-making rules was establishing normative legislative drafting requirements in 2009.³⁰ Previously, no binding legal source provided coherent guidance for correct, systematic, and structured creation of legislation that would serve normative clarity and drafting uniformity of drafting. The Decree 61/2009. (XII. 14.) of the Minister of Justice on legislative drafting (hereinafter: Legislative Drafting Decree) aimed to standardize legislative drafting practices by establishing a transparent and coherent system for technical legislative preparation. According to objectives declared in the accompanying guidelines, the aim was to help the addressees of legislation to interpret legislation correctly, reveal the legislator’s will, and make current law accessible by improving legal system coherence.³¹

The guide prepared for the Legislative Drafting Decree, which can also be interpreted as justification, expressly referred in its introduction to the fact that the decree was prepared using constitutional concepts determined in constitutional court jurisprudence. It built on experience accumulated in

law-making practice since the regime change, as well as on dogmatic concepts and results clarified in legal science and legal dogmatics dealing with legislative drafting in preceding decades.³²

The guide identified the Legislative Drafting Decree’s subject matter as incorporating correct, “rational” drafting methods and established “best practices” into legislation. Its main objective was facilitating preparation of legislation complying with constitutional formal requirements. However, the guide also noted that legislation prepared in compliance with the Legislative Drafting Decree does not necessarily result in constitutionally conforming legislation.³³ This is partly dogmatic (constitutional requirements – whether formal or substantive – derive directly from the constitution and must therefore be enforced independently) and partly because the Legislative Drafting Decree cannot address all substantive constitutional aspects. The guide also addresses the reverse situation, emphasizing that legislation complying with constitutional requirements both formally and substantively does not necessarily comply with the requirements of the Legislative Drafting Decree.³⁴ The Constitutional Court also established that legal regulation technique is not itself a constitutional question, that minor textual inconsistencies recognized during application can be remedied by interpretation (necessary during law enforcement), and that merely violating preparation-directed obligations during law preparation does not necessarily lead to direct constitutional

violation but will presumably damage the effectiveness of the law.³⁵ In a specific case affecting a law adopted after the issuance of the Legislative Drafting Decree, the Constitutional Court found that *“irregular lawmaking (legislative drafting) solutions that do not fully enforce the professional requirements of law-making in a given case do not necessarily result in a situation that violates the principle of legal certainty and therefore being contrary to the Fundamental Law.”*³⁶

This means that every single element of the Legislative Drafting Decree serves the purpose of creating legislation that complies with legal certainty and is unambiguously interpretable, but violation of one of its elements does not necessarily harm legal certainty. Indeed, legislation satisfying legal certainty requirements could even be adopted with different methodological-technical solutions than those in the Legislative Drafting Decree (at least in principle).

Its significance nevertheless lies in the fact that it consistently unifies the system of rules for the entire legal system, increasing predictability and foreseeability of legislation. Due to its normative binding force, it must be followed even if violating a given point would not cause constitutional violation.

The scope of the Legislative Drafting Decree does not extend to legislation that may be created during a special legal order, to the Fundamental Law and its amendments (except the preamble), or to preparing international treaty texts (for preparing draft legislation promulgating the international treaty

itself, the Legislative Drafting Decree must only be applied with deviations specified in the Act on international treaties).³⁷

As the next chapter will show, Hungary’s solution of providing legislative drafting rules through binding legislation is not among established solutions in international comparison. But what does this legislative obligation mean? Whom and what does it bind? Does it threaten parliamentary or local government representatives who make drafting errors with prison? Will the Government, or possibly the signing Prime Minister, be held responsible because a government decree contains a drafting error? Will an decree of the National Bank created in violation of the Legislative Drafting Decree be invalid? Clearly, ministerial decree-level legislation cannot constitutionally have such (binding) force.³⁸ But then what exactly does this decree of the Minister of Justice relate to?

The Legislative Drafting Decree’s material scope extends to a specific phase of legislative preparation: drafting and editing draft legislation. Therefore, the Legislative Drafting Decree detaches itself from the legislative hierarchy problem – from the fact that it could not regulate rules binding higher-level legislators – yet it can uniformly determine rules relating to drafting (drafts of) all legislation. According to the guide’s formulation, *“from the perspective of legislative drafting, i.e., from the angle of how the not yet adopted legal norm should be formulated and worded before it gets to the body with decision-making competence, the ministerial decree level of*

the decree on legislative drafting does not cause a constitutionally problematic situation, (...) the addressee of the drafting obligations is not the body or person constitutionally authorized for law-making, but the legislative drafters participating in the preparation."³⁹

The question is whether the application of the Legislative Drafting Decree can be enforced? In the sense that a body would consistently monitor compliance with the rules and sanction any violation of the Legislative Drafting Decree, the answer is no – no such body exists. As we have seen, the Constitutional Court does not itself consider violating legislative drafting requirements to be such a serious, irremediable error that would necessarily and inevitably affect the validity of the legislation. It is also natural that the Constitutional Court only examines normative clarity compliance of legislation that comes before it. However, legislation occasionally comes before the Constitutional Court even after the Legislative Drafting Decree's issuance, where initiators, also referring to the Legislative Drafting Decree, claim normative clarity violation, and therefore legal certainty violation, ultimately rule of law violation, in connection with given regulation. In a 2024 case, the Constitutional Court indirectly confirmed why complying with Legislative Drafting Decree provisions is essential. In a case affecting use of legal terms in the Act on Commerce, initiated by judicial motion, the Court decided on annulment (and exclusion of application of the provisions in the specific case) also considering improperly defined legal

terms and their consequences for law application (a legal uncertainty situation that cannot be clearly resolved by interpretation).⁴⁰ It was proven that if preparation had taken place in compliance with the rules of the Legislative Drafting Decree regarding the given legal terms, the unconstitutional situation leading to annulment of the provisions would not have arisen.

We must specially mention possible examination of local government decree compliance with the Legislative Drafting Decree. Local government decrees can indeed be reviewed not only for Fundamental Law violation but also for conflict with other legislation, including the Legislative Drafting Decree. The Curia's special council is authorized for this norm control based on motions from capital or county government offices acting in their legality supervisory jurisdiction. The review result can also be similar to constitutional court sanctions: annulment.⁴¹ The Curia's council is making use of this authority: in a 2024 case, for example, it annulled two provisions of the Buda Castle Municipality of Budapest District I decree, referring, among other things, to violation of the rules of the Legislative Drafting Decree.⁴²

Furthermore, the provisions of the Legislative Drafting Decree cannot be considered completely *lex imperfecta* (rules without legal consequences), since they bind public service officials preparing legislation, who ultimately have disciplinary responsibility for culpable violation of obligations arising from their legal status (officials are obliged to perform their duties in the

public interest and according to legislation, professional ethical principles, etc.).⁴³

The responsibility of the draftsman, as well as the prominent role of the Minister of Justice, is also confirmed by the Act on Law-making: *“Those preparing a law shall be responsible for developing the professional content of the law, while observing the requirements in section 2 (4)”* [compliance with substantive and formal requirements arising from the Fundamental Law and the professional requirements of law-making, fitting into the unity of the legal system, compliance with obligations arising from international law and European Union law] and *“the Government shall ensure, through the minister responsible for justice that the requirements in section 2(4) are complied with in the course of the governmental preparation of laws.”*⁴⁴

This guarantee operates through the Act on Law-making: sectoral ministries submit Act and government decree drafts to the Government in agreement with the Minister of Justice, and issue their decrees after requesting the Minister of Justice’s opinion (if the Minister of Justice disagrees from a constitutional or European Union legal perspective, the Government decides on the disputed issue based on joint submission). Even independent regulatory body heads may only issue their decrees after requesting the Minister of Justice’s opinion, and section 2 (4) aspects are also listed here.⁴⁵

We can therefore see that – beyond possible constitutional legal consequences and employment-related responsibility – procedural rules also en-

sure compliance with the professional requirements of law-making, making the Minister of Justice (and their ministry) responsible for monitoring compliance with the requirements.⁴⁶

In view of this, the Legislative Drafting Decree can also be conceived as the Minister of Justice’s normative solution, placed in the role of “internal defense” or “guardian of legal certainty” to ensure creating legislation complying with normative clarity aspects. That is, the Legislative Drafting Decree became the standard created by them,

- which they set as an expectation for other preparers,
- to which they can align their own review methodology, and
- which simultaneously creates a reference basis for rejecting drafts that do not comply with normative clarity requirements, or a basis for requiring their modification
- during governmental decision preparation (and similarly for government offices acting in legality control jurisdiction for examining local government decrees).

The Minister of Justice’s assigned responsibility for section 2 (4) provision compliance is also reflected before the National Assembly during legislative procedure. The Rules of Procedure expect the designated committee to examine these same requirements during the detailed debate of the bill, which must also include its findings related to these requirements in the committee report on the detailed debate.⁴⁷ In parliamentary procedure, examining these

requirements, including professional requirements of law-making, arises at one more, substantially final point: the Committee on legislation, which incorporates amendment proposals into one motion (the so called “summarising proposal for amendment”), must include the amendment necessary for fulfilling these requirements if the bill does not comply.⁴⁸

After examining the scope and binding force of the Legislative Drafting Decree, it is worth briefly addressing regulatory content as well.

General drafting requirements are given, as we have seen, partly by the Act on Law-making. The Legislative Drafting Decree’s general ‘normative clarity rule’ is: “*draft legislation must be worded in a clear, comprehensible and unambiguous manner, in accordance with the rules of the Hungarian language.*”⁴⁹

The Legislative Drafting Decree establishes basic rules for the use of terms: “*If the same concept or provision can be expressed in several ways within one piece of legislation and the legislation issued for its implementation, the same wording must be used for all occurrences of the concept or provision.*” “*Different wording relating to the same regulatory subject in one piece of legislation and in legislation issued for its implementation may only be used if they express different content.*” “*If a certain expression, phrase, or text passage occurs repeatedly in the text of the draft legislation, a short indication may be used instead of the recurring element,*” which must be defined at the first occurrence of the element to be abbreviated – but not in a title or preamble – together with the expression “hereinafter:” (in parentheses,

and only for non-interpreted or abbreviated concepts).⁵⁰

The Legislative Drafting Decree also provides the correct way of expressing normativity. Instead of phrases like “shall”, “mandatory”, etc., “*normative content must be expressed with present tense declarative sentences, using third person singular formulation.*”⁵¹

The Legislative Drafting Decree also strictly regulates listings, including taxonomy, prescribing that “*it must be made unambiguous whether all of the elements of the listing must be fulfilled, none may be fulfilled, exactly one must be fulfilled, or at least one must be fulfilled to trigger the legal effect,*” and determining possible modalities for expressing logical connections (including applicable and non-applicable conjunctions and their placement).⁵² The Legislative Drafting Decree therefore does not allow exemplary listings (open taxonomy), as this makes the normative content of the provision uncertain.

Chapter III of the Legislative Drafting Decree determines in detail the references that may be used in legislation, separately addressing flexible, rigid, general, institutional, derogatory, administrative body, international treaty and EU legal act reference methods, favoring flexible reference use.⁵³

Among special requirements, the Legislative Drafting Decree also addresses the formal division of legislation, i.e., it determines the individual structural units, their hierarchy and designation methods (numbering). The basic unit of legislation is the section (symbol “§”), which should be numbered with continuous Arabic numer-

als and can be divided into subsections, points, and subpoints as necessary. Structural units higher than the section (in ascending order: subtitle, chapter, part, and book) may be created if necessary for the transparency of the legislation.⁵⁴

Among special requirements, the Legislative Drafting Decree also provides, among other things, for the logical divisions of legislation and individual logical units, interpretive or authorizing provisions, precise amendment and repeal techniques, and questions such as quantity designation, the role of annexes, the EU compliance clause or the cardinality clause.

The annex to the Legislative Drafting Decree contains wording patterns that must be applied for consistent enforcement of legislative formal uniformity. According to the guide, their additional function is relieving drafters of formulation burden regarding typically used phrases, minimizing error possibilities in provisions that can be standardized this way, and providing practical assistance in solving often complex drafting problems.⁵⁵

The Legislative Drafting Decree regulates in nearly 150 sections and, counting also wording patterns found in the annex, in nearly 30,000 words, ultimately serving normative clarity purposes, ensuring that all elements of the legislation are clear, consistent, and comprehensible both individually and as part of the whole. Its detail, constraints, and “strictness” therefore all express the intention that its requirements guarantee 100% ‘normative clarity-compatibility’ and can essentially

be conceived as a kind of “over-insurance” by the Minister of Justice.

What nevertheless loosens these constraints? First, as we have seen, the Legislative Drafting Decree only regulates bindingly for drafters, and there is no immediate and unconditional sanction for its violation. Additionally, the Legislative Drafting Decree itself allows exceptional deviation from its own rules in several cases – including formulation patterns – “*if the regulatory objective cannot be achieved otherwise.*”⁵⁶ The guide explains this by saying that although unifying drafting is expressly an objective, enforcing formal requirements is not an overriding interest; the purpose of legislation is determining normative content, substantive regulation. Therefore where enforcing formal requirements conflicts with substantive normative content that is otherwise constitutional, the formal constraint must be resolved. However, if desired regulatory content can be drafted according to the given wording patterns, then that must be applied.

The practical advantages of binding legislative drafting rules will be further examined in point 5.

IV. Legislative Drafting Rules in Other Legal Systems

For comparison, it is worth examining what types of documents contain legislative drafting rules and what their binding force is in other legal systems worldwide. As we will see, in international practice, such rules are usually not set out in binding legislation but

rather appear as professional recommendations or “soft law” guidelines.

First, it is appropriate to examine countries with continental legal systems similar to Hungary, particularly German and Austrian examples, as the influence of these legal traditions is typically strongest in Hungary.⁵⁷

In Germany, the “Handbuch der Rechtsförmlichkeit” (Handbook of Legal Formalities) issued by the Federal Ministry of Justice serves as the basis for drafting legislation. As its title suggests, this is not legislation but a collection of recommendations in handbook form – therefore not mandatory but a detailed professional guidance.⁵⁸

The situation is similar in Austria, where legislative drafting rules also appear in handbook form. The “Handbuch der Rechtssetzungstechnik” (Handbook of Legislative Technique) is published by the Federal Chancellery. The document consists of two parts and a supplement issued for European Union accession.⁵⁹

In France, the “Guide de légistique” (Legislative Guide) provides detailed guidance on legislation drafting, issued by the Government Secretariat operating alongside the French Prime Minister in the form of a document co-signed with the Council of State. The guide is frequently updated in certain elements; the third and last edition issued in unified structure dates back to 2017. Here too, it is not a binding legal norm but a soft law-type recommendation.⁶⁰

In Italy, parliamentary chambers and the government jointly developed the document titled “Regole e racco-

mandazioni per la formulazione tecnica dei testi legislativi” (Rules and recommendations for the technical formulation of legislative texts), first issued in 1986, then updated and issued in April 2001 in the form of circulars by chamber presidents and the Prime Minister (with identical text). The latter’s text was also published in the official gazette.⁶¹ The circular was shortly followed by a “Guida alla redazione dei testi normativi” (Guide to drafting normative texts) document issued by the head of the Legal and Legislative Affairs Directorate of the Prime Minister’s Office – supplementing and explaining the circular – which was also published in the official gazette.⁶²

In Spain, the document titled “Directrices de técnica normativa” (Normative technique directives) appears in the form of a resolution, published in the official gazette by the State Secretariat of the Prime Minister’s Office, but as a Government decision made in agreement with the Council of State. It is applicable to all central legislation preparation.⁶³

We do not see a substantially different situation when examining Anglo-Saxon, common law legal system countries either.

In the United Kingdom, the government’s specialized body bringing together lawyers dealing with legislative preparation (the Office of the Parliamentary Counsel) issued detailed legislative drafting guidance explicitly for its own members.⁶⁴

In the United States, at the federal level, the House Office of the Legislative Counsel, as the body providing of-

ficial legislative support to representatives authorized to submit bills, issued a document titled “Guide to legislative drafting,” accompanied by a few-page, summary-type brief guide.⁶⁵ Additionally, individual state legislatures in many cases issue their own handbooks to support legislative drafting.⁶⁶

The guide used in Canada, issued by the federal Department of Justice – in both English and French – is also not legally binding. The guide, richly provided with examples and containing academic references, is also addressed to legislative advisors.⁶⁷

In Australia, similar to the English solution, the body bringing together the government’s parliamentary-legislative advisors (here Office of Parliamentary Counsel) issues guidelines functioning as recommendations. Interestingly, here not one unified document contains drafting and editing recommendations; instead, there are several general guides: “Drafting Manual”, “Guide to Reducing Complexity in Legislation”, “Plain English Manual”, “Amending Forms Manual”.⁶⁸ Beyond these, numerous individual guidelines are available for certain special aspects, from definitions through tax law formulation peculiarities to specific procedural questions.⁶⁹

Among *sui generis* legal systems, it is worth mentioning legislative drafting rules used in the European Union. EU law formulation’s peculiarity is also the large number of official languages – EU legal acts are official in 24 languages. The relevant EU documents are based on the December 22, 1998 interinstitutional agreement of

the three institutions participating in legal act adoption procedure: the European Parliament, the Council, and the Commission. It is entitled “Common guidelines for the quality of drafting of Community legislation”.⁷⁰ Based on this was adopted “The Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the European Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation”, whose addressees are institutional staff dealing with legal act preparation.⁷¹ The latter document is supplemented by the joint handbook on formal requirements and drafting of legal acts falling under ordinary legislative procedure, which is also a joint product of the three institutions: the European Parliament, the Council, and the European Commission.⁷² Its significance lies in containing detailed wording patterns developed by administrative services. Its characteristic, similar to the above examples, is that it targets those participating in preparation, not legislative bodies themselves, and it is not binding, as its purpose is only to serve as a toolkit for legislative drafters.

The above examples well illustrate that the established worldwide solution for providing legislative drafting and formulation rules is the handbook, guide, and recommendation, whose common characteristics are that

- they are prepared summarizing customary law, as practical guides,
- they do not have legislative binding force,
- their addressee is the public service official legislative drafter,

- they provide (some sort of) flexibility,
- they function as soft law, partly on a customary law basis.

This, however, does not mean that the Hungarian example presented above is completely unique. There are a few other countries even in the European Union where binding norms or legislation determine legislative drafting rules.

We find binding but not legislative solutions in Slovakia, Croatia, and recently Portugal. Here we highlight the Slovak example: basic law-making rules are determined in law, with similar scope and abstraction level as the Hungarian Act on Law-making,⁷³ while detailed drafting and formulation rules are placed in two separate documents. These two documents' common characteristics are that they are not in a form of law, yet they are binding. This is possible because they are parliamentary and government resolutions, which – as a kind of internal norm – determine legislative drafting rules with binding but not legislative force.⁷⁴ Understandably, the parliamentary resolution addresses bills and those preparing them as well as lawmakers, while the government resolution regulates government decrees, addressing government officials.

Law-making requirements and drafting rules were determined in unified legislation in Romania, Poland, and the Baltic states. In Romania, moreover, preparation and publication rules, as well as drafting rules, are all placed in a single act: Act No. 24/2000 on the legislative technique for the

elaboration of normative instruments, totaling 85 sections.⁷⁵

For unified but lower, government decree-level regulation, we cite Estonia's example, where the Estonian government issued a decree titled "Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri" (Rules of good legislative practice and legislative drafting).⁷⁶ The decree, adopted based on the authorization of the Act on the Government of the Republic, contains nearly 70 sections. Compared to the Hungarian decree, it shows that it incorporates substantive law-making requirements, preparation rules, and specific drafting rules, which in Hungary are regulated at two levels: in the Act on Law-making (in act form) and in the Legislative Drafting Decree issued in ministerial decree form.

We find multi-level (act and decree) regulation similar to Hungary's among EU countries in Bulgaria. The Act on Normative Instruments, beyond law-making requirements, also provides for impact assessment and consultation, as well as for promulgation and publication questions.⁷⁷ This law's implementing decree determines preparation steps on one hand and contains specific legislative drafting rules on the other.⁷⁸

We can therefore see that the soft law solution is primarily characteristic of Anglo-Saxon and Western European countries, while binding regulation is primarily characteristic of Central and Eastern European countries. Some authors see the explanation for this in the fact that more advanced countries with older legal traditions are inherently more committed to better regulation, while in countries where legal (and po-

litical) culture is still developing, strict regulation pays off more.⁷⁹ Beyond this, the question also leads back to the discussion appearing in legal literature: whether legislative drafting is art or science.⁸⁰ In my view, considering that legislative drafting rules derive from constitutional law-making requirements (as set out in preceding points), binding regulation – which posits drafting as applied linguistics and not as art – is better justifiable. In the next chapter, I also want to add a strong practical argument to all this.

V. Possibilities for Algorithmization and Hungarian Examples

Above, we reviewed basic law-making rules, their constitutional determination, and the origins of requirements relating to the drafting of legislation, and the relevant Hungarian rules themselves. In international comparison, it was visible that incorporating drafting rules into legislation is a specific solution characteristic of only a smaller part of countries. In connection with this, we briefly addressed theoretical, legal dogmatic differences between binding legislative form and recommendation or handbook-type guides. In this chapter, we add a significant practical aspect: the binding form established in legislation creates an excellent base for the algorithmization of these rules.

But what does algorithmizing legislative drafting rules mean? Drafting

rules – beyond fulfilling the already described constitutional, normative clarity requirements – can practically be considered methodological support for legislative preparation. However, this methodological support can be made more efficient if technological support is also added, i.e., draftspersons can prepare draft texts with the help of dedicated software or application. This software can provide general text editing support (e.g., Microsoft Word equipped with an appropriate extension⁸¹), but it can also be a more specific software that knows and enforces the elements of methodological support. The latter means algorithmizing legislative drafting rules. Here it is worth distinguishing between algorithmization in the narrow sense (deterministic, rule-based programming) and solutions based on artificial intelligence and large language models (the latter can also be included in broader sense legislative drafting support).

What advantages does algorithmizing legislative drafting bring? The primary positive effects of technological support can be summarized as follows:

- it can reduce time spent on drafting, or time can be spent on actual policy content and its more well-founded elaboration instead of complying with formal requirements, thereby increasing the efficiency of the process,
- it can reduce drafting (even numbering, structural) and wording (even linguistic) errors and inconsistencies, thereby reducing the number of possibly

unenforceable amendments as well as amendments correcting possible drafting errors,

- and all these can improve the quality of legislation and law-making in general.⁸²

The advantages of using digital tools in legislative preparation are also confirmed by OECD reports and recommendations. For example, they establish that applying algorithmized regulation-management tools based on digital technologies (including even those supporting impact assessment) increases the agility, quality and coherence of the legislative system, while reducing administrative burdens and contributing to the reduction of errors and inconsistencies.⁸³

According to findings of studies ordered by the European Commission to examine the effectiveness of the LEOS application, the artificial intelligence-based solution can improve the quality and efficiency of the legislative process, for example, by

- assisting or even replacing manually performed tasks that carry error possibilities, with templates and patterns,
- automating repetitive tasks,
- increasing text clarity and comprehensibility, consistent reuse of legal terms,
- helping to make deviations and exceptions clear,
- assisting in information extraction and analysis, more consistently enforcing regulatory objectives, and
- performing quality control, even batch corrections.⁸⁴

We must note that here we specifically brought examples of the algorithmization advantages of drafting, but a complex digital solution covering the entire process of legislative preparation can bring numerous additional advantages from greater transparency to machine processability and increasing awareness and acceptance of legislation.

The next question is which legislative drafting rules can be algorithmized? Clearly, the more specific a rule is, the more it can be programmed (algorithmized in the narrow sense), and conversely, the more general it is, the more difficult its IT description. Accordingly, structural rules and template-based formulations are typically well programmable, and general, linguistic interpretation-requiring wording rules very cumbersome (e.g., by incorporating control questions) or not at all. The table below briefly exemplifies this.

If we examine broad sense algorithmization from a similar perspective, i.e., draft processing (or generation) with the help of large language models and artificial intelligence, then naturally we do not see a similar sharp difference between general and specific legislative drafting rules; AI-based support also enables the application of general wording requirements. In exchange, it is presumably less “foolproof” when applying “codable” requirements, e.g., structural rules.

Next, it is worth considering the specific feature of the Hungarian example: what difference does it make for algorithmization whether drafting

Table 1. *Examples of easily and difficult or non-algorithmizable legislative drafting rules.*

easily algorithmizable rules	difficult or non-algorithmizable rules
the structural unit that may be used in legislation, apart from the annex and the structural units of the annex, depending on the complexity of the draft legislation, in the ascending order of the levels of structural units: the sub-point, the point, the subsection, the section, the subtitle, the chapter, the part and the book	legislative provisions must be formulated clearly, comprehensibly and consistently
subsections must be designated within each section with renewed numbering, with Arabic numbering formed from positive integers and enclosed in parentheses	different wording relating to the same regulatory subject in one piece of legislation and in legislation issued for its implementation may only be used if they express different content
legislation not aimed only at amendment or repeal may contain the following logical units in the following order: preamble, general provisions, detailed provisions, final provisions, within these authorizing provisions, entry into force provisions, transitional provisions, provisions referring to the cardinal nature of the act or a provision (in the case of acts), provisions referring to compliance with the law of the European Union, amending provisions, repealing provisions, provisions on non-entry into force	the subject or essence of the content of legislation must be briefly indicated in the title of legislation
in fixed reference, the identification of the act includes – in the following order – the title of the act, the expression “on”, the year of promulgation of the act in Arabic numerals, the expression “of the year”, the serial number of the act in Roman numerals and the expression “act”	interpretive provisions must be used in the draft legislation if the meaning of the term in the application of the given legislation differs from its colloquial meaning, from the meaning determined in other legislation, and the meaning of the term is not unambiguous based on other provisions of the draft legislation
the abbreviation must be defined at the first occurrence of the element to be abbreviated, and must be indicated in parentheses together with the expression “hereinafter:” referring to further use	the subject matter of the authorization must be specified precisely and in detail, indicating the circumstances to be regulated
in an interpretive provision, the interpreted term may appear only once	transitional provisions must be created – taking into account the time necessary for becoming familiar with the text of legislation and preparing for its application – if the new regulation requires that, during a predetermined or indeterminable transitional period, in specific cases covered by the legislation, rules other than those applicable under the legislation need to be applied
a provision repealing legislation includes – in the following order – the expression “loses its force” and a rigid reference to the legislation losing its force	if any provision of legislation implements an EU legal act, this must be established in a legal harmonization clause containing references to EU legal acts

rules are issued as recommendation or guideline, rather than as binding legislation?

Recommendation, handbook, guide (soft law) characteristics are that

- they serve as guidance for drafters,
- the possibility of deviation from them is given,
- following the guidelines may also depend on customs and traditions, but may also change if necessity requires,
- they are often more uncertain or flexible in their formulation (e.g., “recommended”, “expedient”, “generally” type formulations are not manageable for algorithms),
- there are no automatable steps, or transforming uncertain formulations into machine-executable rules may be based on arbitrary developer decisions, which lacks legal basis,
- machine “enforcement” of non-binding recommendations not only lacks legal basis but may also alienate users, as it takes away flexibility otherwise present in the guidance based on arbitrary, developer decisions,
- if automated systems allow deviation from the guidelines, then automatic structuring, automated checking or validation becomes less reliable, and deviations cannot be “sanctioned”.

In contrast, the characteristics of binding legislative drafting rules (hard law) are that

- they are binding for drafters,

- the possibility of deviation (unless the provision itself explicitly provides for it) is not given,
- following the rules is non-negotiable,
- the rules are formalized, unambiguous, precise in their formulation, allow only explicitly determined deviation, therefore their machine processability is significantly better,
- algorithmization does not require arbitrary developer decisions,
- enforcement through programming rests on legal foundations – it is not abuse-like but precisely a tool ensuring complete implementation of legislation,
- certain drafting or even control or correction steps can be completely automated,
- users only get the experience of an application helping them within the framework of otherwise binding rules,
- software tools are capable of automatically checking compliance, indicating errors, or even suggesting corrections,
- deviations are clearly identifiable and legally accountable.

We should particularly emphasize that regarding the hard law vs. soft law question, it is no longer necessary to differentiate between narrow and broad sense algorithmization; the above aspects are also applicable for artificial intelligence-based or mixed solutions, i.e., the advantage of binding rules (requirements incorporated into legislation) also prevails in these cases.

Interestingly, in the latest legal tech thinking – indirectly – we can find a final argument for the fact that drafting rules elevated to formal legislative requirements are better algorithmizable. The “rule(s) as code” argument in legal literature points out that formalizing and standardizing regulatory requirements is a key condition for converting normative texts into machine-processed code. The more formalized and standardized the rule, the easier it is to develop digital tools to support or automate certain parts of the legislative process.⁸⁵ Machine readability and processability also require clear, unambiguous, and properly established rules – therefore formally determined rules (e.g. legislation). Interestingly, the rules as code approach, based on a test also presented in literature, proved specifically suitable for recognizing drafting-wording errors in draft legislation and for checking the effect of a proposed amendment. According to the finding, the methodology aims to handle such errors at an early stage, so it can actually have a positive effect on possible automation.⁸⁶

We must note that although the Legislative Drafting Decree was not yet prepared specifically for machine readability and processability, as shown above, its rules’ nature and elaboration enable (as will be seen from examples below, enabled) easier algorithmization.

Naturally, the algorithmization advantages of binding legislation do not mean that in those countries (legal systems) where there are only recom-

mendations and guides on this subject, algorithmization tools could not be used; practice does not support this either.⁸⁷ However, it is certain that programming (coding) non-binding guidelines comes with necessary compromises.

In Hungary, the Parliamentary ICT System for Legislation (ParLex) was the first complex technological support providing a web-based application that, building on the prescriptions of the Legislative Drafting Decree, ensured the drafting and electronic submission of bills and other parliamentary documents, as well as parliamentary process management, all with appropriate user and data security.⁸⁸ It was introduced in autumn 2016, operating in full functionality from the spring 2017 session period. The President of the National Assembly currently prescribes the use of this system as the electronic form of document submission, from which deviation is only possible exceptionally.⁸⁹ The ParLex system was expanded from August 2021, becoming part (a subsystem) of the so-called Integrated Legislative System, whose elements are therefore:

- EJР (Electronic Drafting System): a system supporting legislative drafting functions based on the Legislative Drafting Decree (pre-validation, automatic legislative text processing and breakdown into elementary units, structuring, reference building),
- GovLex: a workflow system supporting the governmental legislative process,

- LocLex: a workflow system supporting the local government legislative process,
- ParLex: the parliamentary document drafting and process management system (integrated),
- NJT: integration of the so-called National Legislation Database containing Hungary's laws,
- WMS: integration of the system supporting the publication of the official gazette,
- EUConfLex: system supporting European Union legal harmonization.⁹⁰

The individual subsystems of the Integrated Legislative System therefore cover all steps of the legislative process from drafting to procedure (process) management, promulgation, and subsequent publication. As the developer described, *“higher quality law-making is expected from the introduction of the expert framework system, where every activity from the first draft of legislation to promulgation in the Hungarian Official Gazette is IT-supported and interconnected.”*⁹¹

It is clear, however, that the next stage in developing Hungary's current legislative drafting system should build on artificial intelligence and large language models as well, thereby achieving broader sense algorithmization. Such a future hybrid system would combine the advantages of both narrow and broad algorithmization, offering the precision and consistency of rule-based automation alongside the flexibility and contextual understanding of AI-powered language processing.

VI. Conclusion

This study aimed to show the significance of establishing legislative drafting rules as binding norms within the Hungarian law-making environment and to highlight their practical consequences from the perspective of algorithmisation and digital law-making. Its starting point is legal certainty dogmatics derived by the Constitutional Court from the rule of law principle, particularly the requirement of normative clarity. In practice, this requirement is expressed by the Act on Law-making and ultimately enforced, under its authorization, by the Decree of the Minister of Justice on legislative drafting. The Decree sets out detailed, binding standards for drafting – addressed to legislative drafters.

In international comparison, Hungary's “hard law” solution is in the minority, though not without parallels. Several Central and Eastern European countries regulate drafting rules in legislation or binding internal norms, whereas in Western Europe and in the Anglo-Saxon world, as well as in EU institutions, using soft law, handbooks, and guidelines is the prevailing approach. This contrast is not merely theoretical: algorithmization, or the “rule as code” approach, functions effectively where drafting prescriptions are formalized, uniform, and legally binding. The more precise the rule, the narrower the room for developer discretion and the more reliable the automated validation.

The peculiarity of the Hungarian model lies in two aspects. First, the Leg-

islative Drafting Decree unifies practice and ensures predictability, thereby directly serving the requirement of legal certainty. Second – and this is the central argument of the study – the precise, formalized, and binding nature of the rules makes them particularly well suited to introducing algorithmic support. Many rules (structural units, numbering, references, wording patterns) can be deterministically coded, while linguistic requirements that are less easily codified may increasingly be supported in the future by artificial intelligence-based tools. In fact, Hungarian practice has already implemented algorithmization in the narrower sense: systems such as ParLex and the Integrated Legislative System, relying on the Drafting Decree, provide templates, secure appropriate legislative structures, automate references, and support process control.

Naturally, hard law by itself does not guarantee substantive constitutionality, nor are the Hungarian systems implementing narrow sense algorithmization almighty. Nevertheless, they represent important and necessary stages on the path towards better legislation. The combination of clear, binding rules and digital tools – augmented by the future application of AI – can deliver real quality improvements in law-making. Such a hybrid model of legislative preparation will not replace (human) drafters altogether, but it will enable them to concentrate more fully on substantive policy questions within the necessarily limited time available. The aimed result of this “joint work” is legislation drafted quickly and ac-

curately, with more consistent usage of terms, clearer language, more transparent amendments, and better application.

1 OECD reports and recommendations on good governance and regulatory policy repeatedly emphasize that good legislative drafting and formulation techniques and procedures are indispensable for ensuring the quality of legislation and law-making, which plays a decisive role in creating clarity, precision, conciseness and coherence, as well as promoting the transparency and efficiency of the legislative process. OECD: *Good Governance in Egypt: Legislative Drafting Manual for Better Policy*. OECD, 2019. pp. 19-20. <https://doi.org/10.1787/g2g9dd64-en>

2 Helen Xanthaki: *Drafting Manuals and Quality in Legislation: Positive Contribution towards Certainty in the Law or Impediment to the Necessity for Dynamism of Rules?* *Legisprudence*. 2010/4. pp. 114–116. and 119-120. <https://doi.org/10.1080/17521467.2010.11424705>, Drinóczi Tímea: *Quality Drafting – The Case of Hungary*. *Legisprudence*. 2010/4. pp. 159–160. <https://doi.org/10.1080/17521467.2010.11424707>

3 Matia Vannoni – Moritz Osnabrugge: *Quality of legislation and compliance: a natural language processing approach*. *Political Science Research and Methods* 2025/13. p. 736.

4 OECD: *Recommendation of the Council on Regulatory Policy and Governance*. OECD, 2012. pp. 3–4., 5–6. <https://web-archive.oecd.org/2012-12-05/86392-49990817.pdf>, and OECD: *Good Governance in Egypt: Legislative Drafting Manual for Better Policy*. OECD, 2019. p. 16. <https://doi.org/10.1787/g2g9dd64-en>

5 OECD: *Regulatory Policy and Governance: Supporting Economic Growth and Serving the Public Interest*. OECD Publishing, 2011. pp. 8., 10., 57. <https://doi.org/10.1787/9789264116573-en>, and Drinóczi: cited work. pp. 159-160.

6 Decision of the Constitutional Court of Hungary (hereinafter referred to as: CC Decision) 11/1992. (III. 5.), section. IV. 1.

7 See e.g. CC Decision 9/1992. (I. 30.) sections V. 1-3.; CC Decision 5/1997. (II. 7.) section II. 3.

8 CC Decision 11/1992 (III. 5.), CC Decision 1/1999. (11.24.).

9 CC Decision 11/1994. (III.2.), CC Decision 8/2003. (III.14.).

10 CC Decision 25/1992. (IV.30.), CC Decision

28/1992. (IV.30.).

11 CC Decision 7/1992. (I. 30.), CC Decision 57/1994. (XI.17), CC Decision 110/2009. (XI. 18).

12 CC Decision 11/1992. (III.5.).

13 CC Decision 25/1992. (IV.30.).

14 CC Decision 19/1993. (III. 27).

15 CC Decision 37/2006. (IX. 20.), CC Decision 121/2009. (XII. 17.).

16 CC Decision 42/1995. (VI. 30.), CC Decision 108/B/2000.

17 CC Decision 8/2003. (III. 14.).

18 Among others see CC Decision 9/1992. (I. 30.), CC Decision 26/1992. (IV. 30), CC Decision 22/1997. (II. 25.), CC Decision 42/1997. (VII. 1.), CC Decision 44/1997. (II. 19.), CC Decision 58/1997. (XI. 5.), CC Decision 15/1998. (I. 8.), CC Decision 10/2001. (II. 12.), CC Decision 21/2001. (VI. 21.).

19 Fundamental Law Article B (1). "Hungary shall be an independent, democratic rule-of-law state."

20 Fundamental Law Articles S and T, as well as provisions relating to individual law-makers, thus the National Assembly, the Government and members of the Government, the Governor of the MNB, the head of independent regulatory bodies, local governments, also determining the hierarchy of legislation. Article 28 also states regarding the interpretation of law by courts that the text of legislation must be taken as a basis during law enforcement, specifically in harmony with their purpose – readable from the preamble and reasoning – and with the Fundamental Law (primacy of positive law).

21 Act on Law-making section 2 (1)-(2).

22 Act on Law-making section 3.

23 Act on Law-making section 8 (1) and section 10 (1), but this scope also includes the determination of non-amendable or non-repealable provisions, entry into force with different text, rules on declaring non-entry into force or automatic deregulation (Act on Law-making sections 8-14.)

24 Act on Law-making section 2 (3) and section 26 (1).

25 Act on Law-making section 2 (5) b).

26 Act on Law-making sections 6-7. There is no main rule (like 15 days) for the time of entry into force as in the above example; the law-maker always provides for this on a case-by-case basis.

27 Act on Law-making section 15, and regarding the legal consequences of constitutional court decisions, Act CLI of 2011 on the Constitutional Court sections 45-46 (general prohibition of application e.g.: "the annulled legislation or legislative provision loses

its force on the day following the publication of the Constitutional Court's decision on annulment in the Hungarian Official Gazette or in the Official Gazette of Constitutional Court Decisions – if the latter publication precedes the Hungarian Official Gazette – and may not be applied from that day".

28 Act on Law-making section 4, section 16/A (1).

29 Act on Law-making section 2 (4).

30 Some rules, primarily provisions relating to the designation of legislation during promulgation, were previously determined in legislation, in the Decree 12/1987. (XII. 29.) IM on legislative drafting, born before the change of regime, and also an IM directive from the pre-change of regime period [IM directive 7001/1988. (IK.11) on legislative drafting], as well as a guide summarizing these and supplemented with explanations (Methodological Guide to Legislative Drafting. Ministry of Justice, 1999.) addressed legislative drafting. However, these were no longer in force in 2009, so the professional rules of legislative drafting could only be applied through customary law.

31 Guide to the Legislative Drafting Decree. Prepared by the Ministry of Justice and Law Enforcement. [1]-[2]. <https://web.archive.org/web/20100510192503/http://kodifikacio.irm.gov.hu/node/36>

32 Guide... [4].

33 Guide... [5].

34 Guide... [7].

35 CC Decision 167/B/1991., CC Decision 1/1999. (II.24.), CC Decision 54/1996. (XI.30.).

36 CC Decision 28/2013. (X. 9.) [20].

37 Legislative Drafting Decree section 1 (1) and (3)-(4).

38 A member of the Government shall adopt decrees acting on the basis of authorisation by an Act or a government decree and within their functions (either autonomously or in agreement with other Ministers); no such decree shall conflict with any Act, government decree or decree of the Governor of the Hungarian National Bank. Fundamental Law Article 18 (3) and Article T (3). The provision does not differ substantially from the relevant provision of the former Constitution. Ministerial law-making is therefore only derivative, its basis is the authorization of the Act on Law-making [Act on Law-making section 30 (2): "The Minister responsible for justice shall be authorized to lay down in a decree the detailed rules of legislative drafting."], and the ministerial decree occupies the lowest place in the hierarchy of central legislation. Based on all this, it cannot bind the law-making body or person.

39 Guide ... [8].

40 CC Decision 14/2024. (VII. 8.).

41 Fundamental Law Article 25 (2), Article 32 (4).

42 Decision No. Köf.5.015/2024/5. According to the reasoning of the decision, the provisions of the law indicated in the introductory part of the local government decree do not provide authorization for regulating what is contained in the annulled provision, so the challenged local government provision conflicts with sections 54 (1) and 55 (5) of the Legislative Drafting Decree (indication of the validity requirements of law-making in the introductory part of the decree).

43 Act CXIX of 2011 on Public Service Officials section 76(1)(a), section 155(1).

44 Act on Law-making section 16(1)-(2).

45 Act on Law-making section 16(3)-(4).

46 The Government's rules of procedure institutionalize additional procedural guarantees by the Minister of Justice in the workflow of governmental decision preparation [currently Government Decision 1352/2022. (VII. 21.) on the Government's rules of procedure section 17 (1) a) or sections 63/a-63/b].

47 OGY Resolution 10/2014 (24 February) of the National Assembly laying down certain provisions of the Rules of Procedure section 44 (1): "In the course of the detailed debate, the designated committee shall examine whether the legislative proposal a) complies with the content and form requirements arising from the Fundamental Law, b) fits into the unity of the legal system, c) complies with the obligations arising from international law and the law of the European Union, and d) complies with the professional requirements of law making." Section 45 (6) provides for the report.

48 Resolution section 46 (5). In addition, in case of postponement of the final vote, a so-called amendment proposal preparing the final vote may also be submitted for compliance with the requirements specified in section 44 (1) [section 52 (1) provides for this.

49 Legislative Drafting Decree section 2.

50 Legislative Drafting Decree sections 4-6.

51 Act on Law-making section 2 (5) b), Legislative Drafting Decree section 3 (2).

52 Legislative Drafting Decree section 7.

53 Legislative Drafting Decree sections 17-18. Exception is reference to the Fundamental Law or if the referenced legislation or provision cannot be clearly identified in this way.

54 Legislative Drafting Decree section 36 (2)-(3).

55 Guide... [14].

56 Legislative Drafting Decree section 1 (2), section 25 (2), section 30 (2), section 79 (1) c), section 132 (2).

57 This is confirmed by legal literature as well as numerous Hungarian legislative reasonings or Constitutional Court decisions. See for example: The Austrian Influence on Hungarian Constitutional and Administrative Law and Scholarly Literature (1920-2020). *Zeitschrift für Öffentliches Recht (ZoR): Journal of Public Law*, 2021/2. pp. 469-490. or the reasoning of Act V of 2013 on the Civil Code, the reasoning of Act CXXX of 2016 on civil procedure, the reasoning of Act XC of 2017 on criminal procedure, CC Decision 32/2021. (XII. 20.) [70] etc.

58 Handbuch der Rechtsförmlichkeit. Bundesministerium der Justiz. 4th edition. 2024. <https://hdr4.bmj.de/Webs/HDR/DE/Inhaltsuebersicht/inhaltsuebersicht.html?nn=165500>

59 Handbuch der Rechtssetzungstechnik. Bundeskanzleramt. 1990. <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:f4301575-c575-403b-9300-a7dc01ec1a51/legrl1990.pdf> <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:d5fc9489-84c5-4ec3-be3f-9a72c4fb8073/wvrl.pdf> <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:05576711-8715-4c8b-a3e8-fda1f437e861/addendum.doc> <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/verfassung/legistik/e-recht-legistische-richtlinien.html>

60 Guide de légistique. Secrétariat général du Gouvernement. 3rd edition. 2017. <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/autour-de-la-loi/guide-de-legistique>

61 Circolare 20 aprile 2001, n. 10888. Regole e raccomandazioni per la formulazione tecnica dei testi legislativi. https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2001-04-27&atto.codiceRedazionale=001A4602

62 Circolare 2 maggio 2001, n. 10888 Guida alla redazione dei testi normativi. https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2001-05-03&atto.codiceRedazionale=001A4875

63 Directrices de técnica normativa. Resolución de 28 de julio de 2005, de la Subsecretaría. [https://www.boe.es/eli/es/res/2005/07/28/\(1\)](https://www.boe.es/eli/es/res/2005/07/28/(1))

64 Office of the Parliamentary Counsel drafting guidance. 4 April 2024. <https://www.gov.uk/government/publications/drafting-bills-for-parliament/2024-03-19-drafting-guidance>

65 House Office of the Legislative Counsel Guide to Legislative Drafting. <https://legcounsel.house.gov/holc-guide-legislative-drafting>. The brief guide is <https://legcounsel.house.gov/sites/evo-subsites/>

legcounsel-evo.house.gov/files/documents/quick_guide_0.pdf

66 These are collected by the National Conference of State Legislatures, the organization intended to promote cooperation among state legislatures. The online legislative handbooks of individual states are available here: <https://www.ncsl.org/resources/details/online-drafting-manuals>

67 The English version is titled “Legistics (2024)”, the French “Guide fédéral de jurilinguistique législative française (2023)” (Federal guide to French legislative jurilinguistics). <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/legis-redact/index.html>

68 <https://www.opc.gov.au/drafting-resources/drafting-general>

69 Drafting directions. Office of Parliamentary Counsel. <https://www.opc.gov.au/drafting-resources/drafting-directions>

70 Interinstitutional Agreement (22 December 1998) on common guidelines for the quality of drafting of Community legislation (1999/C73/01). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A31999Y0317%2801%29>

71 Second edition, 2013. <https://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228HUN.pdf>

72 March 2022 edition. https://www.consilium.europa.eu/media/55402/joint_handbook_hu_31-march-2022.pdf

73 400/2015. Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov (Act 400/2015 on the creation of legal regulations and on the Collection of Laws of the Slovak Republic and on the amendment and supplementation of certain laws). <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/400/20240306>

74 The parliamentary resolution: Legislatívne pravidlá tvorby zákonov č. 19/1997 Z. z. (Legislative rules for law-making). https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_lptz.pdf The government resolution: LEGISLATÍVNE PRAVIDLÁ VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY schválené uznesením vlády Slovenskej republiky z 25. septembra 2024 č. 561. (Legislative rules of the Government of the Slovak Republic). https://www.vlada.gov.sk/site/assets/files/2169/lp_25092024.pdf?csrt=3779208987657510133

75 Legea nr. 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/21698>

76 Adopted on December 22, 2011, under num-

ber 180, entry into force: 2012.01.01. The government decree is available in Estonian on the Estonian official gazette website: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122011228>

77 Promulgated in the official gazette No. 27 of April 3, 1973. The consolidated text is <https://lex.bg/laws/ldoc/2127837184>

78 Decree No. 883 of April 24, 1974 on the implementation of the Act on Normative Acts. The consolidated text is <https://legislation.apis.bg/doc/5851/0#3203286>

79 Drinóczi: cited work. pp. 160-161.

80 See e.g. Ronan Cormacain: *An Empirical Study of the Usefulness of Legislative Drafting Manuals. The Theory and Practice of Legislation*. 2013/2. pp. 206-208. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.5235/205088413808821417>, and Xanthaki: cited work. pp. 121-123.

81 In Austria, for example, the software supporting legislative preparation, operating under the name E-Recht, is based on Microsoft Word. Regarding the operation of the extension, see the Federal Chancellery’s official information issued in 2021: https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:a4a52199-0d7e-42c7-8a9a-89df7d4bb8a3/rs_novellieren_legistik_12022021.pdf

82 All these are logically self-explanatory, but the individual advantages are also confirmed by case studies, see for example: Jaja, Tonye Clinton – Lamarre, Chantal: Application of information communication technology (ICT) to legislative drafting: case studies of legislative drafting assistant softwares in Nigeria and Canada. *Rivista Italiana di Informatica e Diritto*. 2020/2. pp. 36., 40. <https://www.rivistaitalia.nadiinformaticaediritto.it/index.php/RIID/article/view/55/40>

83 OECD Regulatory Policy Outlook 2021. pp. 27, 31, 39–40., and OECD 2011, p. 24.

84 Monica Palmirani – Fabio Vitali – Willy Van Puymbroeck – Fernando Nubla Durango: *Legal Drafting in the Era of Artificial Intelligence and Digitisation*. European Commission 2022. pp. 69-75. <https://interoperable-europe.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2022-06/Drafting%20legislation%20in%20the%20era%20of%20AI%20and%20digitisation%20E2%80%93%20study.pdf>, and Fitsilis, Fotios – Mikros, George: *AI-based solutions for legislative drafting in the EU*. European Commission 2024. pp. 12-13. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/dece3782-90ed-11ef-a130-01aa75ed71a1/language-en>

85 Cracking the code. Rulemaking for humans

and machines. OECD Working Papers on Public Governance. 2020. chapters 2-4, 6, 8. https://www.oecd.org/en/publications/cracking-the-code_3afe6ba5-en.html, Zódi Zsolt: What Will Robot Laws Look Like? The Code of AI and Human Laws, *Acta Universitatis Sapientiae: Legal Studies*, 2019/2. pp. 257-260., 263., and Eva Micheler – Anna Whaley: Regulatory Technology: Replacing Law with Computer Code. *European Business Organization Law Review* 2020/21. pp. 349-377 <https://link.springer.com/article/10.1007/s40804-019-00151-1> (downloaded: July 21, 2025)

86 Jason Morris: Constraint Answer Set Programming as a Tool to Improve Legislative Drafting: A Rules as Code Experiment. *Proceedings of the 18th International Conference on Artificial Intelligence and Law*, São Paulo, Brazil, 2021 June 21-25. pp. 262-263. <https://ink.library.smu.edu.sg/cclaw/7>

87 In the United Kingdom, which operates with recommendation-type guides (as presented above), a drafting support software was previously used under the name FrameMaker, most recently under the name LawMaker. LawMaker is an online application that supports both the drafting and amendment of bills and secondary legislation. The software and its explanation are available here: <https://help.lawmaker.legislation.gov.uk/help/live/getting-started>

88 [https://www.parlament.hu/elektronikus-iromanyszerkesztes-es-benyujtas-a-parlex-rendszer-The system was recognized with a “Best Practice” award by the European Institute of Public Administration in 2019. Source: https://drive.google.com/file/d/1Tg2PnGs0fqwi60gyw1Cf9BJ3jsfzT3jd/view](https://www.parlament.hu/elektronikus-iromanyszerkesztes-es-benyujtas-a-parlex-rendszer-The%20system%20was%20recognized%20with%20a%20%E2%80%9CBest%20Practice%E2%80%9D%20award%20by%20the%20European%20Institute%20of%20Public%20Administration%20in%202019.%20Source%3A%20https%3A%2F%2Fdrive.google.com/file/d/1Tg2PnGs0fqwi60gyw1Cf9BJ3jsfzT3jd/view)

89 The President of the Hungarian National Assembly, based on the rules of procedure, determines in a circular the possible cases of electronic submission of individual motions and deviation from it (for example, if the document to be submitted – presumably deviating from the Legislative Drafting Decree – contains such a structural unit or drafting solution that IJR-ParLex cannot handle). https://www.parlament.hu/documents/d/guest/elnoiki-allasfoglalas_elektronikus-benyujtas_20250224

90 Based on the technical description of the contract signed for further development of the Integrated Legislative System (IJR). The contracting authority was Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Source: <https://www.mhk.hu/files/BK%C3%96FOPSZ732020.pdf>

91 Source: https://www.mhk.hu/files/sajtok_IJRCikk_18-05-11.pdf

*Dr. Székely György László PhD, LL.M.
vezető ügyész, Miskolci Járási Ügyészség
egyetemi óraadó, Miskolci Egyetem Állam-
és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszék*

A nyomozás jogi szabályozásának története a középkori Magyarországon (az államalapítástól 1526-ig)

I. Bevezető

A büntetőeljárás jogtörténeti előzményeit illetően a kutatások – mind a jogtörténet, mind a büntető eljárásjog területén – jellemzően az eljárás egészére, az eljárási rendszerre, de leginkább a perszakaszra fókuszálnak; ez igaz mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomra. Jóval kevesebb figyelem fordul a büntetőeljárás nyomozási szakasza felé. A szakirodalomban nem is lelhető fel a szabályozást átfogóan, eljárásjog-történeti oldalról áttekinthető írás.¹ A tankönyvirodalom is csak a polgári korszaktól foglalkozik behatóbban a nyomozási szakasszal, míg a korábbi időszakokat illetően elsősorban – a forrásokra is tekintettel – a büntető anyagi jogon, és a peren van a hangsúly, a nyomozásra legfeljebb utalásokat találhatunk. A büntető eljárásjog (történeti)

rendszerből kifolyólag azonban, ezen utalások is szinte kizárólag az inkvizitórius (nyomozóelvű) eljárás ismerveinek alátámasztására szolgálnak, vagy egyes jogintézményeket elemeznek, de nem mint eljárási szakaszt vizsgálják a nyomozást.²

Jelen tanulmányban a fenti hiány pótlására törekszem, azzal, hogy csak a nyomozás jogi szabályozásának történeti áttekintésére szorítkozom. Néhány szempontot azonban szükségesnek látok előrebecsíteni: 1. Elsősorban az írásbeli, törvényi jogforrások áttekintésére volt lehetőségem; itt szükséges leszögezni azt a tételt,³ miszerint a vizsgált korszakokban a szokásjog dominanciája érvényesül – Eckhart szavaival: „[...] a szokás, mint jogforrás, teljesen elhomályosította a törvény jelentőségét [...]”⁴ – azaz a vizsgált dekretumok sokszor a szokások kiegészítését, nyomatékosítását, ritkán felülírását jelentették, de sosem alkottak egységes, átfogó szabályozást. 2. A korszakban a polgári és büntető eljárás nem válik még el, ezért nem meglepő a büntetőjogi tárgyú törvények esetében sem a peres felek (alperes, felperes) megjelölések használata, illetve az anyagi jogot érintően sem különül el élesen, hogy a per tárgya bűncselekmény-e, vagy mai értelemben magánjogi jogsértés; épp ezért az utóbbiak esetén felmerülő perelőkészítés is nyomozás-szerű formát vehet fel. 3. Érvényes a korszakra Király cáfolhatatlan tézise, miszerint a „tisza” vádrendszer, vagy nyomozó rendszer soha nem létezett, csak elméleti modellekről beszélhetünk;⁵ ezért nem mindig lehetséges vagy szükséges egy-egy szabályt valamely eljárási

rendszerbe illeszteni, sőt, nem is mindig lehet meghatározni az „aktuális” eljárás szisztémát (mindig valami „vegyes” forma érvényesült).⁶ 4. Bár a nyomozóelvű eljárás a gyökerét tekintve erős kapcsolatban áll a kánonjoggal, a nyomozás egyházi jogi szabályait nem vizsgáltam, tekintettel arra is, hogy a kánonjogi források hazai hatályosulása és alkalmazása meglehetősen bonyolult kérdés.⁷

Itt kívánok utalni azonban a nyomozással kapcsolatosan egy előfeltevésemre, amely nem más, mint a nyomozás *tényszerű szükségessége*. A nyomozás mint megismerő folyamat eljárásjogi megjelenítése – azaz szabályozása – csak az inkvizitórius rendszer térhódítását követően vált meghatározóvá, majd a napóleoni kódex, az 1808. évi Code d’instruction criminelle ún. vegyes rendszerében lett önálló eljárási szakasszá. A 13. századot megelőzően azonban – amelyet inkább az akkuzatórius eljárás korszakának szokás tekinteni – nyomozásról – jogi értelemben (akár szokásjogi akár törvényi szinten) – szinte szó sincs, vagy legalábbis a nyomozást nem tekintik az eljárás részének (utóbbi megközelítés az angolszász szakirodalomban még napjainkban is felbukkan).⁸

Véleményem szerint azonban (valamiféle) nyomozás, ha nem is „jogszerűen”, de tényszerűen minden korszakban kellett, hogy létezzen. Gondoljunk egyszerűen azon bűncselekményekre, amelyek elkövetője nem ismert azonnal. Ilyenkor az igazságszolgáltatáshoz, a felelősségre vonásához szükségszerűen fel kellett deríteni valamilyen módon legalább az elkövető kilétét. Még a

legprimitívebb, a tényszerűséget, racionalitást mellőző eljárási rendszer is elképzelhetetlen ugyanis vádlott nélkül. Ha a vádló magánszemély is (ahogy az is az akkuzatórius modellben), valamilyen módon ki kellett, hogy nyomozza az elkövető személyét, jobb esetben az elkövetés egyéb körülményeit, vagy azt, hogy egyáltalán bűncselekmény történt-e. Ezért elképzelhetetlen, hogy egyes korszakokban ne létezett volna valamilyen kezdetleges vizsgálódás, ha ennek leírt szabályait nehéz is feltárni.

II. Törvényi szabályok az Árpád-házi királyok alatt

1. Az eljárási rendszer jellemzői

Az általános jogtörténeti álláspont szerint (pl. Kovács, Stipta, Mezey, Pomogyi) e kezdeti korszakban a büntetőeljárás magánkezdeményezésű és vádelvű volt, tehát az akkuzatórius rendszer dominálhatott.⁹ A korábbi szakirodalomban viszont Timon kiemeli, hogy rendelkezésre álló adataink csak a királyság korától vannak, és valójában csak 13. századtól rendelkezünk megfelelő forrásokkal. Viszont ő is úgy jellemzi a korabeli eljárást, mint ami szóbeli és nyilvános, a tárgyalási elven nyugszik, tehát a peren van a hangsúly, továbbá a bizonyítás erőteljesen formális, az akkuzatórius rendszerre jellemzően a párbajon, próbákon, istenítéleteken (ordalia) alapszik.¹⁰ Hasonlóan ír e korszakról Hajnik is, aki hozzáteszi, hogy az eljárás a korai germán/frank eljárás jellemzőit követte (különösen a formális bizonyítást tekintve).¹¹ Eck-

hart szerint a XI-XII. század perjogát, annak eredetét, és azt, hogy mikor, mennyiben vettük át az idegen formákat, az írásbeli emlékek hiányában nem ismerhetjük.¹² Hasonlóan látja a korszak perjogát Bónis is.¹³

Érdemes azonban megjegyezni, hogy a kontinentális Európában már legalább a IV. Lateráni Zsinattól (1215) – amely tiltani kezdte az istenítéletek alkalmazását, és a ténybizonyításra tette át a hangsúlyt – a nyomozóelvű eljárás kezdett el dominálni (a világi jogrendben is), de sokan már III. Ince pápa egyes rendelkezéseit (Vergentis in senium, 1199) is kiindulópontnak tekintik.¹⁴ A Váradi Regestrum (1205-1255) viszont még olyan hazai perekről tanúsít, amelyekben szinte kizárólag istenítéleteket, próbákat alkalmaznak, csak néhány esetleírásánál van utalás előzetes vizsgálatra.¹⁵ Kandra-Kabos is megjegyzi, hogy Szent István kora már ismerte a tüzes-vas próbákat, ám hazánkban (bár megszorításokat már 1094-ben is előírtak), csak 1279-től óvja hivatalosan nemzeti zsinat a papságot az istenítéletek jóváhagyásától, innen-től van „kialvóban az ordaliák tüze”.¹⁶

Így vélhetően a korai hazai jogba is (bele)keveredhetett már e korszakban is a nyomozóelvű eljárás néhány jellegzetessége. Erre hozza példaként Timon az ún. anyagi, vagy *nyomozó tanúbizonyítást*, amelynek lényege, hogy a királyi kincstárat érintő ügyekben a király elrendelhetette a helybeliek kihallgatását (itt a tanúk a tényekről nyilatkoznak, sőt, igazmondásra vannak esketve). Ez, ahogy Timon is hangsúlyozza, azért is kiemelendő, mert egyrészt különbözik a korszakra jellemző alaki tanúbizonyí-

tástól, másrészt idegen elem a rendszerben (a frank és az angol jogban találhatunk hasonlót), harmadrészt ún. *előzetes* (az ítélezést megelőző) bizonyításról van szó. Ez a forma kezdetben magánjogias, földtulajdonnal kapcsolatos ügyekben volt ismert, majd később büntetőjogi, pl. hatalmaskodási, lopási, vagy rablási ügyekben egyre inkább általánossá vált „nyomozó eljárás” lefolytatása, ha a királyi jogok megsértése merült fel.¹⁷

Stipta úgy látja, hogy az állami büntetőhatalom növekedésével, a közbüncselekmények (pl. rablás) megjelenésével megváltozott a büntetőeljárás jogi természete, és az eljárás „nyomozó rendszerűvé (inquisitorius) vált”, ahol már lehetőség volt a hivatalból történő perindításra, a bizonyítékok és a tényállás felderítésére.¹⁸ Csak első ránézésre mond ellen a fentieknek az a megállapítása, miszerint a hazai jogban a nyomozóelvű eljárás I. László király alatt került bevezetésre, hiszen a legtöbb szerző a 11-13. század korszakát akkuzatóriusként jellemzi. Valójában – és ez is erősíti azt az elméletet, miszerint a két rendszer elemei mindig is keveredtek – I. László törvényei (ahogy látni fogjuk) már több esetben nyomozóelvű megoldásokat is tartalmaznak, ugyanakkor említett királyunk egyes dekrétumai az akkuzatórius rendszerre jellemző próbák alkalmazásáról ugyanúgy szólnak (pl. II.4., III.1.). Összefoglalóan Stipta is úgy jellemzi az Árpád-házi királyok büntetőeljárását, hogy mindkét rendszer érvényesüléséről és jellegzetességeiről beszámol.¹⁹ Reálisabb tehát nézetem szerint ez az álláspont, amely korábbra teszi a két

rendszer „vegyülését”, pontosabban a nyomozóelv (külföldi érvényesüléssel egyidejű!) megjelenését. A szakirodalom ugyanis általánosságban az Anjou uralkodóktól látja bevezetettnek az inkvizitórius formát,²⁰ ám már Hajnik is utal rá, hogy egyes nyomozóelvű jellegzetességek (különösen a később részletezett tudományvétel, az „inquisitio”) már az utolsó Árpádok alatt is megjelentek,²¹ sőt Bónis szerint az Anjouk nem kész intézményeket hoztak magukkal, hanem az itt talált intézményeket alakították át, fejlesztették tovább.²²

2. A nyomozás megjelenése a királyi dekrétumokban

A 11-13. század időszakában jogforrásként a királyi törvényekre kell szorítkoznunk, ezekben merülhetnek fel ugyanis olyan előírások, amelyek – többszörös szójátékkal élve – „nyomokban” nyomozást „tartalmazhatnak”.²³

2.1. I. László az első uralkodó, akinek a nevéhez fűződő törvényekben megjelennek eljárásjogi, sőt kis számban, de esetleges nyomozásra is irányadó normák.²⁴ Maga a nyomozás szó is elsőként Szent László egyik dekrétumában merül fel.²⁵ Összesen tizenkettő olyan eljárási rendelkezést találhatunk, amely valamilyen módon nyomozási jellegű.²⁶ Látnunk kell viszont, hogy a legtöbbször magán jellegű nyomozást, vagy magánszemély által foganatosítható eljárási cselekményt enged meg a törvény, alig van olyan rendelkezés, amely a hivatalbóliságot jeleníti meg. Pl. az I.13. dekrétum

a parázna feleségét (jogszerűen) megölő férj kapcsán részletezi, hogy ha felmerül a kétely az ölés jogszerűségét illetően, akkor bíró elé kell vinni a dolgot, *de előtte tudakozódni kell a szomszédoktól* a férj és a feleség közti viszonyról.

A modern jogok – nyomozás során alkalmazható – letartóztatásához, őrizetéhez, illetve a hatályos jogban is jelenlévő,²⁷ a tetten ért elkövető elfogásához hasonlítanak azon lászlói rendelkezések, amelyek lehetővé, sőt kötelezővé teszik, hogy akár a sértett, akár más személy a (jellemzően tetten ért) tolvajt elfogják, megkötözzék, fogva tartsák, és bíró elé vigyék.²⁸ Van itt olyan előírás is, amely még ezen előzetes fogvatartás pontos határidejét is rögzíti.²⁹

A fentiekben felül három dekrétum foglalkozik ténylegesen a nyomozással. A II.5. törvénynek már a címe is sokatmondó: *„a lopott jószág nyomon kereséséről”*. A rendelkezés tehát nem általános, hanem egy adott bűncselekményhez kapcsolódik. A dekrétum szerint az első elvégzendő „eljárási cselekmény” ilyenkor, hogy ha a sértett az ellopott jószág *„nyomán vagyon”*, akkor küldje a követét előre abba a faluba, ahova a nyom vezet, kifejezetten azért, hogy *„nehogy a falubeliek az ő barmaikat kihajtván, eltapodják a keresett nyomot”*. Ha ez mégsem sikerülne, akkor feljogosít a törvény, hogy *„a nyomozók házról-házra motozzanak, a mint nekik tetszik”*. A nyomozás jogosítottja tehát magánszemély, aki nem hivatalból, hanem saját elhatározásból nyomoz, de ehhez *„hatósági”* jogkört biztosít a törvény.

A III.1. dekrétumban viszont hivatalból végzett nyomozás lehetsége körvonalazódik. Az előírás szerint „[...] a király követe menjen minden vármegyébe”, és összehívva az embereket, „parancsolja meg nekik, hogy valakit tolvajság vétkében tudnak, valljanak reá”.³⁰ A dekrétum ezután azt is előírja, hogy „meg kell kérdezni mind a jobbakat és a népet, ha tudnak-e valamely tolvajsággal hires falut; és ha jelentenek olyat, mondja meg a király követe a falubelieknek, hogy a kiket azon faluban lopóknak ismernek, adják ki”. Végül a törvény egy további nyomozási formát is rögzít: „Azután járjon a király követe faluról falura és tudakozzék a faluk népétől; és valahol tolvajt tudnak, jelentsék meg.”

Szintén „magánnyomozást” enged meg László III.9. dekrétuma, amely az elfogott tolvaj társainak felkutatását célozza (itt is a nyomozás szót alkalmazza a szöveg): ha a tolvajt elfogó személy „[...] a tolvaj bűnös társainak is nyomára akar menni, hat heti engedelem adassék neki és azonközben nyomozza ki a bűnös társakat, a mint ígérte vala; de ha meg nem találja őket, királyi törvényt lássanak reá.” Itt tehát még egy kvázi nyomozási határidőt is megszab a törvény, amely alatt a vizsgálódást le lehet folytatni.

2.2. A soron következő törvénykönyv Kálmán dekrétumait jelenti. E gyűjtemény már jóval kevesebb büntetőjogi előírást tartalmaz (több az egyéb, igazgatási, magánjogi tárgyú), de a büntető anyagi jogihoz képest nagyobb számban van tisztán eljárásjogi tárgyú,³¹ ám alig találunk nyomozásra vonatkozó szabályt. Az I.51. dekrétum is a tolvajok elfogásáról, fogvatartásá-

ról, bíróság elé állításáról rendelkezik. Egy előzetes vizsgálat-szerű eljárást részletez viszont az I.84. dekrétum, amely a templomba menekülő tolvaj kapcsán írja elő, hogy ez ne jelentse automatikusan a vétkekesség megállapítását. Ezért az egyház papja ilyenkor kikérdezheti e személyt a bűnösségről, de kifejezetten tiltja a jogszabály a csonkítást, sőt előírja, hogy módot kell adnia a maga mentésére is. Hasonló eljárást ír elő a dekrétum, ha valaki mást tolvajnak mond, és a lopás valami jelét „kapják nála”.³² Végül érdemes megemlíteni az I.60. törvényt is, amely csak igen röviden szól a bűbajosok esetéről, de az ilyen személy elfogását és bíróság elé állítását a főesperes és az ispán „embereinek” hivatalbóli kötelezettségévé teszi.

2.3. A rendelkezésre álló forrásokra figyelemmel a következő, szemügyre veendő előírások a III. András, az utolsó Árpád-házi király nevéhez köthető egyes törvénycikkek,³³ ezek közül is az 1298. évi dekrétuma.³⁴ Elsőként a XIII. törvénycikkben találunk nyomozásra vonatkozó rendelkezést. A megelőző VIII-XII. cikkek mind a hatalmaskodásokra vonatkoznak,³⁵ ehhez kapcsolódó – méghozzá hivatalból elvégzendő – eljárási rendelkezés a XIII. cikk, amely szerint: „A király úrnak jelentést ezután a király úrnak az embere tegyen, akit erre különlegesen kiküldött, és minden megyéből négy (négy) nemes, akiket az elmúlt vagy jövőbeli fosztogatások ki-nyomozására és megtudakolására kirendeltek, ama káptalanok tanúbizonysága mellett, ahol ezeket az elítélésre méltó dolgokat elkövették vagy cselekedtek.” A rendelkezés tehát világosan nyomozási,

azaz előzetes tudakozódásra irányuló tevékenység.³⁶ Igen fontos ezen felül a XLIV. cikk is, amely lényegében általános nyomozási feladatot ír elő „emberölés, jogsértések, lopás, rablás és más hasonló” cselekmények esetére is. A normaszöveg először általában tudományvételnek nevezi a vizsgáldást, majd a „nyomozva tudakolódás” kifejezést is alkalmazza.³⁷ Az előírás szerint „[...]a király úr akkor minden megyében válasszon ki tizenkét lelkiismeretes és hitelre méltó nemes, akik közül négynek szolgabírónak kell lenni, és ezek a nemesek, miután előbb esküt tettek a megye területén történt vagy előfordult minden hatalmaskodási ügy perében vagy dolgában (a káptalani vagy konventi emberrel együtt) megbízatásuk szerint nyomozva tudakolhassanak [...]”. Az előírás közvetlenül a következő, XLV. cikkben folytatódik: „Azután visszatérve (miután megtudták az ügyben a teljes) igazságot, a király úrtól nekik adott és adományozott pecsét alatt a tudományvétel sorát kötelesek megírni a király úrnak. Az ügy rendes bírójának, miután a tudományvétel eredményét látta, a (mondott) nemesek által megállapított határidőben jogot és igazságot kell szolgáltatnia, anélkül hogy erről ezután még más tudományvétel is történnék.” A törvény tehát egyrészt jelentés megírását is kötelezővé tette a – hivatalból végzendő! – nyomozásról, másrészt ezen eljárás már világosan elkülönül és meg kell, hogy előzze a bírósági eljárást (a pert), amely épp a nyomozás adataira támaszkodik (a XLVI. cikk és a további cikkek pedig már a megvádolt személy peréről rendelkeznek).³⁸

III. A vegyes-házi királyok korszaka (1526-ig)

1. A korszak eljárási rendszere

Ahogy már jeleztem, az általános nézet szerint az inkvizitórius rendszer az Anjou uralkodók alatt honosodott meg, de legalábbis vált az inquisitio a perjog állandó, szerves intézményévé. Bónis külön kiemeli, hogy említett uralkodóink feltehetőleg a nápoly-szicíliai királyságból hozták tapasztalataikat, amellyel a nálunk már meglévő nyomozóelvű módszereket továbbfejlesztették, elsősorban az anyagi igazság kiderítését célzó, lényegében a tanúk előzetes kihallgatását jelentő tudakozódás formájában, illetve az írásbeliség meghonosításával. Hajnikhoz hasonlóan Bónis is vitatja ezért Werbőczy azon megállapítását, hogy a magyar perjogba (az Anjou uralkodóház származásának megfelelően) közvetlenül a francia szabályok kerültek át, mert szerintük a francia jogra is az itáliai (római- és kánonjogi eredetű) intézmények hatottak.³⁹

A szakirodalom az ún. inkvizíciót kezdeti formájában a tanúk kihallgatásával azonosítja, hangsúlyozva általában – a korábbi korszak alaki/formális bizonyításával szembeállítva – e bizonyítás anyagi (tehát tartalmi, tényekre vonatkozó) jellegét.⁴⁰ Hajnik külön kiemeli, hogy az anyagi tanúbizonyítás a formálistól abban is különbözik, hogy itt a tanúkat már nem a felek, hanem a bíró állítja; ami álláspontom szerint a hivatalbóliság térnyerését jelenti. Ezen felül Hajnik az inkvizíciós tanúbizo-

nyitást (azaz a tudományvételt) elhatalmósítja a „szoros értelemben vett” tanúbizonyítástól is, amely utóbbi a per során történő közvetlen, bíróság előtti tanúkihallgatást jelenti (és amely a korszakban jelentősen visszaszorul az okirati és a tudományvételi bizonyítás miatt).⁴¹

A tanúkihallgatásnak (vagy -vallatásnak), de leginkább *tudományvételnek* nevezett intézménynek azonban – vélhetően eredendően Hajnik munkássága nyomán⁴² – különböző formáit írják le a szerzők: kettes, hármas és négyes felosztással is találkozunk. Hajnik maga megkülönböztet 1. ún. egyszerű tudományvételt (*inquisitio simplex*), és 2. köztudományvételt (*inquisitio communis*), amely kiegészül 3. a bírósági közgyűlésen eszközölt (általános) tudományvételel (*inquisitio generalis*), amelyet később a 4. kikiáltott közgyűléseken véghezmenő tudományvétel (*inquisitio per modum proclamatae congregationis*) vált fel.⁴³ Bónis csak a Hajniknál felsorolt 1., 2., és 4. formákat ismerteti,⁴⁴ míg Béli hármas felosztást alkalmaz, de Hajnik mind a négy esetét részletezi (az utolsó kettőt összevonva).⁴⁵ Más szerzők viszont (Kovács, Stipta) csak kettő, az egyszerű, és a köztudományvétel között differenciálnak.⁴⁶

Első ránézésre ezek közül nyomozási előzményeként csak az egyszerű tudományvétel bír jelentőséggel, ugyanis a szerzők csak ennek kapcsán hangsúlyozzák, hogy a pert megelőzően került rá sor, míg a köztudomány(ok) kapcsán általában kijelentik, hogy azt csak a per során alkalmazták⁴⁷ (bár Stipta hangsúlyozza, hogy a köztudomány is előze-

tes bizonyításnak számított, de csak az egyszerű tudományvétel szolgált a per előkészítésére, megalapozására).⁴⁸ Álláspontom szerint nem teljesen egyértelmű viszont a közgyűlésen eszközölt tudományvétel kérdése, erre lentebb, a törvényi rendelkezések ismertetésénél fogok kitérni.

Az *inquisitio simplex*et tehát a pert megelőzően folytatták le – azaz előzetes vizsgálatnak/bizonyításnak minősült –, de kezdetben a bíró a felperest kötelezte a tanúbizonyításra.⁴⁹ Később viszont a felek kérésére hajtották végre, méghozzá valamely hivatalos személy (megyei ügyekben szolgabíró vagy esküdtet küldtek ki, aki jelentést írt, a felsőbb bíróságok esetén viszont csak királyi/nádori/országbírói parancsra lehetett végrehajtani, de volt lehetőség a 15. században egy évre szóló, általános parancsot is kiadni a hasonló ügyekben való eljárásra).⁵⁰ Láthatóan tehát még nem egyértelműsödött a hivatalbóliség, hiszen vagy az elrendelés jött a hatóságtól, de azt a magánszemélynek kellett teljesíteni, vagy a fél kérte, de foganatosítani már a hatóság volt hivatott.

Fontos az egyszerű tudományvétel végrehajtásának módja is, ugyanis itt már ténylegesen nyomozás-szerű (a mai felderítésre hajazó) képpel találkozunk. Hajnik részletezi, hogy a tudományvételre kiküldött hiteles emberek elmentek a cselekmény színhelyére, illetve annak környékére, feladatuk volt a való és teljes tényállást felderíteni, amelyet vagy szemle, vagy arra alkalmas emberek kikérdezésével értek el, és cselekményüket akár nyíltan, akár titkosan is végezhatték (ez egyedül

csak az inquisitio simplex esetében volt megengedett); a fentiekről pedig jelentést kellett készíteni.⁵¹

A korszakban tehát egyre jobban körvonalazódott már egy, a pert megelőző „hivatalosan” is elkülönülő nyomozási vagy vizsgálati szakasz (ebben az értelemben, e korban még azonos jelentéssel), amely fokozatosan már az eljárás súlypontjává is válik a perszakasszal szemben. Hogy milyen rendszerű volt akkor a korszak büntetőeljárása? Erre ugyanúgy felelhetünk, mint korábban: végső soron még mindig keveredve jelentek meg az akkuzatórius és inkvizitórius modellek elemei, de egyre erősebben dominálnak a nyomozóelvű rendszer jellemzői. Béli találó összefoglalása szerint: az Anjouk reformjainak hatására a per célja ekkor már az ügy tisztázása, az igazság bírói kiderítése, és bár az eljárás egyes szakaszai írásbelivé válnak, azonban a bíróság előtti per továbbra is szóbeli és nyilvános, ám a bíró már a per vezetőjévé válik.⁵²

2. A nyomozásra vonatkozó törvényi rendelkezések a korszakban

2.1. Első Anjou uralkodónk, Károly Róbert egyetlen fennmaradt dekrétuma teljes tartalmában a királyi pénzveréssel és az ezzel kapcsolatos adminisztrációval – elsősorban a kamaraispán feladataival – foglalkozik.⁵³ A dekrétum több szakasza is megfogalmaz büntető anyagi jogi tényállásokat, és ehhez kapcsolódóan két helyen is találunk eljárásjogi, mitöbb nyomozási-jellegű előírásokat is. A dekrétum büntetendővé nyilvánítja a pénzhamisítást, és a

18. § a kamaraispán hivatali kötelezettségévé teszi (officialitás), hogy e cselekmények kapcsán a „valóságot kipuhatolja és megállapítsa”, és a hamisítókat név szerint feljelentse. A törvény 38. §-a pedig arról rendelkezik, hogy ha a kamaraispán az illegális „pénzcsinálók és dénárkészítők” „nyomára jönne”, akkor őket elfoghatja, illetve más hatóságok (városok, falvak bírái, esküdtei) is kötelesek az elkövetőket elfogni és a kamaraispán kezére adni.

2.2. Nagy Lajos dekrétumaiban meglehetősen sok az eljárási előírás, de ezek nagyrésze a perre vonatkozik, nem sok rendelkezést találunk az előkészítő szakaszt illetően. Jelentős az 1351. évi XXII. törvénycikk, amely a tanúk előzetes kihallgatásáról rendelkező korábbi királyi dekrétumokra utalva határoz meg illetékességi szabályt: *„Királyi ember pedig, kit idézés vagy tanuvallatás eszközlése végett visznek ki, csakis abból a megyéből vagy kerületből való lehet, a melyben az a fél lakik, a kit idéznek vagy a ki ellen a tanuvallatás történik.”* Ugyanígy a tudakozódás (a közgyűlési tudományvétel) témájához kapcsolódóan mondja ki a XXIII. törvénycikk, hogy *„[...] tanuvallatások más módon nem történhetnek, hanem csak a király, a nádor, vagy az udvarbíró levelei útján. [...] És annak a megyének vagy kerületnek a nemeseit egybe kell gyűjteni és ezeknél kell nyilvánosan tudakozódni.”*⁵⁴

2.3. A perek előkészítéséhez szükséges előzetes vizsgálódásról, jellemzően tanúk kihallgatásáról rendelkezik Zsigmond első dekrétuma (1404) is, amely – az ismert történeti tények folytán – javarészt a hűtlenséggel vádolt bárók megbüntetéséről szól. A rendelkezések

büntetőjogi jellegét jelzi az is, hogy a szöveg „vádlott” személyeket említ. A dekrétum 11. §-a előírja, hogy bizonyos, erre királyi levéllel feljogosított emberek (jellemzően királyhű nemesek) kötelesek (sőt, a király a saját kötelességeként jelöli meg ezt!) a megvádolt személy hűsége vagy hűtlensége bizonyítékait *tanúk kikérdezésével beszerezni*, „*és tőlük erre nézve a tiszta valót kivenni és megtudni, hogy a dolog mibenlétéről meggyőződést szerezvén, az ügyet a felek közt haladéktalanul bevégezhezzük*”. Itt ismét két dologra érdemes rámutatni: egyrészt az officialitás megjelenítésére (a király saját hivatalbóli kötelességévé teszi a bizonyítást), másrészt az ún. anyagi igazság tételezésére (a „tiszta való” felderítése a cél).

Az 1435. évi második dekrétum IV. törvénycikke is a hatalmaskodás ellen kívánt fellépni (elsősorban a birtokok elfoglalása, de ide sorolja a törvény a rablást, lopást, emberölés, vagy más birtokaira való rátörést). A rögzített eljárási rend, hogy ilyen esetben a sértett elsőként az elkövetés helye szerinti vármegye ispánjához, illetve szolgabírájához fordulhat királyi panasz- és parancslevél kibocsátása érdekében. Az ispánok és szolgabírák (hivatalbóli) feladata pedig a „*teljes valóság kipuhatolása*”, azaz a tényállás anyagi igazságnak megfelelő felderítése. Ennek eszköze a már említett tudakozódás (gyakorlatilag tanúkihallgatás), míg módja, hogy a tudakozódó hivatalos személy a szomszédokat és a környékbeli nemeseket összehívja, és e „fórumon” (káptalani vagy konventi „hitelesítés” mellett⁵⁵) tudakozódik a tényállásról (3. §). Ezután – még mindig előzetes eljárási

cselekményként, hiszen ítélezési feladatról e cikk nem szól – lehetővé teszi a kipuhatolást végzők számára, hogy a tényállás „*kiderítése és megállapítása után*” a törvénytelenül elfoglalt birtokot „*adják vissza azoknak, a kiktől igaztalanul elvették*”, „*az erőszakosan elvett egyéb dolgokat és zálogokat pedig minden hiány nélkül adják és szolgáltatassák vissza*”. E rendelkezés tehát egyfajta lefoglalási és kiadási lehetőséget biztosít a „hatóság” számára.

Az előző folytatása a következő V. cikk, amely rögzíti, hogy a „*végleges ítélet*” érdekében (ez is erősíti tehát a IV. cikk szerinti eljárás nyomozási jellegét) az előzetes eljárás eredményét egy hitelesített levélbe kell foglalni – „*mely az egész tényállást leírja és a feleknek, a birtokoknak s szóban forgó tettet tanusítónak neveit magában foglalja*” –, és azt az ítélezésre jogosult (király, nádor, vagy országbíró) „*elé kell küldeni*” (aki ezután egy kvázi gyorsított, de egyezséget lehetővé tevő perben dönt). A törvénycikk továbbá kiterjeszti a kipuhatolás hatókörét, ugyanis speciális bűncselekmény megjelölése nélkül lehetővé teszi, hogy „*sértettek, károsultak és igaztalanságot szenvedők*” a IV. cikkben írtak szerinti módon „*a valót kipuhatoltathassák*” (tehát nem maguk, hanem a hatóság útján tehetik ezt!). Ezen ügyekben pedig a helyi szolgabírák (a megyebeli esküdt nemesekkel) szolgáltatathatnak a kipuhatolás eredményeként igazságot (de lehetőség van itt is az ügyet a királyi bíróságok elé felküldeni).

Van utalás a tudományvételre a VIII. törvénycikkben is, amely egyébként a káptalanok és konventek „bizonyossági” eljárásáról szól. Itt nemcsak a „közös

tanuvallatások” hitelesítését emeli ki a törvényhely, hanem utal az ún. „*szemügyre vételre*” is, amely tulajdonképpen szemle-szerű, és eredendően nyomozási eljárási forma. (Erre utal vissza a díjazások kapcsán a X. törvénycikk 13. §-a is.)

Itt jegyzem meg, hogy a fentiek a már említett közgyűlési tudományvételt jelentik. Álláspontom szerint a törvény-szöveg itt az ítélkezési tevékenységet (a pert) megelőző, és nem annak folyamatába épített eljárást ír le (az V. cikk címe is ezt erősíti: „*kielégítő tanuvallatás megtörténte és elégtételadás után a hatalmaskodás tényeit a királyi curia eldöntése alá kell bocsátani*”). Így bár a szakirodalom csak az inquisitio simplexet tekinti perelőkészítő eljárásnak, nézetem szerint a közgyűlési tudományvétel fent írt esetében is nyomozás-szerű, előkészítő processzusról van szó.

2.4. Figyelemre érdemes 1439-ből (Albert király idejéből) a XXX. törvénycikk rendelkezése („*hogy az új hatalmaskodások elkövetője a király vagy a rendes bíró előtt azonnal személyesen tartozik felelni*”). E szerint: „*Mindenki, a ki új hatalmaskodásokat követett el és a kit a panaszlók a királyi felség, vagy a nádor vagy az országbiránk előtt személyesen megkapnak: 1. § Köteles nyomban, minden halasztás nélkül és minden kigondolt óvóeszköz mellőzésével mindarra felelni, a mit a panaszló ő ellene felhoz.*” Feltételezésem szerint itt is egyfajta előzetes eljárási cselekménnyel van dolgunk, amely olyasmi célt szolgálhat, mint a hatályos büntetőeljárás azon rendelkezése, miszerint az őrizetbe vett gyanúsítottat haladéktalanul, de legkésőbb a fogvatartástól számított huszonnégy órán belül ki kell hallgatni.⁵⁶

2.5. V. László alatt született az 1454. évi XV. törvénycikk, szintén a hatalmaskodások, birtokfoglalások ellen. Itt is egyértelműen a hivatalból elvégzendő (és az anyagi igazság kiderítését célzó) nyomozást írja elő a törvény: „*Továbbá bárminemű ártalmak megfékezése céljából elrendeltük, hogy az egyes vármegyékben, a fentebb nevezett választott emberek a szolgabírákkal együtt, bármely hatalmaskodás és birtokfoglalás dolgában, a dolog valóságának szorgalmas kinyomozása és kellő kiderítése után, minden panaszlónak késelem és a határidők elhalasztása nélkül kötelesek az alperesek részéről törvényt és igazságot szolgáltatni.*” A szövegben szereplő „*után*” szó itt is világossá teszi, hogy az ítélkezést a kinyomozás megelőzi, sőt annak jelen esetben kvázi (nyilvánvalóan szükségszerű) feltétele.

2.6. Már I. Mátyás idejéből származik az 1458. évi I. törvénycikk, ugyancsak a hatalmaskodások témakörében. Előírja, hogy a törvénytelen foglalásokat a „szokásos” módon, azaz kihirdetett gyűlésen, szomszédok, határosok, illetve megyebeli nemesek tanúkihallgatásával kell bizonyítani.

Az 1464. évi XXVI. törvénycikk a pénzhamisítás (hamis pénzverők) büntetendőségéről rendelkezik. A törvény nyomozást (előzetes vizsgálatot) tesz kötelezővé a bírósági eljárás előtt: „*Azokat a nyilván rosz hírben állókat, kik hamis pénzeket vagy forintokat vernek, vagy azokat meghamisítják, az e részben teljesített előleges vizsgálat után az ország bárói méltó büntetéssel sujtásák.*”

A pert megelőző tudományvételt rögzíti az 1464. évi XXVIII. törvénycikk is, amely a „magánlaksértéseket” rendeli büntetni: „*A kiknek részéről (ha a*

felperes úgy akarná) nem másként, hanem csak közös tanuvallatás után kell törvényt és igazságot szolgáltatni” (1. §). E rendelkezéseket szinte szó szerint megismétli az 1471. évi IX. törvénycikk is, és a XXII. cikk is ezen eljárási cselekményekre utal. A XXVI. törvénycikk pedig minden további nélkül azt rendeli, hogy *„Továbbá semmi olyan bevállásnak, melyet valaki akarata ellenére tett vagy fog tenni, ne legyen ereje, miután az igazság megmutatta vagy kiderítette, hogy az illetőnek akarata ellenére történt.”*. Feltételezhetjük, hogy ez már a nyomozóelvű eljárással összefüggésben terjedőben lévő kínvallatáshoz kapcsolódik. Mindenesetre a tanúvallomás anyagi bizonyító erejére utal, és vélhetően a per előtti tanúvallatásra (vagy arra is) vonatkozik.

Lényeges, álláspontom szerint, az 1486. évi I. törvénycikk is, amely ugyancsak a hivatalból végzendő nyomozás fontos dokumentuma egyes felsorolt, súlyos köztörvényes bűncselekmények esetén. Alapvetően a köz- vagy nádori törvényszék eltörléséről szól, de épp emiatt előírja, hogy *„Mindamellett azonban, nehogy úgy tűnjék fel, mintha ezáltal a gonosztevőknek a büntettek elkövetésére szabadságot adtunk és engedtünk volna, elrendeltük, hogy ha valamely vármegye valamikor észre venné, hogy a latrok, tolvajok, gyilkosok, gyújtogatók, hamisítók és más e féle gonosztevők háborgatják és látná, hogy az ilyen gonosztevők ott elszaporodnak: a királyi felség az illető vármegye kérésére köteles beleegyezni és azt felhatalmazni arra, hogy őket az ispánnal kinyomozhassa és kiirthassa.”* Ezzel tehát a helyi hatóságra (az ispánra) bízta a nyomozást.

Ide kapcsolódik az ugyanezen évi VIII. törvénycikk is. Ennek lényeges

előírása, hogy (a nyomozásokra felhatalmazott) ispán mindegyik vármegyében köteles meghatározott számú (esküdt) nemest – ún. „királyi embert” – (1 éves időtartamra) kiválasztani, és e személyek jogosultak csak a tanúvallatásokat és egyéb eljárási cselekményeket végrehajtani (e kötelességük nemteljesítése pedig szankcionálandó). Az ilyen eljárási cselekmények „bizonyosságát” továbbá (a VIII-X. cikkelyek szerint) – a szokásos gyakorlat szerint – káptalanok és konventek tanúsítják. Utóbbiak feladata a X. törvénycikk szerint a lefolytatott eljárási cselekményről *„jelentést tenni”* (3. §). Az eljárások fejlődését mutatja, hogy e cikkely már viszonylag részletesen rendelkezik a kihallgatások („vallatások”) néhány részletkérdéséről is. Így elsőként arról (5. §), hogy a királyi emberrel kiküldött hitelesítő papi személy a kihallgatásokat *személyenként végzi el* („külön-külön kell meg-ejteniök”);⁵⁷ továbbá a kivallatottakat a kihallgatás előtt kötelesek megesküdni arra, hogy igazat fognak mondani (6. §); ezután pedig *„fel kell venni”* egyes lényeges adatokat, így azt, hogy a kihallgatottak *„hová valók és ha nem nemesek, hogy kinek a jobbágyai, és hogy milyen állapotuk, névszerint”*. Igen lényeges az az előírás is (tulajdonképpen a mai jegyzőkönyvezés előzménye), miszerint rögzíteni kell *„[...] azt is, a mit a nyomozás alatt levő dologról mindegyikük saját tudása gyanánt vallani fog, vagyis az egyesek tanuságtételét, szóról-szóra köteles és tartozik följegyezni”* (7. §).

Az eljárási rendben lényeges változásokat hozott az 1486. évi II. törvénycikk, amely többek között a kihirdetett gyűléseken történő bizonyítást is el-

törölte (mivel „sok szabálytalanság és hallatlan botrányok és nem sejtett véletlen veszélyek szoktak fölmerülni”). Az 1486. évi XIV. törvénycikk viszont pontosítani kívánta mind az ún. közös tanúvallatásokat, mind az ún. szemügyrevételeket, amelynek célja „az igazság minél világosabb kiderítése”.⁵⁸ A törvény itt olyan eljárási cselekményeket ír elő, mint, hogy a tanúvallatásokat (mindkét fél érdekében) egy napon kell elvégezni; a kihallgató királyi embereknek és a konventi/káptalani hiteles személyeknek ugyanannak kell lennie; a hitelesítőknek a tanúkat külön-külön meg kell esketni, és ami talán a legfontosabb, hogy a tanúkat „az ügyre nézve, melyet ki akarnak deríteni, külön kell kikérdezniök és kihallgatniök”, mitöbb az érintett feleknek „az ilyen vizsgálat vagy tanúvallatás alatt nem szabad jelen lenniök, hanem a királyi, káptalanbeli vagy conventbeli emberek zárják őket ki és az ő távollétükben kell mindenkit (mint említettük) külön kikérdezni és kihallgatni” (1-4. §). Utóbbi azért jelentős szabály, mert a nyomozási szakasz későbbi jellegzetessége, hogy mellőzi az ügyfélnyilvánosságot, és a közvetlen bizonyítást (szemben a tárgyalással).

A szemügyrevétel kapcsán a törvénycikk a korábbi szokásjog alkalmazását írja elő (6. §), míg a 8. § arra utal, hogy a tanúvallatásokról jelentést kell készíteni.⁵⁹

A fenti eljárási cselekmények előkészítő jellegét bizonyítja a törvénycikk 9. §-ának az a fordulata, amely szerint a későbbi perben, a bíró előtt a korábbi tanúvallatásokról készült jelentést kell felhasználni (azaz a tanúvallatás nem a perbíró előtt/által történik). Hason-

lóképp, a fenti rend szerinti jelentések perbeli felhasználását („felmutatását”) részletezi a XV. törvénycikk is.

2.7. II. Ulászló 1492. évi XXXV. törvénycikke elsőként megismétli a mátyási tiltást a közgyűlésen lefolytatandó bizonyításról; viszont „ne hogy úgy tűnjék föl, mintha ezzel a gonosztevőknek a büntettek elkövetésére szabadságot adnánk és engednénk” előírja a hivatalból lefolytatandó előzetes vizsgálatot.⁶⁰ Úgy rendelkezik, hogy „ha valamely vármegye valamikor észre venné, hogy a latrok, tolvajok, gyilkosok, gyujtogatók, hamisítók és más gonosztevők háborgatják és látná, hogy az ilyen gonosztevők és bűnösök ott elszaporodnak, a királyi felségnek az illető vármegye kérésére bele kell egyeznie s azt fel kell hatalmaznia, akképen, hogy ő felségének kötelessége legyen az ilyen gonosztevőket és bűnösöket az illető vármegyében a nádor vagy udvarbirája útján nyomoztatni és kiirtatni.”⁶¹ Az LIII. törvénycikk pedig megerősíti Mátyásnak az ispánok, esküdt nemesek, szolgabírák előzetes eljárási cselekményeire vonatkozó rendelkezését, így különösen a tanúvallatásokra vonatkozó kötelezettség teljesítését (2. §).⁶² A nagyobb hatalmaskodási ügyekre vonatkozó LVI. törvénycikk eljárásjogi jelentősége viszont, hogy elfogadja ugyan az előzetes vizsgálat tanúvallatásainak perbeli felhasználását, de ha vitatott ezek eredménye, akkor – a felek beleegyezésével – a bíró nem csak eskütetéssel erősítheti meg a bizonyítást, hanem a per során is elrendelhet még közös tanúvallatást (1. §). Csak utalok rá, hogy II. Ulászló 1492. évi törvényei közül több is (LXXXIX-XCII. cikkek) részletesen foglalkozik – a jellemzően a pert

megelőző szakaszban alkalmazható – letartóztatás, illetve előzetes fogság kérdésével is. Előremutató, hogy a törvénycikkek igyekeztek háttérbe szorítani a „magán” letartóztatásokat, és sok rendelkezés a hivatalos személyek (ispán, alispán, szolgabírák, bírák) garanciális jelenlétét, vagy döntését kívánja meg, illetve valamilyen fajta bizonyíték meglétét teszi szükségessé.⁶³

A Dózsa-féle parasztfelkelés után született meg az 1514. évi XXXIII. törvénycikk, amely a „megszaporodott bűnök” miatt kívánt nagyobb nyomattékkal fellépni a „rablások, lopások, gyilkosságok, parázñaságok, hamis pénzverések, gyujtogatások és másfajta gonoszságok” ellen. A törvénycikk több, kifejezetten nyomozási előírást is tartalmaz (több olyan jellegzetes szófordulatot is alkalmaz, mint a „kivizsgál”, „kifürkész”). A nyomozások letéteményesei ezúttal is az alispánok, a szolgabírák és a tizenkét választott esküdt nemes, akiknek feladata volt *„az összes gonosztevőket, tudniillik úgy a nemeseket, mint a nem nemeseket is, kifürkészni, neveiket megtudni és a lajstromba beírni”*. A történelmi eseményhez kapcsolódó rendelkezés, hogy az említett hivatalos személyek *„Ezenkívül azokra a nemesekre nézve is nyomozzák ki a valót, a kik az előbb említett váratlan fölkelésben a parasztokhoz csatlakoztak, pártjukat fogták és velük részesek voltak és mindazokat, kiket vétkeseknek fognak találni, hasonlóképen a lajstromba írják és pecsétjeik alatt terjeszszék fel a királyi felséghez.”*

A törvények a parasztlázadásban résztvevő egyháziakat sem kímélték, a tárgyévi XLVIII. törvénycikk úgy rendel ugyanis, hogy *„A főpap urak pedig*

az ilyen büntetthben részes papokat az egyházlátogatók útján azonnal nyomoztassák ki [...].”

Kiegészíti a fentieket az LII. törvénycikk, azon esetekre gondolva, amikor a harcok alatt valakik mások jobbágyságait, vagyontárgyait elhurcolták, elvették. A rendelkezés szerint a kijelölt hatóságok *„a mikor minden főúr és nemes fentebb érintett kárait megvizsgálják és megállapítják, egyuttal az ilyen sarczolás és lekötelezés tárgyában is nyomozzák ki a valót”*.

2.8. A témám szempontjából jelentősek a korszak utolsó uralkodója, II. Lajos alatt született törvénycikkek (ez esetben a török elleni háború indukálta a jogalkotást). Csak áttételesen következtethetünk nyomozás alkalmazására két dekrétumból: az 1518. évi XXXV. és az 1519. évi XXXVI. törvénycikk rövid szövege arról szól, hogy a vármegekben jelentősen megsaporodtak a tolvajok és más gonosztevők, amelyek veszélyesek a közbiztonságra. A törvények szerint – utalva a megszokott eljárási rendre – ezeket a bűnözőket „ki kell írtani”, amely az ispánok feladata, de ha erre nem kerülne sor, akkor egy királyi táblabírónak kell az eljárást folytatni. Szintén csak utal több dekrétum 1522-ből bizonyos visszaélések kinyomozására. A XIX. törvénycikk a pénzverdék mellé rendelt királyi emberek feladatává teszi egyes károkozó cselekmények bizonyítékainak beszerzését és a valóság kiderítését; az LV. törvénycikk szerint a hadjáratok alatt elkövetett hatalmaskodásokat esküdtbíráknak kell kivizsgálni; az LIX. törvénycikk szerint pedig, ha a bűncselekmény elkövetője maga az ispán

vagy alispán, akkor a „nemesek közönségének”, ennek vonakodása esetén pedig a királyi kúriából kiküldött embernek kell „a dolog valóságát kideríteni”.

Mai büntetőjogi kifejezéssel költségvetési csalás (korábban adócsalás) kinyomozását rendeli el az 1523. évi IV. törvénycikk: előírja, hogy királyi megbízottak menjenek el az összes vármegyébe, ahol „az összes főpap és báró uraknak meg a nemeseknek, sőt még a király és királyné ő felségeiknek is az összes fekvő javait és birtokjogait megvizsgálják s mindennütt a legszigorubb eskü alatt kipuhatolják és megtudják, mekkora pénzösszeget róttak ki és hajtottak be az adókiivetők meg a velük együttlevő és eljáró szolgabírák, s a kivetés és összeírás mennyi ideje alatt szedték azt föl; és ha valjon az ökrök és más barmok s lábasjószág, meg a bor és más dolgok után, vagy a papoktól, lelkipásztoroktól vagy akár az egy telkes nemesektől is vettek-e föl valamely pénzösszeget.” Az V. törvénycikk szerint pedig ezen megbízott vizsgálja meg azt is, hogy „az adókiivetők a nekik adott utasítást megtartották-e; kik nem fizették meg az adót és kik intézték el az adókiivetés dolgát egyezkedés útján”, továbbá „vajjon az adókiivetőket úgy küldték-e ki s ezek akképen jártak-e el, a mint ezt az e részben alkotott és kiadott cikkeklyek megállapították; és ha vajjon valamely ur vagy nemes az ő fekvő jószágai után az előrebocsátott adót megfizette-e; ezenkívül azokat is tudja ki és fürkészsze ki, a kik az adókiivetőket az ő fekvő javaikra kirovás és összeírás végett csak egyezkedés mellett küldték ki, hogy tudniillik az ő fekvő jószágaik megadóztatásában másképen, mint a nekik adott és engedett feltétel szerint, nem fognak eljárni.” Az eljárás büntetőjogi jellegét erősíti a következő, VI. és VII.

cikk, amely a kivizsgált visszaélések büntetését határozza meg.

Hasonlóképpen büntetendővé nyilvánítja a VII. és VIII. törvénycikk egyes ispánok és alispánok („hivatali”) visszaéléseit is (pl. nemesek megvesztegetése, meggyőzése arról, hogy ne vegyenek részt az országgyűlésen, vagy a török elleni hadjáratokon), amely kapcsán a IX. cikk előírja, hogy e cselekményeket „a vármegyék kerülői vagy czirkálói puhatolják ki”, abból a célból, hogy „a királyi felség magának a dolgok tiszta valóságáról bizonytságot” szerezzen. Sőt ehhez kapcsolódóan a „fekvő jószágok” – későbbi kielégítés alapjául szolgáló – lefoglalását is lehetővé teszi a rendelkezés.

Még jellegzetesebben nyomozási előírás az 1523. évi L. törvénycikk néhány rendelkezése, amely ugyancsak a hatalmaskodási, „erőszakoskodási” ügyek kivizsgálására született. A nyomozás módja, hogy „a kihirdetett gyűlések módja szerint, a foglalatásokra nézve, királyi levelek mellett, a szomszédok, határosak és vidéki nemesek útján, az előrebocsátottaknak tiszta valóságát előbb a vármegyéken, a szokott módon, kinyomozzák és a hol a foglalás megtörténte bebizonyosodik, ott a birtokot vagy az akkor foglalt földet, a foglaló ellentmondása meg nem akadályozván, az ispánok, alispánok és szolgabírák, a felperesnek adják vissza.”⁶⁴ A kinyomozást pedig per követte.

Ugyancsak a „költségvetést károsító”, „gazdasági” bűncselekmények elleni fellépést tartalmaz az 1526. évi VI. törvénycikk, amelynek címe: „a királyi jövedelmeket és a jövedelmek pazarlását ki kell puhatolni”. A törvénytöveg sommasan írja elő, hogy „Minden királyi

jövedelemre és az azokban történt pazarlásokra nézve a valóság kinyomozandó". A rendelkezés büntetőjogi jellegét ezúttal is az 1. §-ában megfogalmazott büntetőjogi fenyegetettség támasztja alá. Nyomozás szükségességére utal végül XIX. törvénycikk is: „a cseheknek elrablott javai kinyomozandók”. A törvény-szöveg előírja, hogy „Azokra nézve, a kik Budán a ő felsége vára előtt a csehek javait elrabolták, a valót ki kell puhatolni, és érdemük szerint meg kell őket büntetni”.

3. A nyomozás lehetősége szokásjogi jogösszefoglalásokban, jogkönyvekben

Mint korábban is utaltam rá, e korszakban is végig meghatározó a szokásjog, így röviden érinteni szükséges az erre vonatkozó jogösszefoglalásokat és a városi jogkönyveket. Ehhez kapcsolódóan két forrást: Werbőczy Hármaskönyvét, és a városi jogkönyvek közül a Budai Jogkönyvet tekintem át vázlatosan.

3.1. A Tripartitum II. Része foglalkozik zömében eljárásjogi kérdésekkel, itt találhatunk elszórtan egy-egy, a pert megelőző szakaszra vonatkozó megfogalmazást. Elsősorban a 26-31. címek foglalkoznak a korábban már elemzett (közös) tanúvallatással, (amely – ahogy láthattuk – a perszakaszt előkészítő, nyomozási jellegű eljárásnak is volt tekinthető), de az említett címek inkább a perben felmerülő vitás kérdések ilyen módon való tisztázásáról beszélnek (pl. a peres felek bíró előtti „szóváltásai-ból” származó kétségek feloldása). A részletszabályokból azonban kitűnik, hogy a jogösszefoglalás számol a pert

előkészítő bizonyítással is, ugyanis pl. a 4. § a pert megelőző, jelentésbe foglalt tanúvallomásokat említi, és azt, hogy a későbbi perben ezek alkalmazhatók a tanúk külön kihallgatása nélkül is. Az eljárási fejlettségére mutatnak egyébként Werbőczy azon feltételei, amelyek a tanúvallatás törvényességéhez és helyességéhez szükségesek (pl. életkor, állapot). Részletezi a Tripartitum a már említett, a szemle elődjének tekinthető szemügyrevételt is (41. cím); ez esetben sem teljesen egyértelmű azonban, hogy csak a per alatt, vagy azt megelőzően is alkalmazható jogintézményről van szó. Hasonlóan, a valóság felderítését célozzák az okirati bizonyítás részletes szabályai is (34-36. cím).

A fentieknél érdekesebb talán – és a felvetetteket is tisztába teszi – az a része a Hármaskönyvnek, amely a bírói vizsgálatról szól. Ezt azonban nem a perjogi, hanem a bevezető részben található (13-16. címek). Bár Werbőczy sem beszél még külön büntetőeljárásról, sem annak per-, vagy pert megelőző szakaszáról, viszont a korszakban már uralkodó nyomozóelvű eljárás jellegének megfelelően már nem az akkuzatórius rendszer passzív bírójának szerepét festi le. Ellenkezőleg: kifejezetten vizsgálatról, kivizsgálásról, az igazság ki-/felderítéséről beszél, mint bírói kötelességről. Körvonalazható tehát egy olyan eljárás képe, ahol a később ítéletet hozó bíró egy kvázi előzetes vizsgálatot is lefolytat, amelynek célja a valóság felderítése; és ez képezi majdan az igazságosnak szánt ítélet alapját.

3.2. Végül a korszakot illetően érdemes egy pillantást vetni az országos jogtól jellemzően eltérő városi jogra is,

amely – ahogy pl. Kajtár vagy Gönczi is több ízben rámutat – sok esetben más utat járt be (sokszor fejlettebb is).⁶⁵ A szabad királyi városok egyedi jogrendjén belül is Buda érdemel kiemelt szerepet; az 1413-ban megszerkesztett Budai Jogkönyv sok tekintetben mintául szolgált más városok joganyagához is.⁶⁶

A Budai Jogkönyv harmadik, egyes része tartalmaz részben büntetőjogi és büntető eljárásjogi előírásokat.⁶⁷ A Jogkönyvet részletesen elemző Relkovics szerint a városok szabadsága, és minden beavatkozástól való függetlensége legjobban az igazságszolgáltatás körében nyilvánul meg, amelynek fő letéteményese a budai városi bíróság, és maga a bíró, aki nem függ más országos bíraktól, mert közvetlenül a király, vagy a tárnokmester alá tartozik.⁶⁸ A városi jog eljárási rendelkezéseit áttekintve azonban azt láthatjuk, hogy azok nem foglalkoznak a pert megelőző vizsgálattal. A törvényszék előtti tárgyalást (pert) megelőző eljárási cselekményként (az idézési szabályokat ide nem értve) egyedül az „elfogást”, és egyfajta letartóztatás-szerű fogságot említ csak a jogkönyv.⁶⁹ Végső soron Relkovics ki is jelenti, hogy előzetes (tanú)bizonyítás, „[...] vagyis *inquisitio*, amely az országos jogban már a XIV. század óta jelentkezik, Budán nem fordult elő; sőt határozottan ellene vannak [...]”.⁷⁰ A városi jogban tehát úgy tűnik, hogy csak később kezdődött meg a nyomozóelvű rendszer térnyerése, bár Pusztai egy korai, szemle-szerű (a nyomozás keretébe tartozó) eljárást lát a jogkönyv azon leírásában, miszerint emberölés gyanúja esetén először a poroszlónak

egy ún. tollpróbát kell elvégeznie a testen (azaz, hogy a sértett esetleges lélegzete megmozdítja-e a tollat), és csak ennek negatív eredménye után lehetett a tettest elfogni.⁷¹ A jogkönyvben részletezett bizonyítási eljárás viszont az akkuzatórius modell irányába mutat: a tanúbizonyítás inkább alaki, az eskü a legfontosabb forma, bár az okirati („okleveles”) bizonyítás is előfordul; és ugyan az istenítéletek (főként a próbákat) általában tiltottak, de a bajvívás előfordult.⁷²

IV. Zárszó, következtetések

A vizsgált korszakokban annak ellenére hézagosak és esetlegesek a nyomozás-szerű (pert előkészítő, azt megelőző) eljárásról szóló törvényi előírások, hogy a második korszakot a szakirodalom világosan a nyomozóelvű rendszerhez sorolja. Ennek számos oka közül vélhetően a legfontosabb, hogy a szokásjog dominanciája érvényesült a törvényi joggal szemben, így akár viszonylag kiforrott (még ha partikuláris és primitív) eljárásrendeket is feltételezhetünk, azzal, hogy a királyi/rendi-képviselési jogalkotás csak kiegészítette vagy nyomatékossította a meglévő formákat. Utóbbira utal az is, hogy a dekrétumok jellemzően valamely társadalmi eseményre reagálva kerültek kibocsátásra, és az is jellemző, hogy az eljárási szabályok sokszor – az egyébként is kazuisztikus – büntető anyagi jogszabályokhoz (jellemzően egy-egy bűncselekményi formához) tapadnak.

A szabályok tehát semmiképpen sem alkottak egységes eljárási keretet,

sőt viszonylag hektikusan bukkannak fel egyes korszakokban nyomozásra vonatkozó előírások, bár tény, hogy az idő előrehaladtával egyre több a törvényi megfogalmazás. Mitöbb, fejlődés is mutatkozik, mert a szabályok egyre összetettebbek, szélesebb körűek (ld. pl. a tanúk kihallgatásának részletezése).

Kimutathatónak tartok egy további dolgot is: a nyomozás szabályozottságának az egyik alapvető mozgatórugója a hivatalbóliság elvének megjelenése és érvényesülése (mint „forma”), valamint az anyagi igazságra törekvés (mint „tartalom”). Bár a magánjellegű nyomozás is nyomozás ténybeli (kriminalisztikai) értelemben, vagy akár jogi értelemben is, ha azt jogilag szabályozzák, azonban a nyomozás jellemzően akkor válik eljárási tényezővé, majd később önálló és állandó eljárási szakasszá, ha a hivatalbóliság jelen van. A hivatalbóli eljárás alapja pedig az állami büntetőhatalom kialakulása (majd monopolizálódása), amely pedig mindig azon függ, hogy a központi hatalom mennyire érdekelt a bűnüldözésben. Tartalmilag pedig akkor tud az eljárás a (való) tények feltárójává válni, ha célként az anyagi igazságot tűzi ki. A nyomozásra vonatkozó szabályok tehát nem elsősorban azon múlnak, hogy inkvizitórius-e (és „menynyire”) a rendszer, hanem, hogy az állami (jogalkotó) hatalom bevezeti-e a büntetőeljárásba a hivatalbóliság és az anyagi igazság elvét, az állami érdeket a büntetőjogi felelősségre vonásra kinyilvánítja, és azt többé nem hagyja a magánszemélyekre.

A fenti vizsgálódás során talán sikerült valamelyest – a szakirodalomban jellemzően megjelölt jogforrásokon felül

– mélyebben, több, eddig nem elemzett forrást feltárva megalapoznom azt a feltevést, hogy a gyakorlatban kellett, hogy működjön valamiféle előzetes vizsgálat. Így fenntarthatónak vélem azt az előfeltevésemet, hogy – függetlenül az egyébként szubszidiárius törvényi jogban való megjelenéstől – a nyomozásnak egyfajta szükségszerűen és tényszerűen létező eljárási formája már az államalapítástól jelen volt a hazai jogrendben.

1 Nemrégiben jelent meg egy kriminalisztikai tárgyú átfogó, történeti monográfia: Mátyás Szabolcs: *Mérföldkövek a magyar kriminalisztika történetéből*. Rendőrség Tudományos Tanácsa, Budapest, 2024.

2 Tekintsük akár fő- (ahogy a szocialista korszaktól jellemző), akár előkészítő szakasznak (ahogy a polgári korban értelmezték).

3 Pl. Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: *Magyar Állam- és Jогtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest 1975. 62. o. (és a későbbi kiadások); Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Osiris, Budapest 2007. 34. o.; Bónis Péter – Gönczi Katalin – Koncz Ibolya Katalin – Stipta István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Patrocinium, Budapest 2019. 30-31. o.; vagy Kajtár István – Herger Csabáné: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2013. 77., 79. o.

4 Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Osiris, Budapest 2000. 265. o.

5 Király Tibor: *Büntetőeljárási jog*. Osiris, Budapest 2008. 33. o.

6 Korábban ezt igyekeztem részletesen is bizonyítani: Ld. Székely György László: *A vádrendszer, a vádelv és a büntetőeljárás alapelvei*. Patrocinium, Budapest 2021. 72. o.

7 Ld. erről pl. Bónis Péter: *Bartholomaeus Brixensis középkori glosszátor műveinek jogtörténeti jelentősége és azok magyarországi használata*. Miskolci Jogi Szemle 2016/1. 5-13. o.

8 Ld. pl. Joshua Dressler: *Understanding Criminal Procedure*. Matthew Bender, New York 1997. 29-30. o.; Erdei Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2011. 80-82. o.

9 Pl. Mezey (szerk.): i.m. 406. o.; a könyv korábbi, 2004. évi kiadásában: 382. o.; Csizmadia – Kovács – Asztalos: i.m. 320. o.

10 Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Hornyánszky Vikor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest 1903. 445., 451. o.

11 Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházikirályok alatt. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1899. 215. o.

12 Eckhart: i.m. 322. o.

13 Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest 1961. 26-27. o.

14 Ld. Mireille Delmas-Marty – J. R. Spencer: European Criminal Procedures. Cambridge University Press, Cambridge 2006. 7. o.; John H. Arnold – Peter Biller (eds.): Heresy and inquisition in France, 1200-1300. Manchester University Press, Manchester 2016. 147-184. o. Vannak, akik az inkvizitórius eljárás gyökereit még régebbre teszik: már a római jogban is léteztek hivatalbóli (bírói) vizsgálatra épülő eljárások, de az 5. századi germán-frank Rügge eljárást is a nyomozórendszer elődjének szokták tekinteni. A XIII. századra már több országban világosan az inkvizitórius szisztéma, és a per előtti vizsgálat dominál. Ez mutatkozik meg pl. IX. Lajos Ordonnance-ában, vagy egyes itáliai városok jogában. Ld. pl. Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc: A bűnvádi perrendtartás magyarázata. Első kötet. Grill Károly, Budapest 1898. 138-151. o., vagy Finkey Ferenc: A magyar büntető eljárás tankönyve. Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, Budapest 1908. 25-28. o.

15 Pusztai szerint a 4. esetben a próba előtt egyfajta vizsgálat folyt, a 388. ügyben egy előzetes bírói kihallgatásra van utalás, a 259. ügy egy házkutatásról számol be, míg a 247. eset egy ökör-lopási ügyben nyomon követésről ír. Ld. Pusztai László: Szemle a büntető eljárásban. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1977. 38-39. o.

16 Váradi Regestrum: értelmezi Kandra Kabos. Szent István Társulat, Budapest 1898. 32. o.

17 Timon: i.m. 456-457. o.

18 Mezey (szerk.): i.m. 420. o.

19 Mezey (szerk.): i.m. 420-421. o.

20 Pl. Eckhart: i.m. 328. o., Csizmadia – Kovács – Asztalos: i.m. 326. o.; Béli Gábor: Magyar jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2009. 269. o.

21 Hajnik: i.m. 221. o.

22 Bónis – Degré – Varga: i.m. 26-27. o.

23 Az egyes törvénycikkek vizsgálatánál a törvények Corpus Juris Hungariciban összegyűjtött szövegét vettem alapul.

24 I. István dekrétumaiban – bár több az anyagi jogi – eljárásjogi előírást nem találunk, csak absztrakt

utalás van az igazságszolgáltatásra (a Szent Imre hercegnek szóló intelmekben, az 5. Fejezetben van pár elvi tanács a királyi bíraskodásra). Szent István után (Szent László előtt) ismert még I. András „rendelete”, amelynek egyetlen eljárásjogi előírása, hogy megtiltja a bosszút.

25 Szent László 89 dekrétumának javarésze, csaknem 70 tagabb értelemben büntetőjogi. Ennek nagyobb része, több, mint 40 anyagi jogi jellegű. Alig több, mint 20 törvény eljárásjogi, és ezek közül csak néhány tisztán ilyen (pl. I.41., III.24-26.); több dekrétum az akkuzatórius rendszerre jellemző próbákról rendelkezik (pl. I.28., II.4., III.1., III.9.).

26 I.13., II.3., II.5., II.10., III.1., III.2., III.9., III.10., III.12., III.14., III.19., III.21.

27 2017. évi XC. törvény (Be.) 273. §.

28 II.3., II.10., III.2., III.9., III.10., III.12., III.14., III.19.

29 III.9., III.12.

30 A rendszerek keveredését jelzi, hogy ezután a megvádoltak vonatkozásában egy „tömeges” tüzesvaspróba előírása következik.

31 Pl. a perbeli idézésről: pl. I.5-6., a bírói hatáskörökről és illetékességről: pl. I.12., de itt is előfordulnak próbák alkalmazásáról szólók is: pl. I.22., I.83.

32 Kis túlzással – ha a bizonyítási terhet meg is fordítja – az ártatlanság vélelmének kezdetleges formáját láthatjuk itt.

33 A megelőző korszak legjelentősebb törvényei közül az I. és a II. Aranybulla (1222, 1231) számos eljárásjogi rendelkezést tartalmaz ugyan, de a nyomozásra vonatkozó előírások nem lelhetők fel bennük. Egyedül a II. Aranybulla XXI. cikke alkalmazza a „meggyanúsított” kifejezést, amely a modern jogban nyomozási kifejezés. Nem tudhatjuk viszont, hogy ez per előtti előzetes vizsgálódást jelentett-e, vagy már megvádolást jelent.

34 Kristó szerint az egész dekrétum a bárók ellen irányult, ráadásul a király távollétében tartott országgyűlésen hozták meg. Ld. Kristó Gyula: Magyarország története 895-1301. Osiris, Budapest 2019. 272-273. o.

35 A hatalmaskodás eredetileg a nemeseket a nagyurakkal szemben védő bűncselekmények gyűjtőfogalma, amelyek között megkülönböztettek nagyobb és kisebb hatalmaskodást. Utóbbiak közé már egyszerű rongálások, testi sértések is tartoztak. A törvénycikkek sok esetben szinte a bűncselekménnyel rokonértelműként kezelik a hatalmaskodást. A témáról ld.: Tringli István: Hatalmaskodás a középkori Magyarországon. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2022.

36 Folytatódik e koncepció a XIV. cikkben is,

amely inkább anyagi jogi tényállásként az ilyen nyomozásra kötelezettek vonakodását szankcionálja.

37 Hajnik egyértelművé teszi, hogy e kifejezések: tudakolás, tudakozódás, tudományvétel (és eredményük: a tudomány) az *inquistio* kifejezés magyar nyelvi megfelelői, az *inkvirialis* pedig tudakozódást, kérdezősködést jelent. Ld. Hajnik: i. m. 221., 283., ld. a következő cím alatt részletesen.

38 Itt két megjegyzést érdemes tenni. Az egyik, hogy a nyomozóelv erőteljesebb megjelenése kapcsán – bár III. András nem vett részt a törvénycikkek megalkotásánál – már itt is gondolhatunk az itáliai hatásra, hiszen „Velencei András” néven ismert királyunk gyermekkorát e területeken töltötte. A másik érdekesség a 12 fő esküdt nyomozásban való részvétele. Farkas több helyen is rámutat – Vogler írásai nyomán –, hogy a tizenkét esküdt alkalmazása Angliában is eredendően a nyomozás, a per előkészítése során történt: a sheriff által összehívott polgárok (esküt tevő, tehát esküdt) bizonyítékforrások voltak a bűncselekményről való tudakozódáshoz, és csak később váltak ítélkező fórummá. De utal erre már Bónis is, amikor az eskü alatt kihallgatott tanúkkal lefolytatott bizonyítást az angol jogban az esküdtszék előzményének nevezi, a később írt tudományvételek vonatkozásában pedig Hajnik a közgyűlési tanúságtételt nevezi esküdtszéki (jury) formának, amely Angliában a későbbi ítélő-jury elődje. Ld. Ld. Farkas Ákos: A büntetőeljárás rendszerek történeti fejlődésének sajátosságai. In: Bragyo-va András (szerk.): Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből. Gazdász-Elasztik Kft., Miskolc 2013. 49. o.; Richard Vogler: A World View of Criminal Justice. Ashgate 2005. 200. o.; Bónis – Degré – Varga: i. m. 36. o.; Hajnik: i. m. 308. o.

39 Bónis – Degré – Varga: i. m. 27. o.; Hajnik: i. m. 221. o.

40 Hajnik: i. m. 282-308.; Bónis – Degré – Varga: 36-37.; Csizmadia – Kovács – Asztalos: i. m. 326-327. o.; Mezey (szerk.): i. m. 424-425. o.; Béli: i. m. 275-278. o.

41 Hajnik: i. m. 284., 308. o.

42 Hajnik a témáról írta akadémiai székfoglaló dolgozatát is. Ld. Hajnik Imre: A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. A M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatal, Budapest 1881.

43 Hajnik: i. m. 286. o.

44 Bónis – Degré – Varga: i. m. 36-37. o.

45 Béli: i. m. 276-278. o.

46 Csizmadia – Kovács – Asztalos: i. m. 326-327.; Mezey (szerk.): i. m. 424-425. o.

47 Bónis – Degré – Varga: 36. o.; Csizmadia – Kovács – Asztalos: i. m. 326. o.

48 Mezey (szerk.): i. m. 424. o.

49 Hajnik: i. m. 286-287. o.

50 Hajnik: i. m. 287-288.,

51 Hajnik: i. m. 288-289.

52 Béli: i. m. 269. o.

53 A rendi korszakban természetesen a törvény már nem a király „saját produktuma”, hanem a dualista jogalkotási felfogásnak megfelelően a király és a rendek közös „alkotása”.

54 Nagy Lajos idejéből tanúsít egy tudományvétel lefolytatásáról egy jelentés (a Sztáray család oklevél-tárából), amely kifejezetten használja a nyomozás kifejezést is (a „nyomozásra kiküldött” emberek „bizonyosságát” rögzítik). A magyar állam- és jogtörténet forrásai – szöveggyűjtemény. Osiris, Budapest 1998. 117-118. o.

55 Erről részletesen pl. az említett dekrétum VI-II-X. törvénycikkei rendelkeznek.

56 Be. 385. § (2) bekezdés.

57 Egy korábbi cikkely ebben az évben (a II.) egyidejűleg a gyűléseken történő tanúkihallgatásokat be is tiltotta.

58 Hajnik szerint Mátyás megreformálta a köztudományi formákat, mert a közgyűlési tudományvételt megszüntette, viszont a közös inquisitiót jelentősen átalakította. Ld. Hajnik: i. m. 306. o. Az akkuzatórius modell hanyatlását is jelzi, hogy Mátyás 1486. évi XVI-II. törvénycikke korlátozza a párbaj lehetőségét.

59 Érdekesség, hogy a törvénycikk 9. §-a egy kvázi felperesi/vádlói bizonyítási terhet ír elő.

60 A hivatalbóliságot erősíti az 1514. évi XIII. törvénycikk is, amely előírja, hogy a nyilvános gonosztevők ellen az eljárást mindenképpen le kell folytatni, és őket feltétlenül meg kell büntetni (de ügyelni kell, hogy az ártatlanokat el ne ítéljék).

61 Az 1492. évi XLIII. törvénycikk a nyomozást végző személyek kapcsán fogalmaz meg feltételeket. Ehhez fűz kiegészítéseket később az 1495. évi IX. törvénycikk.

62 Több törvény tárgya az eljárási cselekmények „védelme”: annak szankcionálása, ha valaki megzavarja a tanúvallatásokat vagy a szemügyrevételeket (pl. 1504. évi V. törvénycikk).

63 Ezeket később kiegészíti az 1495. évi XXI. törvénycikk, illetve ugyancsak a tolvajok, gonosztevők elfogásával és bíróság elé állításával foglalkozik az 1495. évi XIX. törvénycikk is.

64 A tárgyévi LVIII. törvénycikk a tanúvallatást végző hivatalos személyre határoz meg előírást.

65 Kajtár István: Egyetemes állam- és jogtörténet. Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2005. 56. o.

66 Gönczi Katalin: A városi jog és feljegyzései a

középkori Magyarországon. Acta Jur. et Pol., Szeged
1998. 8., 10-11. o.

67 Gönczi: i.m. 13. o.

68 davori Relkovics Néma: Buda város jogkönyve.
Stephaneum Nyomda R. T., Budapest 1905. 183. o.

69 Relkovics: i.m. 191. o.

70 Relkovics: i.m. 198. o. Ugyanezt erősíti meg
Bónis is. Ld. Bónis – Degré – Varga: i.m. 38. o.

71 Pusztai: i.m. 47-48. o.

72 Relkovics: i.m. 198-199. o.

COLLOQUIUM

dr. Dejan Dujic

*Zert. Mediator, Zert. Fam. Mediator,
Systemischer Berater und Psychotherapeut
Doktorand, Juristische Fakultät
der Universität Pécs, Lehrstuhl für
Verfassungsrecht*

Familienmediation – Ein Vergleich zwischen Deutschland und Ungarn¹

I. Die spezielle Stellung der Familienmediation

Die Geschichte und Entwicklungsgeschichte der Mediation, des Mediationsverfahrens (allgemeine Mediation und Mediationsverständnis) und der rechtlichen Stellung sowie der greifenden Gesetze in Deutschland und Ungarn wurde in einer vorherigen Abhandlung detailliert vorgestellt. In dieser Abhandlung fokussieren wir uns auf die Entstehung und das heutige Wirken der Familienmediation, als einer der wichtigsten Zweige der Mediation.

Interessant ist ein Vergleich der zwei Mediationsverfahren (Familienmediation) der benannten Länder aus mehreren Gründen. Einerseits wollte

die EU schon seit Ende der 90er eine Vereinheitlichung der Mediationsverfahren, insbesondere im Verlauf und in der allgemeinen Zugänglichkeit der Mediation. Auch sollte die Ausbildung der Mediatoren Vereinheitlicht werden. Andererseits wollte die EU, dass die Länder der Mediation vornehmlich in zivilrechtlichen Angelegenheiten einen größeren Raum einräumen, den Weg zur außergerichtlichen Mediation erleichtern und ein einheitlich anmutendes System erarbeiten (EU RL 2008/52).² Interessant ist zu sehen, wie unterschiedlich sich in den beiden Ländern die Mediation (aus verschiedenen Gründen) entwickelt, obwohl beide Länder die gleichen „Wurzeln des Rechts“ besitzen und in der EU sind. Welchen Stellenwert die Mediation in den Ländern innehat. (Staatliche und gesellschaftliche Akzeptanz.)

II. Die Eigenheiten der Familienmediation

Die Familienmediation steht zur Mediation, wie das Familienrecht zum restlichen Teil des BGB. Es hat die gleichen Wurzeln. Und bildet einen Teil des bürgerlichen Rechts, behandelt jedoch einen so spezifischen, intimen und persönlichen Teil des gesellschaftlichen Zusammenlebens, dass es eigenständigen Regelungen, Herangehensweisen bedarf. Anders ist es bei der Familienmediation auch nicht.

Begründet war dies in den steigenden Zahlen der Scheidungen, die hiermit verbundene, zunehmende Akzeptanz von Scheidungen führte

zu bedeutenden Änderungen im materiellrechtlichen Bereich, wie z. B. in Fragen der verschuldensunabhängigen Scheidung und dem gemeinsamen elterlichen Sorgerechts für Kinder sowie dem alternierende Sorgerechts. Auch im Verfahrensrecht hat es daraufhin Änderungen gegeben.

Eine Gruppe von Anwälten hat sich die neue Philosophie der verschuldensunabhängigen Scheidung zu Herzen genommen. Sie haben begonnen, sich für ein Treffen mit beiden Ehegatten einzusetzen, bei dem der Anwalt neben der Rechtsberatung auch eine neutrale Rolle einnimmt. Scheidung und Trennung wurden nicht mehr nur als rein rechtlicher Vorgang betrachtet, sondern auch als ein komplexerer psychologischer Prozess.³

Es entstanden Zentren für Familienmediation, von denen das erste 1974 von O.J. Coogler in Atlanta gegründet wurde. Was die gesetzliche Regelung betrifft, so leistete der Staat Kalifornien Pionierarbeit, indem er die Eltern verpflichtete, vor der ersten Gerichtsverhandlung in einem Sorgerechts- oder Umgangsrechtsverfahren an einer Mediation teilzunehmen. Nach der anfänglichen völligen Ablehnung der Mediation durch die Anwaltschaft ist die größte Organisation zur Streitbeilegung heute die *American Bar Association Dispute Resolution Section*.⁴

Dem amerikanischen Beispiel folgend wurden in den angelsächsischen Ländern auf der ganzen Welt ähnliche Gesetze erlassen. In den 1980er und 1990er Jahren wurden auch in Europa die Grenzen des Gerichtssystems immer deutlicher. Der *Europarat* und die

Europäische Kommission legten auf der Grundlage von Forschungsergebnissen Verbesserungsmöglichkeiten fest, um das bewährte angelsächsische System an die einzelstaatliche Praxis in Europa anzupassen und anwenden zu können.⁵

Bei der Mediation handelt es sich allgemeinesagt um ein Verfahren zur Konfliktlösung, das in verschiedenen Bereichen wie Wirtschaft, Politik, Umwelt, Schule oder Nachbarschaft angewendet wird. Auf dem Gebiet der Familie bezieht sie sich darauf, Konflikte in ehelichen, nichtehelichen und nachehelichen Beziehungen zu regeln (z. B. zwischen Paaren, Eltern und Kindern, Herkunfts- und Fortsetzungsfamilien). Sie zielt darauf ab, konkrete Lösungen zu finden, die auf der Einigung der Konfliktparteien basieren. Eine Trennungs- und Scheidungsmediation ist ein besonders bedeutendes Feld. Ihr Hauptaugenmerk liegt auf den Folgen von Trennung und Scheidung, vor allem auf der Neuordnung der elterlichen Verantwortung, der Finanzierung von Einzelhaushalten, der Vermögensauseinandersetzung, der Alterssicherung, der Hausratsteilung und der Klärung der Wohnsituation. Bei Konflikten zwischen Jugendlichen und ihren Eltern (Eltern-Jugendlichen-Mediation), Erbauseinandersetzungen (Erb-Mediation) oder anderen familiären Konflikten (z. B. Geschwister-Mediation, Mehrgenerationen-Mediation, Mediation in Familienunternehmen) wird sie ebenso angewandt. Familienmediation kann auch in Konflikten zwischen Paaren zu verschiedenen Themen angewendet werden, wie zum Beispiel in Streitig-

keiten über berufliche Veränderungen wie Arbeitslosigkeit, Arbeitsplatzwechsel oder Renteneintritt, familiäre Arbeitsteilung, Familienplanung oder den Umgang mit dem Auszug der Kinder (Leeres-Nest-Syndrom).

Einfacher gesagt bezieht sich eine Familienmediation auf Streitigkeiten und Konflikte innerhalb einer Familie und auf Konflikte die aus familiären Geflechten entstehen. Zu diesen zählen nicht nur die herkömmliche Blutsverwandtschaftsfamilie, sondern auch familienähnliche Konzepte wie Adoptivfamilien, Pflegefamilien und andere Familiengruppen. (Grundsatz der Pluralität der Gesellschaft).

Wir können also sagen, Familienmediation ist der spezifische Teil der Mediation, der sich mit den Fragen des familiären Umfeldes, in seiner systemischen, holistischen Vollständigkeit befasst. Mediation steht somit zur Familienmediation, wie das BGB (Zivilrecht) zum Familienrecht oder sehr plastisch und passend, wie die Familie zum Kind (gleicher Ursprung, eigene Identität.).

Die Familienmediation arbeitet auf den gleichen Prinzipien wie die „herkömmliche“ Mediation, sie legt den Fokus jedoch auf die Familie. Wünsche, Bedürfnisse, Gefühle sind hier im Fokus. Eindeutig heißt dies, dass in der Familienmediation, entgegen z. B. der Wirtschaftsmediation, wo die Phasen 1 bis 3, also die Sachebene im Vordergrund steht, in diesen Fällen die Phase 4 in den Mittelpunkt rückt. Die Phase der Wünsche, Bedürfnisse des aufeinander Zugehens. Hier heißt es, Verständnis aufzubauen, einerseits für sich selbst,

andererseits für den Anderen. Hier soll das Miteinander gefördert werden statt dem Gegeneinander. Ziel ist es Annäherung zu schaffen.

Konflikte in Bezug auf Trennung, Scheidung, Aufrechterhaltung von Ehe oder Partnerschaft, Eltern-Kind-Beziehung, Geschwister-Beziehung, Erbauseinandersetzung und andere Streitigkeiten lassen sich beispielsweise durch eine Familienmediation lösen. Konflikte zwischen Partnern aufgrund beruflicher Veränderungen, familiärer Arbeitsteilung, Familienplanung oder Erziehung gehören jedoch zu den häufigsten Inhalten.

Das Ziel der Familienmediation ist es, familiäre Auseinandersetzungen zu klären. Das Verfahren dient dazu, eine Eskalation zu verhindern. Die Familienmediation zielt darauf ab, das Wohl des Kindes zu gewährleisten und die Kommunikation zwischen den Eltern wieder herzustellen und zu fördern.

Wichtig ist es, noch zu erwähnen, dass in beiden Ländern, die Familienmediation entgegen fast allen anderen Mediationsarten und Verfahren (außer der TOA-Mediation oder der Arbeitsrechts-Mediation), sowohl Freiwillig gewählt (Grundprinzip) und durchgeführt, als auch durch Gesetz, verpflichtend Anberaumt werden kann.

In beiden Ländern verweisen mehrere Gesetze, wie die ZPO oder familienrechtliche Gesetze aber auch die Sozialgesetze, Arbeitsgesetze letztendlich sogar das StGB und StPO in bestimmten Situationen, auf den Vorrang der Mediation.

In diesem Zusammenhang könnte man sich die Frage stellen, ob eine sol-

che, gesetzlich vorgeschriebene „Vorrangs-Mediation“ nicht dem Grundprinzip der Freiwilligkeit und/oder dem Grundsatz der freien Mediatoren-Wahl widerspricht?! Hier können wir jedoch getrost verneinen, da das Gesetz (in beiden Ländern), nicht besagt, dass die Parteien am Mediationsverfahren Teilnehmen müssen, sondern das Gesetz „bietet“ es vorrangig an, verbindet damit Vergünstigungsmöglichkeiten. Näher, man muss die Mediation und den Termin zur Kenntnis nehmen, muss jedoch nicht am Termin erscheinen. Mehr noch, auch das Gesetz besagt, die Parteien müssen nicht den vom Gericht empfohlenen Mediator akzeptieren, oft wird vom Gericht nur darauf hingewiesen, dass ein Vorrangs-Mediationsverfahren anberaumt wird, die Parteien sich jedoch eigenständig um einen, für beide akzeptablen Mediator kümmern müssen. Somit besteht nunmehr keinerlei Kollision mit den Grundprinzipien und /oder den Grundsätzen der Mediation.

Zu beachten ist es jedoch (dies stimmt für beide Länder), dass die Familienmediation auch nur ein „Sammelbegriff“ ist und in weitere Unterarten gegliedert wird, z. B. in Trennungs- und/oder-Scheidungsmediation), Ehegattenmediation, Eltern-Kind Mediation usw. Wenn wir also hier über die Familienmediation sprechen, sprechen wir im Allgemeinen über die Familienmediation und nicht über einen Teilbereich der Mediation, auch dann nicht, wenn zentrales (vor allem rechtlich relevantes) Gebiet der Mediation die Trennungs- und /oder Scheidungsmediation ist.

Letztendlich, auf den Punkt bringend, könnte man die Eigenheit der Familienmediation wie folgt zusammenfassen: Die kleinste und grundlegendste Einheit der Gesellschaft ist die Familie. Die gesellschaftlichen Veränderungen der letzten Jahrzehnte gingen mit einer Zunahme von Scheidungen, Vermögens- und Sorgerechtsstreitigkeiten und einem gleichzeitigen Rückgang der Zahl der Eheschließungen einher. Das Mediationsverfahren eignet sich vielleicht am besten für die Entlastung von Familienbeziehungen, bei denen ein starker emotionaler Interessenkonflikt hinter dem Streit steht.

Festzustellen ist, – wie schon öfter erwähnt – dass sich die Methoden der Familienmediation nicht von den allgemeinen Regeln der Mediation unterscheiden, dass aber die Emotionen intensiver beteiligt sind. (Denken wir an die schon geschilderten Phasen, insb. Phase 4). Während es bei der Mediation standardmäßig nur um „einen Einzelfall“ geht, betrifft die Familienmediation das Leben der beteiligten Parteien, den konkreten Fall an sich.⁶

Familienkonflikte sind oft emotional überfrachtet, und hier ist der Drang am größten, dass die Parteien ihren Fall selbst entscheiden und sich nicht als Verlierer der Beziehung ansehen. Das große Versprechen der Mediation liegt darin, den Parteien zu helfen, den Konflikt und ihr eigenes und das Verhalten des anderen anders zu betrachten, wahrzunehmen.⁷

Man kann sagen, dass das Verfahren als erfolgreich angesehen werden kann, wenn die Parteien während der Mediation eine – wenn auch nur teil-

weise - Einigung erzielen. Das Ziel der Mediation besteht nicht nur darin, eine Einigung zwischen den Parteien zu erzielen, sondern auch die Kommunikation zwischen ihnen zu erleichtern. Auf diese Weise kann die Erfahrung der Parteien bei der Streitbeilegung durchaus dazu dienen, die spätere Zusammenarbeit zu fördern, was einer der möglichen Vorteile der Mediation ist.⁸ Dieser Grundgedanke gilt jedoch für jede Art der Mediation, hier jedoch besonders.

III. Familienmedationen in Deutschland

1. Entwicklung der Familienmediation in Deutschland

Die BAFM (*Bundes-Arbeitsgemeinschaft für Familien-Mediation EV.*) sagt diesbezüglich folgendes: *„Familie und Beziehungen sind ein Ort des Vertrauens und der Gefühle. Sie geben uns ein Zuhause und vermitteln uns Sicherheit. Treten Konflikte auf, fällt es deshalb besonders schwer, diese sachlich und zukunftsorientiert zu lösen.“*⁹

Neben der BAFM gibt es nur noch den BM (*Bundesverband Mediation EV.*). Alleine die Tatsache, dass nur das Gebiet der Familienmediation eine separate Arbeitsgemeinschaft auf Bundesebene bekommen hat, zeigt die wichtige Stellung der Familie und der Familienmediation.

Natürlich gibt es dennoch neben der Familienmediation auch weitere Gebiete der Mediation (Schulmediation TOA-Mediation, Interkulturelle-Me-

diation, Wirtschaftsmediation u.v.m.), die ebenso von großer Bedeutung sind, dennoch ist der Kern der Gesellschaft die Familie, weil aus dieser das meiste entwächst. (Bildung, Erziehung, soziale Geflecht usw.)

Wie schon erwähnt, bestehen in beiden Ländern zwei Wege, die das bestreiten einer Familienmediation ermöglichen, der sog. „klassische Weg“, indem man sich völlig freiwillig dazu bereiterklärt, einen Mediator aufzusehen, um an einem entstandenen Konflikt zwischen verschiedenen Konfliktpartnern zu arbeiten. Das ist die außergerichtliche Mediation, ohne beiziehen eines Juristen. Dies bedeutet, die Parteien suchen für ihren Konflikt gemeinsam einen sog. außergerichtlichen Mediator und regeln die Angelegenheiten schließlich entsprechend eines privatrechtlichen Übereinkommens. Zu Deutsch: Sie erarbeiten ohne jeglichen Druck von außen eine Einigung.

Es gibt jedoch auch einen „anderen Weg“. Diesen jedoch nur in der TOA-Mediation, in der Arbeitsrechtsmediation und in der hier behandelten Familienmediation. Das ist der sog. (freiwillig)-gesetzliche Vorrang einer Mediation. In beiden Ländern verweisen mehrere Gesetze auf den Vorrang der Mediation. (Siehe dazu die Ausführungen oben.)

Konkreter könnten wir sagen, Mediation als Mittel zur Lösung von Konflikten kommt heutzutage immer häufiger in den deutschen, aber auch ungarischen rechtlichen Alltag vor. Sie ist in Deutschland sogar ein Bestandteil des juristischen Studiums und eine Schlüsselqualifikation für Juristen (zu-

mindest vermeidlich), (§ 5a Abs. 3 S. 1 DRiG – *Deutsches Richtergesetz*.)

Eine außergerichtliche Streitschlichtung kann also von Gerichten nach § 278 Abs. 5 ZPO n.F. beantragt werden. Bei Auseinandersetzungen außerhalb des Gerichts werden Jugendämter als Beratungsstellen eingesetzt (§§ 16, 17 KJHG – SGB VIII).¹⁰ Letztendlich hat auch das Prozessrecht für Familiensachen im FamFG § 36a Vorschriften bezüglich der Mediation in Verfahren zivilrechtlicher Natur, Familienangelegenheiten. (Verfahrensrecht für das Familiengericht/für die Familiengerichtsbarkeit)

Bevor wir uns jedoch näher den spezifisch familienmediativ-rechtlichen Vorschriften widmen, ist eine Frage noch zu klären: Nämlich die, seit wann gibt es in Deutschland überhaupt Familienmediation? Warum und wie hat sie ihren Lauf in der Bundesrepublik begonnen?

Als Vorreiter für die Verbreitung und das Einführen von mediativen Verfahren im deutschsprachigen Raum Österreich anzusehen selbst Ungarn war schon in den 70-80-er Jahren weiter als es Deutschland (bis heute) ist. Österreich (1993) begann mit einem Projekt des Bundesministeriums der Justiz in Zusammenarbeit mit dem Bundesministerium für Umwelt, Jugend und Familie mit dem Titel „Familienberatung bei Gericht, Mediation und Kinderbegleitung bei Trennung und Scheidung der Eltern“. Danach kam es in den folgenden Jahren auch in Deutschland (aktiv nach 1995) zur Einführung der Mediation in Familienfragen.¹¹

Neben dem österreichischen „Vor-bild“ ist die sog. gesellschaftliche *Pluralisierung, näher der sog. Vorgang der Pluralisierung von Lebens- und Beziehungsformen*,¹² als Grund der Entwicklung der Familienmediation zu nennen.

Eine große Artenvielfalt an Tieren und Pflanzen ist eine wesentliche Voraussetzung für einen leistungsfähigen Naturhaushalt und bildet eine wichtige Lebensgrundlage des Menschen. Wenn die Folgen der Artenvielfalt für die Stabilität von Ökosystemen auch umstritten sind, so wird an den prominenten Begriffen des „Artensterbens“ oder des „Artenschutzes“ doch deutlich, dass mit dem Erhalt von „Vielfalt“ positive Konsequenzen verbunden werden. Auch in der Familiensoziologie spielt Vielfalt eine wichtige Rolle. Präziser ausgedrückt, wird es in Deutschland seit den 1980er Jahren über eine Vielfalt der Lebensformen diskutiert.¹³

Familiensoziologen stellten eine Pluralisierung der Lebensformen fest, also eine Zunahme der Vielfalt im historischen Zeitablauf. Während aus ökologischer Sicht eine hohe Artenvielfalt in der Regel erwünscht ist, wurde die Pluralisierung der Lebensformen in der Familiensoziologie von manchen skeptisch, von anderen eher positiv beurteilt. Die einen sahen traditionelle Lebensformen, insbesondere die Ehe und Familie, im Verschwinden begriffen, andere betonten einen Zuwachs an Wahlmöglichkeiten, weil sich neue Lebensformen etabliert haben. Dabei wird die Vielfalt der Lebensformen nicht nur durch neue Lebensformen wie nichteheliche Lebensgemeinschaften konstituiert, sondern auch durch

Scheidungen, Verwitwungen und Kinderlosigkeit.¹⁴

Mittlerweile liegt eine Reihe von Studien zur Pluralisierung der Lebensformen in Deutschland vor. Die meisten dieser Studien ermitteln eine lediglich geringe Zunahme der Vielfalt, welche insbesondere auf den Dominanzverlust der „Normalfamilie“ der 1950er und 1960er Jahre zurückzuführen sei, wohingegen Haushalte ohne Kinder – vor allem Einpersonenhaushalte und nichteheliche Lebensgemeinschaften – an Bedeutung gewonnen hätten.¹⁵

Die vormals dominierende Kleinfamilie ist nur noch eine mögliche Lebensform unter zahlreichen anderen.¹⁶ Charakteristisch für diese Entwicklung ist, dass sich die frühere Doppelnatur der Familie (leibliche Eltern = juristische Eltern) in multiple Elternschaften aufgelöst hat. Nun gibt es Fortsetzungsfamilien, Adoptionsfamilien, Pflegefamilien, Inseminationsfamilien usw. Parallel zur Familie hat sich auch die Ehe gewandelt: Es entwickelten sich nichteheliche Lebensgemeinschaften, gleichgeschlechtliche Partnerschaften, Livingapart-together-Beziehungen, Monogamie auf Raten.¹⁷

Diese neu entstandenen Lebensformen eröffnen Chancen, bergen aber auch Risiken. Da Vorgaben für diese Lebensformen weitgehend fehlen, mangelt es an Orientierung für die Beteiligten, sodass sich Reibungen und Konflikte rasch ergeben können. Gleichzeitig bietet das Fehlen von Normen des Zusammenlebens für die Betroffenen die Chance, eigene Regelungen für die individuelle Situation zu finden und zu vereinbaren.¹⁸

Mit der Polarisierung der Lebensformen ist gleichzeitig der Bedarf an professioneller Hilfe gewachsen, nach Konfliktberatung, nach Entscheidungshilfen, nach Unterstützung bei der Entwicklung selbstbestimmter Lebensformen. Diese Entwicklung hat es mit sich gebracht, dass es inzwischen zahlreiche Anwendungsfelder von Mediation in Deutschland gibt, die sich in mehrere Hauptanwendungsfelder aufgeteilt haben.¹⁹

Diese Besonderheiten jedoch führen gleichzeitig dazu, dass sie einer besonderen Behandlung und Herangehensweise bedürfen. Darauf hat sich ab der 2. Hälfte der 90-er Jahre die Familienmediation etabliert.

Die unterschiedlichen Familienkonflikte sind zum einen durch äußere Faktoren (so etwa Finanzen und Recht), zum anderen aber auch durch subjektive Faktoren (intra- und interpersonale Bedingungen) geprägt. Was die beteiligten Familienmitglieder subjektiv als Konflikt und dessen Lösung ansehen, wird durch zahlreiche Faktoren beeinflusst, wie zum Beispiel die eigene Wahrnehmung, die unterschiedliche Wertauffassung der Parteien, die Geschichte des Konflikts. Die dabei auftretenden familiären Interessengegensätze werden von den Parteien als unerwünscht bewertet und mit hoher emotionaler Beteiligung wie Ärger, Wut, Angst und Schuld verbunden. Hierzu kommt dann eine bestimmte Konfliktodynamik: Sach- und Beziehungsfragen werden vermischt (Fragen des Umgangsrechts mit Vertrauensfragen aus der elterlichen Beziehung), interpersonale und intraper-

sonale Konfliktthemen können nicht auseinandergehalten werden (die Trennung vom Partner wird mit der Ablösung von den eigenen Eltern verknüpft).²⁰

Vor dem Hintergrund dieser Familienkonflikte in der modernen Gesellschaft entwickelte sich ein breites Familien-Mediationskonzept und fand Eingang in die Praxis. Auf der Basis der vier wesentlichen Prinzipien wurde die Familienmediation in ihrem Verlauf in Phasen / Stufen eingeteilt. Zur Gestaltung der einzelnen Phasen wurden zahlreiche Methoden und Techniken zusammengestellt, die es dem Mediator ermöglichen, anhand eines Prozessleitplans handwerklich sauber Familienkonflikte zu bearbeiten. Bei Dauerverhältnissen, wie sie bei Familien bestehen, sagt der Mediator die Bearbeitung der aktuellen Konflikte zu, nicht jedoch ihre Lösung. Dauerbeziehungen bringen immer wieder Konflikte hervor, die nicht im Vorfeld umfassend gelöst werden können. In der Familienmediation erlernen die Parteien über ihre konkrete Vereinbarung hinaus ein Muster dafür, wie sie ihre zukünftigen Konflikte eigenständig bearbeiten und lösen können.²¹

2. Gesetzliche Regelungen in Bezug auf die Familienmediation in Deutschland

Hier möchte ich ausschließlich, auf die, für die Familienmediation spezifischen Einzelnormen eingehen, die von zentraler Bedeutung sind. Von zentraler Bedeutung und somit hier separat behandelt werden, weil diese Normen es

den Behörden und der Justiz ermöglichen, eine Mediation als „vom Gesetz angebotene oktroyierte Freiwilligkeit“ den Betroffenen aufzuerlegen.

Diese sind; § 5a Abs. 3 S. 1 DRiG, § 278 Abs. 5 ZPO, n. F., § 36a FamFG und durch die §§ 16, 17 (KJHG), offiziell, SGB VIII.

Als aller erstes fangen wir mit dem allgemeinen Begriff des § 5a Abs. 3 S. 1 DriG [Studium]: „...Die Inhalte des Studiums berücksichtigen die ethischen Grundlagen des Rechts und fördern die Fähigkeit zur kritischen Reflexion des Rechts; sie berücksichtigen ferner die rechtssprechende, verwaltende und rechtsberatende Praxis einschließlich der hierfür erforderlichen Schlüsselqualifikationen wie Verhandlungsmanagement, Gesprächsführung, Rhetorik, Streitschlichtung, Mediation, Vernehmungslehre und Kommunikationsfähigkeit“²²

Der Grundgedanke war hier natürlich, die „Anerkennung“, dass Mediation ein probates Mittel zur Lösung gesellschaftlicher Probleme darbietet. Problematisch nur dahingehend, dass die meisten Universitäten für Juristen keine, nach dem MediationsG § 5 ff. fundiert Ausbildung anbietet, oder Praxiserfahrung nach der ZMediatAusbV vorsehen. Somit entsteht gefährliches Halbwissen, gepaart mit „juristischer Überheblichkeit“. Dies heizt jedoch die Kluft und den Kampf zwischen den Anwälten und außergerichtlichen Mediatoren nur noch mehr an.

Natürlich hat auch das deutsche Prozessrecht Einzelnormen, die im Allgemeinen – wie schon o.g. – auf die Mediation verweisen (im StPO § 46a). In der ZPO (DE) ist dies der § 278 Abs.

5 (n.F.) [Gütliche Streitbeilegung, Güteverhandlung, Vergleich]: „...Das Gericht kann die Parteien für die Güteverhandlung sowie für weitere Güteversuche vor einen hierfür bestimmten und nicht entscheidungsbefugten Richter (Güterichter) verweisen. Der Güterichter kann alle Methoden der Konfliktbeilegung einschließlich der Mediation einsetzen. ...“

Das Problem hierbei ist, dass das Gesetz auf die sog. Güterichter-Mediatoren abstellt. Nur durch Auslegung wird klar, es werden allgemein die Mediatoren gemeint.

Enorm wichtig sind jedoch die Einzelnormen des SGB VIII im Rahmen der Kinder- und Jugendhilfe/ Familienhilfe/Schutz. (§§16-17 SGB VIII).²³

Kinder leiden unter Spannungen in der Familie. Sie merken schon im Kleinkindsalter, wenn etwas nicht in Ordnung ist. Besonders bei kleineren Kindern gerät das Weltbild bei Konflikten der Eltern ins Wanken. Wenn Eltern sich sogar trennen bzw. scheiden lassen, stellt dies für die betroffenen Kinder eine schwere Krise dar, denn das Kind fühlt sich hin- und hergerissen. Mit der kontinuierlichen Steigung der Scheidungsrate hat der Gesetzgeber daher bei der Einführung des Kinder- und Jugendhilfegesetzes ein Angebot auf Beratung in allen Fragen der Partnerschaft, Trennung und Scheidung verankert. Ziel dieses Gesetzes ist, unter anderem, die aus einer Trennung/Scheidung resultierenden Risikofaktoren in der kindlichen Entwicklung zu minimieren. Den Eltern soll durch die Beratung geholfen werden, dass sie „ihre eigenen Probleme oder ihren Streit auf der Partnerebene

von ihrer Verantwortung auf der Elternebene trennen und dabei vorrangig das Kindeswohl wahren“.²⁴

Es geht hier in erster Linie um das „Wie“ und nicht um das „Was“. Es geht um den Scheidungsweg an sich, wie wir in Beschreiten und nicht um die Tatsache an sich, dass man sich scheidet. Die Kinder leiden meisten wegen des „Wie“, wie der „Scheidungskrieg“ abläuft und nicht wegen des „Was“, also der tatsächlichen Scheidung.

§ 16 SGB VIII [Allgemeine Förderung der Erziehung in der Familie] „(1) Müttern, Vätern, anderen Erziehungsberechtigten und jungen Menschen sollen Leistungen der allgemeinen Förderung der Erziehung in der Familie angeboten werden. Diese Leistungen sollen Erziehungsberechtigte bei der Wahrnehmung ihrer Erziehungsverantwortung unterstützen und dazu beitragen, dass Familien sich die für ihre jeweilige Erziehungs- und Familiensituation erforderlichen Kenntnisse und Fähigkeiten insbesondere in Fragen von Erziehung, Beziehung und Konfliktbewältigung, von Gesundheit, Bildung, Medienkompetenz, Hauswirtschaft sowie der Vereinbarkeit von Familie und Erwerbstätigkeit aneignen können und in ihren Fähigkeiten zur aktiven Teilhabe und Partizipation gestärkt werden. Sie sollen auch Wege aufzeigen, wie Konfliktsituationen in der Familie gewaltfrei gelöst werden können. (2) Leistungen zur Förderung der Erziehung in der Familie sind insbesondere 1. Angebote der Familienbildung, die auf Bedürfnisse und Interessen sowie auf Erfahrungen von Familien in unterschiedlichen Lebenslagen und Erziehungssituationen eingehen, die Familien in ihrer Gesundheitskompetenz stärken, die Familie zur

Mitarbeit in Erziehungseinrichtungen und in Formen der Selbst- und Nachbarschaftshilfe besser befähigen, zu ihrer Teilhabe beitragen sowie junge Menschen auf Ehe, Partnerschaft und das Zusammenleben mit Kindern vorbereiten, 2. Angebote der Beratung in allgemeinen Fragen der Erziehung und Entwicklung junger Menschen, 3. Angebote der Familienfreizeit und der Familienerholung, insbesondere in belastenden Familiensituationen, die bei Bedarf die erzieherische Betreuung der Kinder einschließen. Dabei soll die Entwicklung vernetzter, kooperativer, niedrigschwelliger, partizipativer und sozialraumorientierter Angebotsstrukturen unterstützt werden. (3) Müttern und Vätern sowie schwangeren Frauen und werdenden Vätern sollen Beratung und Hilfe in Fragen der Partnerschaft und des Aufbaus elterlicher Erziehungs- und Beziehungskompetenzen angeboten werden. (4) Das Nähere über Inhalt und Umfang der Aufgaben regelt das Landesrecht. (5) (weggefallen)“

§ 17 SGB VIII [Beratung in Fragen der Partnerschaft, Trennung und Scheidung]: „(1) Mütter und Väter haben im Rahmen der Jugendhilfe Anspruch auf Beratung in Fragen der Partnerschaft, wenn sie für ein Kind oder einen Jugendlichen zu sorgen haben oder tatsächlich sorgen. Die Beratung soll helfen, 1. ein partnerschaftliches Zusammenleben in der Familie aufzubauen, 2. Konflikte und Krisen in der Familie zu bewältigen 3. im Fall der Trennung oder Scheidung die Bedingungen für eine dem Wohl des Kindes oder des Jugendlichen förderliche Wahrnehmung der Elternverantwortung zu schaffen. (2) Im Fall der Trennung und Scheidung sind Eltern unter angemessener Beteiligung des betroffenen Kindes oder Jugendlichen bei der

Entwicklung eines einvernehmlichen Konzepts für die Wahrnehmung der elterlichen Sorge und der elterlichen Verantwortung zu unterstützen; dieses Konzept kann auch als Grundlage für einen Vergleich oder eine gerichtliche Entscheidung im familiengerichtlichen Verfahren dienen.(3) Die Gerichte teilen die Rechtshängigkeit von Scheidungssachen, wenn gemeinschaftliche minderjährige Kinder vorhanden sind, sowie Namen und Anschriften der beteiligte Eheleute und Kinder dem Jugendamt mit, damit dieses die Eltern über das Leistungsangebot der Jugendhilfe nach Absatz 2 unterrichtet.“

Letztendlich hat der Gesetzgeber in Bezug auf Verfahren zivilrechtlicher Natur, die die Familienangelegenheiten berührt, mit dem „Nebengesetz“ FamFG (Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit), spezielle Verfahrensnormen, Zusatznormen geschaffen. Wenn wir so wollen, ist der gerade beschriebene § das „Grundprinzip“ für die „vom Gesetz angebotene oktroyierte Freiwilligkeit“ in allen Familienangelegenheiten.

IV. Familienmedationen in Ungarn

1. Entwicklung der Familienmediation in Ungarn

Ebenso, wie in der deutschen Mediation bzw. im deutschen Recht, hat die Familienmediation in Ungarn ihren eigenen, herausragenden Stellenwert.

Auch in Ungarn gibt es hochrangige Zusammenschlüsse der Mediatoren

ren, die zugleich auch als Aufsichtsrat aber auch als Arbeitsgemeinschaft dienen. Einerseits der Verband / Verbund OME (*Országos Mediációs Egyesület – Staatlicher Mediationsverband*) und für die Familien-(rechtlichen) – auch über die Grenze gehenden – familienmediativen Angelegenheiten, der im Jahre 2003 gegründete Fachverband MAKAMOSZ (*Magyar Kapcsolatügyi Leti Mediátorok Országos Szakmai Szövetsége – Nationaler Berufsverband der ungarischen Familienbündnis – Kontaktmediatoren*), die über deutlich mehr Befugnissen als z. B. die BAFM verfügt.

Hier gilt ebenfalls der Grundsatz, dass die Familienmediation sowohl aus freien Stücken jederzeit aus mannigfaltigen Gründen vollends freiwillig bestritten werden kann. Jedoch kennt auch – entsprechend der EU-Vorschriften, die den Vorrang der Mediation ermöglichen (EG-VO 52/2008 z.B.) – das ungarische Recht, den Vorrang, besser gesagt das vorgeschaltete, – kraft Gesetz anberaumte – Mediationsverfahren u. a. in Familienangelegenheiten. (Beide Länder haben diese Vorschaltfunktion auch im Arbeitsrecht.)

Obwohl – und dies möchte ich betonen – die Gesetzgebungsstruktur bezüglich Mediation, die Anwendung der Mediation in Ungarn sehr fortschrittlich und gut durchdacht ist, viel besser als in Deutschland, (siehe die Ausführungen weiter oben), hat auch die ungarische Mediation, näher die Familienmediation zu kämpfen. Weniger mit der Anwaltschaft und dem EU-Rechtswidrigen RDG, wie in Deutschland, sondern mehr wegen der konservativ, wenig demokratischen

Ansicht der ungarischen Regierung in Bezug Familie, Geschlechterrollen und Gesellschaft. Alleine, dass seit Erlass des neuen ungarischen Grundgesetzes (25.04.2011) bis zu dem, hier für uns wichtigen Zeitraum (2020 Dezember), das Grundgesetz 9 Reformen durchlaufen hat, spricht nicht für eine durchdachte Meisterleistung der ungarischen Gesetzgebung.

Wer (vor allem) in den letzten 15–20 Jahren die überholt-rückständigen Ansichten der ungarischen Regierung, der konservativ – meist –älteren und oft weniger weltgewandten, jedoch vermeintlich religiösen – ungarischen Bevölkerung in Bezug auf Familie und dessen Gestaltung verfolgt hat, stellt berechtigterweise die Frage, ob die o.g. breitgefächerte Familienmediation in all seinen Aspekten auch in Ungarn seine volle Breite darlegen konnte? Pluralismus?²⁵

Diese wird auch durch das im Jahre 2011 verabschiedete ungarische Grundgesetz bestärkt. Mehr noch der Artikel L, auf den ich mich hier berufe, wurde 2020 in der 9. Reform des ungarischen Grundgesetzes maßgeblich – in eine falsche, konservative Richtung – verändert.²⁶

Dort heißt es im Kapitel Grundsatzfragen Artikel L Abs. (1): „Ungarn schützt die Institution der Ehe als Lebensgemeinschaft zwischen einem Mann und einer Frau, die auf freiwilliger Zustimmung beruht, und die Familie als Grundlage für das Überleben der Nation. Die familiäre Beziehung basiert auf der Ehe und der Eltern-Kind-Beziehung. Die Mutter ist eine Frau, der Vater ein Mann“.²⁷ Hier stellt sich mir eher die Frage, ob dies

nicht Menschenrechtsverletzend und Diskriminierend ist.

Ähnliches, der ungarischen Staatspropaganda entsprechendes, können wir in der Arbeit von Bodonyi – Hegedüs aus dem Jahre 2006 lesen, da heißt es.: *„Aus soziologischer Sicht ist eine Familie eine Gruppe von Personen verschiedenen Geschlechts, die mindestens zwei Generationen umfasst und sich selbst reproduziert.“*²⁸

Diese gleiche Auffassung und ähnliches wurde von Bodonyi in einer vom ungarischen Staat und der EU bezuschussten Forschung als Grundgedanke erneut aufgegriffen. Genauer die Veröffentlichung wurde durch das Projekt TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 unterstützt. Das Projekt wurde von der Europäischen Union und dem Europäischen Sozialfonds mitfinanziert. (*Társadalmi Megújulás Operatív Program - Das operative Programm für die soziale Erneuerung.*)²⁹

Warum ist dieser Exkurs von Bedeutung? Um zu verstehen, dass Neuerungen, Institutionen wie die Mediation, näher, hier die Familienmediation, ob schon sie mehrfach bewiesen hat, dass sie in gesellschaftsrechtlichen Fragen ein probates Lösungsmittel darreichen kann, von vielen Seiten versucht wird, ausgebremst zu werden.

Dass jedoch das oben geschilderte Denken überholt ist, ist spätestens dann eindeutig, wenn wir uns die weiter oben getätigten Ausführungen der Familiensoziologen in Bezug auf die Wichtigkeit des gesellschaftlichen Pluralismus anschauen. Des Weiteren ist genau dieser Pluralismus einer der Gründe, dass sich die Familienmediation in den, für die

Gesellschaft so wichtigen Einzelgebieten entfalten konnte (Scheidung – Ehe – Partnerschaft – Erbe – Erziehung usw.)

Jedoch gibt es auch schon fortschrittlichere Denker, wie Prof. Varga, der in Hinblick Familie und Mediation, Familie und Bindungen dem heutigen Zeitgeist eher entsprechend, folgendes in Bezug auf den Wirkungskreis der Familienmediation und dessen Familienbild sagte:

*„Meiner Meinung nach – jedenfalls aus Sicht der Mediation – können die Parteien eines Haushalts als Familie betrachtet werden, unabhängig von Geschlecht, Kindern und rechtlicher Ehe.“*³⁰ Dieser Ansicht kann auch ich mich anschließen, diese Pluralität ermöglicht es uns die Familienmediation und deren Wirkungskreis auch in Ungarn näher zu betrachten. Aus Mediatoren Sicht ist die von Prof. Varga genannte Definition der Familie – meines Erachtens – Grundstein der Familienmediation.

Warum stimmt diese Aussage eher, in Bezug des pluralistischen Gesellschaftsbildes seit Beginn der 80-er Jahre und dem entsprechenden Gesellschaftswandel, als die konservative Ansicht des Artikel L?

Wäre Familie „nur“, das dort beschriebene, würden wir Alleinerziehende aller beiden Geschlechter ausschließen. Wir würden ebenso jede Art gleichgeschlechtlicher Familien ausschließen, ebenso alle Modelle, die nicht „durch Gesetz und Heirat“ verbunden sind. Aber auch die eingetragenen Partnerschaften, kinderlose Ehen, Partnerschaften usw.³¹ Das ist und kann nicht Sinn und Zweck einer Familie sein, einer familiären Bindung.

Meiner Ansicht nach wird man nicht durch ein altes christliches Relikt (Ehe) zur Familie, sondern durch freiwillige, auf Gefühlen basierender Bindung, Vertrauen und der gegenseitigen Zuneigung. Durch eine auf Gefühle bauende freiwillige Abhängigkeit zueinander und miteinander, eben ohne eine von oben oktroyierter Verpflichtung.

Obschon die oben ausgeführten Aussagen die „Reinheit“ der Familienmediation zumindest theoretisch trüben, kann getrost festgehalten werden, dass wenn wir über die Familienmediation in Ungarn sprechen, alle familiären Bindungen und damit zusammenhängende Aspekte abgedeckt werden.

Dies untermauert auch, eine Definition aus dem Jahre 2012, die in einem Hilfestellungshandout für Pädagogen, zur Konfliktlösung in Schulen, durch das *Ministerium für Humanressourcen* (*Emberi Erőforrások Minisztériuma*) herausgegeben wurde. Dort heißt es: *„Familienmediation – Familienmediation kann in der vermittlungsfähigen Phase von Familienkonflikten durchgeführt werden. Sie bietet Familien die Möglichkeit, ihre Ressourcen zu mobilisieren, um die beste Lösung für sich selbst zu finden, um die Konfliktsituation in einem menschlicheren, ungezwungeneren Rahmen und mit minimaler Beteiligung der Gerichte zu bewältigen und zu bewältigen. Die häufigsten Bereiche der Familienmediation sind neben der allgemeinen Familienmediation: Paarmediation, Scheidung und Trennungsmediation, Sorgerechtsmediation Post-Scheidungsmediation, Eltern-Kind/Jugendlichenmediation und Mediationen in Mischfamilien. Die Familienmediation kann auf folgende Weise funktionieren: the-*

*rapeutischer Ansatz, rechtlicher Ansatz, ausgewogener Ansatz.“*³²

Es stellt sich auch hier zu Recht die Frage, ab wann Familienmediation pro-aktiv und auch außergerichtlich angewandt wird?

Erstaunt muss man festhalten, obwohl Ungarn in den 70-er und 80-er Jahren schon sehr weit fortgeschritten war, was den Umgang mit Mediation angeht, die reine Form der Familienmediation (ohne Gerichte, ohne Richter) erst nach Erlass des *Gesetzes LV aus dem Jahr 2002, näher des Kótv (für Zivil – und Verwaltungssachen)*, dass am 17.03.2003 in Kraft getreten ist, pro-aktiv auch über die „Gerichtsmauern“ hinaus angewandt wurde.

Dies bedeutet natürlich nicht, dass das ungarische Gesetz oder der ungarische Gesetzgeber keine Alternativen, respektive meditativen Konfliktlösungsverfahren im Rahmen der Familiensachen kannte. Diese wurden nämlich schon seit Anfang der 50er Jahre angewandt. Es heißt nur, dass die tatsächliche außergerichtliche Mediation in Familiensachen erst nach 2003 ihren Lauf nahm.³³

Das Aufkeimen der schlichtenden Rolle des Richters im Scheidungsverfahren lässt sich mehrfach in der Geschichte des ungarischen Prozessrechts zurückverfolgen. Das Gesetz III aus dem Jahr 1952 über den Zivilprozess (im Folgenden: UZPO a.F.) regelte das Schlichtungsverfahren vor dem Scheidungsverfahren und dann die Einleitung der Verhandlung vor dem Scheidungsverfahren. Gemäß Artikel 280 Absatz (1) UZPO a.F. ging dem Scheidungsverfahren ein Schlichtungsver-

fahren voraus, das neben der Vorbereitung der Klage auch die Versöhnung der Ehegatten zum Ziel hatte. Dieses mit großem Interesse begrüßte Rechtsinstitut erfüllte jedoch nicht, die in dieses Verfahren gesetzten Erwartungen: Die Parteien betrachteten das förmliche Verfahren als notwendige formale Voraussetzung für das anschließende Scheidungsverfahren und die Anhörungen der Gerichte in diesen Fällen blieben oft oberflächlich und inhaltslos.³⁴

Obwohl die ersten, im weitesten Sinne, als gerichtsnahe Mediation anzunehmenden „Versuche“ eher fruchtlos waren, die Gerichte nicht entlastet, sondern eher belastet hatten (alleine schon da die ungarischen Richter, ebenso wie die deutschen Güterichter, nicht annähernd eine passende Mediationsausbildung genossen), gab es weitere versuche die „Mediative-Schlichtung“ in Rahmen der Gerichtsbarkeit durchzusetzen.

Infolgedessen wurde durch § 93 des Gesetzes VIII von 1957 die Bestimmung über das Vorbereitungsverfahren mit Wirkung vom 1. März 1958 aufgehoben.

Der Schlichtungsversuch erhielt einen neuen Impuls: Mit § 40 des Gesetzes IV von 1986 wurde mit Wirkung vom 1. Juli 1987 das Rechtsinstitut der vorprozessualen Verhandlung in die UZPO a.F. (nach Reform) aufgenommen. Das Gesetz schrieb das Schlichtungsverfahren als Voraussetzung für die Ehescheidung vor. Das außergerichtliche Verfahren wurde von einem Einzelrichter durchgeführt, an dem nur die Parteien ohne Rechtsbeistand

teilnehmen durften. Gemäß dieser Bestimmung informierte das Gericht die Parteien während der Verhandlung über die Bedeutung des Verfahrens und die voraussichtlichen Folgen der Aufhebung der Ehe. Das Gericht hörte die Parteien entweder gemeinsam oder voneinander getrennt an und versuchte, die Eheleute zu versöhnen. Wenn die Versöhnung erfolgreich war, stellte das Gericht das Verfahren ein. War dies nicht der Fall oder erschien die andere Partei nicht zur Anhörung, erklärte das Gericht die vorgerichtliche Anhörung per Beschluss für beendet. Mit Wirkung vom 29. August 1995 wurde dieses sehr erfolglose und langwierige Verfahren abgeschafft.³⁵

Die Gründe sind mehr als einleuchtend und wurden von mir des Öfteren schon thematisiert. Es sei darauf hingewiesen, dass die vorgerichtliche Verhandlung in nur wenigen Fällen zu einer Einigung geführt habe und dass viele Verfahren verlängert worden seien. In Ermangelung geeigneter Umstände und einer entsprechenden Ausbildung in obligatorischen Schlichtungsverfahren (Mediation) waren die Richter auch nicht für eine Schlichtung geeignet.

Wie wir erkennen können, zeigen sich hier die gleichen Probleme wie bei den Güterichtsverfahren, gerichtsnahen Mediationen in Deutschland. Auch hier versucht die Juristenschicht verbissen, um ein monetäres Monopol in Streitschlichtungen innezuhaben, an der gerichtsnahen Mediation, Streitschlichtung festzuhalten. In Ungarn jedoch mit einem Unterschied, nach langwierigen Diskussionen, Aufstän-

den der Advocatenschicht hat man in den 90er Jahren erkannt, dass die gerichtsnahe und außergerichtliche Mediation zusammenarbeiten sollte. Den außergerichtlichen Mediatoren muss und soll mehr Raum gegeben werden. Dies erfolgte letztendlich mit dem Verabschieden des Gesetzes LV aus dem Jahre 2002.³⁶ Das ungarische Mediationsgesetz in Zivilsachen.

2. Gesetzliche Regelungen in Bezug auf die Familienmediation in Ungarn

In diesem Abschnitt möchten wir ebenso, wie weiter oben im Abschnitt der deutschen Gesetzgebung in Bezug auf Familienmediation, nur auf die Spezialvorschriften der Familienmediation eingehen.

Erwähnt werden soll lediglich, dass obwohl die Gesetze LV aus dem Jahre 2002 und (wenn auch nur im Rahmen TOA, häusliche Gewalt usw.) das Gesetz CXXIII aus dem Jahre 2006 sowie selbstredend die EU und internationalen Vorschriften den Kern der Mediationsvorschriften ausmachen, das ungarische Familien-Mediationsverfahren auch noch auf weiteren Spezialnormen fußt. Genau wie der deutsche Gesetzgeber, hat auch der ungarische Gesetzgeber Normen verabschiedet, die in erster Linie für die Familienmediation und dessen zur Geltung kommen erarbeitet worden sind. Genau diese sollen hier näher eingegangen werden.

Da die Frage in den einführenden Gedanken zur Familienmediation und in der Ausführung zur deutschen Familienmediation ausführlich behandelt wurde, ist hier nur ein kleiner, aber

wichtiger Hinweis in Bezug der „zwei Wege“ der Mediation erforderlich. Auch das ungarische Mediationsverfahren, insbesondere die Familienmediation, ist mit dem Pfad der „absolut freiwilligen Mediation“ vertraut, ebenso wie mit dem „obligatorisch-freiwilligen Mediationsweg“, dem sog. Vorrang des Mediationsverfahrens kraft Gesetz. Wir werden dies auch in den Bestimmungen des neuen ungarischen ZPO (*Gesetz CXXX aus dem Jahr 2016*) und des neuen ungarischen BGB (*Gesetz V aus dem Jahr 2013*) sehen, die wir hier genauer untersuchen. Aus demselben Grund wie im deutschen „obligatorisch-freiwilligen“ Mediationsverfahren wird auch hier das Grundprinzip der Freiwilligkeit nicht außer Acht gelassen oder gefährdet. (Siehe hierzu die obigen Ausführungen bei der deutschen Mediation.)

Es ist unbestritten, dass die Rolle des Staates für den Erfolg der Mediation entscheidend ist. Forschungsergebnisse haben gezeigt, dass der Erfolg auch in hohem Maße von den Garantien abhängt, die der Gesetzgeber bietet, um die Richter in Zivilverfahren zu ermutigen, die Parteien zur Mediation zu bewegen. Mit der Änderung des Mediationsgesetzes am 24. Juli 2012 gemäß § 39 Abs. (2) des *Gesetzes CXVII von 2012*³⁷ wurde das Spektrum der alternativen Streitbeilegung in Ungarn erweitert: Das Gesetz wurde um das Rechtsinstitut der gerichtlichen Mediation ergänzt, und am 15. März 2014 wurde gemäß § 105 Abs. (17) des *Gesetzes CCLII von 2013*³⁸ das Rechtsinstitut der vom Gericht angeordneten Zwangsmediation hinzugefügt.³⁹ Hier-

mit auch die Möglichkeit der Wahl eines außergerichtlichen Mediationsverfahrens, einem sog. vorgeschalteten Mediationsverfahren usw.

Selbstverständlich gab es schon vor der Reform der UZPO und des UBGB sowie deren Übergangsgesetzen Vorschriften bezüglich der Mediationsverfahren. Siehe die Vorschriften im Rahmen des ungarischen Jugendschutzgesetzes und dessen Reformen gut 10 Jahre vor den genannten Reformen usw.⁴⁰ Sogar schon in der zweiten Hälfte der 90-er Jahre. Jedoch waren diese Vorschriften eher darauf bedacht, die gerichtsnahe Mediation zu stärken.

Die intensive Öffnung beider Mediationswege (außergerichtlich und gerichtsnahe) erreichte ihren Höhepunkt mit den o.g. Reformbestrebungen, angestoßen durch das im Jahre 2003 in Kraft getretene und schon öfters erwähnte *Kötv.*

Dementsprechend heißt es im § 456 Abs. (3) UZPO *„Das Gericht hat die Parteien auf die Möglichkeit und die Vorteile der Mediation hinzuweisen.“* Dies schließt natürlich jede Art der Mediation mit ein.

Weiter heißt es im UBGB Buch IV, Familienrecht; im § 4:22 „Mediationsverfahren“: *„Die Ehegatten können vor oder während des Scheidungsverfahrens von sich aus oder auf Veranlassung des Gerichts eine Mediation in Anspruch nehmen, um ihre Beziehung oder die Streitigkeiten, die sich aus der Scheidung ergeben, einvernehmlich zu regeln. Sie können einen gerichtlichen Vergleich über die aus dem Mediationsverfahren resultierende Vereinbarung eingehen“*

Weitere wichtige Vorschriften in Bezug auch auf die außergerichtliche Mediation sind die §§ 4:172 und 4:177. In diesen heißt es: § 4:172 Mediation in Verfahren zur Regelung des elterlichen Sorgerechts: *„Das Gericht kann in begründeten Fällen anordnen, dass die Eltern ein Mediationsverfahren durchführen, um die ordnungsgemäße Ausübung der elterlichen Sorge und die erforderliche Zusammenarbeit, einschließlich des Umgangs zwischen dem sich trennenden Elternteil und dem Kind, sicherzustellen.“*

§ 4:177 Mediation im Vormundschaftsverfahren: *„Das Jugendamt kann auf Antrag oder von Amts wegen im Interesse des Kindes ein Mediationsverfahren für die Eltern anordnen, um eine angemessene Zusammenarbeit zwischen dem sorgeberechtigten Elternteil und dem vom Kind getrennt lebenden Elternteil herzustellen und die Rechte des getrennt lebenden Elternteils, einschließlich des Umgangs zwischen dem getrennt lebenden Elternteil und dem Kind, sicherzustellen.“*

Wie wir sehen, ähneln sich die gesetzlichen Vorschriften beider Länder einander extrem. Mit dem Unterschied, dass der ungarische Gesetzgeber und die Rechtsordnung allgemein dem außergerichtlichen Mediationsverfahren und den Mediatoren zu dessen Ausübung mehr Raum schafft bzw. lässt.

V. Die wichtigsten Familienmodelle in Deutschland und Ungarn

Familie ist unbestritten wichtig, doch was ist Familie im modernen Zeitalter?

Welche Modelle bringt der o.g. soziale Pluralismus mit sich?

Datenerhebungen beider Länder zeigen, dass bis heute ca. 80% der Bevölkerung in einer Familie lebt, mit Tendenz zu sog. alternativen Modellen der Familie. So auch die Auswertung des BMFSFJ (*Bundesministerium für Familie Senioren Frauen und Jugend*) aus dem Jahr 2024.⁴¹ Ähnliches zeigten jedoch auch Datenerhebungen des *Statistischen Institutes Ungarn* (*KSH – Központi Statisztikai Hivatal*), aus dem Jahre 2016/17, sowohl was den sozialen Pluralismus angehen als auch die Verschiebung der Familienmodelle.⁴²

Die Form, der Familie und das, was der gesellschaftliche-moderne Pluralismus unter Familie versteht, ist jedoch nicht mehr allein das (veraltete) „klassische Familienmodell der sog. Herkunftsfamilie“ und auch nicht mehr unbedingt das beliebteste Familienmodell. Bis in die 70-er Jahre war dieses Familienmodell weit fortgeschritten, weit über 80%. Ab dem Zuwachs des pluralistischen Familienbildes sinkt diese Zahl stetig. Die Zahl der „Alternativfamilien“, vor allem der Alleinerziehenden⁴³ und der Regenbogenfamilien⁴⁴ steigt enorm.

Nicht nur Art und Form der Familien ändern sich, sondern auch die ethnische Zusammensetzung der Familie. Verheiratete Eltern waren 2022 die häufigste Familienform in Deutschland (69 Prozent), aber auch die Zahl der Lebensgemeinschaften nimmt weiter zu (von 9 Prozent 2012 auf 12 Prozent 2022). Mit rund einem Fünftel ist der Anteil der alleinerziehenden Haushalte in den letzten zehn Jahren annä-

hernd gleichgeblieben. In der Mehrheit der Familien leben ein (49 Prozent) oder zwei Kinder (38 Prozent). In Ostdeutschland gibt es mehr Alleinerziehende, mehr Lebensgemeinschaften und häufiger Familien mit einem Kind als in Westdeutschland. In über 40 Prozent aller Familien ist mindestens ein Elternteil eingewandert.⁴⁵

Vielfalt und bunt ist das neue Motto. Dies bringt jedoch unweigerlich Konfliktpotential in die Familien, aus genau diesem Grund ist es wichtig, die Gesellschaft auf die Möglichkeiten der Familienmediation, auf die Familienmediation im Allgemeinen zu schärfen. Familienmediation (systemische)-Familienmediation ist das moderne und adäquate Mittel für den Pluralismus der Familien.

Die Häufigsten sechs Arten der Familienmodelle in den beiden Ländern und deren Strukturen versuche ich hier festzuhalten. Zu beachten ist, dass neben den sechs „Hauptformen“ verschiedene „Mischformen“ denkbar sind. Auch immer beliebter wird die sog. „Wahlfamilie“ (Freunde, Bekannte die sich zusammentun um sich zu stärken, als eine Art Familie zu leben). Da die Wahlfamilie jedoch in diesem Sinne keine „richtige“ Familie ist, bleibt sie hier unberührt. Soziologisch und philosophisch gewinnt jedoch auch diese Form des Zusammenlebens vor allem in den USA an Bedeutung.

Vater, Mutter, Kind - das stellen sich die meisten unter Familie vor. Doch es ist, wie wir mittlerweile sehen konnten, auch ein anderes Konstrukt möglich und sinnvoll. Mit Ausnahme der Wahlfamilie lebt laut moderner, Familien-

auffassung in einer Familie mindestens ein erwachsener Mensch mit mindestens einem Kind zusammen.⁴⁶

1. *Alleinerziehende (Ein - Eltern- Familie)*: Diese Form der Familie wurde lange Zeit als Gegensatz zur Kleinfamilie gesehen. Vor allem in der Nachkriegszeit waren alleinerziehende Mütter oft der sozialen Diskriminierung ausgesetzt. Heute jedoch gewinnt diese Lebensform mehr und mehr an Bedeutung. Fast jede fünfte Familie in Deutschland ist eine Einelternfamilie. Weiterhin ist ein deutliches Wachstum, bei der Anzahl der alleinerziehenden Väter zu verzeichnen. Heute ist es nicht mehr selbstverständlich, dass die Mutter das Kind nach der Scheidung behält, doch die Zahl der alleinerziehenden Mütter ist deutlich höher, als die der Väter.⁴⁷

Diese Steigerung der „Einelternfamilie“ begründet sich vor allem durch die höhere Scheidungszahl, die Zahl der ledigen Mütter und die Anzahl der verwitweten Elternteile. Es ist eine individuelle Lebensart. Für die Masse ist es eine zeitliche Übergangsphase. 15-20% aller Alleinerziehenden leben in einer Partnerschaft. Auch in Ungarn sind gleiche Tendenzen zu sehen, mehr Scheidungen und steigende Zahl der Alleinerziehenden, somit auch Steigerung der Armut. Über 18% aller Familien sind Alleinerziehende, nur 35% bilden die sog. „klassische Familie“ in Ungarn.⁴⁸ (Wenn man sich das Familienverständnis und die Propaganda mit dem Titel „*A család az család* – „(Nur) Familie ist Familie“ der ungarischen Regierung näher ansieht und die hier schon beschriebene Auffassung des ungarischen Grundgesetzes fal-

len 65% der Familien nicht unter den „Schutz der Familie“. Diese ist nach ungarischer Auffassung eine intakte Vater-Mutter-Kind Konstellation.)

Angesichts der Problematik der Lohnunterschiede zwischen Männern und Frauen und der Schwierigkeit der passenden Kinderbetreuung geraten vor allem alleinerziehende Frauen häufig in finanzielle Bedrängnisse. Trotz Unterhalt und Kindergeld schaffen es manche Frauen nicht, allein für ihr Kind aufzukommen. Mehr als 1/3 der Familien in Deutschland erhalten als Ergänzung finanzielle Hilfen vom Staat. Alarmierend ist es, dass Kinderarmut in Deutschland am häufigsten bei Alleinerziehenden auftritt.

2. *Kernfamilie (traditionelle Familie)*: Diese Familienform wird auch Kleinfamilie genannt und besteht aus zwei Generationen, aus Eltern und einem oder mehreren Kindern, die in einem Haushalt zusammenleben. Es handelt sich hier um die biologischen Eltern, dem Vater und der Mutter. Die Eltern können verheiratet sein, müssen sie aber nicht. Wenn sie verheiratet sind, spricht man von einer traditionellen Familie. Unverheiratete Partner leben dagegen in einer sogenannten eheähnlichen Gemeinschaft. Der Begriff kann sich aber auch auf gleichgeschlechtliche Lebensgemeinschaften oder Alleinerziehende mit Nachwuchs beziehen. Die klassische Kernfamilie steht bei dem Großteil der Bevölkerung noch hoch im Kurs und ist die am weitesten verbreitete Lebensform der Familie.

3. *Großfamilie- Kernfamilie in XXL*: Früher bestand eine klassische Großfamilie aus mindestens drei Generatio-

nen (wie zum Beispiel: Kinder, Eltern, Großeltern, evtl. Urgroßeltern). Heute werden auch oft Familien mit drei oder mehr Kindern als Großfamilie bezeichnet. Eine Großfamilie kann gleichzeitig auch eine Patchworkfamilie, eine Regenbogenfamilie oder auch eine Pflegefamilie sein. Großfamilien in ihrer klassischen Form gibt es in Deutschland heutzutage kaum noch, auch in Ungarn steigt die Zahl der kinderlosen Familien, laut „Infójegyzet“ auf fast 29% im Jahre 2018.

In fast allen Industrieländern ist die Anzahl von Großfamilien, treffender Mehrkinderfamilien, in den letzten 50 Jahren stark zurückgegangen. Das hatte nicht zuletzt mit der Einführung der Anti-Baby-Pille zu tun, die ab den 1970er Jahren eine gezieltere Familienplanung ermöglichte.

4. Patchworkfamilie: In einer Patchworkfamilie lebt laut Definition mindestens 1 Kind mit einem Elternteil sowie einem anderen Partner des Elternteils zusammen. Häufig bringen jedoch beide Partner eigene Kinder mit in die neue Familie ein. So kommt es schnell zu kinderreichen Familien. Hier leben Kinder, die nicht die gleichen Eltern haben. Diese Familienform wird auch Stieffamilie genannt und ist keine Erfindung unserer Zeit. Auch in früheren Zeiten war es aus verschiedenen Gründen notwendig, dass sich Eltern und Kinder aus bisherigen Familien zu einer neuen zusammenfanden. Während Stieffamilien früher oft durch den Tod eines Partners entstanden, gilt heute eine erhöhte Scheidungs- und Trennungsquote als der Hauptgrund. Regenbogenfamilien werden auch im

Allgemeinen als Patchworkfamilien bezeichnet. In Patchworkfamilien gibt es viele Variationsmöglichkeiten.

Von der ersten Familie unterscheidet sich die Patchwork- oder Stieffamilie durch verschiedene Aspekte, die das Zusammenleben beeinflussen können. Alle Familienmitglieder haben unter Umständen den Verlust einer bisherigen Kernfamilie zu verarbeiten. Die Kinder sind in manchen Fällen Mitglieder mehrerer Familien, beispielsweise wenn der zweite leibliche Elternteil wiederum selbst eine zweite Familie gründet.

Die Atmosphäre ist häufig durch falsche Erwartungen, einen starken Wunsch nach Harmonie, Vermeidung von Konflikten bis zur „kämpferischen Konfliktbereitschaft“ geprägt. Darüber hinaus stehen solche Familien oft unter dem Druck, die Fehler innerhalb der ersten Familie vermeiden zu wollen. Viele Kinder sind zudem durch die Scheidung oder die Trennung der leiblichen Eltern stark belastet. Ungelöste Probleme zwischen diesen oder eine negative Beziehung zum abwesenden Elternteil können für Verhaltensprobleme von Kindern ebenso wie Risikofaktoren sein, wie die Veränderungen des Erziehungsstils in der zweiten Familie.

5. Regenbogenfamilie: Bei der Regenbogenfamilie handelt es sich um gleichgeschlechtliche Partner, also zwei Männer oder zwei Frauen, die zusammen Kinder haben. Die Toleranz gegenüber dieser Familienform wächst zwar, aber es gibt nach wie vor gegnerische Stimmen (vor allem in konservativ rückständischen Ländern). Im Unterschied

zu traditionellen Familienmodellen spiegeln Regenbogenfamilien die vielfältigen Geschlechtsidentitäten und sexuellen Orientierungen der Eltern wider.⁴⁹

In der Gesellschaft werden Regenbogenfamilien zunehmend sichtbarer. Sie sind ein Zeichen des sozialen Wandels und der zunehmenden Akzeptanz von LGBTQ - Beziehungen in vielen Teilen der Welt.

Problematisch kann jedoch werden, dass in einigen konservativ – vermeidlich veraltet traditionellen Ländern wie Ungarn, der Türkei, den arabischen Ländern gleichgeschlechtliche Paare nicht überall anerkannt sind, das dann dazu führen kann, dass sowohl Eltern als auch ihre Kinder Schwierigkeiten haben, soziale Bindungen aufzubauen. (soziale Ausgrenztheit). Die Eltern, aber auch die Kinder, können psychische Probleme bekommen, wenn sie viel Negativität aus der Gesellschaft erhalten.

Jedoch lernen Kinder in solchen Familien Toleranz, Akzeptanz und die Ansichten und Überzeugungen anderer zu respektieren. Gleichgeschlechtliche Paare werden seltener geschieden, daher besteht ein geringeres Risiko, eine Ein- Eltern- Familie zu werden.

6. Pflege- und Adoptivfamilie: Bei dieser Familienform lebt ein Paar - Mann und Frau oder gleichgeschlechtlich - mit einem oder mehreren nicht leiblichen Kindern in einem Haushalt.

Kinder kommen in eine Pflege- oder Adoptivfamilie, wenn sie wegen der Kindeswohlgefährdung aus ihrer biologischen Familie genommen werden, die biologischen Eltern sich entschie-

den haben, das Kind nicht großzuziehen oder die Eltern verstorben sind.

Volljährige Personen können nicht leibliche Kinder zeitweise oder auf Dauer bei sich aufnehmen. Wer ein Kind adoptiert, wird zu dessen rechtlichen Eltern. Bei einem Pflegekind ist das nicht so. Ein weiterer Unterschied zur Adoption ist die Möglichkeit, dass ein Pflegekind zu seiner Herkunftsfamilie zurückkehrt.

Nicht nur für Paare, deren Kinderwunsch unerfüllt bleibt und bei denen eine Eizellenbefruchtung nicht in Frage kommt oder erfolglos war, wählen diese Möglichkeit, um ihre Familie als vollständig anzusehen. Immer mehr Familien entscheiden sich Kinder zu adoptieren, nur Adoptivkinder oder neben eigenen Kindern auch Adoptivkinder.⁵⁰

VI. Statistische Datenerhebung

Hier möchte ich die Daseinsberechtigung des Mediationsverfahrens und die Akzeptanz des selbigen durch die Bevölkerung, anhand unserer eigenen Datenerhebungen untermauern. Auch andere Forschungen⁵¹, wie die von Dr. Z. Németh und Dr. A. Szilágyi untermauern die breitgefächerte Akzeptanz und Bekanntheit der Mediation in der Gesellschaft, sowohl in Deutschland als auch in Ungarn oder auch international.

Im Rahmen meiner Doktorarbeit an der Universität Pécs, Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften (noch unter Arbeit), haben wir einen

aus 45/48 Fragen bestehenden Fragenkatalog in Bezug auf die Stellung der Frau in der Gesellschaft sowie die Entwicklung der Persönlichkeitsrechte der Frau und wie moderne Maßnahmen wie Mediation zur Stärkung und zur Unterstützung der genannten Gebiete pro-aktiv mitwirken kann erstellt und in deutscher als auch ungarischer Sprache in den beiden Ländern ausgegeben.⁵²

Wir bekamen innerhalb 3 Wochen 317 vollständig ausgefüllte und validierbare Fragebögen zurück. 108 aus Deutschland 209 aus Ungarn. Sowohl in Deutschland als auch in Ungarn kamen die Fragebögen aus der Altersklasse zwischen 18 und 66. Geschlechter mäßig ist die Verteilung sehr gut in Ungarn 48,3% Männer und 51,7% Frauen. In Deutschland waren es 37% Männer, 63% Frauen.

Der Fragebogen beinhaltet ungarisch 48 Fragen, deutsch 45 Fragen, dies hat kulturell politische und Verständnis Gründe, beachtet werden jedoch nur die identischen 45 Fragen der zwei Fragebögen.

Im Rahmen der Mediation sind 6 Fragen, die wir gestellt haben von Relevanz, Interessant ist, dass die Datenerhebungen in diesen 6 Fragen keinen signifikanten Unterschied zwischen den Geschlechtern zeigt, das heißt größtenteils sind sich beide Geschlechter in den Fragen einig. Datenerhebung $P = < \text{als } 0,05$. Nur wenn $P < \text{als } 0,05$ ist, haben wir auch eine geschlechterspezifische Abweichung. In den Fragen der Mediation ist in beiden Ländern zu erkennen, dass $P = > \text{als } 0,05$. (keine signifikante Abweichung.)

Die Datenerhebung wurde in beiden Ländern über die sog. 5-Stufige Likert-Skala durchgeführt, 1 -5, wobei Faktor 1 bedeutete „*ich stimme mit der Aussage überhaupt nicht überein*“ und 5 bedeutete „*ich stimme der Aussage völlig zu*.“

Um alle Stimmen einem Wert zuzuordnen zu können, haben wir das allgemeine Abstraktionsverfahren benutzt: 1 und 2 sind „*Ich stimme nicht zu*“, 4 und 5 „*ich stimme völlig zu*“ und bei der 3 (neutral) haben wir die Stimmen 50/50 geteilt und gleichermaßen verteilt.

Zu der Frage: „*Die Regierungen und Gesetzgeber sollten sich in die Gestaltung des im weitesten Sinne als Familien- und Liebesleben zu betrachtende Gesellschaftsfeld nur in sehr geringem Maße einmischen.*“ Die Befragten (108) aus Deutschland antworteten: 36,5% ablehnenden und 63,50 zustimmend. Die Befragten (209) aus Ungarn antworteten 22,75% ablehnend und 77,25% zustimmend.

„*Meiner Meinung nach könnte die Mediation dazu beitragen, das im weitesten Sinne als Familien- und Liebesleben zu betrachtende Gesellschaftsfeld zu gestalten, indem sie die Gleichberechtigung der Parteien stärkt.*“ Die Befragten (108) aus Deutschland antworteten: 28,6% ablehnenden und 71,4% zustimmend. Die Befragten (209) aus Ungarn antworteten 28,5% ablehnend und 71,5% zustimmend.

„*Bei Familienstreitigkeiten würde ich das außergerichtliche Mediationsverfahren einem Gerichtsverfahren vorziehen.*“ Die Befragten (108) aus Deutschland antworteten: 27,75% ablehnenden und 72,25% zustimmend. Die Befragten

(209) aus Ungarn antworteten 28,5% ablehnend und 71,5% zustimmend.

„Meiner Meinung nach sollten die Mediationsverfahren gestärkt werden und mehr Raum erhalten.“ Die Befragten (108) aus Deutschland antworteten: 25,5% ablehnenden und 74,5% zustimmend. Die Befragten (209) aus Ungarn antworteten 17,4% ablehnend und 82,6% zustimmend.

„Anstatt neue ausführliche Vorschriften zu erlassen, sollte eine stärker am Menschen orientierte Überarbeitung der geltenden Rechtsvorschriften gefördert werden.“

Die Befragten (108) aus Deutschland antworteten: 23,5% ablehnenden und 76,5% zustimmend. Die Befragten (209) aus Ungarn antworteten 19,5% ablehnend und 80,5% zustimmend.

Die Mediation kann ein nützliches Instrument sein, um mehr auf die Menschen ausgerichtete Lösungen für die hier untersuchten Probleme zu finden. (In der Doktorarbeit und meiner Forschung sind das Die Gesellschaftliche, rechtliche und moralische Wahrnehmung und Entwicklung der Persönlichkeitsrechte der Frauen inkl. Selbstbestimmungsrechte) Die Befragten (108) aus Deutschland antworteten: 18,0% ablehnenden und 82,0% zustimmend. Die Befragten (209) aus Ungarn antworteten 21,0% ablehnend und 79,0% zustimmend.

Was uns sofort ins Auge sticht, ist, dass nicht nur die geschlechterspezifischen Aussagen sehr nah aneinander sind (P), sondern dass auch länderspezifisch mit Ausnahme der ersten Frage, keine relevanten Abweichungen in den Sichtweisen zu erkennen sind. Eindeutig ist jedoch, dass die Mediation von allen als eher positives und zu verwen-

dendes gut angesehen wird und dass diesem Verfahren zumindest in den, im breitesten Sinne zu verstehenden Familienangelegenheiten viel mehr Raum geboten werden sollte.

VII. Zusammenfassung

Man kann allgemein festhalten, dass sich eine große positive Entwicklung im Bereich der Mediation vollzogen hat, so auch im Bereich der Familienmediation im Speziellen. Die Akzeptanz seitens der Bevölkerung, ist wie es auch die hier aufgezeigten Statistiken zeigen, recht groß. Die Bevölkerung hat großes Vertrauen in die Fähigkeiten des Mediators und des Mediationsverfahrens. Nicht alleine, weil sich in den letzten Jahrzehnten durch die gleichen Ausbildungsvoraussetzungen (Mindeststandards und Mindestvoraussetzungen) und gesetzlich festgehaltenen allgemeinen Weiter- und Fortbildungen die Schicht des „gut ausgebildeten“ zertifizierten (DE) und / oder in das Mediatorenverzeichnis aufgenommenen (HU) Mediators etablieren konnte. Sondern auch dadurch, dass der Drang der Gesellschaft, in weiten Teilen immer mehr nach Privatautonomie drängt.

Jedoch muss man auch festhalten, die Mediation hat noch einen ausgesprochen weiten Weg vor sich, bis ihre Vielfalt und die Möglichkeiten, die sie mitbringt, erkannt werden. Beide von mir behandelten Länder haben in ihren Regelungen bezüglich der Mediation einiges erreicht, wobei man neidlos anerkennen muss, dass Ungarn, Deutschland diesbezüglich meilenweit überholt hat. Jedoch haben beide Systeme Vor-

und Nachteile. Das eine Land zu viel Pluralität, neben zu wenig Raum für Mediation (Deutschland), das andere bietet zwar einigermaßen genug Raum für mediative Verfahren, bekämpft jedoch aller Art von Pluralität (Ungarn). Dies führt dazu, dass die Mediation ihre Wirkung nicht vollumfänglich entfalten kann und die Gerichte nicht so stark entlasten kann, wie es sich die EU – Richtlinie 2008/52 erwünscht hatte.

Deutschland muss von der „Bekämpfung“ der außergerichtlichen Mediation/ Familienmediation Abstand nehmen und erkennen, dass für die gewandelte Pluralität der Gesellschaft die Mediation schnellere und adäquatere Lösungen bieten kann, die von der Gesellschaft auch angenommen und gerne benutzt werden. Ungarn hingegen muss die Pluralität (die gesunde) Pluralität der Gesellschaft zulassen, anerkennen und aus dem konservativen Rückstand austreten. Sich den Gegebenheiten anpassen.

Wir brauchen eine Ausgewogenheit der „zwei Systeme“, näher der „Gerichtsverfahren und der Mediationsverfahren“ aber meines Erachtens auch eine Ausgewogenheit der zwei „Politiksysteme“ der beiden Länder. So könnten die Systeme „Gerichtsverfahren und Mediation“ als auch „gesunde Pluralität und Vielfalt“ entsprechend gedeihen. Beide Systeme voneinander profitieren und miteinander wachsen, sich ergänzen.

1 Eine Abhandlung zur Entstehungsgeschichte und Entwicklung der Mediation in Deutschland und Ungarn ist in der wissenschaftlichen Zeitschrift der Staats- und Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Pécs mit dem Titel: „Die historische Entwicklung

und Bedeutung der Mediation. Ein Vergleich zwischen Deutschland und Ungarn“, erschienen. <https://jura.ajk.pte.hu/index.php?link=letoltes>

2 Richtlinie 2008/52. Über bestimmte Aspekte der Mediation in Zivil- und Handelssachen. <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:DE:PDF>

3 Milne – Folberg – Salem, The evolution of divorce and family mediation, Guilford Publications, NY, 2004, 4 – 6.

4 Milne – Folberg – Salem, Ibidem

5 Klisics, Mediáció családügyi ügyekben – a gyökerekről és a sajátosságokról, In: Diké Pécs, 3. Jahrgang, 2019/1, 40 – 54

6 Ábrahám – Barinkai – Herczog – Lovas – Szojtyori-Nagy, Családi Mediáció. IN: Mediáció. Közvetítői eljárások, SÁRINÉ SIMKÓ Ágnes (Hrsg.), Budapest 2012, 164 – 167

7 Kertész, 11

8 Rúzs – Molnár, A mediáció gyakorlati szemmel., IN: Acta Juridica et Politica Tomus LXXX., Ünnepi kötet Dr. Zakar András c. egyetemi tanár 70. születésnapjára., Szeged, 2017, 271

9 BAFM (Bundes-Arbeitsgemeinschaft für Familien-Mediation EV.) Näheres unter: <https://www.bafm-mediation.de/mediation/das-mediationsverfahren/>

10 Hierzu näheres IN: Schröder, FamRZ-Buch 19: Familienmediation, 2004/02 Broschur, (Einführende Gedanken ff.) Giesecking-Verlag, Bielefeld, 2004

11 In Österreich ist die Familienmediation in Scheidungs- und Trennungsangelegenheiten entsprechend der Richtlinie GZ 425000/5-V/2/04 als interdisziplinäre Co-Mediation mit zwei Mediatoren etabliert. Einer der Mediatoren hat eine psychosoziale Ausbildung, etwa als Sozialarbeit oder Therapeut, und der zweite Mediator hat eine juristische Ausbildung, etwa als Rechtsanwalt oder Richter.

12 Laut Familiensoziologen: Der Ausdruck „Pluralisierung“ wird häufig verwendet, um die aktuelle Entwicklung im Zusammenleben von Menschen zu beschreiben. Es geht darum, dass Menschen sich immer mehr frei für ein Lebensmodell entscheiden, das sie bevorzugen. Ein beträchtlicher Anteil der Bevölkerung im mittleren Alter hatte vor einigen Jahrzehnten eine Ehe mit einem Kind(er). Die Bedeutung anderer Lebensformen ist seitdem gestiegen. Obwohl die Ehe immer noch die am häufigsten vorkommende Form des Zusammenlebens von Paaren ist. (Jedoch nun in all seiner Vielfalt). Immer mehr Paare leben jedoch in einer Lebensgemeinschaft. Für viele Paare stellt die Geburt von Kindern auch keinen Grund mehr für eine

Ehe dar.

13 Wagner – Valdés-Cifuentes, Die Pluralisierung der Lebensformen – ein fortlaufender Trend?, IN: Comparative Population Studies, Jahrgang 39,1, 2014, 74

14 Wagner – Valdés-Cifuentes, Ibidem, 74

15 Wagner – Valdés-Cifuentes, Ibidem, 74

16 Peuckert, Familienformen im sozialen Wandel. Wiesbaden, 2008, 10

17 Barht – Krabbe, Familienmediation in Deutschland – Eine Einführung, IN: „Die Mediation – Familie heute“, 04/2015, Leipzig, 18 – 20

18 Bastine, Familienmediation in der institutionellen Beratung, Shaker Verlag, 2006, Aachen, 131

19 Barht – Krabbe, Ibidem, 18 – 20

20 Bastine, 133

21 Barth – Krabbe, Ibidem, 18 – 20

22 Deutsches Richtergesetz (DRiG)

23 Sozialgesetzbuch (SGB) – Aches Buch (VIII) – Kinder- und Jugendhilfe – (Artikel 1 des Gesetzes v. 26. Juni 1990, BGBl. I S. 1163)

24 Fieseler – Schleicher, Kinder- und Jugendhilferecht. Gemeinschaftskommentar zum SGB VIII (GKSGB VIII). – §17 Rz., Luchterhand Verlag, München, 2004

25 Diese sehr direkt gewählten Worte sind, die – nach Grundrecht eingerammt – Aussagen des Doktoranden. Hier soll jedoch festgehalten werden, dass von mir weder der westliche, maßlose Liberalismus mit seinen diffusen Geschlechteransichten noch der kleingeistliche ungarische Konservatismus befürwortet wird. Beide Extrem führen zu einem Ungleichgewicht in der Gesellschaft. Viel mehr möchten wir mit der Arbeit darauf hinweisen, dass durch entsprechende Edukation, Sensibilisierung in Bezug auf gesellschaftliche Pluralisierung, mit einer weniger totalitären Sichtweise mehr erreicht werden könnte.

26 Ungarisches Grundgesetz, in Kraft getreten am 25.4.2011, 9 Reform, in Kraft getreten am 23.12.2020

27 Ungarisches Grundgesetz, (Alaptörvény), in Kraftgetreten am 25.04.2011, 9 überholte Fassung vom 23.12.2020.

28 Bodonyi – Hegedüs, A család fogalmának értelmezése. IN: Család, gyerek, társadalom., Hrsg. Judit Hegedüs, eisteswissenschaftliches Konsortium, Budapest, 2006, 9

29 Das operative Programm für die soziale Erneuerung (TÁMOP) wurde 2007 als Teil des Nationalen Strategischen Rahmenplans (NSRP) Ungarns, als Teil des Neuen Ungarischen Entwicklungsplans (NUEP), eingerichtet, um die Priorität der sozialen Erneuerung im Einklang mit den EU-Rechtsvorschriften

und -Verordnungen umzusetzen. A Társadalmi Megújulás Operatív Program (rövidítve TÁMOP) Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete, az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) keretein belül jött létre 2007-ben, és A társadalom megújulása prioritásának megvalósítását szolgálja az európai uniós jogszabályokkal és rendeletekkel összhangban.

30 Varga, A családi közvetítés (mediáció) specifikumai és problémái IN: De iurisprudencia et iure publico – Jog- és politikatudományi folyóirat (DIEIP), 2009/3 Nr.2, Szeged, 2

31 In Gegensatz zu Deutschland, können nach geltendem ungarischem Recht auch verschiedenen-geschlechtliche Personen eine eingetragene Partnerschaft eingehen § 6:514 UBGB.

32 Konfliktuskezelési iránytű - Segédanyag az alternatív vitarendezési eljárások alkalmazásához az oktatási intézményekben (Leitlinien für das Konfliktmanagement - Ein Toolkit für den Einsatz alternativer Streitbeilegung in Bildungseinrichtungen), in Zusammenarbeit mit dem Ministerium für Humanressourcen, Hrsg. Institut für Bildungsforschung und Entwicklung, Szerif Verlag GmbH, Budapest, 2012, 74

33 Näheres dazu Siehe auch: Klisics, Mediáció családügyi ügyekben – a gyökerekről és a sajátosságokról IN: Márkus Dezső összehasonlító jogtörténeti kutatócsoport folyóirata (DIKÉ) Nr. 2019/1, Pécs, 44 ff.

34 Szigligeti, A házassági bontópert megelőző előkészítő eljárás., Jogtudományi Közlöny, Nr.: 1954/7–8., 299

35 Lovas – Herczog, Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés, Wolters Kluwer Hungary GmbH Verlag, Budapest 2019, 12 ff. Siehe auch Kilics 44 ff.

36 Gesetz LV von 2002 über Mediation, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0200055.tv>

37 Reform und Übergangsbestimmungen im Rahmen der Reformbestrebungen des neuen UBGB

38 Reform und Übergangsbestimmungen im Rahmen der Reformbestrebungen der neuen UZPO

39 Kilics, 44–45

40 Im Bereich des Kinderschutzes traten am 1. Januar 2003 gemäß Artikel 132 Absatz 6 des Gesetzes XXXI von 1997 über den Schutz von Kindern und die Vormundschaftsverwaltung in seiner geänderten Fassung die Vorschriften über die Mediation im Kinderschutz in Kraft.

41 Näheres hierzu: Familienreport 2024, Hrsg. BMFSFJ- Referat Öffentlichkeitsarbeit, Berlin, 2024, 9ff.

42 Mikrocensus – 6. A háztartások és családok

adatai, KSH, Budapest, 2018

43 Laut dem Statistischen Bundesamt waren rund 2,17 Millionen Mütter und etwa 407.000 Väter im Jahr 2018 alleinerziehend in Deutschland. Tendenz steigend

44 Siehe hierzu: Mikrocensus, 22 und LSVD⁺ – Verband Queere Vielfalt e.V., <https://www.lsvd.de/de/ct/3292-Wie-viele-Kinder-gibt-es-mit-gleichgeschlechtlichen-Eltern-bzw-in-Regenbogenfamilien>

45 Familienreport 2024, 9

46 Siehe hierzu auch Datenerhebungen des deutschen Statistischen Bundesamtes (Destatis) <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Tabellen/2-4-lr-familien.html>

47 2023 laut Destatis.: fast 2,4 Millionen Frauen und rund 580.000 Männer (c.a.1/5 im Vergleich zu den Frauen).

48 Máté, Infójegyzet, Képviselői Információs Szolgálat, 2018/13 (Február), Budapest

49 Laut Datenerhebung in Ungarn, Mikrocensus 2016 (offiziell offengelegt) waren es knapp 3000 Familien, darunter nur 220 Lesbische Familien ¼ dieser Familien mit mindestens einem Kind. In Deutschland (2020) 10.000 Regenbogenfamilien, davon 4.000 gleich-

geschlechtliche Ehepaare und 6.000 gleichgeschlechtliche Lebensgemeinschaften mit minderjährigen Kindern. (Antwort der Bundesregierung auf Anfrage der FDP-Fraktion „Rechtliche Situation gleichgeschlechtlicher Ehepaare in Deutschland, der Europäischen Union und weltweit“ vom 22.12.2020.) 2021 waren es laut „Die Zeit – Online“ 2021/4 Ausgabe, schon 12.000 Familien.

50 Zu den verschiedenen Familienmodellen siehe auch Familienportal-Familien-und Tipps.de unter: <https://www.familie-und-tipps.de/Familienleben/Familienformen/>

51 Németh, Zoltán – Szilágyi András, Mediáció a gazdasági ügyekben – Hatékonyság, proaktivitás, gazdaságosság Kutatási összefoglaló tanulmány, IN: Magyar Jogász Szemle (MJSZ) 2020/4 A.O. Ausgabr. (Hrsg. HVG-Orac Verlag, Budapest, 2020. 19 - 38

52 Im Rahmen meiner Doktorarbeit haben wir die hier erwähnten Datenerhebungen getätigt. Der Fragenkatalog wurde mit Hilfe von Dipl.-Psych. Andrea Dujic erstellt. Die Auswertung und das „Übersetzen“ der Datensätze wurden ebenfalls von Dipl.-Psych. Andrea Dujic ausgeführt. Der Fragebogen wurde von Frau Prof. Dr. Herger Cs. Eszter DSc. abgesegnet und genehmigt.

dr. Herczeg Emma Anna
közjegyzőhelyettes

A kitagadás intézménye

I. Bevezetés

A 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezéseiből megfigyelhető, hogy az örökhagyó végintézkedési szabadságának kiterjesztése volt a jogalkotók célja, hiszen a kötelesrész mértékét csökkenti, és a kitagadási okok listáját újabb okokkal bővíti. A Ptk. kitagadási okokra vonatkozó rendelkezéseit az örökhagyó Ptk. hatálybalépése után tett kitagadó nyilatkozatára, azaz akkor kell alkalmazni, ha a végintézkedés, mely a kitagadást tartalmazza 2014. március 15. napja után kelt.¹ Kitagadni a kötelesrészre jogosultat csak a törvényben meghatározott feltételek fennállta esetén lehet, csak a törvényben megjelölt okok miatt. Ezen szigorú szabályozás oka, hogy a kötelesrészre jogosult személyek az örökhagyó legközelebbi családtagjai, azok akik az örökhagyóval adott esetben a legszorosabb családi kapcsolatban állnak, mely kapcsolat bár nem kizárólagosan, de többségben vérségi kapcsolatot jelent. Ezzel a szoros családi kötelékkel magyarázható az, hogy a törvény a kitagadás érvé-

nyességét, mint ahogy azt látni fogjuk szigorú feltételekhez köti. Jelen tanulmány célja a kitagadás természetének, jogkövetkezményének a bemutatása.

II. A kitagadás természete

Az örökhagyót megillető kitagadási jog a végintézkedés szabadságából következik, mely alapján az örökhagyó a vagyonáról, mint tulajdonáról szabadon rendelkezhet. Ezen jog az Alaptörvény XIII. cikkéből vezethető le, mely kimondja „Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez.”² Ezen alaptörvény által biztosított jog, azaz a tulajdonhoz való jog alapján az örökhagyót megilleti, hogy vagyonáról szabadon rendelkezzen, meghatározza halála után ki örököljön vagy épp ellenkezőleg ki ne örököljön. Az örökhagyó csak a törvényben meghatározott feltételek fennállta esetén jogosult arra, hogy a kötelesrészre jogosultat kitagadja.³

A kitagadás, mint a kiesés egyik esete, az egyetlen olyan egyoldalú örökhagyói rendelkezés, amely nemcsak az örökléstől, de a kötelesrésztől is megfosztja az örökös.⁴ Hasonló eredményre vezetnek ugyan a lemondás bizonyos esetei, és az érdemtelenység is, de a lemondás az örökhagyó és a kötelesrészre jogosult törvényes örökös egybehangzó akaratnyilvánításával, azaz szerződéssel jön létre. Az érdemtelenység jogkövetkezménye pedig az azt megvalósító magatartással beáll, nem szükséges hozzá örökhagyói akaratnyilvánítás, az érdemtelenység már önmagában kiesési ok.⁵

Az örökhagyónak lehetősége van arra, hogy egy olyan személyt, aki végrendelet hiányában törvényes örökösé volna, az örökségből kitagadjon, vagy kizárjon. A kitagadásnak a kizárástól eltérő joghatása, hogy az kihat a kötelesrész igényre is, érvényes kitagadás folytán a kitagadott személy a kötelesrészről is elesik.

III. A kitagadás érvényességének a feltételei

1. Érvényes végintézkedés

Kitagadásnak csak végintézkedésben lehet helye, ide tartoznak a közvégrendeletek, írásbeli magánvégrendeletek, szóbeli végrendeletek, öröklési szerződés, halál esetére szóló ajándékozás. Míg a végrendelet az örökhagyó egyoldalú jognyilatkozata, addig az öröklési szerződés és a halál esetére szóló ajándékozási szerződés az örökhagyó és a szerződéses örökös, illetve az örökhagyó és a megajándékozott kétoldalú jogügylete, amely végintézkedésnek az örökhagyó oldaláról minősül, a megajándékozott részéről és a szerződéses örökös oldaláról azonban nem.⁶

A kitagadást tartalmazó végintézkedésnek érvényesnek kell lennie ahhoz, hogy az abba foglalt kitagadás érvényes legyen. Ha a végintézkedés érvénytelen a kitagadás még akkor sem vehető figyelembe, ha egyébként egyéb törvényi feltételeknek megfelel. Előfordulhat, hogy az eredetileg érvényes végrendelet hatálytalanná válik. Ebben az esetben a kitagadás is hatályát veszti, tekintettel arra, hogy a ki-

tagadás osztja a kitagadást tartalmazó végintézkedés sorsát.⁷

A Ptk. 7:47. § szerint „Ha a végrendelet több rendelkezése közül valamegyik érvénytelen vagy hatálytalan, a többi rendelkezés érvényes vagy hatályos marad, feltéve, hogy az örökhagyó eltérően nem rendelkezik, és a végrendelet részleges fennmaradása feltehető akaratával nem ellentétes.”⁸

Ezen rendelkezésből következik, hogy ebben az esetben a kitagadás akkor válik érvénytelenné, illetőleg hatálytalanná, ha magára a kitagadásra vonatkozó rendelkezés is érvénytelen vagy hatálytalan.

Itt megjegyezném, hogy a végrendelet érvényes akkor is, ha örökösnevezést egyáltalán nem tartalmaz, hanem csak a törvényes örökös kizárásáról, kitagadásáról szól.⁹

Az örökhagyó halála esetén a végintézkedés szabadságából adódóan vagyonáról rendelkezhet pozitív tartalommal. Ebben az esetben meghatározza azt, hogy a vagyonból ki milyen juttatást kap, vagy negatív tartalommal, amikor arról rendelkezik, hogy a hagyatékból ki ne részesedjen, azaz kizárja, vagy kitagadja valamely örökösét. Tekintettel arra, hogy a kizárás, vagy a kitagadás által a hagyatékból részesedő többi örökös részesedése fog növekedni, végső soron ez is juttatás, csak ebben az esetben az örökhagyó nem közvetlenül határozza meg ki örököljön utána, hanem a kizárás vagy a kitagadás által közvetett módon.¹⁰

Azt, hogy mi minősül végrendeletnek a PK85. számú állásfoglalásával összhangban mondja ki a törvény: „Az okirat végrendeleti jellegének

megállapításához az szükséges, hogy az örökhagyó halála esetére szóló vagyoni rendelkezést tartalmazzon, és külsőleg az örökhagyótól származónak mutakozzék.”¹¹ Az itt meghatározott „kettő feltétel bármelyikének hiányában végrendeletről nem lehet szó.”¹² Mindazok a körülmények, amelyek ezt meghaladóan merülnek fel, már nem az okirat végintézkedési jellegét, hanem a végintézkedés esetleges érvénytelenségét vagy hatálytalanságát befolyásolják.

2. Kitagadási okok

A kitagadás érvényességének feltételét képezi az azt tartalmazó érvényes végintézkedés mellett, hogy a kitagadási okot az örökhagyó a végintézkedésben kifejezetten megjelölte, és ez az ok megfelel a Ptk.-ban szabályozott kitagadási okok valamelyikének.

Kitagadni csak és kizárólag a törvényben meghatározott okokból lehet a kötelesrészre jogosultat. A kitagadási okokat a törvény határozza meg, ezen okok a következők.

„(1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészre jogosult

- a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;
- b) az örökhagyó sérelmére bűncselekményt követett el;
- c) az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;
- d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette;

e) erkölcstelen életmódot folytat;

f) – akit végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték – a büntetését még nem töltötte ki;

g) a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá.

(2) A nagykorú leszármazót az örökhagyó a vele szemben tanúsított durva hálátlanság miatt is kitagadhatja.

(3) A szülőt az örökhagyó a sérelmére elkövetett olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére ad alapot.

(4) Házastársát az örökhagyó házastársi kötelességét durván sértő magatartása miatt kitagadhatja.”¹³

A Ptk. kitagadási okaként első helyen megjelölt érdemteleniséget, a törvény 7:6. § -a határozza meg, ezáltal további három kitagadási okot nevesítve

„(1) Érdemtelen az öröklésre,

- a) aki az örökhagyó életére tört;
- b) aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, a végakarát érvényesítését megghiúsította vagy ezek valamelyikét megkísérelte;
- c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tört.”¹⁴

Ezen okok érvényes kikötése kizárja, hogy a kötelesrész jogosultját kötelesrész illesse meg. A törvény tehát a kitagadás tekintetében szigorú korlátok között tartja az örökhagyó rendelkezési jogát. Látható, hogy a kitagadási okok egy része minden kötelesrészre

jogosulttal szemben, míg másrészük csak nagykorú leszármazóval, szülővel vagy házastárssal szemben érvényesülhet.¹⁵

A kitagadás érvényességéhez elegendő, ha az örökhagyó azon magatartást leírja, ami kitagadásra vezetett. Nem kell szó szerint azt írnia, ami a törvényben van, és nem szükséges a kitagadás szó használata sem, ha a végintézkedésből egyértelműen megállapítható, hogy az örökhagyó akarata erre irányult és a kitagadás okát is megjelöli, pl. gyermekem utánam semmit ne kapjon, semmit ne örököljön mert tíz éve nem tartja velem a kapcsolatot, kórházi kezelésem alatt nem látogatott, betegségem idején nem számíthattam rá.¹⁶

A kitagadás tehát csak akkor érvényes, ha az örökhagyó megjelöli azokat a tényeket, körülményeket, amelyek a kitagadás okát adják, és ezek olyan okok, amelyeket a törvény kitagadás okaként megjelöl. A megjelölt ok valóságát, annak meglétét az köteles bizonyítani, aki a kitagadásra hivatkozva örökölni kíván.¹⁷

IV. Kitagadott személy, mint törvényes képviselő

Fontos megemlíteni, hogy aki kitagadás, vagy érdemtelenység miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyon kezelésére a szülői vagyonkezelésből kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.¹⁸ Ebben az esetben a gyámhatóság a vagyon kezelésére vagyonkezelő gyámot

rendel ki. Ha a gyermek azzal a kikötéssel kapott vagyont, hogy azt szülei nem kezelhetik, a gyámhatóság, a vagyont juttató személy javaslatának figyelembevételével a vagyon kezelésére gyámot, vagyonkezelő gyámot rendel ki.¹⁹

„Ha a Ptk. 4:155. § (2) bekezdése alapján felmerül a vagyonkezelő gyám kirendelésének szükségessége, a gyámhivatal megvizsgálja a vagyont juttató személy javaslatát. Ha a vagyonkezelés kizárása a szülői felügyeleti jogot gyakorló szülőt érinti, a vagyonkezelő gyám kirendelésének feltétele, hogy a másik szülő a vagyonkezelésre bármilyen okból ne legyen jogosult, vagy vagyonkezelése a gyermek érdekével ellentétes legyen.”²⁰ Azon, hogy „a másik szülő a vagyonkezelésre bármilyen okból ne legyen jogosult”, azt is kell érteni, ha a vagyont a gyermek azzal a kikötéssel kapta, hogy azt egyik szülője sem kezelheti, azaz a gyermek szülei nem kezelhetik. Vagyonkezelő gyámot kell tehát minden olyan esetben kirendelni, amikor nem a szülő, vagy ha a törvényes képviselőt nem a szülő látja el, hanem a gyám, akkor a gyám, nagykorú örökösnél pedig a gondnok, mint törvényes képviselő, vagy a gyermek kezeli, kezelheti a vagyont.

V. Megbocsátás, mint a kitagadás figyelembevételét kizáró körülmény

Az örökhagyó a kitagadás okaként megjelölt magatartást megbocsáthatja. Ha az örökhagyó még a végintézkedés megtétele előtt megbocsátotta a kitagadás okaként megjelölt magatartást, a kitagadás

érvénytelen. A kitagadott személy ilyen esetben kötelesrészt tarthat igényt, mert az örökhagyó nyilatkozata ugyan érvénytelen, mint kitagadás, de megáll, mint kizárás.²¹ Az örökhagyó azt, aki törvényes örököse vagy azzá válhat más személynek az örökössé nevezésével vagy végrendeletben tett kifejezett nyilatkozattal kizárhatja az öröklésből. A kizárást nem kell indokolni, A kötelesrészt meghaladó törvényes örökrészből a kötelesrészt jogosult is kizárható.²² Ha a kitagadás okát az örökhagyó a végintézkedése után megbocsátotta, a kitagadás a végintézkedés visszavonása nélkül hatálytalanná válik. A kitagadás utólagos megbocsátása és hatálytalansága folytán az eredetileg kitagadott személy jogállása attól függ, hogy a végrendeletben csak kitagadás szerepelt – e vagy más rendelkezés is, így például örökösnevezés. Ha a végrendelet csak kitagadást tartalmazott, és az örökhagyó a kitagadott személynek megbocsátott, a kitagadással érintett személy a törvényes öröklés szabályai szerint örökösként részesedik a hagyatékban. Ha az örökhagyó a végrendeletében örököszt, illetve dologi hagyományost nevezett, a megbocsátott kitagadással érintett személy annyiban, és csak annyiban örököl törvényes örökösként, amennyiben a végrendeleti rendelkezések az egész hagyatékot nem fedik le, egyébként a mellőzés miatt a megbocsátott kitagadással érintett személy csak kötelesrészt tarthat igényt.²³

Ha például az örökhagyó kettő gyermeke közül az egyiket nevezte meg teljes hagyaték kizárólagos örököseként, a másikat érvényesen kitagadta, majd megbocsátott neki, ezzel a kitagadás

hatálytalanná vált, de a végrendelet továbbra is csak az egyik gyermeket nevezi meg örököseként. A hatálytalanná vált kitagadás következményeként a végintézkedésben nevezett gyermek megszerzi a teljes hagyatékot, testvére kötelesrész iránti igényével terhelten. Ha viszont a végrendelet csak kitagadást tartalmazott, örökösnevezést nem, akkor a törvényes öröklés rendje szerint a kettő gyermek fejenként egyenlő arányban örökölnék. A megbocsátás formáját a törvény nem szabályozza. Az történhet akár írásban, akár szóban, az érintettnek címzett, vagy mások előtt tett kifejezett nyilatkozattal, de lehet hallgatólagosan is. Hallgatólagosságra az örökhagyó és a kitagadott közötti kapcsolatból, a közöttük fennálló viszonyból lehet következtetni, vagy abból, hogy az örökhagyó utóbb megajándékozta a kitagadottat, vagy őt végrendeleti juttatásban részesítette.²⁴

„Önmagában nem minősül azonban megbocsátásnak, ha az örökhagyó a kitagadást követően az örökössel a kapcsolatot nem szakítja meg, őt akár még anyagilag is támogatja. A megbocsátás azt a szándékot is magában foglalja, hogy az örökös a hagyatékból részesedhessen.”²⁵ A megbocsátást a kitagadottnak kell bizonyítania.

VI. Kitagadás, melynek oka még nem következett be

Felmerül a kérdés, érvényes lehet-e az a kitagadás, amely olyan okra hivatkozik, amely még nem valósult meg. A törvény szövegéből kiindulva, mely a kitagadás okának kifejezett megjelö-

lését kívánja, az, ami még be sem következett érvényes kitagadási ok sem lehet. Előfordulhat azonban, hogy az örökhagyó attól fél, hogy a későbbiekben, amikor a kitagadási ok bekövetkezik, már nem rendelkezik végintézkedési képességgel. Ezért ő előre szeretne rendelkezni arról, azaz feltételesen, hogy ha és amennyiben gyermekem nem nyújt számomra segítséget amikor nekem szükségem lenne rá, kitagadom. Ezen kitagadás tehát feltételes. Ha elfogadjuk, hogy a feltételes kitagadás érvénytelen, akkor az örökhagyó előre kinyilvánított akarata nem érvényesülhet. Bekövetkezhet az a méltánytalanság, hogy a kitagadási okot megvalósító, de az örökhagyó végintézkedési képessége hiányában ki nem tagadható örökös, épp olyan részesedéshez jut, mint akik minden kötelezettségüknek eleget tettek.²⁶ A feltételes kitagadás elfogadását támasztja alá, hogy a Ptk. a feltételhez kötött részesítést nem tiltja, csak akkor nyilvánítja érvénytelennek, ha az nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik, érthetetlen, lehetetlen, ellentmondó. A jogellenes felfüggesztő feltételhez kötött végrendeleti részesítés is érvénytelen, míg a jogellenes bontó feltételt nem kell figyelmen kívül kell hagyni.²⁷

„A törvényes okot megjelölő, de feltételes kitagadás egyik érvénytelenségi esetcsoport alá sem tartozik. A jövőben megvalósuló valamely kitagadási ok megjelölése is felfogható feltételes részesítésnek, az örökös akkor részesülhet a hagyatékából, ha a végintézkedésben megjelölt törvény által is elismert kitagadásra vezető magatartást nem tanúsítja.”²⁸

Ismeretes olyan jogirodalmi álláspont, mely a fentiekből azt a következtetést vonja le, hogy az örökhagyó a végintézkedésben feltételes kitagadásról is rendelkezhet. Az igaz, hogy a végrendeletben a nevezett örökös feltételhez kötött öröklése nem érvénytelen, ha a feltételnek az öröklés megnyíltáig kell teljesülnie. Én azonban nem merném határozottan azt állítani, hogy ennek az „ellentété”, tehát a feltételhez kötött kitagadás is érvényes, mert ez oda vezethetne, hogy minden végrendelet tartalmazna feltételes kitagadást, minden kitagadási okból. Ezzel a gyakorlat is így van, hiszen ellenkező esetben úgy szólnának a végrendeletek, hogy arra az esetre, ha vagyon elleni bűncselekményt követ el a sérelmemre az örökös nem tagadom ki, de azzal a feltétellel ezennel kitagadom, hogy ha sérelmemre az élet, testi épség és az egészség elleni bűncselekményt követne el. Ezt majd a bírói gyakorlat fogja eldönteni. Addig is teljes bizonyossággal az jelenthető ki, hogy a kitagadási oknak a kitagadáskor fenn kell állnia.

VII. A kitagadás relatív hatálya

A Ptk. szerint kötelesrészre jogosult az örökhagyó leszármazója, házastársa és szülője. Hármuk közül a szülő és a leszármazók vonatkozásában érvényesül a helyettesítés elve. Kötelesrészre azonban a kiesett szülőt a törvényes öröklés rendje szerint helyettesítő törvényes örökös már nem jogosult, a kieső leszármazót helyettesítő pedig kötelesrészre akkor jogosult, ha maga is leszármazó-

ja az örökhagyónak. Így az örökhagyó gyermekének kiesése esetén, ha van leszármazója az ő gyermeke, az örökhagyó unokája, ha gyermek is és az unoka is kiesik a dédunoka lesz jogosult kötelesrészre, egészen addig, amíg az örökhagyó után a kiesőt a törvényes öröklés rendje szerint helyettesítő leszármazó van. Abból, hogy kitagadni a kötelesrészre jogosultat az öröklésből csak a törvényben meghatározott okok miatt lehet következni, hogy a kitagadási ok fennállása csak arra a hozzátartozóra nézve eredményez jogkövetkezményt, azaz kötelesrésztől megfosztást, akire személy szerint a kitagadási ok fennáll. Valamely leszármazó kitagadása tehát csak az ő személyére vonatkozik, a kitagadott személy kiesése folytán éppúgy, mint egyszerű kizárása esetén a helyettesítés elve szerinti örökösök nem esnek ki az öröklésből, ők a kitagadott személy helyébe lépnek, mint soron következő törvényes örökösök, ha ők egyben az örökhagyó leszármazói is, akkor őket kötelesrész is megilleti. Ha az örökhagyó a végrendeletben a kitagadáson kívül más rendelkezést nem tesz, vagyis nem nevezett meg örökös, a hagyatékban a törvényes öröklés érvényesül, és a kitagadott gyermek leszármazója megörökli felmenője örökrészét. Ha viszont az örökhagyó a végrendeletében végrendeleti örökös nevezett és vagyonát reá hagyta, ezzel valójában a kitagadott gyermek törzsét is kizárta az öröklésből, a kitagadott leszármazója felmenője örökrészét nem örökölheti meg, de a kötelesrész²⁹ megilleti. Ebben az esetben tehát megilleti, és nem biztos, hogy megilleti a kötelesrész a kitagadott leszármazó-

ját, mivel ha például annyi kötelesrész alapjához hozzászámítandó adományt kapott a kötelesrészre jogosult, hogy az a kötelesrész alapja szerint számítva a kötelesrészt eléri, akkor a hagyatékból neki kötelesrész már nem jár. Az örökhagyónak tehát kifejezetten rendelkeznie kell arról, ha a kitagadott személy leszármazóit is megakarja fosztani a kötelesrésztől. Az már más kérdés, hogy a kitagadás érvényes lesz-e a kitagadott személy leszármazóira nézve is. Ha a kitagadott leszármazója adott esetben kiskorú gyermek, ő feltehetően nem követte, nem követhette el azt a cselekményt melyért a felmenőjére megharagudott az örökhagyó és kitagadta, de ennek eldöntése már a bíróságra tartozik.

VIII. Összegzés

Jelen tanulmányban láthattuk, hogy a kitagadás érvényességével szemben a törvény szigorú feltételeket támaszt. Hiszen hiába érzi úgy az örökhagyó, hogy kötelesrészre jogosult örököse nem jogosult utána még kötelesrészre sem, a kitagadás okaként csak olyan magatartást jelölhet meg érvényes kitagadási okként, amelyet a Ptk. tartalmaz. Mindemelllett a kitagadás érvényességének feltétele, hogy az azt tartalmazó végintézkedés érvényes legyen. Jelen tanulmányban részletesen bemutatásra kerültek a kitagadás érvényességének a feltételei, továbbá a tanulmány kitér többek között arra is, hogy amennyiben a kitagadás érvényes az kire hat ki. Csak a kitagadott személyre, vagy kiesése esetén a helyébe lépő örökösökre is? Mi történik akkor, ha az örökhagyó

végrendeletében kitagadja gyermekét, és annak leszármazóját, adott esetben kiskorú unokáját nevezi meg örökösének, vajon egy hagyatéki eljárás során eljárhat-e a kiskorú unoka képviselőben a kitagadott személy, mint törvényes képviselő? Hogyan hat a kitagadásra az örökhagyó általi megbocsátás? Vajon ennek a megbocsátásnak kifejezett nyilatkozatnak kell lennie? Jelen tanulmányban többek között választ kapunk ezen kérdésekre is.

1 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről 65. §

2 Magyarország Alaptörvénye 2011. április 25. XIII. cikk.

3 Tókey Balázs: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény kommentárja, (szerk: Csehi Zoltán – Bodzási Balázs – Tókey Balázs) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021., 2438. o.

4 Sóth: Öröklés a családban. A törvényes öröklés és a kötelesrész. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2005. 253. o.

5 Sóth: i.m. 253. o.

6 Anka Tibor: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja (szerk.: Osztovics András) IV. kötet,

OPTEN Informatikai Kft., Budapest, 2014. 436. o.

7 Sóth Lászlóné: i.m. 255-256. o.

8 Ptk. 7:47. §

9 Orosz Árpád: Bírói gyakorlat füzetek 1.

Végrendelet. Opten Kft., Budapest, 2012. 13. o.

10 Anka: i.m. 437.o.

11 Ptk. 7:12. §

12 PK85.számú állásfoglalás

13 Ptk. 7:78. § (1) bekezdés

14 Ptk. 7:6. §

15 Wellmann György (szerk.) Polgári Jog Kommentár a gyakorlat számára, Hatodik kiadás [online] In: Jogkódex, Budapest, ORAC Kiadó Kft., Budapest 2023. (letöltés:2023. december 5.)

16 Sóth: i.m. 259. o.

17 BH 1993.358

18 Ptk.7:78. § (5) bekezdés

19 Ptk. 4:155.§

20 149/1997. (IX.10.) Kormány rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról 26/A §

21 Vékás Lajos: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Complex Kiadó, Budapest 2013. 1023. o.

22 Ptk.7:29.§ (1)-(2) bekezdés

23 Vékás: i.m. 1023. o.

24 Fabó Tibor, A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja, (szerk.: Osztovics András) IV. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014. 685. o.

25 BH2015.37

26 Fabó: i.m. 673. o.

27 Ptk. 7:38. §

28 Fabó: i.m. 674. o.

29 Sóth: i.m. 254. o.

dr. Zoltán Mitrovics

*doctoral student, Doctoral School of the
Law, University of Pécs*

Changing Paradigms: The Transformation of Juvenile Probation in Modern Corrections

Probation supervision of juvenile offenders in corrections is a crucial tool for successful social reintegration and prevention of recidivism. This study examines the legal provisions regarding probation supervision of juveniles in corrections, with particular emphasis on current Hungarian legal regulations and their practical application. It analyzes the purpose and legal framework of probation supervision in relation to various probation officer activities. The research addresses legislative changes, their impacts, as well as potential shortcomings and opportunities for improvement in the regulations. The results highlight the extent to which the legal environment supports the reintegration of juvenile offenders and the prevention of recidivism, as well as the challenges that arise in the practical implementation of the regulations.

I. Introduction

Probation supervision of juvenile offenders in corrections is an important

legal institution in the modern justice system. This measure bridges the gap between punishment and reintegration, aiming to support the reintegration of juvenile offenders into society while reducing the risk of recidivism. The significance of probation supervision has increased in recent decades as criminal justice increasingly emphasizes prevention and social reintegration, especially for juveniles.

Probation supervision is a complex task that involves supporting and monitoring the offender, as well as mobilizing community resources. Beyond the general goals of probation supervision, in the case of juvenile offenders, the aim is for the probation officer to assist the juvenile in acquiring new skills, developing positive relationships, and establishing a law-abiding lifestyle. This approach is beneficial not only for the individual but also for society as a whole, as it reduces crime and promotes social cohesion.

The legal regulation of probation supervision defines the role of the probation officer, the tools that can be used to achieve the goals, and the framework for cooperation between the institutions involved. The current legislation not only establishes the specifics of criminal liability for juveniles but also specifies the special measures that ensure the possibility of reintegration and resocialization, promoting their success.

Juvenile probation supervision faces numerous challenges in the 21st century. These challenges stem partly from changing social circumstances and partly from structural problems within

the system. In the following, we will review in detail the legal provisions regarding probation supervision of juveniles in corrections. The focus of the examination is on current Hungarian regulations and practical implementation. The study addresses legislative changes in recent years and the extent to which the current legal framework meets the requirements for special treatment of juvenile offenders. The analysis aims to highlight the strengths and weaknesses of the regulations and to formulate recommendations for increasing the efficiency of the system.

II. Special Provisions for Juveniles

The definition of who is considered a juvenile in terms of committing crimes varies across eras and societies, and thus this definition may change.¹ Legal systems in different countries define the age limit for juveniles differently, which affects the lower and upper age limits for criminal liability, as well as the applicable forms of punishment. In Hungary, according to current criminal law, a juvenile is someone who has reached the age of twelve but not eighteen at the time of committing the offense.² However, the assessment of criminal liability for juveniles between 12 and 14 years of age is uniquely structured.

In Hungary, we have information about the regulation of the age of criminal responsibility dating back to the Csemegi Code. Based on this, the lower age limit for criminal liability was

12 years until the 1961 Criminal Code came into effect, after which it changed to 14 years.³ The reasons for raising the age limit included the fact that young people typically completed their primary education by this age, and theoretically, they had acquired the most basic rules of biological-mental development and social coexistence by this time.⁴

For nearly sixty years, the lower age limit for childhood as a factor excluding criminal liability was 14 years. However, the legislator lowered the minimum age of criminal responsibility, citing an increase in verbal and physical attacks against teachers committed by minor students and adults assisting them.⁵ The change, effective from 07.09.2020, was introduced by Act LXXIV of 2020 on certain amendments to laws necessary to eliminate and prevent school violence. However, the lowering of the minimum age of criminal responsibility was not implemented universally, but in a sectoral manner. On one hand, juveniles between 12 and 14 years of age became punishable only for certain crimes⁶, and on the other hand, only if they possess the necessary insight to recognize the consequences of the crime. According to Instruction 11/2018. (VI. 29.) LÜ on the performance of prosecutorial tasks related to juvenile criminal cases, the prosecutor's office decides on the capacity for discernment based on expert opinions on one hand, and on other available information (such as environmental study, pedagogical characterization, medical documentation on physical and psychological condition, etc.) on the other hand.⁷

Both the Criminal Code and the Penitentiary Code contain separate provisions for juvenile offenders. The Criminal Code specifically defines the purpose of punishment or measures for juvenile offenders. Accordingly, the primary aim of punishment or measures imposed on a juvenile is to ensure that the juvenile develops in the right direction and becomes a useful member of society.⁸ Our criminal law also emphasizes the principle of ultima ratio for juvenile offenders, stating that measures or punishments involving deprivation of liberty can only be applied or imposed on a juvenile if the purpose of the measure or punishment cannot be achieved by other means.⁹

The law regulating the execution of measures and punishments also makes separate provisions for juveniles. These include rules on separation¹⁰, education of juvenile detainees¹¹, and specifically prescribes that to assist the juvenile's integration into society, the help of the guardianship authority and other state bodies, civil organizations, educational institutions, the probation officer, and the juvenile's relatives should be utilized.¹²

Based on the above, it can be said that juvenility is a unique life situation in which an individual's personality is still developing, therefore criminal law applies a different approach to them compared to adult offenders. Defining juvenility not only means setting an age limit but also considering that offenders, due to their age characteristics, have an increased need for educational and reintegration-oriented measures. The primary goal of juvenile criminal

justice is to reintegrate them into society and prevent recidivism, rather than retribution. Accordingly, the laws provide special procedures and measures that primarily promote the social reintegration of juvenile offenders.

In the following part of the study, I will present those special provisions among the currently effective regulations for juveniles that are related to the activities of probation officers in corrections.

III. Probation Officer's Report for Juveniles

The purpose of the probation officer's report is to provide a comprehensive picture of the juvenile offender's personality, family and social background, living circumstances, as well as the circumstances and reasons leading to the crime and the possibilities of eliminating them. The report prepared by the correctional probation officer is always related to conditional release, therefore the correctional probation officer must consider the rules of the Criminal Code regarding conditional release when preparing the report.

The Criminal Code states as a general rule that those convicted as perpetrators of certain serious crimes (such as genocide, crimes against humanity, apartheid resulting in death, murder, kidnapping, etc.) cannot be released on parole.¹³ This also applies to those convicted for preparation, as accomplices, or with unlimited mitigation of punishment for these crimes. Additionally, offenders convicted of violent crimes

against family members punishable by eight years or more imprisonment, or sexual crimes against persons under eighteen, cannot be released on parole.¹⁴ For juvenile offenders, these rules only apply if they were at least sixteen years old at the time of the offense and are sentenced to ten years or more imprisonment.¹⁵ These provisions for juvenile offenders emphasize that the focus of penal objectives is much more on their proper development, with deprivation of liberty as a last resort.

Special behavioral rules also differ for juveniles. In cases where conditional release would not be applicable, but the court decides to allow it due to circumstances of the offense or other sentencing factors¹⁶, probation supervision, restraining orders¹⁷, and electronic monitoring may be ordered for adults¹⁸. However, electronic monitoring and restraining orders cannot be imposed on juvenile offenders.¹⁹ The rationale is that family connections play an important role in the psychological development of juveniles, and such restrictions would be counterproductive to the goals of punishment.²⁰ Therefore, the correctional probation officer cannot recommend such special behavioral rules in the report for juveniles.

There are also specific rules for preparing probation officer reports for juveniles. The correctional probation officer must hear the parent or guardian living with the juvenile, or in their absence, the person providing care.²¹ The Probation Officer Regulation also suggests, though not mandatorily, that the probation officer should gather in-

formation from the juvenile's legal representative, child protection guardian, the local family and child welfare service and center, and in case of children in care, the local child protection service. The purpose of hearing the legal representative living with the juvenile and gathering information is primarily to collect relevant information about the juvenile, understand experiences in child protection care, and use this information in preparing the report.²²

IV. Environmental Study for Juveniles

Regarding environmental studies prepared by correctional probation officers for juvenile detainees, the Probation Officer Regulation (Pfr.) stipulates the same rules as for probation officer reports. In the absence of a provision affecting parental custody, the legal representative of a juvenile serving a prison sentence is the parent. The hearing of the parent living with the juvenile or other legal representative (e.g., child protection guardian) cannot be omitted when preparing the environmental study.

The correctional probation officer specifically names the persons interviewed during the preparation of the environmental study, indicates their relationship to the detainee and their willingness to cooperate, and presents the information provided by the interviewed persons. Involving the parent can be important for several reasons:

- Based on the parent's statements, the correctional probation officer

can get a comprehensive picture of the juvenile's family circumstances, upbringing, and home environment.

- The interview reveals how the parent relates to the committed act and its consequences, which is important information for determining the juvenile's support needs.
- The interview may reveal the extent to which the juvenile can count on family support during the reintegration process.
- Information provided by the parent (e.g., the juvenile's circle of friends, deviancies occurring in the family) can help assess the juvenile's vulnerability from a crime prevention perspective.

Therefore, interviewing the parent is a crucial element in preparing the environmental study, as it contributes to a better understanding of the juvenile's situation.

V. Reintegration Care and Preparation for Release of Juveniles

The preparation of juvenile offenders for release is crucial for successful social reintegration. Edwin Sutherland's differential association theory, a fundamental theory in criminology, posits that criminal behavior is learned, not inherited or innate. Criminal behavior is acquired through interaction and communication with others, primarily in intimate personal groups.²³

Sutherland's theory highlights the decisive role of the environment in the development of criminal behavior. In prisons, juveniles easily adopt the norms and habits of the "prison subculture," which are particularly harmful to them.²⁴

Due to age-related characteristics and to reduce prison-related harms, the correctional organization needs to pay special attention to juvenile detainees to increase their chances of reintegration.²⁵ According to György Vókó, juvenile convicts are more susceptible and vulnerable, which is why it's important to pay great attention to their protection during detention.²⁶ The aim of preparation for release is to change these behavioral patterns and attitudes, steering them in a positive direction to avoid recidivism and ensure successful social reintegration.

According to the Penitentiary Act, juveniles' imprisonment must be carried out in separate correctional institutions or in segregated parts of correctional institutions.²⁷ The current regulation designates four correctional institutions where juvenile convicts can serve their sentences:

- Baranya County Correctional Institution – Pécs
- Bács-Kiskun County Correctional Institution – Kecskemét
- Borsod-Abaúj-Zemplén County Correctional Institution – Szirma-besenyő
- Juvenile Correctional Institution - Tököl²⁸

Correctional probation officers working in these institutions have a primary task of providing reintegration

tion care for juvenile prisoners. As part of reintegration care, to counteract prison-related harms and the aforementioned negative effects, reduce the risk of recidivism, and increase the chances of successful social reintegration, the correctional probation officer may conduct group sessions, trainings (e.g., anger management, problem-solving, communication development), or even make interventions through individual case management.

1. Family consultation

In the framework of care, restoring and strengthening family and other social relationships is particularly important for juveniles.²⁹ To this end, the Penitentiary Act allows for the use of a special form of contact called family consultation.³⁰ Family consultation is not listed among the forms of contact³¹ provided for adult convicts, so this form of contact can only be provided for juvenile convicts. Family consultation can be requested by the detainee or the legal representative. Its authorization is within the authority of the prison warden, who may request information from the territorially competent family assistance or child welfare service to verify the justification of the request.³²

The practical implementation of family consultation takes place in the correctional institution, with the reintegration officer, psychologist, and correctional probation officer participating in its organization. Family consultation can take place every three months, for a maximum of ninety minutes, under continuous supervision. Thus, family

consultation is an informal form of contact where the juvenile convict has the opportunity to meet with family members. In addition to the forms of contact provided for convicts, family consultation can be another tool for preserving and rebuilding family relationships. Since family consultation is not considered a visitor reception, it can be organized even if the juvenile detainee's legal representative is also serving a prison sentence.³³

2. Family therapy

In addition to family consultation, the Penitentiary Act provides another form of contact for juvenile convicts, namely family therapy sessions.³⁴ Unlike the informal nature of family consultation, this form of contact is much more formalized.

Family therapy sessions can be initiated by the detainee, their legal representative, or the correctional institution if they observe that the relationship between the juvenile and their relative who maintains contact has deteriorated.³⁵ However, family therapy sessions initiated by the correctional institution can only be implemented if the juvenile's relative makes a declaration of intent to participate in the therapy.

Family therapy sessions can only be led by a person with a psychology degree, who determines the number and frequency of sessions and can also suggest the involvement of external persons.³⁶ An important difference compared to family consultation is that these sessions can be conducted outside the correctional institution.³⁷

They can only be exceptionally authorized between convicts if there are less than six months left until their expected release, and in such cases, the sessions should be conducted at the KKMI (Central Medical Diagnosis and Treatment Institute) if possible.³⁸

The correctional probation officer can also recommend the necessity of family therapy sessions if they perceive during reintegration care and preparation for release that the juvenile's family relationships have loosened and the involvement of a psychologist is necessary to restore these relationships.

3. Family Decision-Making Group Conference

To promote successful social reintegration of juveniles, the Penitentiary Act specifically highlights that the correctional probation officer can organize family or group decision-making meetings as part of reintegration care.³⁹ The practical realization of such meetings is the Family Decision-Making Group Conference (FDMGC) or Family Group Conference (FGC), which is a method within the scope of restorative procedures.⁴⁰

The restorative approach has long been used in various communities to help participants affected by conflict develop a common position on conflict resolution, serving both community and individual interests.⁴¹ The essence of the conference model is that all stakeholders participate in exploring the solution to the conflict. However, the FDMGC used in correctional institutions differs from the general model;

its peculiarity is that the victim usually does not participate in the procedure, and consequently, planning for victim compensation does not occur.

During the FDMGC, participants develop an action plan for the post-release period. The plan is jointly developed by the conference participants, who may include the detainee's family members, representatives from educational institutions, the mayor, correctional probation officer, future employer, and essentially any other participant who can contribute to the success of the juvenile's social reintegration.⁴²

The FDMGC thus provides an opportunity - primarily for detainees about to be released - for family members and community members to jointly discuss the reasons that played a significant role in committing the crime, and to plan adequate and complex interventions to reduce the chance of recidivism. The main goal of the activity, beyond the above, is to promote the detainee's successful social reintegration and to mitigate the long-term effects of prison harms, stigmatization, prisonization, and deprivation.

The possibility of applying FDMGC and its significance in promoting the success of social reintegration in correctional institutions is considerable. Many experts and studies point out that the six months after release are the most critical for the released detainee, as this is usually when the success or failure of social reintegration, i.e., becoming a repeat offender, is determined.⁴³ The FDMGC provides detainees about to be released with an opportunity to choose a law-abiding lifestyle during the peri-

od when they are most at risk of recidivism. For the implementation of the action plan prepared in connection with the FDMGC, they can count on support and help from members of the receiving environment, family members, and numerous professionals.

Overall, the application of FDMGC can achieve a dual objective: the method promotes social reintegration and thus contributes to achieving the goal of imprisonment, while the cooperation of the immediate family and community members can greatly reduce the risk of recidivism for the released detainee. When someone returns to their family and community from detention, it creates a new situation, as changes occur not only in the family but also in the individual who was away from their family during the absence. Moreover, a criminal record appears as a kind of stigma in the individual's life and family, which is mostly judged negatively. The community can be open to helping the social reintegration process, but it can also hinder it. The goal of the conference is to prepare the community for "re-acceptance," for the situation that a change will occur in the lives of all those affected and in the social environment.

The application of the FDMGC method provides an opportunity to resolve the collision between the family, the community, and the offender, and to promote the individual's social reintegration. The method is particularly suitable for juvenile offenders. As a restorative method that can be applied in correctional institutions, FDMGC can be an important step towards reinte-

gration into society. By activating both the offender and their social environment, it can contribute to changing the detainee's attitude in a positive direction, thereby reducing the propensity for recidivism.⁴⁴

VI. Special Rules for Probation Supervision of Juveniles Released on Parole from Imprisonment

Juvenile delinquency is a complex phenomenon with multiple potential causes. The reasons leading to criminal behavior are as diverse as the circumstances shaping an individual's personality.⁴⁵ Domestic and international research on this topic generally agrees that the causes of juvenile delinquency may include family circumstances, friends, school, and social environment. These factors can be traced back to the root causes of juvenile delinquency.⁴⁶ Ágnes Solt reached similar conclusions in her research. Her results show that abuse or neglect experienced in the family increases the likelihood of criminality. Regarding school, primarily the exclusionary behavior of peer groups can lead to the emergence of criminality. Moreover, antisocial behavioral traits and violent behavior among young people are risk factors for becoming an offender.⁴⁷

There is a close correlation between the causes of juvenile delinquency and the probation supervision carried out by correctional probation officers. During the probation period, the cor-

rectional probation officer applies individualized interventions to correct criminal behavior, taking into account unique circumstances and risk factors. In line with the goals of probation supervision, they provide assistance to juveniles in social integration and developing social skills, which can counterbalance negative environmental influences. To achieve these goals, they collaborate with other institutions in the spirit of interprofessionality.

Beyond applying the above general differences concerning juveniles, the regulations also contain specifics that result in procedures differing from the general rules of implementation. Below, I strive to describe these differences. Probation supervision cannot be omitted if the parolee is a juvenile.⁴⁸ In this case, the interview should be arranged, if possible, so that the juvenile's legal representative can also participate. To this end, the correctional probation officer sends the summons to the legal representative as well, specifying the location and time of the interview. If the legal representative does not appear with the juvenile at the given time, it does not prevent the interview from taking place; however, in this case, a copy of the minutes must be sent to the legal representative by mail.⁴⁹

During the implementation of probation supervision, the correctional probation officer cooperates with the family and child welfare service and center at the probationer's actual place of residence, as well as other child protection institutions until the juvenile turns 18, and with the probation officers of the government offices' justice

departments to avoid double probation.⁵⁰ Regarding the obligation to inform following the interview, in the case of a juvenile probationer, the correctional probation officer sends the notification about the commencement of probation supervision not only to the ordering authority, police station, and prosecutor's office but also to the family and child welfare service and center, and the guardianship authority, and if the child is in specialized care, to the institution providing home-like care as well.⁵¹

To prepare the individual probation supervision plan, which must be completed within thirty days after the interview, the correctional probation officer uses information received from cooperating agencies, and if the juvenile was previously under preventive probation, the individual probation supervision plan should be prepared based on these experiences.⁵²

Based on the above, it can be said that regarding the probation of juveniles, the law envisages broad cooperation between the correctional probation officer, the legal representative, and social and other institutions. The cooperation of various institutions is extremely important in the case of juvenile probationers because it ensures complex and effective support for the young person's reintegration. Cooperation can help understand the juvenile's problems and select the most effective method of necessary intervention. In addition to a holistic approach, cooperation allows for the optimization and efficient use of resources from different institutions, and the devel-

opment of personalized interventions tailored to the individual needs of the juvenile offender.

VII. Reintegration Custody for Juveniles

Reintegration custody allows detainees to serve a specified portion of their sentence among family, friends, and relatives while adhering to behavioral rules set by law and the court. For juveniles, special forms of contact such as family consultation and family therapy are also applicable in the context of reintegration custody. The law expands the application conditions for juvenile reintegration custody and mandates that the juvenile participate in at least one family therapy or family consultation session during their imprisonment. Failure to do so disqualifies the juvenile from reintegration custody.⁵³ However, requesting participation in family consultation or family therapy can be done simultaneously with the reintegration custody request. In this case, the correctional institution must ensure the authorization and possibility of participation in family consultation or therapy sessions.⁵⁴

For juveniles, an additional requirement is a letter of acceptance from the legal representative, stating that they will provide housing for the juvenile. Moreover, the legal representative must declare their commitment to accompany the juvenile during reintegration custody.⁵⁵ Similar to release, the juvenile is handed over to the legal representative when placed in reintegration custody.

No specific goals have been defined for juveniles regarding the objectives of reintegration custody. While employment is a cornerstone for adult offenders in reintegration custody, the primary task for juvenile offenders is to encourage them to continue any interrupted studies or participate in vocational or secondary education. Education is compulsory for juveniles under sixteen⁵⁶ due to mandatory schooling, but juveniles under 18 should also be encouraged to participate in education.

Education provides an opportunity for juveniles to re-engage in social processes, develops problem-solving skills, facilitates the acquisition of new coping strategies, and can contribute to positive personality development.⁵⁷ Furthermore, it increases future labor market opportunities, and better employment prospects can reduce the motivation for recidivism. Therefore, education plays a significant role in tertiary crime prevention. The correctional probation officer should encourage the juvenile in reintegration custody to participate in education and training, and must involve educational and training institutions in the cooperation to ensure successful social reintegration.

VIII. Summary

Juvenile offenders have long been a special subject of both the justice system and corrections, with material, procedural, and enforcement rules differing from the general ones.⁵⁸ The principle of *ultima ratio* needs to be more strongly applied in their case, as

the purpose of punishment also differs from that of their adult counterparts. Among the causes leading to criminal behavior in juvenile offenders, we find family problems, negative influences of peer groups, and environmental factors. Poor socialization, childhood abuse, or neglect can all lead to an increased likelihood of criminality.

Preparation for successful social reintegration for juvenile offenders begins upon admission to correctional institutions. Correctional probation officers, reintegration officers, psychologists, and chaplains implement numerous measures to prevent recidivism: juveniles can participate in education within correctional institutions, and various individual and group activities are provided for them. The aim of correctional institution programs is to eliminate or minimize prison harms as much as possible.⁵⁹

Juvenile offenders face numerous challenges after their release. Stigmatization and social prejudices are present for them, similar to their adult counterparts. Their low educational attainment may hinder future employment, but various addictions (e.g., drugs, alcohol) also significantly impact their likelihood of recidivism. Family and school play important roles in the reproduction process of social relations.⁶⁰

For juveniles, correctional probation officers must strive to use a wider range of tools. To ensure successful social reintegration and avoid recidivism, it is necessary to involve the juvenile's family, broader environment, and all institutions that can contribute to achiev-

ing the goals set for the juvenile in the work carried out with them. Overall, to ensure successful reintegration, it is important to provide complex, individualized support that takes into account the unique circumstances and needs of the juvenile.

1 Feld, B. C. – Bishop, D. M., *Juvenile justice*. (Oxford: Oxford University Press 2011)

2 Criminal Code, § 105(1)

3 Herke-Fábos Barbara Katalin, „A fiatalkorúak büntethetőségének történeti szempontú vizsgálata”, *Jogtörténeti Szemle* no. 3 (2023): 12-22.

4 Kóhalmi László, „A büntethetőségi korhatár kérdése” *Jogelméleti Szemle* no. 1 (2013): 81-94.

5 Explanatory Memorandum to Act LXXIV of 2020 on Certain Amendments to Laws Necessary for the Elimination and Prevention of School Violence

6 Criminal Code, § 16: murder, manslaughter committed in a state of passion, bodily harm, violence against a public official, violence against a person performing public duties, violence against a person supporting a public official or a person performing public duties, act of terrorism, robbery, plunder

7 Instruction 11/2018 (VI. 29.) of the Prosecutor General's Office on the Performance of Prosecutorial Tasks Related to Juvenile Criminal Cases, § 25

8 Criminal Code, § 106(1)

9 Criminal Code, § 106(3)

10 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 192(2): The imprisonment of juveniles shall be carried out in a separate penitentiary institution or in a segregated part of a penitentiary institution.

11 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 193(1): It must be ensured that the juvenile participates in vocational training or semi-skilled worker training, and it must be made possible for them to pursue secondary school studies.

12 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 192(3)

13 Criminal Code, § 38(4) e)

14 Criminal Code, § 38(5)

15 Criminal Code, § 109(5)

16 Criminal Code, § 38(6)

17 Criminal Code, § 71(2) b)

18 Criminal Code, § 71(4)

19 Criminal Code, § 119(3)

20 Explanatory Memorandum to Act CVIII

of 2020 on Amendments to Certain Laws for the Enhanced Protection of Victims of Violent Crimes Committed Against Relatives, § 7

21 Decree 8/2013 (VI. 29.) of the Ministry of Public Administration and Justice on the Activities of the Probation Service § 19(1)

22 Pfr. § 19(2)

23 Edwin Hardin Sutherland – Donald Ray Cressey – David F. Luckenbill, *Principles of Criminology*. General Hall (Oxford: Oxford University Press, 1992)

24 Fliegauf Gergely, „Fiatalkorú fogvatartottak a börtönben: kognitív és kriminálpszichológiai megfontolások” *Belügyi Szemle* no. 2 (2014): 43-50.

25 Czenczer Orsolya, *Fiatalkorúak az új Bv. Kódexben: Gondolatok az elítélt fiatalok helyzetéről az új büntetés-végrehajtási törvény kapcsán*. (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2014)

26 Vókó György, *Európai Büntetés-végrehajtási jog* (Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2006)

27 Criminal Code, § 192(2)

28 Decree 16/2018 (VI. 7.) of the Ministry of Interior on the Rules for Designating Penitentiary Institutions for the Execution of Imprisonment, Detention, Custody in Place of Fines, and Administrative Detention

29 Czenczer, *Fiatalkorúak az új Bv. Kódexben: Gondolatok az elítélt fiatalok helyzetéről az új büntetés-végrehajtási törvény kapcsán*

30 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 194(1)

31 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 173(1): The forms of contact for the convicted person are: correspondence, telephone conversations using a telephone provided by the penitentiary institution and contact via telecommunication devices, sending and receiving packages, receiving visitors, receiving visitors outside the penitentiary institution, short-term leave, temporary release, and reintegration leave.

32 Decree 16/2014. (XII. 19.) IM on the detailed rules for the execution of imprisonment, confinement, pre-trial detention and confinement replacing a fine § 156(1)

33 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 194(4)

34 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 194(2)

35 Decree 16/2014. (XII. 19.) IM § 157(1)

36 Decree 16/2014. (XII. 19.) IM § 157(3)

37 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 194(3)

38 Decree 16/2014. (XII. 19.) IM § 157(4)-(5)

39 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 203/A.

40 Dr. Barabás A. Tünde – Dr. Fellegi Borbála – Dr. Windt Szandra, *Konfliktuskezelés elítéltekkel. Kézikönyv a mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatóságáról a büntetés-végrehajtásban*. (Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2010)

41 Molitórisz Roland – Franka Botond Mihály, „Az egyéniesítés, a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő és a családi döntéshozó csoportkonferencia (CSDCS) szerepe az elítéltek sikeres reintegrációjában” *Börtönügyi szemle* no. 1 (2016): 107-116.

42 Nyesténé Jánkfalvi Zita, *Elkövettem, megbántam, jóvátenném. Resztoratív gyakorlatok a börtönben.*” *Börtönügyi Szemle* no. 2 (2012): 14-28.

43 Pálvölgyi Ákos, „A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció)” *Büntetőjogi szemle* no. 2 (2014): 77-84.

44 Lebujos Imre, „Resztoratív módszerek a büntetés-végrehajtási intézetekben (Utópia vagy valóság?)” *Börtönügyi Szemle* no. 4 (2012): 33-52.

45 Gönczöl Katalin, „A hatékonyabb speciális prevenció feltételei.” *Belügyi Szemle* no. 10. (1986): 50-54.

46 Korinek László, *Kriminológia II.* (Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010).

47 Solt Ágnes, *Peremen Billegő Fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban*. PhD dissertation. (Budapest, 2012)

48 Criminal Code, § 119(1) a)

49 Pfr. § 54(1)-(2)

50 Pfr. § 53(1)

51 Pfr. § 54(3)

52 Pfr. § 54(4)

53 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 200/A.

54 Decree 16/2014. (XII. 19.) IM § 158

55 Act on the Execution of Punishments and Measures, § 200/A.

56 a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 45.§ (3) alapján a tankötelezettség annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tanuló a tizenhatodik életévét betölti

57 Czenczer Orsolya, „Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteiben” *Börtönügyi Szemle* no. 3 (2008): 1-12.

58 Czenczer Orsolya, „Veszélyes fiatalok vagy fiatalok veszélyben? - avagy meglátások a gyerekbántalmazás és az erőszakos bűnelkövetés összefüggéseire a reintegráció jegyében” *Börtönügyi Szemle* no. 1 (2017): 21-33.

59 Ruzsonyi Péter, „Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalok fogvatartottak szabadságvesztésbüntetésének végrehajtásában” *Börtönügyi Szemle* no. 4. (2008): 14-32.

60 Kerezi Klára, „Változatlan helyzet – változó elvárások: a fiatalok bünelkövetők zártintézeti nevelése” *Börtönügyi Szemle* no. 4. (2008): 33-42.

Schoblocherné Perényi Zita

bíró, Pécsi Törvényszék

doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Alkotmányjogi Tanszék

A bírósághoz fordulás joga – A természetes személyekre vonatkozó személyes költségmentességre vonatkozó szabályozás kritikája

I. Bevezetés

Egyetlen per sincs ingyen, és nem mindenki engedheti meg magának. Ugyanakkor a bírósághoz való fordulás alapjog. Magyarország Alaptörvényének XXVIII. cikk (1) bekezdése alapján: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”

A bírósághoz való fordulás jogának számtalan aspektusa van, és ennek egyik eleme, hogy bárki, jövedelmi-, vagyoni helyzetétől függetlenül for-

dulhasson a bírósághoz, amennyiben jogsérelme van. A törvényhozó feladata biztosítani, hogy senki se legyen anyagi eszközök hiányában elzárva jogai bíróság előtti érvényesítésétől vagy védelmétől. A költségkedvezményekre vonatkozó szabályok segítik a jog érvényesíthetőségét, a bírósághoz fordulás alapjogát biztosító támogatási rendszert¹.

Ennek két eleme van: egyrészt, hogy a költségekkel járó pert bárki anyagilag megengedhesse magának, illetve, hogy anyagi helyzetétől függően érdemi szakmai segítséget kapjon a perindításhoz.

Az Alkotmánybíróság több esetben is foglalkozott a költségmentességi szabályok alkotmányosságával, és megállapította, hogy az Alaptörvény fenti rendelkezéseiből a bírósághoz fordulás, azaz a jogérvényesítés ingyenessége önmagában nem vezethető le. Abból, hogy a bírósághoz fordulás joga alapjog, nem következik automatikusan az, hogy a költségmentesség is alapjog. Az alapvető jogok tisztetben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége, és az államnak ez a kötelezettsége magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről². Szükséges, hogy az állam a bírósághoz fordulást valóságosan lehetővé tegye, melyhez hozzátartozik, hogy az igazságszolgáltatás igénybeviteléhez szükséges, a perrel kapcsolatos kiadásokra is kiterjedő támogatási rendszert kell kiépítenie. Ez azonban nem foglalja magában az igazságszolgáltatással kapcsolatos működtetési költségeknek és a felek oldalán felmerülő kiadásoknak a felekre

való áthárítása tilalmát. Az államnak nem kell a perlekedéssel kapcsolatos költségviselési kockázatot teljes mértékben kiküszöbölnie³.

Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a perköltség viselési kötelezettség nem jelent fenyegetettséget a félre általában. Csak annak a félnek hátrányos, aki pervesztes lesz: aki-vel szemben jogosan érvényesítettek igényt vagy aki alaptalan igényt érvényesített⁴ (kívánt érvényesíteni). A bírói úthoz való jog nem azonosítható a perlekedéssel kapcsolatos költségviselési kockázat teljes mérvű kiküszöbölésével.

Fenti döntések alapja, hogy a költségkedvezmények a polgári peres és nemperes eljárásokban voltaképpen a pozitív diszkrimináció eszközei. Az eljárási költségeket fedezni nem tudó fél helyett azokat az állam előlegezi, bizonyos esetekben viseli, így biztosítva a bírósághoz fordulás alkotmányos alapjának érvényesülését⁵.

A jelenlegi szabályozás kétirányú: az eljárásjogi kódexek (büntető, polgári, közigazgatási) rendezik a perköltséggel összefüggő költségkedvezményekkel kapcsolatos kérdéseket, illetve külön jogszabályok és a bíróságoktól független intézmény rendelkezik a pártfogó ügyvéd biztosításáról.

Jelen tanulmányban kifejezetten csak a költségkedvezményekkel kapcsolatos szabályozás – kiemelten pedig a természetes személyekre vonatkozó személyes költségmentesség – elemzésére kerül sor. A jogi segítségnyújtás rendszerét e tanulmány nem érinti.

II. A perköltség fogalma

A perköltség a félnél – a perben vagy azt megelőzően – a jog perbeli érvényesítésével okozati összefüggésben és szükségképpen felmerült minden költség. A perköltség része az illeték, a szakértő, a tolmács, a tanú díja, az ügyvédi perköltség összege, az ügygondnoki díj, a kézbesítési költségek. Hozzá tartozik a perrel kapcsolatos költségekhez a tárgyaláson való megjelenés költsége, a bíróság előtt történő megjelenéssel szükségképpen felmerült keresetkiesés is, vagy az okiratok beszerzésének, másolásának és postára adásának költsége.

A perköltség viselés fő szabálya az, hogy a pernyertes fél perköltségét a pervesztes fél téríti meg⁶. Amennyiben tehát a fél a pert elveszíti, főszabály szerint valamennyi perben felmerült költséget neki kell rendeznie – a másik félét is.

Ebből az következik, hogy amikor a fél pert indít, számolnia kell a lehetséges nála és az ellenfélénél felmerült költségelemekkel, és ennek tükrében, ezt a költség-tételt kockáztatva kell döntenie arról, hogy érdemes-e pert indítania az igaza védelmében. Ez a mérlegelési tevékenység kettős. Egyrészt össze kell vetni a várható perbeli nyereséget (legyen az vagyoni, vagy nem vagyoni tétel) annak költségvonzatával, abból a szempontból, hogy a pert a fél indítsa-e meg. Ugyanakkor arra is figyelemmel kell lennie a perbe bocsátkozónak, hogy ki tudja-e fizetni a per költségét esetleges perveszteség esetén.

A perköltség szabályozása a 2025. évben változott, mértéke több szem-

pontból nőtt. Az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (továbbiakban: Itv.) 2025. január 28-tól módosult, és változott az elsőfokú polgári peres eljárás illetékének mértéke. A módosítás előtt az illeték mértéke egységesen a pertárgyérték 6%-a volt, de legalább 15.000 forint és legfeljebb 1.500.000 forint. A módosítást követően 300.000 forintos pertárgyértékig egységesen 18.000 forint illetéket kell fizetni. 300.000 forint felett az illeték mértéke a pertárgyértéktől függő 8 sávban, eltérően van meghatározva, de 10.000.000,-Ft felett már 7%⁷. A módosítás lényegi eleme volt, hogy eltörlésre került az illeték felső határa⁸. A most induló nagy értékű perek illetéke tehát már nem kalkulálható a maximum 1.500.000,-Ft értékben.

2025. február 8. naptól hatályos továbbá a bírósági eljárásban megállapítható ügyvédi és kamarai jogtanácsosi költségről szóló 17/2024. (XII. 9.) IM rendelet, mely most már kizárólag kérelemre, és meghatározott szempontok szerint teszi lehetővé a bíróságok számára, hogy letérjenek az ügyvédi/kamarai jogtanácsosok által felszámított megbízási díj összegétől, ha annak mértékét a bíróság aránytalannak tartja. Ez a jogszabályi módosítás azt eredményezte, hogy először az ügyvédek, de erre válaszul a kamarai jogtanácsosok is megemelték a költségjegyzékekben a munkadíjak összegét. Példaként hivatkozom arra, hogy közigazgatási ügyszakban a társadalombiztosítási ügyekben addig általános 60-70.000,-Ft-os ügyvédi megbízási díjak 200.000,-Ft-ra emelkedtek, és erre válaszul a Baranya Vármegyei Kormányhivatal jogtaná-

csosai, mint alperesi képviselők is megemelték a védíratra vonatkozó munkadíj összegét 70.000,-Ft-ra.

Csak e két jogszabálymódosítás – az infláció mértékétől függetlenül – nagymértékben növelte a perek költségvonzatát. Az egyre nehezebb terhek azonban a jogérvényesítést ellehetetleníthetik az anyagilag rászorultabbak számára.

III. A költségkedvezmények fajtái

A Pp. a költségek megfizetése kapcsán két alapvető fogalmat különböztet meg: az előlegezést és a viselést. Az előlegezés a költségeknek a per folyamán történő átmeneti kifizetését jelenti, míg a viselés azt mutatja meg, hogy a költségek a per kimenetelétől függően végül kit terhelnek⁹.

A felet – ideértve a beavatkozót is – a perben a jogai érvényesítésének az elősegítése érdekében az alábbi költségkedvezmények illethetik meg:

- tárgyi és személyes költségmentesség,
- tárgyi és személyes költségfeljegyzési jog,
- tárgyi és személyes illetékmentesség,
- tárgyi illetékfeljegyzési jog,
- mérsékelt illeték, és
- a pártfogó ügyvédi díj előlegezése vagy megfizetése alóli mentesség¹⁰.

Kérelemre személyes költségmentesség, tárgyi és személyes költségfeljegyzési jog, hivatalból személyes illetékmentesség és mérsékelt illeték jár a

félnek. Tárgyi kedvezmény az eljárás tárgyánál fogva, személyes kedvezmény a személyre, illetve jövedelmi- és vagyoni viszonyai alapján állapítható meg.

A költségmentességben részesülő természetes személy fél, vagy beavatkozó nem köteles az illetéket és olyan költségeket előlegezni vagy viselni, illetve perköltségbiztosítékot adni, amelyeket egyébként köteles volna¹¹. A költségmentesség az ügyvédi költségekre nem vonatkozik.

A költségfeljegyzés esetében a jogszabályban meghatározott perekben a fél helyett az állam előlegezi meg az illetéket és az eljárás során felmerülő egyéb költségeket, de a feljegyzett illetéket és a megelőlegezett költséget végül a pereszes fél köteles megfizetni az államnak. A költségfeljegyzési jog ezért csak az előlegezés alól ad felmentést. A költségfeljegyzési jog lehet teljes vagy részleges¹².

Hasonlóan a fenti különbségtétellel az illetékmentesség az illeték előlegezése és viselése alól mentesít, az illetékfeljegyzési jog, pedig csak az előlegezés alól.

Mérsékelt illeték kedvezménye esetén a fél mentes az illeték egy részének a megfizetése alól, ugyanakkor ezen intézkedések jellemzően a per alakulásához köthetők (az eljárás megszűnésének esetei), nem a perben részt vevő személy anyagi helyzetére.

A pártfogó ügyvédre vonatkozó kedvezmény akkor jár, ha azt a jogi segítségnyújtó szolgálat eljárásában engedélyezi.

A költségkedvezmények közül a klasszikus szegénységbe álláspontom

szerint legszűkebb értelemben a személyes költségmentesség tartozik, hiszen ezen kérelmezett kedvezmény esetében mentesül véglegesen a fizetés alól a rászoruló fél. Ugyanakkor a költségfeljegyzési jog, amely a költség előlegezése alól ad felmentést, már csak tágabb értelemben tekinthető szegénységjogi intézkedésként, hiszen az előlegezés csak a megfizetés időpontja alól mentesít, pereszesesség esetében maga a költségviselés alól nem, tehát a per anyagi kockázatát nem semlegesíti.

Jelen tanulmányomban ezért kifejezetten csak a személyes költségmentességet értekelem.

IV. Személyes költségmentesség

A személyes költségmentesség végleges fizetési mentességet jelent, amelynek célja a jogvédelem biztosítása kizárólag azoknak a személyeknek, akik a jövedelmi és vagyoni viszonyaik miatt nem képesek a perrel járó költségek viselésére.

1. A személyes költségmentesség alanyi köre

Az alanyi feltételek fennállása esetén megdönthetetlen vélelem szól amellett, hogy a fél létfenntartása veszélyeztetett, ezért ezen feltételek teljesítése esetében minden esetben jár a költségmentesség.

Személyes költségmentességben kell részesíteni azt a felet¹³, akinek:

- rendelkezésre álló havi nettó jövedelme (munkabére, nyugdíja,

egyéb rendszeres pénzbeli juttatása) nem haladja meg a szociális vetítési alap összegét és vagyona nincs,

- aktív korúak ellátására jogosult, vagy aktív korúak ellátására jogosult – a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény szerinti – közeli hozzátartozójával él közös háztartásban,
- közgyógyellátásban részesül vagy egészségügyi szolgáltatásra való jogosultságát állapították meg,
- átmeneti szállást igénybe vevő hajléktalan személy,
- menekült, menedékes, menekültkénti vagy menedékeskénti, illetve hontalankénti elismerését kérő, továbbá az ideiglenes vagy kiegészítő védelemben részesítést kérő személy, és a jövedelmi és vagyoni helyzetéről tett nyilatkozata alapján a számára jogszabályban biztosított ellátásra és támogatásra jogosult, vagy
- a családjában olyan gyermeket gondoz, akinek a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát megállapították.

A törvény jövedelem alatt az adóktól és járulékoktól megtisztított rendszeres pénzbeli juttatást érti¹⁴.

1.1. Jövedelmi, vagyoni szint szerinti költségmentesség

A fél létfenntartása – megdönthetetlen vélelem szerint – veszélyeztetett tehát az első kitétel szerint, ha a jövedelme nem haladja meg a törvényi szintet és nincs vagyona.

A szociális vetítési alap¹⁵ 2025. évben 28.500,-Ft. Ez az összeg változatlan 2008 óta (!). Ez a jövedelemhatár rendkívül alacsony. Csak összehasonlításképpen a 2,8%-os tej ára a 2008. évi 219,-Ft/l árról 2024. évre 456,-Ft/l árra változott¹⁶.

A 16 éve változatlan, az alanyi jogosultság megállapításához szükséges jövedelemhatár változatlan hagyása, és eleve igen alacsony határban való meghatározása rendkívül szűk körben teszi lehetővé a jogérvényesítést. A jelenlegi ár és értékviszonyok mellett a fenti jövedelemszint messze a megélhetési küszöb alatt van. Emiatt a kötelezően engedélyezendő esetek köre szinte nem is létezik. Ezen törvényi feltétel kiüresítése azt jelenti, hogy az esetek nagy részében a döntés a költségmentesség engedélyezéséről a bíró mérlegelési jogkörébe került át¹⁷.

Habár józan paraszti ész szerint ezen törvényi feltétel már csak a jövedelemhatár megléte miatt sem létezik, amennyiben a jövedelemhatár olyan alacsony, hogy köztudomású tényként kezelhető, hogy az nem éri el a megélhetési minimumot, gyakorlatilag abból lehetetlen megélni, úgy kérdésként merül fel, hogy miért tekintse úgy a bíróság, hogy a fél valós adatot adott meg a kérelmében.

Találhatóak olyan bírói döntések, amelyek az életszerűtlenül megadott jövedelemadatok alapján a költségmentességi kérelmet elutasította. Ha a fél arra hivatkozik, hogy egyáltalán nincs jövedelme, a bíróság által elrendelt hiánypótlás irányulhat arra, hogy a kérelmező igazolja, hogy miből fedezi a kiadásait¹⁸. A bizonyítottság körében

nem vonható le olyan következtetés, hogy a bíróság nem veheti figyelembe a kérelem elbírálásánál az igazolások és a nyilatkozatok, okiratok, számlakivonatok hiányosságait, azok tartalma közötti ellentmondásokat¹⁹.

Az első, és kizárólag csak az első pont értelmében továbbá elvárás, hogy a félnek vagyona ne legyen. Érdekes kérdés ugyanakkor, hogy amennyiben a bíróság valósnak fogadja el, hogy valaki havi 28.500,-Ft jövedelemszint alatt él, miért kell vagyontalannak is lenni a jogalkotó szerint. Egy vagyontárgy fenntartása ugyanis kiadásokkal jár, amely tovább csökkenti a fél létfenntartására fordítható összeget. Ha pedig a fél jövedelmet szerez az ingatlanából, akkor megdől a jövedelemhatárra vonatkozó kitétel.

A vagyonnélküliséget a 2017. december 31. napig hatályos a költségmentesség alkalmazásáról a bírósági eljárásról szóló 6/1986. (VI. 26.) IM rendelet továbbiakban: Kmr.) még akként tette elvárássá, hogy széles körben mérlegelést hagyott a bíró számára. A korábbi szabályozás²⁰ szerint az volt a feltétel, hogy a kérelmezőnek vagyona – a szokásos életszükségleti és berendezési tárgyakon felül – ne legyen. Így a bíróságok sok esetben nem vették vagyontárgyként figyelembe a lakhatást biztosító ingatlant, illetve akár a fél gépjárművét is, ha az a munkájához szükséges volt. Főszabályként a bírói gyakorlat szerint nem tartozott a „szokásos” körbe a lakhatás célját szolgáló ingatlanon túl a további ingatlanvagyon, a gazdasági társaságbeli részesedés, vagy az értékkel bíró festmény, ékszer, nagy értékű ingóság tulajdonlása.

A jelenlegi szabályozás – a korábbi, bírósági gyakorlatot figyelembe véve – rendezte azt a kérdést, hogy mi nem számít vagyonnak. A jelenleg hatályos jogszabály külön meghatározza azt, hogy mely vagyontárgyakat nem kell a vagyon körébe tartozónak tekinteni.

A jogszabály szerint nem lehet a vagyon körébe tartozónak tekinteni a szokásos életszükségleti és berendezési tárgyakat, a fél olyan ingatlanát, amely saját és az általa eltartottak lakhatását szolgálja, a mozgáskorlátozott személy gépjárművét és azt a gépjárművet, amely nélkül a fél foglalkozásának gyakorlása lehetetlenné válik, valamint azokat a vagyontárgyakat, amelyek az 5. és 6. §-ban meghatározott mértékű jövedelem megszerzéséhez szükségesek²¹.

Ugyanakkor továbbra sem rendelkezik a jogszabály arról, hogy mi a helyzet abban az esetben, ha a félnek van a lakhatásán kívül fennálló ingatlana, de például azon másnak hasznélvezeti joga áll fenn. Nem rendezi azt sem, hogy hogyan vehetőek figyelembe azok a vagyontárgyak, amelyek talán éppen a per tárgyát képezik, azért, mert azokat a kérelmezőtől jogellenesen elvonták.

1.2. Szociális ellátások szerinti költségmentesség

A törvény ezen felül akkor is rászorultnak tekinti a felet, ha meghatározott szociális ellátások, szolgáltatások igénybevételére a különböző, más jogszabályok jogosítják őt fel, vagy a fél helyzetéből (pl. hajléktalan) egyébként is egyértelműen következik a létfenntartásának a veszélyeztetettsége.

E körbe tartozó személyek esetében a törvény nem követeli meg külön feltételként a vagyon hiányát, mivel az egyes jogszabályok az ellátásra és a szolgáltatásra való jogosultság feltételei között ezt egyébként is rögzítik. A törvény a feltételeket – a törvény tárgyi hatálya szempontjából nem releváns feltételek mellőzése mellett – döntően a jogi segítségnyújtásra való jogosultsággal egyező módon határozza meg²².

Az alanyi jogosultságot megalapozó ellátások számszakilag meghatározva az alábbi összecszerűséget jelentik:

Az aktív korúak ellátása a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott támogatás. Két típusa van: az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás, és a foglalkoztatást helyettesítő támogatás. A foglalkoztatást helyettesítő támogatás havi összege 22.800,-Ft. Az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás havi összege a családi jövedelemhatár összegének és a jogosult családja havi összjövedelmének különbözete egyedülálló jogosult esetén 27.075,-Ft, a legmagasabb összeg, családos jogosult esetén 59.850,-Ft, illetve a legmagasabb összeg, ha a házastárs/élettárs foglalkoztatást helyettesítő támogatásra jogosult, akkor 37.050,-Ft²³.

Kérdés, hogy ennél – és kizárólag ennél – a kitételnél, miért hagyható figyelmen kívül a kérelmező fél jövedelmi, vagyoni helyzete, amennyiben aktív korúak ellátására jogosult – a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény szerinti – közeli hozzátartozójával él közös háztartásban. Hiszen ebben az esetben a jogsza-

bályi megfogalmazás esetében a közeli hozzátartozó juttatása keletkezteti a jogosultsági feltételt.

Az aktív korúak ellátása azonban csak annak jár, ahol a családnak az egy fogyasztási egységre jutó havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 90%-át (25.650,-Ft), és vagyona nincs. Tehát e feltétel visszaental magának a kérelmezőnek vagyoni helyzetére.

A közgyógyellátására való jogosultság alanyi és normatív jogcímen adható. Az alanyi jogosultak köre az átmeneti gondozásban részesülő, és a nevelésbe vett kiskorú; az aktív korúak ellátására jogosult egészségkárosodott személy; a pénzellátásban részesülő hadigondozott és a nemzeti gondozott; a rokkantsági járadékos; a rokkantsági ellátásban, vagy rokkantsági ellátást kapó öregségi nyugdíjban részesülő személy, aki, vagy aki után szülője vagy eltartója magasabb összegű családi pótlékban részesül. Normatív jogcímen az jogosult közgyógyellátásra, akinek a családjában az egy főre jutó havi jövedelem nem éri el 29.950,-Ft-ot, egyedül élő esetén a 44.175,-Ft-ot. Az egészségügyi szolgáltatás igénybevétele szempontjából a jövedelemhatár családos esetében 34.200,-Ft, egyedülálló esetében 42.750,-Ft.

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény jogosultsági határa egyedülálló szülő, tartós beteg gyermek esetében 69.825,-Ft, illetve meghatározott vagyoni helyzet esetében 64.125,-Ft²⁴.

A fentiek tehát azok az esetek, amikor nem mérlegel a bíróság: a feltételek fennálltának igazolása esetén köteles engedélyezni a költségmentességet.

Jól láthatóan valamennyi ellátási jogsultságot meghatározó jövedelemszint messze alatta van a megélhetési küszöbnek. Rögzíthető tehát, hogy a jogalkotó kizárólag csak a legszegényebb réteg egy szűk körének ad mentességet alanyi jogon.

Habár rendszertanilag nem tartozik ide, muszáj kiemelni, hogy a munkavállalói költségmentesség, mely tartalmában a személyes költségmentességgel azonos kedvezményt ad, a fenti jövedelemszintekhez képest jelentősen eltérő jövedelemszintet határoz meg²⁵: Erre a kedvezményre a fél akkor jogosult, ha a per által érintett munkaviszonyból származó bruttó havi átlagkeresete nem haladja meg a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett két évvel korábbi nemzetgazdasági bruttó havi átlagkeresetének kétszeresét. Ez az összeg számszakilag 2025. évben 1.311.200,-Ft.

Álláspontom szerint ellentmondásos, hogy míg munkaügyi perekben a jövedelemhatár 1.311.200,-Ft összegnél engedélyez költségmentességet, addig más tárgyú pereknél, szinte értékelhetetlen jövedelemszintet vár el.

2. A bírói mérlegelés lehetősége

A személyes költségmentesség engedélyezésének másik esetkörében a fél rászorultságát a bíróság kizárólagos mérlegelés keretében állapíthatja meg. Biztosítja tehát a jogszabály a bíróság számára azt a lehetőséget, hogy méltányosságból engedélyezze a költségmentességet abban az esetben, ha a kötelező engedélyezés esetei nem állnak fenn, de a fél egyéb körülményeiből

megállapítható, hogy létfenntartása veszélyeztetett²⁶.

2.1. Milyen jövedelem és milyen vagyontárgy vehető figyelembe?

Ennél a pontnál már vizsgálható az, hogy a kérelmező által szerzett jövedelemből mennyi marad ténylegesen a kérelmezőnél (pl. letiltás, végrehajtás, hitel, után), illetve, hogy a vagyon hasznosítható-e (pl. hasznélvezeti joggal terhelt). Az igazolt kiadásokat a bíróságok jellemzően figyelembe veszik²⁷.

Bár abban, hogy mit tekint kiadásnak a bíróság, nem egységes a gyakorlat.

Vannak olyan döntések, amelyek szerint a végrehajtási eljárással való terheltség nem önhibán kívüli körülmény²⁸. A Fővárosi Ítéltábla ugyanakkor egy ügyben a személyes költségmentességet engedélyezte, mivel a csatolt bankszámlakivonatok szerint a kérelmező jövedelmét több végrehajtási eljárás keretében is levonások terhelték és így a felperesek ezt követően megmaradó egy főre jutó jövedelme pedig alig haladta meg azt a törvényi szintet, amely alatt a létfenntartás veszélyeztetettsége mellett törvényi vélelem szól²⁹.

A bírói gyakorlat lehetőséget lát az engedélyezést kizáró körülményként értékelni a kérelem benyújtásakor vagy ahhoz közeli időpontban pl. a kérelmező által folytatott nagyobb értékű építkezést, kölcsön vagy egyéb célra jelentős összegű készpénz nyújtását³⁰.

Ezen gyakorlat és az, hogy a végrehajtással való leterheltséget nem veszi

figyelembe, ugyanakkor voltaképpen a felróhatóságot vizsgálja.

Ez utóbbi megközelítés álláspontom szerint rendkívül szigorú, és nem fér bele a jogszabályi feltételek vizsgálatába. A költségkedvezményről való döntés meghozatalánál nem azt kell vizsgálni, hogy van-e önhiba abban, hogy a kérelmező miért van veszélyeztetett helyzetben. A jogszabály szerint csak az vizsgálható, hogy a fél veszélyeztetett helyzetben van-e. A végrehajtási eljárásnál a kérelmezővel szemben egy általa nem választott, vele szemben kikényszerített cselekmény áll, mely a jövedelmét elvonja. Nem minden végrehajtási eljárás vezethető vissza a kérelmező felróhatóságára. Ugyanígy a pert megelőző költsékező magatartás vizsgálata is kétséges gyakorlat, már csak a szempontból is, hogy vajon tudott-e a per megindításának szükségességéről a kérelmező a nagy összegű kiadások felmerülésekor. A felróhatóság kérdésének vizsgálata meghaladja a költségmentességi kérdés törvényi feltételeinek a tartalmát, és a bíróság kompetenciáját.

A gyakorlatban vitatott a mobiltelefon előfizetés és az internet költségeinek kiadásként való figyelembevétele is. A Veszprémi Törvényszék határozata³¹ szerint ez nem szükséges kiadás, a Pápai Járásbíróság határozata³² azonban más álláspontot foglalt el.

Álláspontom szerint mivel a rezsiköltségek értelemszerűen figyelembe vehetők, tekintettel arra, hogy az internet és a telefon a munkavégzéshez, általános ügyintézéshez és például a digitális állampolgárság bevezetésével az állammal szembeni eljárásokhoz is

szükségessé vált, már nem tekinthető másként, mint a rezszi része.

Ugyanakkor az általános rezsinnél is kérdéses, hogy egy nagyobb alapterületű ingatlan kiemelkedően magas rezsiköltségét kell-e értékelni a fél javára, ha abban például a fél egyedül él. Álláspontom szerint, mivel a lakhatást biztosító ingatlan vagyonként nem vehető figyelembe, ennek fenntartási költségei – függetlenül a lakás méretétől – kiadásként figyelembe vehetők.

Összefoglalóan az általános bírósági gyakorlat szerint a személyi kiadások, a luxuskiadásokat kivéve figyelembe vehetők. Habár megemlítenéd, hogy volt olyan jogeset, ahol a mikrohullámú- sütő vásárlását a bíróság nem minősítette a szokásos életszükségleti tárgy beszerzésének³³.

2.2. Mi veszélyezteti a létfenntartást?

A létfenntartás veszélyeztetettségének megállapítása a bíróság szubjektív mérlegelésén alapul, konkrét definíciója nincs.

Nincs meghatározva, hogy a létfenntartás veszélyeztetettségének önmagában kell fennállnia, vagy a perköltséggel összefüggésben, azaz a perköltség összegére tekintettel kell-e a létfenntartásnak veszélyeztetettnek lennie.

A létfenntartás veszélyeztetettségét például a kérelem benyújtásának időpontjára nézve kell vizsgálni, tehát e feltételből az következne, hogy azt kellene vizsgálnia a bíróságnak, hogy önmagában veszélyeztetett-e a kérelmező létfenntartása. Erre utal az is, hogy az alanyi jogosultságnál ismertetett bizonyos jövedelemhatár alatt és bizonyos

ellátásokra való jogosultságot alapvetően veszélyeztetett minőségnek minősít, egyéb körülmények vizsgálata nélkül.

Ugyanakkor sok esetben a fél létfenntartását pontosan az veszélyeztetné, ha a félnek pl. a nagy összegű illetéket, vagy szakértői díjat előzetesen le kellene rónia, vagy viselnie kellene. Az engedélyezésnek tehát valójában ebben az esetben nem a létfenntartás veszélyeztetettségének a fennállása a feltétele, hanem az a tény, hogy bár a fél jövedelme meghaladja az alanyi jogosultsági feltételeket, illetve vagyona is van, mégis indokolt számára a költségmentesség engedélyezése, mert ennek hiánya, egyéb körülményei folytán korlátozná a bírósághoz fordulás jogát. Eszerint azt kell a bíróságnak vizsgálnia, hogy a fél pervesztessége esetén utólagosan milyen mértékben lenne képes a perrel felmerült költségek viselésére és ennek visszatartó ereje korlátozná-e a bírósághoz fordulásban³⁴.

Álláspontom szerint nagy segítséget jelentene a gyakorlatban, ha az alanyi költségmentességet biztosító jövedelemszint értékelhető összegben – mondjuk a minimálbérnek megfelelő értékben – lenne meghatározva, és nem 28.500,-Ft-ban. Ez esetben a bírói mérlegelésnél a bíró a perköltség összegéhez viszonyíthatna.

2.3. Értékelhető-e a per tárgya a létfenntartás veszélyeztetettségénél

E kérdésben sincs egyértelmű állásfoglalás. Van olyan nézet, amely szerint az a vagyontárgy, amelyre vonat-

kozóan a per folyik, a fél vagyonaként nem vehető figyelembe csak akkor, ha abból a fél által előadott jövedelmi és vagyoni viszonyoknál kedvezőbb viszonyokra lehet következtetni. Ekkor a bíróság értékelheti a per tárgyát is, mert abból következtetni lehet a fél jövedelmi és vagyoni viszonyaira. A Kúria helybenhagyta azt a másodfokú döntést, amely a per tárgyára való tekintettel megvonta költségkedvezményt attól a féltől, aki azért perelte barátait, mert nem adták vissza a nekik nyújtott 30.000.000,-Ft-ot kölcsönt³⁵. A bíróság vizsgálja a kérelem és a rendelkezésre álló adatok közötti ellentmondásokat is. Például elutasító döntést hoz a bíróság³⁶, ha a fél nagy összegű fizetést teljesített, de annak forrását nem jelölte meg, vagy a bíróság szerint nem kapott volna a perben megjelölt összegű hiteleket, ha azok fedezete nem állt volna rendelkezésére³⁷.

A másik megközelítés szerint ugyanakkor, ha a fél azért vagyontalan a kérelem benyújtásakor, mert a tőle elvett vagyont perli éppen vissza, a költségmentesség járhat neki, hiszen a kérelem benyújtásakor éppen a per tárgya miatt van kiszolgáltatott anyagi helyzetben. E logika alapján egy per alatt álló, nem a fél lakhatását szolgáló ingatlan sem vehető figyelembe a fél szokásos életszükségleti és berendezési tárgyakon felüli vagyonaként. E szempontrendszer szerint a fél terhére csak olyan vagyontárgy értékelhető, amelyekkel szabadon rendelkezhet, amely alkalmas lehet arra, hogy a peres eljárás költségeinek fedezetül szolgáljon³⁸. E logika alapján a kére-

lem benyújtásakor hiába van valamilyen vagyontárgy a fél tulajdonában, ha annak birtokából kiesett, jogosult lehet a költségkedvezményre.

2.4. Mekkora jövedelem léte tekintendő a létfenntartást veszélyeztetőnek?

2014. évig a létminimum összegére vonatkozó adatokat a Központi Statisztikai Hivatali (KSH) közzétette. A létminimum a KSH fogalmi rendszerében olyan értékösszeg volt, amely biztosította a folyamatos életvitellel kapcsolatos igen szerény – konvencionálisan alapvetőnek minősülő – szükségletek kielégítését.³⁹ Az élelmiszereket a normatívához hasonló értékben fogyasztó háztartások fogyasztási adataiból kiinduló létminimum egy fogyasztási egységre számított átlagos értéke például 2014-ben havonta 87.351,-Ft volt⁴⁰. Érdemes kiemelni, hogy az alanyi jogosultságot biztosító 2025. évi ellátások összegszerűségben mind alatta vannak a 2014. (!) évi létminimum adatoknak.

A Miskolci Törvényszék területén a bíróságok jellemzően teljes személyes költségmentességet adtak 2014. év előtt annak a félnek, akinek jövedelme a létminimumot nem haladta meg.

A létminimum összeg alkalmazásának mindig is voltak ellenzői.

Állításuk szerint e küszöbérték olyan összeg volt a KSH meghatározása szerint, amely biztosította a magánemberek számára a folyamatos életvitellel kapcsolatos szerény, de a társadalom adott fejlettségi szintjén konvencionálisan megfelelőnek mi-

nősülő szükségletek kielégítését. Az így kimutatott létminimum érték tehát nem szegénységi küszöb volt, hanem egy konvencionálisan elfogadott szerény, de nem szegény általános érték⁴¹.

Fenti vita azonban megoldódott: Magyarországon hivatalos KSH adatok a létminimummal⁴² kapcsolatosan 2014 óta nem állnak rendelkezésre. A létminimumra tehát manapság a bíróságok már nem tudnak hivatkozni.

Jelenleg ezért két fordulat visszatérő a bírósági döntésekben: az egyik a bírósághoz fordulás jogára, a másik a perköltség megtérülésének eredménytelenségére utal.

Az első indoklás szerint a bíróságnak esetenként kell állást foglalnia arról, hogy a személyes költségmentesség megtagadása együtt jár-e azzal, hogy a fél a perköltséget fedezni nem tudja, lehetetlenné teszi-e a bírósághoz fordulását, jogai perbeli érvényesítését. Ha ellehetetlenítené, hogy pert indítson a fél, úgy a költségmentességet számára engedélyezni kell. Megjegyzem, hogy ennél a szemléletnél nem is értelmezhető az a kérdés, hogy a félnek felróható-e a kialakult jövedelmi, vagyoni helyzet.

A másik szemlélet azonban arra összpontosít, hogy a perköltségre való kötelezésnek van-e értelme, meg tudja-e fizetni a perköltséget az arra kötelezett fél. Ez a szemlélet indokoltta tehetné azt, hogy a felróhatóságra utaljon a bíróság, ugyanakkor mivel a felróhatóság nem jelenik meg a jogszabály szövegében, ezért az arra való utalást továbbra is indokolatlannak tartom.

V. Költségmentességgel kapcsolatos bírósági döntések

1. Ellentmondásosság, üzletrész, személyi hitel, rokon támogatás és NAV igazolás

A Fővárosi Ítéltábla döntésében⁴³ helybenhagyta az elsőfokú bíróság döntését, amely az alperes költségmentességi kérelmét elutasította, és állást foglalt abban a kérdésben, hogy hogyan kell értékelni az iratok ellentmondásosságát, a személyi hitelt, az üzletrészeket, a rokon támogatást és a NAV igazolását.

Az alperes az elsőfokú ítélet elleni fellebbezés benyújtásával egyidejűleg teljes személyes költségmentesség engedélyezése iránt terjesztett elő kérelmet.

Az elsőfokú bíróság az alperes költségmentesség engedélyezése iránti kérelmét elutasította.

Megállapította, hogy az alperes élettársával és egy kiskorú gyermekével él együtt az élettársa tulajdonát képező ingatlanban. Az alperes munkáltatótól kapott jövedelemmel nem rendelkezik, nagykorú gyermeke azonban havonta 300.000,-Ft összegű anyagi támogatásban részesíti. Az alperes élettársa, mint egyéni vállalkozó nyilatkozata szerint havi 14.500,-Ft összegű nettó jövedelemmel rendelkezik, és 12.200,-Ft családi pótlékban részesül. Az alperes tulajdonában áll a perbeli ingatlan, melynek értékét az alperes 51.000.000,-Ft-ban jelölte meg. Az alperes és élettársa 50-50% részesedéssel rendelkezik az O.

Kft.-ben, továbbá 10% üzletrésszel az O. C. Kft.-ben; a társaságoknak nem volt nyeresége a 2021. évben. Megállapította, hogy az alperes nem nyilatkozott arról, hogy a korábban felvett személyi hitel összegéből mennyi áll még a rendelkezésére, és azt nem igazolta. Rögzítette az alperes fizetési számlájának nyitó és záró egyenlegeit, az egyes jóváírásokat és terheléseket. A számla adatai alapján arra következtetett, hogy az alperes számláján az előadott és igazolt jövedelem többszörösének megfelelő összeg lett havonta jóváírva. Bár az alperes élettársának átlagjövedelme a nyilatkozat szerint 14.500,-Ft, az alperes a fizetési számlájáról minden hónapban 425.000,-Ft-ot utal az élettársának munkabér megjelöléssel. Mindezek alapján arra következtetett, hogy az alperes nem tárta fel teljeskörűen a jövedelmi viszonyait. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapította, hogy az alperes létfenntartása nem veszélyeztetett.

A végzés ellen az alperes fellebbezést terjesztett elő, amelyben a végzés megváltoztatását, és a részére költségmentesség engedélyezését kérte. Érvelése szerint az elsőfokú bíróság elmulasztotta az alperes tényállításainak, a bizonyítékoknak és az egyéb peradatoknak az összevetését, ezért tévesen következtetett arra, hogy az alperes esetében nem állnak fenn a költségmentesség engedélyezésének feltételei. Álláspontja szerint nincs jelentősége, hogy a felvett személyi hitelből milyen összeg áll még a rendelkezésére, mivel azt visszafizetési kötelezettség terheli. Érvelése szerint az adóhatóság igazolása alapján egyértelmű, hogy nem

rendelkezik és nem is rendelkezett jövedelemmel, így az elsőfokú bíróság helytelenül állapította meg, hogy a rendelkezésére álló jövedelem sokszorosan meghaladja az öregségi nyugdíjminimum legkisebb összegét. Ha ez így lenne, akkor is akadályozná őt a jogérvényesítésben a fizetendő illeték jelentős mértéke. Előadta azt is, hogy a létfenntartását veszélyeztetné az illeték és a perköltségek megfizetése, és hangsúlyozta, hogy sem vagyonnal, sem jövedelemmel nem rendelkezik, így teljes költségmentesség illeti meg.

A Fővárosi Ítéltábla szerint az alperes által felvett, ingatlanfedezettel biztosított 25.000.000,-Ft személyi kölcsönből meglévő pénzösszeg nem minősül a személyes költségmentesség elbírálásakor figyelembe vehető vagyon köréből kivont vagyonnak. A kölcsönszerződést a bank a rendelkezésre álló adatok szerint nem mondta fel, így egyösszegű visszafizetési kötelezettség nem terhelte az alperest a költségmentesség iránti kérelem elbírálásakor. Minden olyan vagyonelemet figyelembe lehet venni, amit a fél képes lehet felhasználni annak érdekében, hogy a perben felmerülő és őt terhelő költségeket fedezze. Az alperes ennél fogva megalapozatlanul hivatkozott arra, hogy ennek az összegnek a visszafizetési kötelezettségére tekintettel nem volt jelentősége.

Az ítéltábla utalt arra, hogy vagyonnak minősül az üzletrész, így az alperes nyilatkozatában megjelölt gazdasági társaságokban fennálló részesedései is, melyeknek becsült forgalmi értékét az alperes nem határozta meg. A fellebbezésben foglaltakkal szemben a

nyilatkozatok és az igazolások alapján ennél fogva nem lehetett megállapítani, hogy az alperesnek nincs vagyona.

A bíróság figyelembe veheti a kérelem elbírálásánál az igazolások és a nyilatkozatok, okiratok, számlakivonatok hiányosságait, azok tartalma közötti ellentmondásokat.

Az adóhatóság továbbá csak az alperes személyijövedelemadó-fizetési kötelezettségének hiányáról adott ki igazolást. Az elsőfokú bíróság okszerűen értékelte az ellentmondást a számlakivonaton szereplő munkabérutalás és az alperes élettársának jövedelmére vonatkozó nyilatkozata között. A jövedelem számításánál továbbá az egy háztartásban élő élettárs jövedelmét is figyelembe kell venni. Az élettársnak kifizetett havi 425.000,-Ft munkabér számításba vételével az egy főre jutó jövedelem jelentősen meghaladta az öregségi teljes nyugdíj mindenkori legkisebb összegét.

Nem közömbös a felvett kölcsönből meglévő pénzösszeg és a nagykorú gyermek által nyújtott rendszeres támogatás nagysága sem. Az a körülmény, hogy az alperes és az élettársa vállalkozásai veszteségesek, továbbá, hogy az alperes a megélhetését átmenetileg nagykorú gyermeke havi támogatásából és a felvett, nagy összegű kölcsönből biztosítja, önmagában nem elegendő a létfenntartás veszélyeztettségének megállapításához.

Az ítéltábla tekintettel volt az ügy tárgyára is: e körben utalt arra, hogy a felperes a keresetében adásvételi szerződés létrehozását kérte a per tárgyát képező, nem az alperes lakóhelyeként megjelölt ingatlanra, a marasztaló íté-

let szerint a fennmaradó 51.000.000,-Ft vételárat az alperes részére egy összegben, készpénzben köteles a felperes megfizetni.

Fenti ítélet tehát egyaránt hivatkozott a kérelem bizonyítottságának feltételeire, és a költségmentesség tekintetében a per tárgyára. Továbbá rögzítette, hogy egy személyi hitel – függetlenül a visszafizetési kötelezettségre – és az üzletrész figyelembe vehető vagyontárgynak minősül, úgyszintén a rokon kölcsön. Továbbá hiába van olyan igazolása a félnek, hogy nincs személyi jövedelemadóköteles jövedelme, ha folyószámladataiból más következik.

2. A végrehajtással való elvonás és a jövedelem összefüggése

A Fővárosi Ítéltábla ugyanakkor a személyes költségmentességet engedélyezte a nettó jövedelem tekintetében az alábbi ügyben⁴⁴.

Az elsőfokú bíróság a fellebbezett végzésével a felperesek személyes költségmentesség engedélyezése iránti kérelmét elutasította, és a részükre csak teljes költségfeljegyzési jogot engedélyezett. Végzésének indoklása szerint a felperesek jövedelmi és vagyoni körülményei alapján a személyes költségmentesség engedélyezésének egyik kötelező esete sem áll fenn, és a felperesek nem adtak elő a létfenntartásuk veszélyeztettségére utaló körülményt sem.

A végzés ellen annak megváltoztatása és teljes személyes költségmentesség engedélyezése iránt a felperesek terjesztettek elő fellebbezést. Kiemelték, hogy az I. rendű felperes havi jövedelme 48.250,-Ft, a II. rendű felpe-

resé 30.255,-Ft, a tulajdonukban lévő egyetlen ingatlant pedig nagy összegű tartozás terheli, amely tények alapján a létfenntartásuk veszélyeztetettsége megállapítható. Emellett az eljárási költségek is magasak a jövedelmükhöz képest.

A Fővárosi Ítéltábla szerint a felperesek fellebbezése megalapozott volt.

Kiemelte, hogy a jogalkotó a személyes költségmentességet azon személyek számára kívánta elérhetővé tenni, akik még bírósági végrehajtás keretében sem képesek a peres illeték és költségek megfizetésére.

A csatolt bankszámlakivonatok szerint a II. rendű felperes jövedelmét több végrehajtási eljárás keretében is levonások terhelik, a felperesek ezt követően megmaradó egy főre jutó jövedelme pedig alig haladja meg azt a törvényi szintet, amely alatt a létfenntartás veszélyeztetettsége mellett törvényi vélelem szól, a létminimum szintjét pedig nem éri el. Mindezen körülményeket figyelembe véve megállapítható a felperesek létfenntartásának veszélyeztetettsége. Rámutatott az ítéltábla arra is, hogy a felpereseket az érvényesíteni kívánt igényhez kapcsolódó pertárgyérték alapján a maximális, 1.500.000,-Ft kereseti illeték megfizetése terhelné esetleges pervesztesség esetén, amelynek megfizetésére a jövedelmi és vagyoni viszonyaik alapján képtelenek. Mindezek alapján a felperesek azoknak a személyeknek a körébe tartoznak, akik számára a jogalkotó a személyes költségmentesség kedvezményét elérhetővé kívánta tenni.

A döntésében tehát a másodfokú bíróság nem vizsgálta a felróhatóságot –

vagyis, hogy milyen jogcímen, milyen okból történnek levonások a felperesek jövedelméből – egyszerűen a csökkentett összeget vette figyelembe.

3. Megtakarítások elvonása

A megtakarítások elvonásával kapcsolatosan döntött a Fővárosi Ítélőtábla úgy⁴⁵, hogy a meglévő megtakarítások perköltség előlegezése céljából történő felhasználása nem tekinthető a fél jövedelmi és vagyoni viszonyaival arányban nem álló tehernek.

Az elsőfokú bíróság a fellebbezéssel támadott végzésével az I. rendű alperes teljes költségmentesség és teljes vagy részleges költségfeljegyzési jog engedélyezése iránti kérelmét elutasította. Végzésének indoklásában rögzítette: a felperes által indított házastársi közös vagyon megosztása iránti perben viszontkeresetet előterjesztő I. rendű alperes havi nettó jövedelme 1.113.014 forint, lakossági bankszámlájának egyenlege 5.683.955 forint és 1.084.356 forint, megtakarítási számlájának egyenlege 4.195.269 forint és 487 forint között ingadozott. Tulajdonát képezi egy gépjármű 2.400.000 forint, egy második gépkocsi 2.200.000 forint és egy harmadik gépkocsi 6.600.000 forint értékben. A lakhatását szolgáló és a per tárgyat képező 90.100.000 forint forgalmi értékű ingatlan $\frac{1}{2}$ részének a tulajdonosa. Az I. rendű alperes viszontkeresetének pertárgyértéke 105.953.321 forint. A fizetendő illeték összege 1.500.000,- Ft volt.

Az elsőfokú bíróság végzése ellen bejelentett fellebbezésében az I. rendű

alperes kifejtette, hogy az elsőfokú bíróság helytelenül értékelte a jövedelmi és vagyoni viszonyaira vonatkozó adatokat, és tévesen állapította meg a viszontkereseti illeték összegét is. Előadta: bevételeinek $\frac{3}{4}$ részét rendszeres havi kiadásokra költi, egyetlen ingatlanvagyonra a per tárgyat képező ingatlan. Kérelmének elutasítása azzal a következménnyel járna, hogy a megtakarítása lenullázódna. A viszontkereset előterjesztésére azért volt szükség, hogy a vagyonleltárból kimaradt elemeket be tudja állítani abba. Az illeték és az esetleges szakértői költség várható összegének előzetes megfizetése vagyoni viszonyaival arányban nem álló megterhelést jelentene.

A másodfokú bíróság szerint az I. rendű alperes fellebbezése megalapozatlan volt. Az I. rendű alperes saját – a becsatolt okiratokkal igazolt – nyilatkozata szerint jelentős összegű megtakarítással, összességében tízmilliós értéket képviselő gépjárműparkkal rendelkezik, rendszeres havi jövedelme lényegesen meghaladja a létfenntartáshoz szükséges mértéket. Mindezekre figyelemmel a viszontkereseti illeték vagy az esetleges szakértői költség megfizetése nem jelenthet számára aránytalan megterhelést. Ezt megerősíti az a fellebbezési nyilatkozata, miszerint a kérelem elutasításának az lenne a következménye, hogy lenullázódnának a megtakarításai. A megtakarítások perköltség előlegezése céljából történő felhasználása nem tekinthető a fél jövedelmi és vagyoni viszonyaival arányban nem álló megterhelésnek.

VI. Összefoglaló

A tanulmány elején már kifejtettem, hogy habár a bírósághoz fordulás jogát mindenki számára biztosítani kell, az Alkotmánybíróság szerint ebbe nem tartozik bele az, hogy a költségmentesség jogszabályi feltételeinek a meghatározásakor az állam nem alkalmazhat általa meghatározott korlátokat.

Ugyanakkor a jelenlegi rendszerben az, hogy az állam az alanyi jogosultság meghatározásánál szereplő – évek óta változatlan összegű, az inflációhoz nem igazított – jövedelmi és ellátási összegekhez köti a jogosultságot, voltaképpen ezt az alanyai kört rendkívül leszűkíti.

Ezt ugyan kompenzálhatná a bíróság mérlegeléssel, de nincs definiálva sem a létfenntartás fogalma, sem az, hogy mi veszélyezteti a létfenntartást. A bírósági gyakorlat tehát szubjektív, nem kiszámítható, mely alapján a per megindításakor a fél nem tudhatja, hogy milyen költséggel jár számára majd összességében a per.

Ez álláspontom szerint tartalmilag érinti, adott esetben ellehetetleníti, kiüresíti a bírósághoz fordulás alapjogát. Ahhoz, hogy a bírósághoz fordulás joga tartalmilag megvalósuljon, a jogi szabályozás megváltoztatására, az alanyi jogosultságban foglalt jövedelemhatárok újragondolására lenne szükség.

1 Jenei Szabó Andrea: Költségmentesség és költségfeljegyzési jog polgári és közigazgatási bírósági eljárásokban 2018-tól, Jogi Fórum és publikáció, www.jogiforum.hu lekérdezés: 2025. 08.04.

2 539/B/1997. AB határozat, 64/1991. (XII.17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 302.

3 1074/B/1994. AB határozat, ABH 1994, 452, 453.

4 1074/B/1994. AB határozat, ABH 1991, 508, 510.

5 A költségkedvezményekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlatelemző csoport összefoglaló jelentése, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_elemzes_vegleges.pdf 15. o. lekérdezés: 2025.07.30.

6 Pp. 83. § (1) bekezdése

7 A fizetendő illeték egy fix összeg plusz az adott illetéksáv alsó értékhatárát meghaladó összeg meghatározott százaléka.

8 Az Itv. 42. § (1) bekezdése szerint a 39–41. §-ban meghatározott illetékalap után – ha e törvény másként nem rendelkezik – az illeték mértéke:

a) peres eljárásban

aa) 300.000 forintig 18.000 forint;

ab) 300.001–3.000.000 forintig 18.000 forint és a 300.000 forint feletti rész 4,5%-a;

ac) 3.000.001–10.000.000 forintig 139.500 forint és a 3.000.000 forint feletti rész 5%-a;

ad) 10.000.001–30.000.000 forintig 489.500 forint és a 10.000.000 forint feletti rész 7%-a;

ae) 30.000.001–50.000.000 forintig 1.889.500 forint és a 30.000.000 forint feletti rész 4,5%-a;

af) 50.000.001–100.000.000 forintig 2.789.500 forint és az 50.000.000 forint feletti rész 2,5%-a;

ag) 100.000.001–250.000.000 forintig 4.039.500 forint és a 100.000.000 forint feletti rész 2%-a;

ah) 250.000.001–500.000.000 forintig 7.039.500 forint és a 250.000.000 forint feletti rész 0,5%-a;

ai) 500.000.001 forint felett 8.289.500 forint és az 500.000.000 forint feletti rész 0,5%-a;

b) bírósági meghagyás elleni ellentmondás esetén 3%, de legalább 5000 forint, legfeljebb 750 000 forint;

c) egyezségi kísérletre idézés iránti kérelem esetén 1%, de legalább 3000 forint, legfeljebb 15 000 forint;

d) a végrehajtási eljárásban 1%, de legalább 5000 forint, legfeljebb 350 000 forint;

e) a határozat jogerőre emelkedése után a részletekben való teljesítés vagy ennek módosítása, vagy részletfizetés engedélyezése iránt kezdeményezett eljárásban 1%, de legalább 5000 forint, legfeljebb 15 000 forint;

f) a kiszabott pénzbírság megfizetésére halasztás vagy részletfizetés engedélyezése iránt kezdeményezett eljárásban 1%, de legalább 5000 forint, legfeljebb 18 000 forint;

g) egyéb nemperes eljárásokban – a közigazgatási nemperes eljárás kivételével – az eljárás tárgya értékének 3%-a, de legalább 5000 forint, legfeljebb 250 000 forint.

9 Aszódi László In: Wopera Zsuzsa (szerk.):

Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez, 2024. szeptember 1. időállapotú 2025. évi Jogtár-formátumú kiadás ISBN 978-963-594-436-1

10 Pp. 94. § (1) bekezdése

11 Nem vonatkozik a költségmentesség az ügygondnoki díjra, a szükségtelen perbeli cselekmény meg nem fizetett illetékének és állam által előlegezett költségének a megfizetése alól, a végrehajtási eljárás során meg nem fizetett illeték és az előlegezésre kötelezett szerv által előlegezett költség megfizetése alól. Pp. 95. § (1), (4)-(6) bekezdése

12 Pp. 95. § (2)-(3) bekezdése

13 Kmtv. 5. § (1)

14 Ktv. indoklása 5. §

15 Korábban, 2022. december 31. napig öregségi nyugdíj legkisebb összege

16 https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0004.html lekérdezés: 2025. 07.30.

17 A költségkedvezményekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlatelemző csoport összefoglaló jelentése, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_elemzes_vegleges.pdf 17. o. lekérdezés: 2025.07.30.

18 Pécsi Törvényszék P.20.164/2014., Nyíregyházi Törvényszék Gpkf.15-14-050050/4.

19 Fővárosi Ítéltábla a 6.Pkf.25.819/2022/2. (BDT2023.4628.)

20 Kmr. 6. § (1) bekezdése

21 Ktv. 9. §

22 Ktv. indoklása 5. §

23 <https://kormanyhivatalok.hu/kormanyhivatalok/budapest/megye/aktiv-koruakellatasa> lekérdezés: 2025. 07.30.

24 Gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 19. § (2) bekezdése

25 Pp.525. §, a munkavállalói költségkedvezmény megállapításáról és érvényesítésének szabályairól szóló 73/2009. (XII. 22.) IRM rendelet

26 Kmtv. 5. § (2) bekezdése

27 Győri Járásbíróság 22.195/2013., Győri Törvényszék 20.414/2013.

28 A költségkedvezményekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlatelemző csoport összefoglaló jelentése, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_elemzes_vegleges.pdf 2. o. lekérdezés: 2025.07.30.; Szegedi Törvényszék 7.P.21.985/2012/69., Győri Ítéltábla Pkf.V.25.052/2015/2.

29 6.Pkf.25.104/2020/2. számú döntésében (BDT2020. 4214.)

30 A költségkedvezményekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlatelemző csoport összefoglaló jelentése, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_elemzes_vegleges.pdf 23. o. lekérdezés: 2025.07.30.

31 2.Pkf.21.338/2013/3.

32 1.P.20.495/2013/11.

33 A költségkedvezményekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlatelemző csoport összefoglaló jelentése, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_elemzes_vegleges.pdf 2. o. lekérdezés: 2025.07.30.

34 A költségkedvezményekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlatelemző csoport összefoglaló jelentése, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_elemzes_vegleges.pdf 21. o. lekérdezés: 2025.07.30.

35 Pf.VI.24.956/2012.

36 Szegedi Ítéltábla Pkf.I.20.874/2014/2., Kaposvári Törvényszék 12.P.21.232/2013/8.

37 A költségkedvezményekkel kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlatelemző csoport összefoglaló jelentése, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_elemzes_vegleges.pdf 18. o. lekérdezés: 2025.07.30.

38 Ilyen tartalmú döntést hozott pl a Pécsi Ítéltábla Pkf.VI.20.214/2014/3. szám alatt, illetve a Debreceni Ítéltábla a 20.728/2013/2. számú határozatában. A per tárgyát értékelte a Fővárosi Ítéltábla a később ismertetett, 6.Pkf.25.819/2022/2. (BDT2023.4628.) számú döntésében is.

39 Központi Statisztikai Hivatal Létminimum, 2002 Budapest, 2003 5. o., <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/letmin/letmin02.pdf> lekérdezés: 2025. 08.01.

40 Központi Statisztikai Hivatal Statisztikai tükör 2015/46. 2. o. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/letmin/letmin14.pdf> lekérdezés: 2025. 08.06.

41 <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/letmin/letmin13.pdf> lekérdezés: 2025. 07.30.

42 Élelmiszereket a normatívához hasonló értékben fogyasztó háztartások fogyasztási adataiból kiinduló összeg.

43 6.Pkf.25.819/2022/2., BDT2023.4628.

44 6.Pkf.25.104/2020/2., BDT2020. 4214.

45 7.Pkf.25.996/2024/3.

dr. Szilvássy Zoltán
doktorandusz, Marton Géza Állam- és
Jogtudományi Doktori Iskola

Kitekintés az igazságügyi orvosszakértés működésére, finanszírozására a gyakorlatban

I. Bevezetés

Az igazságügyi orvosszakértői tevékenység, amit gyakran említenek „orvosszakértés” néven, egy alkalmazott, természettudományos megközelítést alkalmazó diszciplína, amelynek célja a jogi tényállás feltárása, meghatározása és a megalapozott döntéshozatal támogatása. Az orvosszakértői tevékenység produktuma a szakvélemény, ami tulajdonképpen felfogható részbizonyításként. Ennek a részbizonyításnak (azaz a mikrobizonyításnak ugyanúgy, mint a makrobizonyításnak) is van funkcionális és strukturális oldala. Ennek kapcsán Tremmel egyenesen úgy fogalmaz, hogy nagyobb bizalmat helyez a hatályos jogunk az eljáró szakértőbe, mint magába az eljáró bíróba.¹

A modern bűnügyi nyomozástan néven kialakult tudományterület az orvosszakértő igénybevételét a kezdetek-

től nem nélkülözhetette. Már az 1936-ban kiadott Bűnügyi nyomozástan című munka az orvosszakértőt az egyik legfontosabb és leggyakrabban igénybe vett szakértők között említi.²

Napjainkban az igazságügyi szakértőt, legyen az egyéni személy vagy intézmény, a megbízó vagy a kirendelő veszi igénybe, és a szakértői szolgáltatásért pénzben kifejezett díjat kell megfizetnie.

Az igazságügyi orvostan egy speciális orvosi terület, amelynek célja az orvosi és egészségügyi vonatkozású kérdések megválaszolása a jogalkalmazás során. Korábbi elnevezés szerint törvényszéki orvostanként volt ismert, amelynek alapjait a bűnvádi perrendtartás alapozta meg azzal, hogy az orvosszakértők igénybevételét egyes esetekben kötelezően elrendelte.³ Ezt megelőzően is volt szerepe orvosi tudásnak már a rómaiaknál is, hiszen a Digesták 25. könyvének 4. pontja már megszabta, hogy a nőket a büntetés végrehajtása, illetve a kínvallatás megkezdése előtt esetleg fennálló terhessegre meg kellett vizsgálni, azonban ezt a vizsgálatot nem orvosok végezték, hanem ahhoz értő ’tudós asszonyok’.⁴

II. Az igazságügyi orvosszakértők a büntetőeljárásokban

Az igazságügyi orvosszakértő olyan tudást és szakértelmet nyújt, amellyel a hatóságok és bíróságok nem rendelkeznek. Feladatköre nagyban megegyezik a XX. század eleji tudományos mun-

kákban megfogalmazottakkal, de a tudomány fejlődésével és változásával annak spektruma természetesen folyamatosan bővült.

A Ridegh-Olchváry-Milvius szerzőpáros az orvosszakértő feladatait úgy definiálta, mint akit minden olyan kérdés tisztázásánál kell igénybe venni, amely az orvostudományok körébe vág. Eszerint az élő embernél vizsgálat tárgya lehet az életkor, fejlettség, erőviszonyok, testi teljesítőképesség, a nemi viszonyok. Ez utóbbi körében sorolja fel a nem és nemzőképességet, a nemiszervek fejlődési rendellenességeit, a nemi érintettséget (szüzesség), a nemi ösztön rendellenességeit, mint a 'homosexualitást' (a saját nemhez vonzódást), a 'masochizmust' (akiből az váltja ki a nemi ingert, ha fájdalmat okoznak neki), a 'sadizmust' (az érzéki inger előidézése a másokkal szemben való kegyetlenkedés útján) és az egyéb nemi eltévelyedéseket (perverzitásokat). Látható, hogy az orvosszakértésnek számos olyan területe volt, amit mára már orvosi rendellenességként nem is lehetne vizsgálni.

Ezentúl az élő ember vizsgálatánál sorol fel a fogamzás, terhesség, elvetélés, szülés, menstruáció, a testen lévő hegek, sebhelyek, forradások vizsgálata mellett olyan szakterületeket is, amit mára az elmeszakértés vagy a pszichológus szakértés körében említenénk. (Ilyen a szuggesztió, a hipnózis kérdései, a gyermek- és fiatalkorúak valamint az ideg és elmebajosok kikérdezéséhez igénybe vett szakértő.)⁵

A XIX. század végi jogszabályok még rendelkeztek az orvosok szerepéről a büntetések végrehajtásánál,

így az 1896. évi XXIII. tc. 502. § szerint 'elmebetegnek vagy teherben lévő nőnek felgyógyulásuk előtt sem a felső bíróság ama határozata nem hirdethető ki, melynek következtében az ellenük megállapított halálbüntetés jogerőssé vált, sem a kegyelmi folyamodvány eredménytelenségéről nem értesíthetők, sem rajtuk a halálbüntetés nem hajtható végre.'⁶

A holttest vizsgálatánál azonban az orvosszakértői feladatok lényegében nem változtak. Ide sorolta az 1936-ban kiadott tansegédlet a halál oka megállapítását, a halál bekövetkezésének időpontját, de minden egyéb kérdést is, ami élő embernél felmerülhet.

Összességében az orvosszakértő feladatai közé tartozik a tényállás tisztázásának és a megalapozott döntéshozatalnak a támogatása.

III. Az igazságügyi orvostan

Az igazságügyi orvostan komplex, alkalmazott tudományterület, amely számos részterületet is felölel. Interdiszciplináris megközelítést alkalmaz, ideértve a patológiát, toxikológiát, genetikát, antropológiát és klinikai orvostudományt, valamint egészségbiztosítási és biztosításorvostani szempontokat. Az igazságügyi orvostan modern gyakorlata természettudományos alapokon nyugszik, és többnyire statisztikai módszertant alkalmazva követi a valószínűség alapú és a jó klinikai gyakorlat elveit.⁷

Az igazságügyi orvostan egyszerűs mind az igazságügyi tudományok egyik ága is, amely ugyan több rész-

területet integrál, de különbözik más orvosi szakterületektől mind céljaiban, mind szemléletében. Gyakorlati célja az igazságügyi szakemberek szakmai igényeinek kielégítése, a döntéshozatalt támogató szakértelem felhalmozása és alkalmazása a büntető- és polgári jogi eljárásokban. Az igazságügyi orvostant szigorúan szabályozott módon gyakorolják művelői, minőségi alkalmazása szoros együttműködést igényel más igazságügyi szakértői területekkel, például a daktiloszkópiával, seballisztikával, humán kormeghatározással, gépjárműbaleset elemzéssel stb.⁸

Az igazságügyi orvostan felelősségi területei kulturálisan és jogrendszerek által befolyásoltak, és az egyes országokban eltérően értelmezik a határait. Művelése és a kimeneti oldali eredmények interpretálása történelmi hagyományokat követ és alkalmazott jogrendszer-függő. Emellett magában foglalja az orvosi és tudományos ismeretek fejlesztését, alkalmazását és értékelését az igazságszolgáltatásban, valamint az orvosok (és az egészségügyi dolgozók) részére jogi- és etikai ismeretek oktatását a gyógyító hivatásban. Az igazságügyi orvostan önálló szakterületként emelkedett ki a XIX. század második felében, és ma is a jogi és orvosi tudományok határmezsgyéjén helyezkedik el.⁹ Laikus megközelítés során gyakran a patológiával azonosítják, holott a két szakterület céljaiban nem is állhatna távolabb egymástól: a humán patológia az emberi betegségekkel foglalkozó, alkalmazott tudományág, elsődleges célja a betegségek megállapítása és ezáltal a gyógyítási folyamat segítése, míg az igazságügyi orvostan

a jogalkalmazókat szolgálja ki; így az egyik legfontosabb célja, hogy olyan releváns információkat (bizonyítékokat) tárjon fel, melyek megalapozott ítélkezést és felelősségre vonást tesznek lehetővé.

IV. Igazságügyi orvosszakértői tevékenység a jog dzsungelében

Az igazságügyi orvosszakértői tevékenység gyakorlása nemcsak orvosi, hanem igen jelentős mennyiségű jogi ismeretet is igényel. A terület szabályozása elsősorban alkalmazott jogi szemléletű, a rendszer széttagolt és a finanszírozása, felügyelete számos szervezet, jogszabály és sok esetben a helyi gyakorlat által befolyásolt.

A 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről (továbbiakban Szaktv.), már az előszavában hangsúlyozza, hogy a törvény megalkotásával az igazságügyi szakértői tevékenység és az igazságügyi szakértői szervezet megújítása, valamint a közbizalom erősítése a cél. Ez a törvény egységes keretet nyújt az igazságügyi szakértői munka szabályozásához, különös tekintettel a szakterületen működő kamarára vonatkozó szabályokra. A korábban hatályos, az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló törvény (2005. évi XLVII. törvény) kevésbé volt részletező és más jogalkotási elveket követett.

Magam is osztom Nogel álláspontját abban, hogy a szakértői törvény elfogadását követően sem valósult meg az Iszktv. preambulumban megfogalmazott

azon cél, hogy az igazságügyi szakértői tevékenység és az igazságügyi szakértői szervezet megújuljon, erősödjön az igazságügyi szakértői tevékenységbe vetett közbizalom.¹⁰

A hatályos törvény meghatározása szerint az „igazságügyi szakértői tevékenység” az igazságügyi szakértők által végzett tevékenységet jelenti, amelyet más segítő személyek is támogathatnak. Ez a tevékenység a kirendelő hatóság, bíróság, ügyészség, rendőrség, közjegyző, bírósági végrehajtó kirendelése vagy megbízása alapján kerül végrehajtásra, és jellemzően szakértői díj ellenében történik. Az igazságügyi szakértői tevékenység olyan részcsелеkményeket foglal magában, amelyek elősegítik a hatóság eljárásaiban a különleges szakértelmet igénylő tények, körülmények megállapítását vagy megítélését, ideértve a szükséges vizsgálatok elvégzését, a szakvélemény előkészítését, elkészítését és előterjesztését, valamint a hatóság kérésére azok kiegészítését és minden más, vele kapcsolatos tevékenységet. A törvény megkülönbözteti a szakértőt, szakértői intézetet, szakértői intézményt és az eseti szakértőt. Ezért az igazságügyi szakértői tevékenység fogalma sokkal többet jelent, mint a szakvélemény elkészítése, nem véletlenül nevezik „tudós tanúnak” is.¹¹ A „szakértő tanú” fogalom azonban mást jelent, hiszen alatta olyan szakértelemmel rendelkező tanút értünk, aki olyan tényekről vagy állapotokról tud tájékoztatni, amelyek értelmezéséhez különleges szakértelem szükséges, de az adott ügyben speciális szakvélemény adására nem jogosult.¹²

Az igazságügyi szakértői tevékenység végezhető különböző szervezeti formákban, beleértve egyéni vállalkozókat, társaságokat, szolgáltatókat, intézményeket vagy alkalmazottakat, valamint az igazságügyi szakértői intézményeket vagy szervezeteket. A törvény meghatározza, hogy az igazságügyi szakértő milyen jogviszonyban végezheti a tevékenységét, beleértve a munkaviszonyt és a megbízási jogviszonyt is. Bizonyos esetekben pedig más jogszabályok (rendvédelmi szervek, közszolgálati tisztviselők, stb.) határozzák meg az igazságügyi szakértői tevékenység végzésének feltételeit.

Az igazságügyi orvosszakértés egy speciális terület, amely a Magyarországon elkészülő igazságügyi szakértői vélemények túlnyomó többségét adja. Ezek elkészítését, részelemeit (pl. a hatósági, igazságügyi boncolás, vagy betegvizsgálat szakmai minimum-feltételei) nemcsak a Szaktv., hanem más egészségügyi jogszabályok (pl. az egészségügyről szóló 1997 évi CLIV. tv.) is szabályoznak. Az igazságügyi orvosszakértés az „Orvos, Pszichológus, Biológiai szakmai tagozat” alá tartozik a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamarán (MISZK) belül. Az igazságügyi szakértővé válás feltételeit nemcsak a jogszabályok határozzák meg, hanem a szakterületi szabályok is.

Az igazságügyi orvosszakértővé válás jelenleg az alábbi képzési feltételeket foglalja magában: hat év általános orvoscépzés (egyetemi diploma), majd öt év szakképzés, amely alatt teljesíteni kell az előírt számú boncolásokat, szövettani vizsgálatokat, személyes vizsgálatokat büntető- és polgári peres

ügyekben, valamint pszichiátriai vizsgálatokat és véleményezéseket. Ezután a szakértőnek szakvizsgát kell tennie, amelynek érvényességét 5 évente továbbképzésekkel és pontgyűjtéssel igazolnia kell. Továbbá kötelező tagnak lennie a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamarában, negyedévente pedig az elkészített szakvéleményei számáról, típusáról, a megbízók minőségéről, szakértésből befolyó bevételeiről, azok kifizetett voltáról bevallást kell készítenie a MISZK számára és részükre meg kell fizetnie a kamarai tagsági díjat. 2025. január 01. napjától megszűnt a kamarai költségátalány, melynek kirendelőktől való behajtásáról is a szakértőnek kellett gondoskodnia. Ehelyett a jogalkotó bevezette a képzési hozzájárulást, melyet az Igazságügyi Minisztériumnak kell megfizetni, de nem a szakértőnek, hanem közvetlenül a kirendelőnek. A szakértő a díjjegyzékén feltünteti ezt a tételt, de nem térvényesti számlával. Az átmeneti időszakban vélhetően mindez számos adminisztratív 'kavarodással' járhat. Fenti adatszolgáltatási kötelezettség az intézményekre, szakértői gazdasági társaságokra nézve is kötelező. Az igazságügyi szakértők az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi szakértőkről vezetett névjegyzékében szerepelnek. Az igazságügyi szakértők kötelesek teljesíteni a kirendeléssel kapcsolatos feladatokat a törvényben meghatározott kivételekkel. Ez a szabályozás kötelezővé teszi az igazságügyi orvosszakértők számára a szakvélemény elkészítését, ellentétben az egészségügyi tevékenységet végző orvoskollégáikkal, akik számukra lehetőség nyílik az

Egészségügyi Törvény által meghatározott módon az egészségügyi ellátás megtagadására, a betegellátás visszautasítására.¹³

Magyarországon az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi szakértők névjegyzékében találhatóak meg azok a természetes személyek, gazdasági társaságok és intézmények illetve igazságügyi orvostani intézetek, amelyek igazságügyi orvosszakértői tevékenységet végeznek.¹⁴ Ezek a szakértők fő- vagy részállásban végzik tevékenységüket, és bizonyos személyek, úgynevezett magánszakértők, egyéni- vagy társas vállalkozásként is működhetnek. A szabályok lehetőséget biztosítanak szakértői cégek létrehozására is.

Sajnos jelenleg nem tisztázott az igazságügyi orvosszakértő pontos fogalmi köre, holott a bizonyításban kiemelkedő a szerepe a büntetőeljárásokban.¹⁵ Az igazságügyi orvostan és az igazságügyi pszichiátria az orvosi szakvizsgák közül azok, amelyek célja olyan szakemberek képzése, felkészítése, akik a jogalkalmazást szolgálják. Ők olyan strukturált képzés keretében szereztek tudást és tapasztalatot, amelyet a jogi megközelítés igényével, az igazságügyi szakértésben felmerülő akadályok leküzdésére fejlesztettek ki. Bár más szakterületeken jártas és klinikai tapasztalattal rendelkező szakemberek is felvehetők az igazságügyi szakértői névjegyzékbe, ha teljesítik az igazságügyi szakértővé válás feltételeit, azonban nem rendelkeznek olyan széles körű kompetenciával, tudással és tapasztalattal, mint az igazságügyi orvostan szakterületén dolgozó kollégáik. Az igazságügyi orvosszakértők túlnyomó-

részt szakértői tevékenységüket hivatásszerűen űzik, klinikai feladatokkal (pl. betegellátás) nem foglalkoznak. Az igazságügyi pszichiáter szakértők közül sokan betegellátásban, pszichoterápiában, gyógykezelésben is tevékenykednek. Az egyéb klinikai szakterületekre felvett igazságügyi szakértők (pl.: szülészet-nőgyógyászat, sebészet, aneszteziológia, stb.) túlnyomórészt a gyógyító, betegellátó tevékenységük mellett, rész munkaidőben látják el igazságügyi szakértői feladataikat; jellemzően szakterületük nagy betegellátási tapasztalattal bíró, idősebb orvosai közül kerülnek ki. Igazságügyi orvostani szakértői vizsgálatot kell elvégezni, ha a szakkérdés a sérülések gyógytartamának vagy kezelkezési módjának megállapítására, életveszély fennálltának véleményezésére, alkohol vagy más bódultságot okozó szer jelenlétének kimutatására a biológiai mintában, a vizsgált személy szerfogyasztási idejére és befolyásolt-sági állapotára, súlyos egészségromlás vagy maradandó fogyatékos-ságot okozó sérülés megítélésére, vagy testi sérülés megítélésére irányul büntetőeljárásban vagy polgári peres eljárásban.¹⁶ Az egyéb szakterületeken dolgozó igazságügyi szakorvosok kompetenciája csak a szakterületükre vonatkozik és csupán az egészségügyi tevékenység megítéléséhez szükséges klinikai szakkérdés szerinti szakértői vizsgálatok terén érvényes, és csak akkor lehet szerepük az eljárásban, ha az igazságügyi orvostani szakértői vizsgálat mellett más, a klinikai szakkérdések megválaszolására irányuló szakértői vizsgálat is szükséges.

Az ilyen szakemberek esetében célszerű lenne az általános használatú és nem kellően definiált, ezért zavar, félreértés keltésére alkalmas „igazságügyi orvosszakértő” megnevezés helyett más elnevezést találni, például „igazságügyi sebész szakértő” vagy „igazságügyi aneszteziológus szakértő”. Ez a csoport kompetenciájában nem különbözik jelentősen az ún. szakkonzultánsokétól, akik járatosak és nagy tapasztalattal rendelkeznek a speciális szakterületükön, bár nem szerepelnek az igazságügyi szakértői névjegyzékben.¹⁷

V. A szakkonzultáns

Sajnos a szakkonzultáns fogalma eléggé határozatlan a magyar jogban, ezért az ő elnevezésük és felületesen megítélt kompetenciáik tévesen vezethetik félre a jogalkalmazókat, akik hibásan tekint-hetik őket igazságügyi szakértőknek. Az egészségbiztosítás szakterületen letett szakvizsga- és képzés átmenetet jelent a két csoport között, amely magában foglalja a jogi eljárásokra felkészítő képzést és a szakvizsga orvos-szakmai követelményeit is, ideértve a szakvélemények összeállításában való jártasság ismeretét is. Az egészségbiztosítás külön szakterületként szerepel az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi szakértői névjegyzék-listáján. Az ilyen szakembereket általában közigazgatási- és polgári peres eljárásokban alkalmazzzák, és feladatkörükbe tartozik a kérelmező-, igénylő- vagy a felperes, esetleg a vádlott egészségkárosodásának vagy munkaképesség-csökkenésének megállapítása, valamint olyan

speciális ismeretekkel kapcsolatos szakkérdések megválaszolása, amelyek felmerülnek egy állami- vagy magán biztosítót és/vagy egy biztosítottat érintő peres vagy nemperes eljárás során.

VI. Orvosszakértői intézmények, intézetek és tevékenységi köreik

Magyarországon az igazságügyi orvosszakértői intézmények és intézetek az alábbiak: Szegedi Tudományegyetem, Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Kar, Szent-Györgyi Albert Klinikai Központ, Igazságügyi Orvostani Intézet; Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Igazságügyi Orvostani Intézet; Nemzeti Szakértői és Kutató Központ (több telephellyel országszerte); Semmelweis Egyetem Patológiai, Igazságügyi és Biztosítási Orvostani Intézet (Budapest); Debreceni Egyetem Klinikai Központ Igazságügyi Orvostan.

Általában egy egyetemi szakértői intézet tevékenységei az alábbiak:

- Rendkívüli halálesetek miatt végzett hatósági boncolások
- Igazságügyi boncolások
- Szövettani vizsgálatok
- Jelenlét helyszíni halottszemlén (alkalomszerűen)
- Igazságügyi pszichiátriai vizsgálatok
- Igazságügyi pszichológiai vizsgálatok
- Egészségbiztosítási orvostani vizsgálatok

- Élő személyek igazságügyi orvosszakértői vizsgálata büntető és polgári peres eljárásokban
- Igazságügyi szakértői véleményadás iratok alapján a kijelölt szakterületeken
- Toxikológiai és laboratóriumi vizsgálatok
- Igazságügyi genetikai vizsgálatok
- Graduális és posztgraduális oktatás (orvos-, mentőtiszt-, ODLA-, OKLA-, szakorvos-, szakértő képzések, szakjogász-képzések)
- Továbbképzések szervezése
- Tanácsadás

Igazságügyi szakértői tevékenység körébe tartozó feladatok a teljesség igénye nélkül:

- Nem természetes halálesetek (igazságügyi és hatósági) boncolása és szakértői vélemények készítése
- Testi sérülések megítélése, szakvélemények készítése
- Pszichés károsodások véleményezése
- Maradandó testi károsodás megítélése, szakvélemények készítése
- Egészségügyi eredetű vagyoni és nem vagyoni kár megítélése szakvélemény formájában
- Munkaképesség csökkenés elbírálása, szakvélemény szerkesztése
- Biztosítási egészségkárosodás felmérése, szakvélemény szerkesztése
- Börtöntűrő képesség megítélése, szakvélemény szerkesztése
- Munkaalkalmasság elbírálása, szakvélemény szerkesztése

- Beszámíthatóság és cselekvőképesség megítélése, szakvélemény szerkesztése
- Gondnokság alá helyezés véleményezése
- Alkohol, kábítószerrel, gyógyszerrel és egyéb toxikus anyagokkal kapcsolatos vélemények készítése mind iratok, mind biológiai minták vizsgálata után.
- Személyazonosítás (mint élő-, mind holt) személyek esetében
- Apasági vizsgálatok elvégzése, apaság valószínűségének megállapítása
- Biológiai minták (pl. spermium, vér) vizsgálata és véleményezése
- Csontmaradványok vizsgálata és véleményezése
- Bűnjelvizsgálat és véleményezés
- Digitális adathordozók tartalmának speciális vizsgálata (pl. fényképeken szereplő személyek nagykorúságának véleményezése)
- Család tagjainak pszichológiai vizsgálata (pl. gyermekelhelyezési perekben)
- Tanúvallomások élményszerűségének vizsgálata pszichológiai szempontból
- Örökhagyó végakaratának, általa kötött szerződésének vizsgálata iratok alapján

Valójában az igazságügyi szakértést, mint tényleges szakmai területet és az azt meghatározó jogszabályi háttér átlátása is különleges jogi ismereteket feltételez. A jogalkotó is kénytelen folyamatosan az aktuális igényekhez igazítani a jogi szabályozást, aminek a figyelemmel kísérése, a szabályok ma-

radéktalan betartása végső esetben a szakértői munka elhúzódsához és így az eljárás befejeződésének késleltetéséhez is vezethet.

Az egyetemi intézetet, mint szakértőt az igazságügyi szakértőkről szóló törvény definiálja¹⁸: igazságügyi szakértői intézet: olyan – jellemzően egyetem mellett működő – állami szerv, vagy közfeladatot ellátó közérdekű vagy közkezelő alapítvány által fenntartott felsőoktatási intézmény részeként működő szervezet, amely kizárólagosan, illetve törvényben vagy az alapszabályában meghatározott alaptevékenységén, így különösen tudományos, oktatói, kutatói tevékenységén kívül igazságügyi szakértői tevékenységet is végez.

Ugyan ez a törvény szabályozza általánosságban a szakértői intézet működését.¹⁹

Továbbá eme jogszabály rendelkezik a teljes szakértői eljárásról, valamint a fegyelmi eljárásról, a törvényességi felügyeletről, a szakértői névjegyzék és a szakértői nyilvántartás vezetéséről is.

Az intézetek és intézmények szakértői kijelölésével kapcsolatosan irányadó és egyes esetekben kizárólagosságot biztosít a szakterületek ágazati követelményeiért felelős szervek kijelöléséről, valamint a meghatározott szakkérdésekben kizárólagosan eljáró és egyes szakterületeken szakvéleményt adó szervekről szóló 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet.

Az intézet vagy intézmény, mint kirendelt szakértő a tevékenysége elvégzése közben a módszertani irányelvek és módszertani levelek mellett

az Igazságügyi Minisztérium rendeletének betartására is kötelezett, amiről az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet rendelkezik.

Amennyiben a szakértői kirendelés büntető eljárás során történik, úgy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény szakértőkre és a szakértői eljárásra vonatkozó bekezdéseit is alkalmaznia kell. Más esetekben a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény és a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről az iránymutató jogforrás.

Ha a szakértői kirendelés olyan elhunyt ügyében keletkezik, mely eset hatósági- vagy igazságügyi boncolást indokol, úgy a halottvizsgálatról és a halottakkal kapcsolatos eljárásról szóló 351/2013. (X. 4.) Kormány rendelet és a temetőkről és a temetkezésről szóló a 1999. évi XLIII. törvényt is figyelembe kell venni a folyamat lefolytatása közben.

Megjegyezni kívánom, hogy az NSZKK egy, a Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium közös fenntartású, országos költségvetési szerve a Belügyminiszter irányítása alatt; működése az igazságügyi szakértői szakterületek jelentős részét lefedi, szakértői állománya és tevékenységi köre jóval bővebb az orvostani-, pszichológiai-, biológiai-, toxikológiai-, genetikai- szakértők körén, bár intézményünkben a legtöbb szakvéleményt ezen utóbb felsorolt szakértői területek képviselői készítik el.²⁰ Az NSZKK nem végez betegellátó, gyógyító-megelőző orvosi (pszichológiai, biológiai, stb) és graduális oktatási tevékenységet, bár

a szakképzés gyakorlati oktatásában nagy szerepe van.

Bizonyos egészségügyi vonatkozású jogszabályok betartása – a tevékenység egészségügyi, kórház-higiénés, biológiai vonatkozásai és a kockázatminimalizálás érdekében- szintén minden orvosi- vagy biológiai szakterület és igazságügyi szakértői intézet, intézmény, cég vagy egyéni szakértő számára kötelező, melynek való megfelelés más igazságügyi szakértői területekre nem vonatkozó, többlet munkaterhelést generáló szabályrendszert jelent. Az igen bőséges és kiterjedt szabályozásból kiemelést érdemel - fontossága okán- a 60/2003. (X. 20.) ESzCsM rendelet az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló jogszabályhely, melynek igazságügyi orvostani vonatkozásai az alábbiakban foglalhatók össze:

„Élőszemély vizsgálatok esetén e rendelet, illetve az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 16. § (1) bekezdésében foglaltaknak megfelelő, az orvosi rendelőkre vonatkozó általános minimumfeltételek betartása szükséges. Az igazságügyi pszichiátria, az igazságügyi pszichológia és az egészségbiztosítási orvos-szakértés végzéséhez az orvosi vizsgálatok általános feltételeinek megfelelő helyiség biztosítása szükséges. A boncolások végzéséhez a patológiai minimumfeltételek boncolásokra vonatkozó I. ellátási szintnek megfelelő minimumfeltételek biztosítása szükséges. Kórszövettani vizsgálatok végzése tekintetében a szövettani vizsgálat szokásos feldolgozási módszerrel pa-

tológiai minimumfeltételek biztosítása indokolt”

Tágabb értelemben véve mind az Eütv, mind az abban rögzített tevékenységekkel kapcsolatban felmerülő részletszabályozás betartása is kötelező az igazságügyi szakértők számára. Várhatóan az ilyen okú leterheltég az elektronikus Halottvizsgálati Bizonyítvány végleges bevezetésével és az egészségügyi adatok esetleges Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Térbe történő kötelező feltöltésével tovább fog növekedni.

Említést érdemelnek még az intézetekben, intézményekben érvényben lévő belső folyamatleírások, eljárásrendek, igazgatói, rektori, elnöki, dékáni utasítások is, amelyek a szervezeti egység minden tagjára nézve kötelezőek és betartandók (például: Halottkezelési szabályzat, Leltárkezelési szabályzat, Oktatási szabályzatok stb.)

Az egyetemek –jellegükből adódóan– oktatással és kutatással is foglalkoznak. Ezen tevékenységre vonatkozó számtalan utasítás (a törvényektől a rektori-dékáni utasításokig) szintén kötelező érvényű a szervezeti egység tagjai részére.

VII. Az orvosszakértői tevékenység finanszírozásával kapcsolatos ismeretek

A tevékenység finanszírozását, minden esetben a kirendelő hatóság, eljáró szerv végzi. A szakértő díjjegyzékkel érvényesíti a rendeletben előírt vagy

előzetesen engedélyezett szakértői díjat, erről a 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről rendelkezik.

Általánosságban elmondható, hogy a kirendelők központi költségvetési szervek, így a várható költségeket az államháztartásról szóló jogszabályok szabályozása alapján kötelezettség vállalásba veszik.²¹

A szakértői tevékenység végeztével a szakértő díjjegyzéket készít –az un. hivatalból történő kirendelések alkalmával a 3/1986. (II. 21.) IM rendelet az igazságügyi szakértők díjazásáról szóló rendelet alapján, mely benyújtásra kerül a kirendelő hatóságnak.²² Polgári peres ügyben, közigazgatási- és munkajogi bírósági ügyben általános szabály szerint a szakértő a díját maga állapítja meg.

Az igazságügyi szakértői tevékenység díjazása - kivéve a magánmegbízásokat - határozat vagy végzés útján történik, amit a hatóság, bíróság, közigazgatási szerv vagy közjegyző állapít meg. A végzés meghozatalának alapját a Szaktv. és egyéb rendeletek biztosítják.

Az igazságügyi szakértőnek, az igazságügyi szakértői intézménynek, az orvostudományi képzést folytató egyetem igazságügyi orvostani intézetének, valamint azon egyéb szervezeteknek, amelyeket szakvélemény készítése miatt megkeresnek, az igazságügyi szakértői testületnek, valamint a büntetőeljárásról szóló törvény szerinti szakértőknek szakértői tevékenységükért munkadíj és költségterítés (összefoglalóan: szakértői díj) jár.

A szakértőnek a szakértői díját, a szakkonzultánsnak és a segédszemély-

zetnek pedig a munkadíját - külön díjjegyzékkel - be kell terjeszteniük a szakvélemény leadásakor, de legkésőbb a szakértői munka befejezése után legfeljebb 15 napon belül. A szakértői díjjegyzéknek külön részleteznie kell a munkadíjat, a költségtérítést és az ezekre vonatkozó általános forgalmi adót.

A számlával nem igazolható, de szükségszerűen felmerülő költségek (posta, telefon, irodaszer stb.) fedezésére a szakértőnek költségátalányt kell kapnia. A költségátalány a szakértő munkadíjának nem több, mint 35%-a, de legfeljebb 200 000 forint. Egyes orvos szakértői tevékenységek esetén azonban tételes költségátalányt határoz meg a törvény, aminek azonban igen körülményes a kiszámítása akkor, ha egy szakvéleményben több feladatkört is érint a kirendelés.²³

A büntetőeljárás során és az ún. hivatalból történő kirendelések esetén a 3/1986. IM rendeletben meghatározott díjtételek az irányadóak.²⁴

Mivel a szakértői tevékenység (eltérően az egészségügyi tevékenységtől) ÁFA körébe tartozik, így a 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról szóló jogszabályban foglaltak maradéktalan betartására is kötelezett a kirendelt szakértő.

Vannak olyan ügýtípusok (például: élő személy megvizsgálása és szakvélemény előterjesztése, elmeállapot megvizsgálása és szakvélemény előterjesztése stb.), amelyekben mind intézeti/intézményi/gazdasági társasági, mind természetes személyű igazságügyi szakértő eljárhat. Az eljáró szakértő személyét a kirendelő hatóság vagy szerv határozza meg. Ha a kirendelés

az intézmény/intézet/gazdasági társaság nevére szól, akkor az intézmény vezetője jelöli ki az ügy tényleges szakértőjét annak kompetenciakörére és egyéb szempontokra (pl. intézményi leterheltég) tekintettel. A ténylegesen eljáró szakértő a szakvéleményt saját szakmai felelőssége mellett, de az intézmény vagy társaság nevében adja. Ebben az esetben az elkészült szakvéleményt ún. ellenjegyzéssel látják el, ami nem jelenti a szakvélemény tartalmának elfogadását a szervezet vezetője részéről, csupán a törvényi és formai követelményeknek való megfelelést igazolja. Az eljáró szakértő maga képviseli a készített szakvéleményt a későbbi jogi eljárásokban és köteles válaszolni a dokumentummal vagy az ügy körülményeivel kapcsolatos kérdésekre.

Ha természetes személyt rendelnek ki (ún. saját néven történő kirendelés), akkor maga a szakértő felelős a szakvélemény elkészítéséért, benyújtásáért és szükség esetén a kiegészítésre vagy válaszadásra is ő kötelezhető. Ilyen esetben nincs szükség a munkahelyi vezető ellenjegyzésére.

Az igazságügyi szakértői intézményben dolgozó szakértő és az egyetemi intézet alkalmazottja külön elbírálás alá esnek. Általában egyik szervezet alkalmazottja sem jogosult külön díjazásra, kivéve, ha a szakértő a saját nevében, munkaidőn kívül, külön megbízás alapján végzi a szakértői feladatot, és a díjat közvetlenül neki kell megfizetni. A költségek megosztásáról a szakértő és az igazságügyi szakértői intézmény külön megállapodik. Ha az „igazságügyi boncolás és szakvélemény előterjesztése vagy csontvázlelet

orvos szakértői vizsgálata” vagy „hatósági boncolás” elnevezésű szakértői tevékenységet munkaidőn kívül végzi az egyetemi intézet alkalmazottja, akkor az intézet a szakértői tevékenységért járó szakértői díjból kifizeti a munkadíjat az egyetemi intézet és a szakértő közötti megállapodás szerint.

A szakértő a szakértői díjat, a szak Konzultáns és a segédszemélyzet pedig a munkadíjat külön díjjegyzéken közli, legkésőbb a szakvélemény benyújtását követő 15 napon belül érvényesíti a kirendelőnél. A díjjegyzékben részletesen ki kell térni a munkadíjra, költségterítésre és az ezeket terhelő általános forgalmi adóra.

Az igazságügyi szakértői tevékenység szolgáltatásnak minősül, ezért általános forgalmi adóval (ÁFA) terhelt. Az igazságügyi szakértői díj rendeletben meghatározott összege nem tartalmazza az általános forgalmi adó összegét, amelyet az igazságügyi szakértőnek a díj összege felett kell felszámítania, ha az általános forgalmi adó szabályai szerint adóköteles. Ha a szakértő az általános forgalmi adóval kapcsolatban levonási joggal rendelkezik, csak a nettó összeget kell jeleznie.

Bizonyos esetekben - nem hivatalból történő kirendelések esetén - a szakértő maga határozhatja meg a díjjegyzékben szereplő díjat, de meg kell felelnie a 3/1986 IM rendeletben meghatározott díjmegállapítási- és kifizetési szabályoknak. Ha a munkadíjat a szakvélemény elkészítésére fordított idő alapján kell meghatározni, és a szakértő a vizsgálatot nem a kirendelő jelenlétében végzi, írásos jegyzéket kell csatolnia, amely részletezi a szakértői tevékeny-

séget és a ráfordított időt. Mivel a szakértő tevékenysége az általános forgalmi adóról szóló törvény szerint gazdasági tevékenységnek minősül, külön jogszabály szerint számlát kell kiállítania, és a kirendelőnek a számla ellenében kell a díjat kifizetnie. A kirendelőnek meg kell vizsgálnia a szakértő által felszámított díj összegét és indokoltságát, beleértve a szakértői vizsgálatra és a szakvélemény elkészítésére feltüntetett időt és a letétbe vagy bizalmi őrzésbe helyezett díj összegét. Az utazással töltött időre a szakértő az utazással töltött időt számlázza. A szakértőnek jelenléti díjat és utazási költségtérítést kell kapnia a tárgyaláson való megjelenésért és az utazással töltött időért. Ha a szakértő saját gépjárművét használja, akkor csak akkor számíthat fel költséget (beleértve a parkolási díjat is), ha ahhoz a kirendelő előzetesen hozzájárult. Az utazási költségtérítést a ténylegesen megtett út alapján, a kilométerek számával és az üzemanyagár szorzatával kell meghatározni. A saját műszereik használatáért vagy az ingyenesen igénybe vett műszerekért a szakértőt nem illeti meg külön költség. Kivételes esetekben a rendeletben meghatározottnál magasabb munkadíjat is megállapíthatnak, ha a szakértő tevékenysége hosszabb tudományos vizsgálatot igényel, egyesített szakvéleményt ad, a szakvélemény elkészítéséhez szükséges vizsgálatot hétvégén, ünnepnapon vagy 18-06 óra között végzi, vagy ha más fontos ok azt indokolja. A kivételes munkadíj felső határa az alapidíj két és félszerese lehet, de nem alkalmazható a többi tételekre (pl. költségátalány, utazási idő stb.).

A 3/1986. IM rendelet többször módosult azóta, hogy kihirdették. Az változtatások arra törekednek, hogy szabályozzák a mindennapi életben előforduló problémákat és anomáliákat. 2022. márciusig a rendelet csak a jelenlegi díjak értékének felét tartalmazta. A díjtételek 2022.03.03-tól a korábbi összeg 150%-ára emelkedtek, majd 2023.01.01-től a két évvel korábbi díjak duplájára. A bevezetett díjszabás-módosítás rengeteg extra terhet jelent(ett) a szakértők számára. A kirendelő hatóságok eltérő gyakorlatot alkalmaznak: egyesek csak a jogszabályváltozás utáni kirendeléseknél tartják megalapozottnak az emelt díjas díjjegyzékek elfogadását, míg mások

az egész jogszabály hatálybalépésétől vonatkoztatják azt a díjjegyzékekre. Mivel a kirendelő hatóság végzése teremti meg a díj kifizetésének jogalapját, jogértelmezési különbségek miatt ugyanazon napon érkezett kirendelések esetében is előfordulhatnak különböző összegű szakértői díjak.²⁵

VIII. A kamarai költségátalányból képzési hozzájárulás

A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara részére a szakértőkről szóló törvény bevezetett egy olyan új költség-elemet, a kamarai költségátalányt,

Az igazságügyi szakértői tevékenység finanszírozási folyamatai intézeti szakértői tevékenység és magánszakértői tevékenység során

szakértői tevékenység folyamata kirendeléstől a könyvelésig	
igazságügyi szakértői intézet és szakértői gazdasági társaság (2016. évi XXIX. törvény 33-34. §)	magánszakértői vélemény (2016. évi XXIX. törvény 52-53. §)
kirendelés: az igazságügyi szakértő eljárását megalapozó bírósági, közjegyzői, ügyészségi, rendőrségi vagy jogszabályban meghatározott más hatóság által meghozott döntés, amely minden esetben az igazságügyi szakértői tevékenység kifejtésére való felhívást tartalmazza	kirendelés: az igazságügyi szakértő eljárását megalapozó bírósági, közjegyzői, ügyészségi, rendőrségi vagy jogszabályban meghatározott más hatóság által meghozott döntés, amely minden esetben az igazságügyi szakértői tevékenység kifejtésére való felhívást tartalmazza
a szakértői intézet vezetője vagy a gazdasági társaságvezető tisztségviselője kijelöli a szakvélemény elkészítésére a megfelelő kompetenciával bíró szakértő(ke)t és ezt írásban közli a kirendelő szervvel	
az igazságügyi szakértő a jogszabályok és a hatóság által előírt határidőket és az ügyviteli, valamint adatkezelési szabályokat megtartva elkészíti a szakértői véleményt	az igazságügyi szakértő a jogszabályok és a hatóság által előírt határidőket és az ügyviteli, valamint adatkezelési szabályokat megtartva elkészíti a szakértői véleményt
A szakértő a szakértői vélemény elkészítéséhez szakkonzultáns segítségét vehet igénybe. A szakkonzultáns igénybevételéhez – ha a miniszter rendelete eltérően nem rendelkezik – a szakértőnek be kell szereznie a hatóság hozzájárulását.	A szakértő a szakértői vélemény elkészítéséhez szakkonzultáns segítségét vehet igénybe. A szakkonzultáns igénybevételéhez – ha a miniszter rendelete eltérően nem rendelkezik – a szakértőnek be kell szereznie a hatóság hozzájárulását.

szakértői tevékenység folyamata kirendeléstől a könyvelésig

igazságügyi szakértői intézet és szakértői gazdasági társaság
(2016. évi XXIX. törvény 33-34. §)

magánszakértői vélemény
(2016. évi XXIX. törvény 52-53. §)

a szakértő a díjjegyzékével érvényesíteni a tevékenységének díját függetlenül attól, hogy a hatóság hivatalból folytat le bizonyítást vagy sem

a szakértő a díjjegyzékével érvényesíteni a tevékenységének díját függetlenül attól, hogy a hatóság hivatalból folytat le bizonyítást vagy sem

2016. évi XXIX. törvény 49. § (1) Azokban az ügyekben, amelyekben a hatóság hivatalból folytat le bizonyítást, vagy a bizonyítás hivatalból történő elrendelésének is helye lenne, az egyes vizsgálatok elvégzéséért felszámítható díjat (munkadíjat és költségeket, ezen belül különösen az egy órára felszámítható munkadíj összegét, a tételes munkadíj összegét; tételes költségelszámolás hiányában a felszámítható költségátalány mértékét) a miniszter rendeletben határozza meg. Az egyes vizsgálatok elvégzéséért felszámítható díjról szóló rendelet megalkotása előtt, valamint évente legalább egy alkalommal a miniszter köteles a Kamara véleményét beszerezni.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott ügyeken kívül a szakértő a díjjegyzékével érvényesíteni kívánt díjat maga állapítja meg. Ebben az esetben a szakértő köteles a díjjegyzékével érvényesíteni kívánt díján belül az egy órára eső munkadíja összegét, illetve tételes munkadíját megállapítani,

a) a költségeit tételesen, számlával alátámasztottan igazolni vagy

b) megjelölni az igazságügyi szakértők díjazásáról szóló rendelet szerinti költségátalány mértékét.

szakértő 2016. évi XXIX. törvény 51. § alapján felszámolja az 1000Ft kamarai költségátalányt, mely Áfa hatályán kívüli tétel

a hatósági engedély, mely rendelkezik a bevont szakkonzultánsról tartalmazza, milyen módon érvényesítheti a díját

szakkonzultáns saját díjjegyzéket terjeszt be a kirendelőnek

a kirendelt intézet egységes díjjegyzéken érvényesíti a felmerülő költségeket

a hatóság a szakértő díját – a szakértő által benyújtott díjjegyzék alapulvételével – a szakvélemény beérkezését, illetve a szakértő meghallgatása esetében a meghallgatását követően, de legkésőbb harminc napon belül köteles megállapítani.

a megállapított szakértői díj véglegessé válik

az eljáró hatóság központosított gazdasági szerve számlabekérő formájában értesíti a szakértőt és kéri fel számla benyújtására

2016. évi XXIX. törvény 49. § (1) Azokban az ügyekben, amelyekben a hatóság hivatalból folytat le bizonyítást, vagy a bizonyítás hivatalból történő elrendelésének is helye lenne, az egyes vizsgálatok elvégzéséért felszámítható díjat (munkadíjat és költségeket, ezen belül különösen az egy órára felszámítható munkadíj összegét, a tételes munkadíj összegét; tételes költségelszámolás hiányában a felszámítható költségátalány mértékét) a miniszter rendeletben határozza meg. Az egyes vizsgálatok elvégzéséért felszámítható díjról szóló rendelet megalkotása előtt, valamint évente legalább egy alkalommal a miniszter köteles a Kamara véleményét beszerezni.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott ügyeken kívül a szakértő a díjjegyzékével érvényesíteni kívánt díjat maga állapítja meg. Ebben az esetben a szakértő köteles a díjjegyzékével érvényesíteni kívánt díján belül az egy órára eső munkadíja összegét, illetve tételes munkadíját megállapítani,

a) a költségeit tételesen, számlával alátámasztottan igazolni vagy

b) megjelölni az igazságügyi szakértők díjazásáról szóló rendelet szerinti költségátalány mértékét.

szakértő 2016. évi XXIX. törvény 51. § alapján felszámolja az 1000Ft kamarai költségátalányt, mely Áfa hatályán kívüli tétel

a bevont szakkonzultáns minden esetben saját díjjegyzékével érvényesíti tevékenységének díját

a hatóság a szakértő díját – a szakértő által benyújtott díjjegyzék alapulvételével – a szakvélemény beérkezését, illetve a szakértő meghallgatása esetében a meghallgatását követően, de legkésőbb harminc napon belül köteles megállapítani.

a megállapított szakértői díj véglegessé válik

az eljáró hatóság központosított gazdasági szerve számlabekérő formájában értesíti a szakértőt és kéri fel számla benyújtására

szakértői tevékenység folyamata kirendeléstől a könyvelésig	
igazságügyi szakértői intézet és szakértői gazdasági társaság (2016. évi XXIX. törvény 33-34. §)	magánszakértői vélemény (2016. évi XXIX. törvény 52-53. §)
szakértői intézet ellenőrzi számlabekérőn szereplő adatokat, majd számlakérő okmányt készít saját gazdasági hivatala számára	a magánszakértő a számlabekérő, ÁFA törvény, a választott adózási és vállalkozási formájának megfelelően elkészíti a számlát és benyújtja azt a gazdasági hivatalnak
gazdasági hivatal a számlabekérő alapján, a hatályos adatvédelmi, adózási és egyéb jogszabályok figyelembevételével elkészíti a számlát, mely megküldésre kerül a kirendelő hatóság számára	kamarai költségátalány elkülönítése
térülés esetén, az intézmény főszámláján kerül könyvelésre a bevétel	térülés után, teljeskörű könyvelést követően az adózás után eredmény a szakértő bevételét képezi
adózási cselekmény	A kamarai költségátalányt a szakértő a negyedéves statisztikai adatszolgáltatással egyidejűleg fizeti be vagy utalja át a kamara részére
abban az esetben, ha szakkonzultáns díját az intézet érvényesítette a kirendelő felé, akkor elszámolási kötelezettsége keletkezik az intézetnek a szakkonzultáns irányába a szakkonzultáns érvényesítheti díját számla benyújtásával az intézet irányába bérszámfejtéssel	
kamarai költségátalány elkülönítése	
központi elvonás	
A kamarai költségátalányt a szakértő a negyedéves statisztikai adatszolgáltatással egyidejűleg fizeti be vagy utalja át a kamara részére	
Adózás és intézményi elvonás utáni eredmény átvezetésre kerül az intézet saját számlájára, mely felhasználható	

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

amely minden igazságügyi szakvéleményt terhel.²⁶ A szakértői díjjegyzékben szereplő kamarai költségátalányt a kirendelőnek/megbízónak kellett megfizetnie az igazságügyi szakértő részére. A kamarai költségátalány nem számított a szakértő bevételének, azt a szakértő fizette be vagy utalta tovább a Kamarának. A szakértők adminisztratív munkaterheinek csökkentése miatt feltétlenül üdvözlendő az, hogy 2025. január elsejétől a jogalkotó megszüntette a kamarai költségátalányt, és he-

lyette bevezette a képzési hozzájárulást.

A képzési hozzájárulást a névjegyzéket vezető hatóság (Igazságügyi Minisztérium) részére kell megfizetni. A kirendelő szerv köteles a névjegyzéket vezető hatóságnak jelezni, ha részére a képzési hozzájárulást nem fizették meg. A képzési hozzájárulás nem része a szakértő bevételének, azt a kirendelő szerv átutalja a névjegyzéket vezető hatóság részére. Amennyiben a kirendelő szerv a képzési hozzájárulást nem

utalja át a névjegyzéket vezető hatóságnak, a tartozás adók módjára behajtandó köztartozásnak minősül.²⁷

Megjegyzendő, hogy ezen tételek szakértői véleményben történő feltüntetése gyakran az érintett terheltek értetlenségét is kiváltják, jogorvoslattal élve szakértői díjkiutaló végzések ellen, elhúzva ezzel is a szakértő részére történő kifizetés lehetőségét.²⁸

IX. A szakértői tevékenység szankcionálása

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (84) 5 számú ajánlása az igazságszolgáltatás működését elősegítő polgári eljárásjogi irányelvekről 8. pontjában szankciókat javasol abból a célból, hogy a szakvélemények elkészítése a határidőkön belül történjen. A büntetőügyekben eljáró szakértők felelősségének rendszerét Elek igen részletes tanulmányában már bemutatta, így azzal jelen tanulmányban nem kívánok foglalkozni. Elég csupán arra utalnom, hogy a szakértői díj csökkentése, a költségek és az okozott kár megfizetésére kötelezés, valamint fegyelmi büntetések alkalmazása egyaránt az igazságügyi szakértői működést szabályozó magyar jogszabályokba is bevezetésre került.²⁹

Amennyiben a vagyoni elégtétel a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről) az igazságügyi szakértők felé kerül továbbadásra, a szakértői munka olyan kockázatosná válik a jelenlegi, nem támogató környezetben, ami a szakértők más szakmába vándorlásá-

hoz, illetve bizonyos típusú, nagy bonyolultságú, szakkonzultáns bevonását igénylő ügyek visszautasításához vezethet. Mindezen megállapításom nem csupán az egyéni, de az intézeti szakértés körében is valószínűsíthető.³⁰

Általánosságban elmondható, hogy amennyiben egy szakértői csoport általi-, vagy több szakterületet érintő, egyesített szakvélemény elkészítését írja elő a kirendelő, a különböző jogállású szakértők és/vagy szakkonzultánsok díjjegyzékének elkészítése és a díjmegállapítás egyedi területi gyakorlata némely esetben olyan bonyolulttá teszi a folyamatot, hogy az a szakvélemény elkészítésével kapcsolatos munkaterheket a többszörösükre emelheti.

Kiemelést érdemel, hogy az egészségügyi ellátástól eltérően, tényleges jogi szabályozás alatt állnak nemcsak a szakvélemény formai elemei, de a teljes, kifizetésig vezető folyamat. Bementi oldaltól egészen a kimeneti oldalig, a kirendeléstől a számlázásig.

Csupán és kizárólag a tényleges igazságügyi szakértői feladat eredményeként megszülető szakvélemény jogi eljárásokban felhasználható érdemi eleme, az úgynevezett „Vélemény” nincs tartalmában aprólékosan szabályozva, hiszen annak végső célja az, hogy beteljesítse az igazságügyi szakértő feladatát, vagyis a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását.

X. Összefoglalás

Jelen írásmű megpróbálja a jelentősebb folyamatokra koncentrálva bemutatni az igazságügyi szakértői tevékenység formai és finanszírozási oldalát, szándékoltan nem foglalkozik a szakvélemény tartalmi elemeivel. Az igazságügyi szakértés kapcsán felmerülő díjak megállapítása, kifizetése számos jog- és egyéb szabály által meghatározott, a kivitelezése sokszor egyéni gyakorlat, „szokásjog” alapján történik a kirendelők, megbízók részéről. Az igazságügyi orvosszakértői terület működése számos, mind eljárásjogi, mind egészségügyre vonatkozó szabály által behatárolt; az e területen készült igazságügyi szakértői díjak kifizetése pedig további jogterületeket (pl.: államháztartási-, közigazgatási-, egyetemi működési-, intézményi működési-, Áfa- stb.) érintő szabályoktól sújtott.

Az irányadó jogszabályok többségének jellemzője, hogy általánosságban fogalmaznak meg elvárásokat és nem harmonizáltak a jogi keretrendszer egyéb gazdasági szabályaihoz (pl. Áfa tv.), végrehajtási utasításaik részben hiányosak, részben elavultak. A hiányzó törvényi szabályozást helyi gyakorlat által befogadott elemek színezik, ezért nem lehet országosan kiforrott és egységes gyakorlatról beszélni. Az igazságügyi orvosszakértők (és szervezeteik) számára az adminisztráció, a gazdálkodással kapcsolatos tevékenységek és a nem kellően szabályozott gyakorlat okozta viták a kifizetőhelyekkel a minőségi szakmai munkavégzés rovására mennek, to-

vábbá a határidők szankciókkal sújtott betarthatatlanságához vezethetnek.

Javaslataim között szerepel a szakértői autonómia megtartásával, de az igazságügyi szakértés finanszírozási és egyéb adminisztrációs terheinek csökkentésével elősegíteni a szakvélemények gyorsabb elkészültét és ezáltal a rövidebb időtartamú igazságszolgáltatási folyamatot.

1 Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljáráásban. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2006. 129. o.

2 Ridegh Rajmond -Olchváry-Milvus Attila: Bűnügyi nyomozástan. I. kötet. Budapest, Magyar kir. Könyvnyomda, 1936, 337. o. (A m. kir. Belügyminiszter 50.609/eln. VI-c 1936. sz. rendeletével a csendőrségnél tansegédletként rendszeresítette)

3 Kenyeres Balázs: A törvényszéki orvostan tanönyve. A magyar törvényekre tekintettel. Budapest, Universitas könyvkiadó társaság, 1925. 11. o.

4 Kenyeres im. 13. o.

5 Ridegh Rajmond -Olchváry-Milvus im. 338. o.

6 Kenyeres im. 137. o.

7 Fogarasi K., Patonai Z., Gergely P.: Sérülések megnevezéseinek terminológiai elemzése, különös tekintettel a készülő igazságügyi módszertani levélre In: Gergely P.; Rácz K.; Borsay B.; Halasi B.; Gál A.; Varga Sz. (szerk.) Fiaatal Igazságügyi Orvosszakértők Fóruma, Debrecen, 2019 : Absztrakt kötet Debrecen, Magyarország : Debreceni Egyetem ÁOK Igazságügyi Orvostani Intézet (2019) 18 o.

8 Bíró Gyula: Kriminálisztika. DEÁJK Lícium-Art Könyvkiadó Kft. Debrecen, 2015, 233. o., Kovács G.: Igazságügyi szakértők szerepe a büntetőeljáráásban. In: Benisné Györffy Ilona (szerk.): Huszonhetedik Jogász Vándorgyűlés: Pécs, 2008, Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2008., Nogel M. A szakértői bizonyítás aktuális kérdései. Kézikönyv a szakértői tevékenységről és a szakvéleményről szakértőknek és jogászoknak. HVG-ORAC. Budapest, 2020., Nogel M.: Az igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljáráásban, Doktori Értekezés Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- És Jogtudományi Kar Doktori Iskola. 2018. 110-117, 121-129, 210-217.o.

9 Angyal Pál – Isaák Gyula: Bűnvádi perrendtartás. Gril Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 202. o.

10 Nogel, 2020. im. 15. o.

11 Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2007, 128. o.

12 Bartkó Róbert-Elek Balázs-Fantoly Zsanett-Herke Csongor: A büntető eljárásjog tankönyve. Orac Kiadó, Budapest, 2024. 155. o.

13 Az egészségügyről szóló 1997 évi CLIV. törvény 131. §

14 <https://inyr.im.gov.hu/> (2025. január. 10.)

15 Balla L.: Szakértővel a tárgyalóteremben. In: Elek Balázs (szerk.): Az orvosszakértő a büntetőeljárásban. Debrecen, DE ÁJK, 2012. 23-33.

16 Az igazságügyi szakérői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 16/A §

17 Kovács G. (2016). Szakkonzultánsok és társzszakértők az orvosszakértői bizonyításban. Magyar Jog, 2016/11 653-658. o.

18 Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény Szaktv. 2§ 5. pont

19 Szaktv. 33§ és 34§

20 A Nemzeti Szakértői és Kutató Központtról szóló 350/2016. (XI.18.) Kormányrendelet

21 Az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény alapján

22 Érdemes utalni arra, hogy a XX. század elején is a szakértők díjazása igen neuralgikus pontja volt az orvosszakértők büntetőeljáráson belüli alkalmazásának. Még arra is külön rendelkezés volt, hogy „olyan

esetben, mikor a bűnügy nem kizárólag közvádra és nem is szegénységi jogon folyik”, az orvosszakértő díjának megállapítása tekintetében részben eltérő szabályokat kellett alkalmazni. Lásd Angyal – Isaák im. 205. o.

23 Az igazságügyi szakértők díjazásáról szóló 3/1986. (II. 21.) IM rendelet 10. § (1) és (2) bekezdés

24 Rózsa E.: A szakértői díj megállapítása, ellenőrzése, mérséklése. Jogi Fórum. 2015.

25 Gergely P (2023). Az igazságügyi orvosszakértői tevékenység gazdasági háttere Diplomamunka <https://dea.lib.unideb.hu/items/7d2805f9-15e3-4796-8504-dbff8227cd57> (2025. 01. 10.)

26 2016 évi XXIX. tv Szaktv. 51.§ (1) bekezdés 2024. december 31-ig hatályos szövege

27 2016 évi XXIX. tv Szaktv. 51.§ (1) bekezdés 2025. január 01. napjától hatályos szövege

28 például Debreceni Ítéltábla Bf.II.555/2018/19. számú végzés, Debreceni Ítéltábla Bpkf. II.710/2022/6. számú végzés, Debreceni Ítéltábla Bpkf.II.6/2024/11. számú végzés

29 Elek Balázs: A büntetőügyekben eljáró szakértők felelősségének rendszere. Büntetőjogi Szemle 2022/1. szám, 49-57. o.

30 A vagyoni elégtételtől szóló 2021. évi XCIV. törvény

IN MEMORIAM

dr. Csefkó Ferenc

címzetes egyetemi docens, Pécsi

Tudományegyetem Állam- és

Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi

Tanszék

Kóbor Gyulától búcsúzunk*

„A gyakorlat teszi a mestert”

Tanszéki közösségünk úgy határozott, hogy – figyelemmel Gyula sajátos, sokszínű, izgalmas, fordulatos életpályájára – nem kíván ebben a megemlékezésben kizárólag a „száraz” adatokkal tisztelni emléke előtt, bár ilyeneket egy-két esetben majd fölillantunk.

Kérdezheti a tisztelt Olvasó, vajon mit jelent a mottónak választott mondat? Válaszunk egyértelmű: Kóbor Gyula egész életpályája ennek szellemében telt, s Ő maga is különböző finomító jelzőkkel számos alkalommal tett hitet e mellett. Az írás szerzői teszik

* Az emlékezés összeállításában – a szerzőn túlmenően – a PTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék munkatársai (Rózsás Eszter, Fábán Adrián, Kiss László) vettek részt. Rajtuk kívül Déri Judit, Fekete Géza, Füziné Kajdy Zita, Kajtar Edit, Miskolczi Orsolya, Trócsányiné Urbán Kata idézik fel Kóbor tanár úr személyiségének egy-egy villanását. Az általuk küldött rövidebb-hosszabb terjedelmű írások e megemlékezésbe emelt részeit idézőjelben szerkesztettük be – az emlékezés jellegére tekintettel a konkrét nevek hivatkozása nélkül.

hozzá: „ez így igaz”, de hogy mesterre válhass (s ezt éppen saját élete bizonyította), elengedhetetlen a szükséges mérvű elméleti-szakmai megalapozás.

Gyula élete – a családi, baráti igen szoros kötődések mellett – tulajdonképpen két pillérre támaszkodott, esetenként egymást átfedő módon. Az egyik a legtágabb értelemben vehető igazgatás (Komló, Sásd, Orfű) és e tekintetben idesoroljuk, vagy kiemeljük a meződi polgármesterséget. A másik az Egyetem, a PTE és annak jogelődjei: a Közigazgatási Jogi Tanszékének oktatója, a Tanszék keretében működő Jövő Közigazgatásáért Alapítvány egyik alapítója, a tudományos diákkör és főként az ugyancsak a tanszék által szervezett Nyári Egyetemek meghatározó szervezője; s korántsem utolsó sorban az Egyetem – egykori - főtitkára.

A másik pillér Gyula szakmaiságát tükröző tanulmányai, szakmai tanácskozáson elhangzott előadásai, számos, térségi szemléletet tükröző fejlesztési programokban való részvétele és mindazon elmélkedései, írásai, amelyek központi témája minden esetben a legkisebb falvakért való aggodás, létük megtartásáért, fejlődéséért való kiállás.

Kóbor Gyula, mint egyfajta XX. század végi, XXI. századi „népies-urbánus” vonásokat magán hordozó egyéniség, kedvességével, a humort sem nélkülöző életvitelével, „kalandozásai-val”, emberségével alakította – bárhol is lett légyen a világban – mosolyra is fakasztva környezetét.

*

Vajon későbbi pályafutása során számítottak-e, s ha igen, milyen töltődéssel a bányászcsaládi gyökerek – ki tudja? Ha Gyula valakit megszeretett és tisztelt, akár személyisége, akár érdemei okából, úgy azt egy életre szólóan tette. Hadd idézzünk – mindezt bizonyítandó – egy régi-régi jóbarátjától:

„A gimnáziumi évek első napján ismerkedünk meg. Nagydarab, szőke fickó, az osztálytól a „Medve” becenevet kapja. Sokat dumál és mindig hangosan, szeret a központban lenni. Éltanuló és KISZ főguru lesz, közösséget épít, táborokat szervez. Azt szereti, ha mindig minden precízen ki van dolgozva. Közben ketten nyaranta egy hónapig culágerkedünk a helyi városgazdálkodási vállalatnál, az első napokban összeszedve egy csomó vízhiányt a lapátolástól. Már kamaszként beszerez mindenféle asztalos eszközt: fűr-farag-gyalul-szögel-csavaroz. Okos, olvasott, széles látókörű, de igazából a gyakorlat érdekli.

Itt megtanulja azt, amit mindannyian, akik erre a pályára (értsd: (köz)igazgatásra), adjuk a fejünket: ez a munka nem ügyiratokról, hanem emberekről szól. Egy alkalommal sikerül lecsalnom hozzám egy hétvégre Sellyére. Ez annyira feldobja, hogy utána sok éven át ide szervezik a Közjogi Nyári Tábor. Feltűnő lesz számomra, hogy a hallgatók szeretik és figyelnek rá, kollégáival pedig mintha egy családot alkotnának.

Egészen „nagy ember” lesz, amikor a rektori hivatalt vezeti. És aztán csak visszatér a gyakorlatba. Voltak életének nehéz periódusai is, fájdalmak, csalódások. Talán ezek ellen volt a legvédtelenebb, mert hiányzott belő-

le minden agresszió, ártó szándék és a cinizmus. Idén április közepén spontán meglátogat, remek délelőttöt töltünk együtt. Rengeteget nosztalgiázunk. Boldog és felszabadult, tele életerővel és nyári tervekkel, ebben még valami közös utazás is felsejlik velem. Akinek ilyen barát adatik meg, azt szeretik az Istenek.”

*

A már ifjú korában megkezdett igazgatási pályája több stáción keresztül teljesedett ki. A fontosabbakat említve: Komlói Tanács VB osztályvezető-helyettes, Sásd VB-titkár, majd Orfű, Abaliget, Husztót, Kovácsszénája körjegyző. Sok évtizeddel ezelőtt fogalmazta meg az igazgatási - vezetői munkát illető alapelveit, melyek az idők folyamán némiként finomodtak: precíz, következetesen humánus, de határozott ügyvezetés, közszolgálat, vezetés és döntéshozatal; az önkormányzati politika megvalósításának segítése és végrehajtása, megfelelő jogszabályi háttérrel kidolgozandó döntési alternatívák, jól képzett és jól fizetett apparátussal való együttműködés, majd később, „a jegyző legyen első az egyenlők között”, s hogy „a korrupciónak még a lehetőségét is ki kell küszöbölni a közigazgatásból”.

„Nagyon szerettem az egyetemi oktatást, kutatást, a diákokkal kialakítható emberi, közösségi kapcsolatokat, de mindig vágytam vissza a gyakorlatba is!” - mondta többször is. Orfűn jó „csapatot” örökölve tovább építette a közösséget (ennek meghatározó élménye volt az évenkénti Dalmáciai közös nya-

ralás), rendkívül nagy pontossággal és jogszabályi tudással végezte feladatát. „Minden nap reggel 7.00 órára érkezett, de addig maradt, ameddig azt a munka megkövetelte. Kollégáival a hivatalban kizárólag a szakmai elvárások szerint tartotta a kapcsolatot, viszont mindenkinek, aki hozzá fordult bármilyen ügyben, készséggel és azonnal segítséget nyújtott.” – emlékeznek rá az ott dolgozó kollégái.

Természetesen, közpolitikai életének meghatározó időszakát jelentette, amikor egy 200 lakost sem elérő, Sásd melletti kistelepülés, Meződ polgármesterévé választották a rendszerváltáskor és majd két évtizeden át töltötte be e tisztséget. (A közigazgatási jog különös rész című tantárgyat hallgató mindenkori évfolyam pontosan tudta a Meződön élők létszámát – legalábbis az aznap reggeli állapotot. Gyula ugyanis az anyakönyvi igazgatás kontextusában mindig megemlítette azt.)

Sikerei a község életben maradását, fejlődését eredményezték, a buszmegálló építésétől a faluház felújításig, az akadálymentesítésig, a partfalak rendbehozásáig, külterületi és belső utak, járdák karbantartásáig, felújításáig, térfigyelő rendszer kialakításáig. De, ami mindezeknél is fontosabb, hogy megmaradt és fejlődik ez a kis apró falu. S hogy milyen volt, mint polgármester? Idézzük a szavait: az Ő „polgármesteri palástja a csíkos fürdőköpenye.” Ezzel arra akart utalni, hogy nála nincs fogadónap és fogadóóra, így akár közvetlenül a fürdőszobából érkezve is fogadja a lakosságot.

*

Itt kell szólni a PTE jogelődjénél, az egyetemi átalakítás egyik legnehezebb időszakában betöltött főtitkári tisztségéről. Hogy ezt a rendkívül nehéz feladatot milyen emberséges módon próbálta megoldani, bizonyítandó álljanak itt a következő idézetek: „A Raktárságon mindig nagy izgalmat keltett a rektorváltás és az azzal járó változások. Kóbor Gyula főtitkárként került oda Tóth József rektor idejében. Kicsit tartottunk tőle, teljesen más típusú ember volt, mint az előző főtitkár, Berke Gyula. De hamar kiderült, hogy rendkívül humoros, emberséges, tisztességes főnök. Bárki, bármilyen problémával fordulhatott hozzá, mindenkinek segített.”

„Híres volt ez a mondása: *'nem, nincs, nem is volt és a gyártását is beszüntették'*. Mindenkinek (értsd a rektornak is) megmondta, ha valamivel nem értett egyet, mindig kimondta, amit gondolt.” „Gyula igazi mentor és vezető volt egyszerre. Észrevette, ha valakinek rossz napja van, próbált segíteni beszélgetéssel, jó szóval. Szakmailag követelt, ugyanakkor mindenre és mindenre figyelt. Tanított és bátorított, közösséget formált.”

Gyula különböző tisztségei mellett a rendszerváltástól kezdődően oktatott az ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszékén. Előadásait – a vitathatatlan tételesjogi felkészültség mellett – számos valós gyakorlati példával és sajátos humorrall fűszerezte. „Kezdetben különös részi órákat tartott leginkább. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a másodéves joghallgató akkor és azért értette meg igazán, hogy miről is szól ez a stúdium, amikor Gyuszi az előadáson elmondta,

hogy Stancika (a mindenkori ügyintéző) hogyan jár el, amikor a szociális támogatás megítéléséről, vagy éppen gyámhatósági intézkedés fogantatásáról dönt. Oly lelkesedéssel beszélt a humán igazgatás bármely ágáról, ahogyan senki sem tudott. Ennek oka csak részben az, hogy korábban éveken át ezen a területen dolgozott... Vizsgán pontosan olyan volt, mint a mindennapokban: segítőkész és humoros. Szerették a hallgatók.”

Miként egyik kollegája fogalmazta meg e tekintetben összegzésnek is fölfoghatóan a tanszéki létét: „Szerettem hallgatni a történeteit: a családjáról (az utóbbi időben leginkább az unokáiról), a hobbijáról, a „falujáról”, a meződi buszmegállóról, a közmunkások (egyébként kiváló) munkamoráljáról, illetve arról, hogyan kell (dió?)fából napozóágyat készíteni, és vajon hogyan növelhető a (bio)uborkatermés. Mert olyan emberi volt – egy szeretethető tudományos közösségben/műhelyben.”

*

Kóbor Gyula szakmai életművének kevésbé ismert területét képezik a tudományos publikációi. Társszerzője volt a Közigazgatási Jog Általános és különös rész c. tankönyveknek, több térségi és helyi fejlesztési program kidolgozásának, a kistérségi együttműködést erősítő elképzelések kialakításának.

Számos helyi önkormányzati átvilágítási, fejlesztési kutatásban vett részt. Tanulmányainak témakörei kiterjedtek a megyék és a települések

közötti kapcsolatok föltérképezésére, az önkormányzatok vállalkozási lehetőségeinek és feltételeinek áttekintésére, a gyermek- és ifjúságvédelem, a gyámügy, a szociális igazgatás és válságkezelés stb. problémaköreinek vizsgálatára. Utolsóként említjük azt a témát, amit jónéhány szakmai tanácskozáson, polgármesterek akadémiaján adott elő a maga utánozhatatlan stílusában, és amely máig is aktuális: „az autonómiától a koncentrációig, a kisebbségi önkormányzatok jövője”.

Gyula is bekapcsolódott a rendszerváltás környékén induló helyi önkormányzatiság mibenlétét különböző aspektusból vizsgáló, meglehetősen gazdag (sok-sok ezerre tehető) szakirodalmi vitasorozatba. Itt csupán arra van lehetőségünk, hogy az e témakörben írott munkáiból néhány idézettel érzékeltsük mindazt, amit Ő fontosnak tartott.

„Az önkormányzati átalakítás szabadította fel a legtöbb pozitív közösségi energiát, s leginkább éppen a kistelepüléseken” „Az önkormányzatiság nélküli település kiszolgáltatottá válik más nagyobb települések érdekeinek, elszívják a kisebbek életerejét, az ilyen település nem kaphat külső védelmet, s óhatatlanul elsorvad.” „A kistelepülési önkormányzás lehet öröm forrása, a lakosságnak is adhat közösségi tudatot, életerőt is, segíthet megőrizni a közösségi munkát, az önmegvalósítást.”

Azzal a nem kevés szerzőnél fölvetett problémával kapcsolatban, hogy e kistelepülési önkormányzati rendszer fenntartásával drágul a közigazgatás, lényegét illetően azt az összefüggést hozta fel, hogy ez nem csupán pénz-

kérdés, „hacsak nem mondjuk ki, hogy a kistelepüléseken másodrendű állampolgárok élnek”.

*

Kóbor Gyula egyetemi, avagy egyetemen túli életének máig feledhetetlen részét képezték a Közigazgatási Jogi Tanszék és A Jövő Közigazgatásáért Alapítvány által szervezett Nyári Egyetemek. E 15-20 hallgatót foglalkoztató táborok rendkívül komoly vizsgálódásokat végeztek Baranya megyében, elsősorban a halmozottan hátrányos helyzetű Ormánságban. Az általában egy hetes kutatások eredményei megfelelő szakmai eredményekkel zárultak és kerültek javaslatokként az adott szervezetek döntéshozói elé. Azok a hallgatók, akik évtizedekre visszamenőleg részt vettek e munkálatokban, soha el nem feledhető élményekkel gazdagodtak, melyek túl a szakmaiságon, kötődnek Gyula személyiségéhez is.

Végezetül néhány egykori hallgató írásából idézünk: „Az évente megszervezett kutatótáborokban Tanár Úr volt a motor, a szív, az arc, a brand, a két lábon járó jogszabálygyűjtemény, a kommunikáció nagymestere, a chef, a beszerzési vezető és a kapitány. A mi kapitányunk. Egy-egy fájdalmas és szívszorító nap után, mikor a mélyszegénység legmélyebb bugyraiba is alámerültünk huszonévesen, szembe-sülve az élet törékenységevel és sebezhetőségével, Tanár Úr egy humoros, vagy bölcs mondatával visszaállította újra a világ rendjét a lelkünkben és bizakodva vártuk a következő napot.

Azon a nyári estén sem volt másképp. Én elszörnyedve meséltem, hogy milyen otthonokban jártunk, hogy a házakon nem volt ajtó, ablak, hogy egy ágyban hányan alszanak éjszakánként. Nincs étel, gyógyszerre pénz, cipőre se futja, de mégis küzdenek az életükért minden egyes napon. Tanár Úr tudta, hogy nálam ez nem holmi picsogás, mások életén keresztül (milyen szerencsés is ez!) egy mély és fájdalmas dilemmával szembesültem testközelségből azon a napon, a törvényes és szükséges ellentét párral, és nem voltak eszközeim feloldani magamban azt. Mindig velem marad és örökké hiányozni fog a Tanár Úr.”

„A falukutató nyarakból legélénkebben a vízre és a csillagos égre emlékszem. Kóbor tanár úr történetei nyomán száraz jogszabályhalmazból emberek, közösségek életét jobbítani képes eszközzé változott a közigazgatási jog. Emberi volt, humoros, nagytudású és végtelenül segítőkész. Az utolsó alkalommal, amikor falukutató táboron vettem részt, már rendes házában laktunk, szauna is volt, és a medence vöröses színe is átköltözött a sörszobákba. Mentek a szokásos napi esemény-átbeszélések és sztorizások. Engem elfogott a nosztalgia a régi békés idők után. Tanár úr rám nézett és azt mondta: 'Nem maradhat mindig minden ugyanúgy.' Tanár Úr – kérdem most tőle és magamtól – nem maradhatna mégis?”

*

Gyuszi hiányzol, és mindig hiányozni fogsz. Legyen Neked könnyű a föld!